

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • τεύχος 106 • Ιούνιος 1990 • 300 δραχ.

*ΚΚΕ: ιδεολογία χωρίς πολιτική
καί πολιτική χωρίς ιδεολογία*

Τό «άναπτυξιακό» πρόγραμμα τής Ν.Δ.

ΠΑΣΟΚ: η άνεύρετη Σοσιαλδημοκρατία

Ποδογραφήματα γιά τό Μουντιάλ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΠΕΜΠΤΗ 28 ΙΟΥΝΙΟΥ 1990
τεύχος 106, δραχ. 300
Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα
τηλ. 3228 791, 3239 645

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Χάρης Γολέμης, Κώστας Γαβρόγλου, Λάκης Δεδουσόπουλος, Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλής, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Παύλος Κρέμος, Βάσω Κιντή, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταύρος Λειβαδάς, Γιώργος Μαργαρίτης, Μιχάλης Μοδινός, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Άριστίδης Μπαλτάς, Άνδρέας Πανταζόπουλος, Νίκος Πολίτης, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη-Διασκάλου, Βούλα Τσηνόμερα.

*Εκδότης, *Άγγελος Έλεφάντης, Κέκροπος 2, Αθήνα 105 58, τηλ. 3228 791, 3239 645. Διαχείριση Σπύρος Δελέγκας. *Εκτύπωση, Θαν. Γκόνης, Χαριλάου Τρικούπη 18, τηλ. 3620 383.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ:

Έτησια (12 τεύχη) 2.500 δρχ.
έξαμηνη (6 τεύχη) 1.300 δρχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ:

Ευρώπη έτησια 3.000 δρχ.
*Άλλες χώρες, έτησια 3.300,
έξαμηνη 1.800

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ

Έτησια 1.500, έξαμηνη 800

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

δλα τά τεύχη
του ΠΟΛΙΤΗ
από τό 1 έως τό 102
(1976 - 1989)
καί του
Δεκαπενθήμερου
ΠΟΛΙΤΗ
μόνο μέ
10.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, λιτότερα, κυνικότερα	5
Μπάμπη Γεωργούλα, Σιγά, ή ήγεσία κοιμάται	6
Χαράλαμπος Γολέμη, Τά άποθέματα «στραγγαλίζουν» τό έμπόριο καί ή άγορά τή λογική μας	7
*Άγγελου Έλεφάντη, Αίσθήσεις καί νοήματα	9
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Τό «άναπτυξιακό» όραμα τής Ν.Δ. ..	10
*Άγγελου Έλεφάντη, ΚΚΕ, ιδεολογία χωρίς πολιτική καί πολιτική χωρίς ιδεολογία	14
*Άνδρέα Πανταζόπουλου, ΠΑΣΟΚ, ή άνεύρετη σοσιαλδημοκρατία	18
Α. Παπαλιά, Αύριανή καί άντισημιτισμός	18
*Ο Κυριάκος Κατζουράκης σχολιάζει	21
Α. Πανταζόπουλου, Γαλλία, ρατσισμός καί άντισημιτισμός	22
Κ. Ρωμαίου, Άλγερία, άνοδος του ίσλαμισμού	23
Σταύρου Λειβαδά, Τά τρένα σφυρίζουν άλλά ποιός νά τ' άκούσει	24
Κώστα Σταμάτη, Πανεπιστημιακή Κοινότητα καί συνδικαλισμός	26
Γεράσιμος Μαρκίδη, Οί Βάσεις μεταφέρονται	29
Μουντιάλ: ποδογραφήματα	33
Νάρρας Μπουβιέ, Ήρωϊσμός καί ώριμότητα: μιά γυναικεία ματιά στή ρητορική τής άυτοκτονίας	36
*Ιωακείμ - Κίμωνος Κολυβά, Για τή «Μαυρομαντηλου» του Α. Παπαδιαμάντη	43
*Άγγελικής Κωσταντακοπούλου, Για τήν Ευρωπαϊκή «Ίστορία τής Ευρώπης»	47
*Άγγελου Έλεφάντη, Έλληνικός Κινηματογράφος: άφασία	53
Βασίλη Ζουναλή, Για τά «Έπιστημολογικά» του Α. Μπαλτά	54
Δ. Μηλιάκη, «Ή χαρούμενη Γνώση» του Νίτσε	55
Δημ. Κυρτάτα, «Ο όνειρικός χρόνος» του Ρ. Duerr	58
Δ.Μ., Οί άλληλογραφίες Σεφέρη - Λορετζάτου καί Γιώργου Θεοτοκά - Νικόλα Κάλα	62
Τά «Ποιήματα» του Πάνου Θασίτη καί τά «Ποιήματα» του Ε. Κακναβάτου	63
*Έπισημαίνοντας: Ματιές στα περιοδικά Πλανόδιον, Διαλεκτική καί Θεωρία καί Κοινωνία. Ένα σχόλιο για τό κράτος καί τό βιβλίο	65

*Η μακέττα του έξωφύλου είναι του Άλέκου Λεβίδη.

Τά σκίτσα των σελίδων 5, 11 καί 13 είναι του Τάσου Χαλά

Κάθε μήνα, λιτότερα, κυνικότερα

Δέν μπορεί η Ελλάδα να εφαρμόσει τις αποφάσεις της ΕΟΚ για τον ενιαίο κοινωνικό χώρο, διότι θα κινδύνευε το σταθεροποιητικό πρόγραμμα της κυβέρνησης ανακοίνωσε ο κυβερνητικός εκπρόσωπος.

Η αναλγησία της κυβέρνησης απέναντι στις απεργίες των εκπαιδευτικών και το δράμα των μαθητών και άλλων κατηγοριών εργαζομένων που τον τελευταίο καιρό βρίσκονται σε έξαρση, αποτελεί παρονοχίδα μπροστά σε τούτη την κυνική ανακοίνωση του κ. Έκπροσωπου. Όχι μόνο η κυβέρνηση δεν προτίθεται να συμβαδίσει με τους άλλους κοινωνικούς εταίρους σε μία, έστω άσαφη και ύπουτη προσπάθεια, να ένοποιηθεί κοινωνικά ο ευρωπαϊκός χώρος και να διασφαλισθούν τα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων, αλλά, συνομολογεί η ίδια ότι στην ΕΟΚ ισχύει το καθεστώς των δύο ταχυτήτων κι ότι η Ελλάδα διάλεξε τη μικρή ταχύτητα.

Θά πει βέβαια η ΝΔ ότι σταματάμε λίγο για να πάρουμε φόρα, τό 1992 να 'χουμε φτάσει τους Ευρωπαίους. Ακόμη κι αν έτσι γίνει — που δεν θά γίνει — είναι σαφές ότι εκείνοι που θά πληρώσουν αυτή την «ανάπτυξη» θά είναι οι εργαζόμενοι. Κι αυτό έχει ειπωθεί χίλιες φορές γιατί έχει γίνει χίλιες φορές, και επί ΝΔ, και επί «σοσιαλισμού» και πάλι τώρα επί νεοφιλελευθερισμού.

ΕΟΚ και ΝΑΤΟ τό ίδιο συνδικάτο έλεγαν κάποτε. Όχι δεν πρόκειται περί αυτού αλλά κατά πώς έλεγε ο Μπάρμπα Κώστας ο Βάρναλης: *Και λευτεριά μονάχα στό γαμήσι είτε από κάτω θές είτε από πάνω.*

Δια χειμνίου σφάλλμας

Σιγά, ή ήγεσία κοιμάται...

Τί ήταν και τούτο πού μās βρήκε! 'Ο Μακρυγιάννης τής 'Αριστεράς, ό σύγχρονος Μέντορας, ό Νέστορας τής πολιτικής μας ζωής, ό θυμόσοφος πού ήξερε νά αντιπαρέχεται με χιοδμορ τίς δύσκολες έρωτήσεις, χάλασε δλη τή μόστρα, πού άλλοι φιλοτεχνούσαν γιά λογαριασμό του. Κι εκεί πού δλοι περίμεναν — και προσεύχονταν κρυφά— νά ταχθεί, νά ρίξει τό βάρος του κατά τή μεριά τών έκσυγχρονιστών, ό Χαρίλαος αποδείχθηκε κατά τι κατώτερος τών προσδοκιών τους και τών προσδοκιών τών κατ' έπάγγελμα διαμεσολαβητών του λαού τής Δεξιάς, του Κέντρου και τής 'Αριστεράς. Κρίμα, γιαι δλοι αυτοί οι δύστυχοι είχαν κάνει τόσο κόπο, γιά νά του αλλάξουν τό ήματζ. Τόσο μελάni έχυσαν γιά νά έντοπίσουν, νά προβάουν, νά διατυμπανίσουν και νά παινέψουν τά χαρίσματα του Χαρίλαου, πού κατά τή γνώμη τους, οδτε λίγο οδτε πολύ, ήταν ή προσωποποίηση τής σύγχρονης, τής έκσυγχρονισμένης 'Αριστεράς, τής 'Αριστεράς πού δέν είχε πιά πολιτικούς φραγμούς και προκαταλήψεις.

Νά δμως πού ό Μακρυγιάννης τούς βγήκε Μπαρμπαγιώργος. Ξεροκέφαλος, πείσμων, πιστός φύλακας τών αιώνιων παραδόσεων και τής μαρξιστικής-λενινιστικής ψυχής του ποιμνίου. Τό έριξε, τελικά, τό βάρος του ό Χαρίλαος και τό έριξε εκεί πού «πρέπει», εκεί πού ήταν φυσικό και αναμενόμενο — γιά όσους ήθελαν νά δοϋν, βέβαια, κι όχι γιά όσους έθελουτυφλοϋν.

Και πού 'ναι τώρα δλοι αυτοί πού του έκαναν κάθε λίγο τά βαφτίσια γιά νά του δώσουν κάθε φορά κι από ένα καινούργιο παρανόμι; Πού βρίσκονται οι άναλυτές και οι σχολιαστές, οι ειδικευμένοι — έλέω Θεού— στά τής 'Αριστεράς, περισπούδαστοι και βιαστικοί, περίφροντες και σκοτεινιασμένοι, όταν πρόκειται νά γεννήσουν τήν πιό σκοτεινιασμένη, όταν πρόκειται νά γεννήσουν τήν πιό ρηχή επιπολαιότητα, νομίζοντας ότι γεννοϋν τήν ίδια τήν 'Αλήθεια; Λουφάζουν. Δέν μιλοϋν. 'Οχι γιαι λυποϋνται πού δέν βοήθησε ό Χαρίλαος τόν έκσυγχρονισμό του ΚΚΕ —σκορδοκαλα τους— αλλά γιαι δέν άντέχουν νά καταστρέψουν τό είδωλο πού οι ίδιοι έφτιαξαν. "Ενα είδωλο, πού τούς έμπεριέχει και «τούς δίνει τήν αιτία» — έν πολλοίς. Δέν τούς βγήκαν τά χαρτιά, τί νά κάνουμε. Αυτοί, πάντως έκαναν ό,τι μπορούσαν. Και τώρα, πάλι κάνουν ό,τι μπορούν. Σιωποϋν. Μήπως και ή πολυλογία τους, στό κάτω κάτω τής γραφής, διαφέρει σε τίποτα από τήν τωρινή τους μουγαμάρα;

Ακούω κιόλας τίς άντιρρήσεις τών άει αισιοδόξων και σπεϋδω. 'Εντάξει, είναι όρατή ή διαμάχη πού διεξάγεται, ύπάρχουν οι διαφορετικές άπόψεις, οι διαφορετικές προοπτικές. 'Υπάρχει και ή άλλη πλευρά του νομίσματος (κι άς είναι τό νόμισμα τό ίδιο...). Θέλετε, λοιπόν νά μιλήσουμε και γιά τούς «άνανεωτές», γι' αυτούς πού «κάνουν βήματα», γιά τούς άλλους, πού θέλουν ν' άνοιξουν —λέει— άλλους δρόμους; 'Ας διαβάσουμε, τότε τό κλείσιμο του Γρηγόρη Φαράκου στην 'Ολομέλεια τής Κεντρικής 'Επιτροπής, πού τάχθηκε με τήν «άλλη πλευρά», γιά νά θαυμάσουμε πολιτικό θάρρος, διορατικότητα και άποφασιστικότητα.

Στό κλείσιμο του ό Γρηγόρης Φαράκος θυμήθηκε τό έπικατάρατο 1968. "Οχι γιά νά άναγνωρίσει, ως όψιμος «άνανεωτής», ότι πριν από 22 χρόνια δέν έπαιρνε ναιμπαρι από τίς άλλαγές πού άπαιτούσαν μέσα στο ΚΚΕ άκόμα και τά πιό «άπλά μέλη». Αλλά γιά ν' «υμείσει σ' όσους τόν κατηγοροϋν γιά «δεξιά παρέκκλιση» ότι τότε «υπήρξε κάτσια δικιά του συμβολή και προσφορά». Ποιά ήταν ή συμβολή πού επικαλείται, δέν είναι άνάγκη νά τήν έχει ζήσει κανείς γιά νά καταλάβει. 'Αρκει νά δει γιά ποιόν λόγο ανακαλεί εκ τής έφεδρείας τίς άναθεωρητικοφάγες δάφνες του, τήν ώρα πού του επιτίθενται, με τήν κατηγορία τής «δεξιάς παρέκκλισης».

'Οστόσο, άς μήν του φάμε τό δικιο. Αυτός ό διορατικός πολιτικός, πολύ έγκαιρα, 22 χρόνια μετά, άναγνωρίζει ότι «κρίνοντας κανείς τά πράγματα εκ τών ύστέρων» (ποτέ εκ τών προτέρων...), *θά βρει κάποια λάθη (...)* στην αντίληψη ότι, *άντιμετωπίζοντας συνολικά ως λαθεμένη τήν άλλη πλευρά, δέν άφηνες τίποτα, πού θά μπορούσες νά έβλεπες ως θετικό σ' αυτήν*. "Εχετε ξαναδει ποτέ τόσο «κομψές» διατυπώσεις, τέτοια «αυτοκριτική» στό δεύτερο πρόσωπο τής άπροσδιοριστίας; Τά πιθανά ίχνη κριτικής επανεκτίμησης πεθαίνουν από άσφυξία κάτω από σωρούς οδδέτερων λέξεων και άτέλειων υποθετικών προτάσεων. 'Ο γενικός γραμματέας, όμως, φαίνεται νά μήν καταλαβαίνει από τετοια. Ζει στον κόσμο του και επιμένει νά ζητάει εσημα γιά τήν πολιτική «διορατικότητα» και τό θάρρος τής πολιτικής γνώμης: *«Παρόλο πού σήμερα μπορώ νά τό πω πιό άνοιχτά»* (πόρτα!! θά μās πουντιάσουν τά ρεύματα!), *«τό έχω πει, όμως, παλιότερα και σε συνέντευξη τής ΚΟΒ πού άνήκα»...*

'Ας μήν ξανακουστεί, λοιπόν, λόγος πικρός γιά τόν Γρηγόρη Φαράκο. Δέν τά λέει τώρα δλα αυτά γιά πρώτη φορά, τώρα πού πέσαν τά ντουβάρια στο κεφάλι μας. Τά είχε πει και πριν, στη συνέλευση τής κόβας του. Τόσο πολύ τόν έπνιγε τό «λάθος» όμως, πού ή φωνή του δέν μπορούσε νά καθαλήσει τά σύνορα τής κόβας και ν' άκουστεί άπ' τούς άριστερους αυτής τής χώρας, άπ' τούς άγωνιστές τών όποιων ήθελαν νά ήγουνται — τέτοιοι ήγέτες, ήγέτες τών όριών τής κόβας.

Δια χειρῶν ἀφ' ἑαυτοῦ

“Οσοι τούς λούστηκαν εἴκοσι χρόνια τώρα, ἄς τούς χαίρονται. Οἱ ἄλλοι πού τούς ψυλλιαστήκανε ναρίς, ἔχουν τουλάχιστον τήν παρηγοριά ὅτι δέν ἔμειναν μέ σταυρωμένα τά χέρια καί τά στόματα κλειστά. Τήν ἀνάγκη γιά κομμουνιστική ἀνανέωση δέν τήν ὑποστήριξαν μόνο μέσα στήν κόβα τους. Ἔχουν τώρα ἕνα κέρδος: ὅτι ἀπέδειξαν πώς ἀπό τόν σταλινικό δογματισμό τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ, μέχρι τήν ἀνευδρῶν προσχώρηση στή χειρότερη μορφή τῆς σοσιαλδημοκρατίας, δέν ὑπάρχει τό κενό γιά τούς ἀριστερούς, ὑπάρχει τό αἷτημα τῆς κομμουνιστικῆς ἀνανέωσης καί τό στοίχημα τοῦ ἀνανεωτικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.

Σιγά τήν παρηγοριά καί τό κέρδος, θά μοῦ πείτε. Κι ὅμως, πού ξέρει κανεῖς, μπορεῖ καμιά φορά νά μᾶς χρειαστοῦν. Ἴσως καί πιά ἄντομα ἀπ' ὅ,τι, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ μας, πιστεύουμε.

Μπάμπης Γεωργούλας

Ἡ αἴσθηση καί τά νοήματα

«Σέ κορυφαῖο πολιτικό γεγονός ἐξελίχθηκε ἡ χθεσινή ἔναρξη τοῦ συνεδρίου τῆς ΕΑΡ» (...) «Αἴσθηση προκάλεσε ἡ παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Κ. Μητσοτάκη, γεγονός πού συμβαίνει γιά πρώτη φορά, ὅπως ὑπογράμμισε καί ὁ ἴδιος στό χαιρετισμό του».

Αὐγή, 22.6.90

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τό πρωτόκολλο τῆς ΕΑΡ δουλεύει καλά. Δέν τῆς λείπουν οἱ καλοί τρόποι, κι οὔτε θά μπορούσε νά τήν κατηγορήσει κανεῖς γι' αὐτό. Πράγματι κόπηκε ἡ ἀνάσα τοῦ κόσμου μέ τά ἀλλεπάλληλα δελτία εἰδήσεων τῶν FM, πού ἀνήγγειλαν πομπωδῶς τήν ἔναρξη τοῦ συνεδρίου τῆς ΕΑΡ. Ἀπαντά τά φλάς καί οἱ συνεντεύξεις στελεχῶν, συσπᾶνς καί κορύφωση τῆς ἔντασης μέ τό ἄν θά λάβει μέρος ὁ κ. Φλωράκης, «μουντή ἡ ἀτμόσφαιρα στό συνέδριο τῆς ΕΑΡ ὕστερα ἀπό τίς ἐξελίξεις στό ΚΚΕ», ἔλεγαν ἄλλα FM. Ἄν ἐρχόταν κανεῖς ἀπό τόν Ἄρη, ἀκούγοντας τόσο σαματά θά νόμιζε ὅτι ἡ καρδιά τοῦ ἔθνους χτυπᾷ στούς παλμούς τῶν δρωμένων στό στάδιο Φιλίας καί Εἰρήνης.

Αἴσθηση λοιπόν μεγάλη. Ἄλλά πού τά νοήματα; Τά νοήματα συμπυκνώνονται σ' ἐκείνη τήν μονότονη ἐπανάληψη: «ν' ἀφήσουμε τό χτές καί ν' ἀνοιχτοῦμε στό αὔριο», «νά φτιάξουμε τήν Ἀριστερά τοῦ αὔριο».

Ἀλλά μέ τήν Ἀριστερά τοῦ σήμερα καί τούς ἀριστερούς τοῦ σήμερα τί γίνεται; Κάποτε τούς δινόταν ἡ μεσσιανική ὑπόσχεση γιά τήν κοινωνία τοῦ μέλλοντος. Σήμερα ἀρκεῖ ἡ ἐπίκληση τοῦ «αὔριο». Τό «αὔριο» ὑπάρχει ἐκεῖ, ἐκεῖ στόν ὀρίζοντα τῶν ἀνεκπλήρωτων ὑποσχέσεων, γεμάτο ὑποσχέσεις κι αὐτό, δέν ἔχουμε παρά ν' ἀνοιξοῦμε πανιά, νά ξεκολλήσουμε ἀπ' τό μίζερο σήμερα, ν' ἀφήσουμε τούς ἀναχρονισμούς, τίς παρελθοντολογίες, τά ξεπερασμένα σχήματα. Δέν τά σηκώνει αὐτά τό «αὔριο».

Ὁ Μεσσίας ὅμως δέν ἐρχεται σέ μᾶς ἀπό τό μέλλον, φορτωμένος τά δῶρα του. Τό μέλλον εἶναι καρφωμένο σέ κάθε στιγμή τοῦ παρόντος. Ἄλλά ἡ κίβδηλη σοσιαλιστική συνείδηση τοῦ χτές, πού γεννοῦσε ἡ ἐπίκληση τοῦ ροδαλοῦ «αὔριο», δέν μπορεῖ νά γιαιτρευτεῖ ἀπό τήν κίβδηλη δημοκρατική συνείδηση τοῦ σήμερα. Τουλάχιστον στό παρελθόν ὑπῆρχε καί ἀκροατήριο καί συμμετοχή, ὑπῆρχε δῆμος γιά νά μπορούμε νά μιλάμε καί γιά δημοκρατία. Ἡ Ἀριστερά δέν ἦταν δημόσιος; σχέσεις ἢ μόνο ὑποσχέσεις. Σήμερα, ἐποχή κατάρρευσης τῶν μύθων κι ἀπομυθοποίησης τῶν ταμποῦ, σήμερα πού ὅλα εἶναι ἀνοιχτά, ἀγραφο χαρτί, συνέβη καί τοῦτο: οἱ κόβες ἀδειασαν, οἱ ὀργανώσεις ἐρήμωσαν, οἱ συν-ελεύσεις δέν ἔχουν ποιόν νά ὑποδεχθοῦν, κανεῖς δέν διεκδικεῖ τά πολιτικά του δικαιώματα. Ἐλάχιστοι πιά —μὴ ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς— πιστεύουν ὅτι τό βράδυ κάτι γίνεται στήν ὀργάνωσή τους.

Αὐτή ἡ ἀπλή πραγματικότητα μέ τίς τεράστιες συνέπειες, δέν ταραξί τήν ἤσυχη συνείδηση τοῦ κορυφαίου γεγονότος πού συντελεῖται ἐκεῖ στό Στάδιο Εἰρήνης καί Φιλίας.

Ἡ μεταφυσική τοῦ αὔριο ἔχει πολλά πρόσωπα. Τώρα ἀναδεύει «αἰσθήσεις» ἐνῶ τά νοήματα μαζί μέ τόν λαό τῆς Ἀριστερᾶς δραπετεύουν κατά τά μυρωμένα ἀκρογῶλια τοῦ Σαρανικοῦ ἢ κατά τά βόρεια σύνορα τῆς πολυκατοικιοῦπολης εἰς ἀναζήτησιν εὐτυχίας προσφέροντας ἀνά Σαββατοκύριακο τίς δέουσες σπουδές καί τίς νενομισμένες εἰσφορές στίς Ἀσφάλειες «Ἀστήρ» ἢ ὅπου ἄλλοῦ.

Μ' αὐτές τίς «αἰσθήσεις» τί θά γίνει σύντροφος;

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Τά αποθέματα «στραγγαλίζουν» τό εμπόριο καί ἡ ἀγορά τή λογική μας

Ο συνεχής καί ἀνηλεής νεοφιλελεύθερος ἰδεολογικός βομβαρδισμός μέ ἐγχώρια καί ἐκ τοῦ ἐξωτερικου προερχόμενα βλήματα, μέ εἶχε ἐξαναγκάσει νά ἀποδεχθῶ, ὡς οἰκονομολόγος τουλάχιστον, τήν ἀποψη ὅτι ἂν τό κράτος πάψει νά παρεμβαίνει στήν οἰκονομία, λόγω τῆς «ὀρθολογικῆς συμπεριφορᾶς τῶν οἰκονομικῶν φορέων», ἡ ἀγορά μέ τήν αὐτόματη προσαρμογή τῆς προσφορᾶς στή ζήτηση ἐξασφαλίζει τήν ἀριστη κατανομή τῶν οἰκονομικῶν πόρων καί ὁδηγεῖ στήν καπιταλιστική ἄρμονία, ἡ ὁποία εἶναι αἰώνια, ἀφοῦ οὐδείς εἶναι τόσο ἡλίθιος ὥστε νά θέλει νά φύγει ἀπό τόν παράδεισο.

Κάποιες ἀμφιβολίες μου σχετικά μέ τό κατά πόσο εἶναι ὀρθολογικό, χρήσιμο καί ἐπιθυμητό νά ἐπενδύονται (μέ τή βοήθεια, μάλιστα, κρατικῶν ἐνισχύσεων) κεφάλαια σέ κορεσμένους κλάδους, ὅπως π.χ. στήν κλωστοῦφαντουργία, ἡ νά γεμίζουν ὄλα τά ἑλληνικά νησιά ξενοδοχεῖα, ὅπως καί ἡ ἀπορία μου γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης στεγαστικοῦ προβλήματος καί ἀδειων σπιτιῶν, καθῶς καί ἀρκετούτσικα ἄλλα ἐρωτήματά μου, πού ὁ χῶρος δέν μοῦ ἐπιτρέπει νά ἀναφέρω, ἀπορρίπτονταν ἀπό ἐμένα τόν ἴδιο ὡς δογματικά παραληρήματα παλαιομαρξιστικοῦ τύπου, πού θά 'λεγε καί ὁ κ. Παπασπηλιόπουλος.

Πρόσφατα, ὁμως, τό σπέρμα τῆς ἀμφιβολίας ἄρχισε πάλι νά κινεῖται μέσα μου. Ἐχοντας μόλις κλείσει τόν *Οικονομικό Ταχυδρόμο* καί ἀφοῦ θαύμασα τή φωτογένεια καί τά βιογραφικά σημεῖωματα τῶν ἡγετῶν τοῦ ΣΕΒ στό εἰδικό (;) περί βιομηχανίας (;) ἀφιέρωμα (;) τοῦ περιοδικοῦ, ἀνοιξα τήν πρωινή μου οἰκονομική ἐφημερίδα, ὅπου μέ τρόπο διάβασα πρωτοσέλιδο ἄρθρο μέ τόν τίτλο: «Τά τεράστια ἀποθέματα σραγγαλίζουν τό εμπόριο». Κατά τόν συντάκτη τοῦ ἄρθρου, στά τελωνεῖα τῆς χώρας, ἀλλά καί σέ ἄλλους ἀποθηκευτικούς χώρους, ἔχουν συσσωρευθεῖ μεγάλα ἀποθέματα προϊόντων, τά ὁποία στήν περίπτωση τῶν λεγόμενων διαρκῶν καταναλωτικῶν αγαθῶν (ἠλεκτρικές συσκευές, ἐπιπλα, κουρτίνες, χαλιά, τηλεοράσεις, βίντεο, ἀλλά καί αὐτοκίνητα καί ρούχα) καλύπτουν σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀνάγκες ζήτησης ἄνω τριῶν ἐτῶν!

Ἡ ἀνάγνωση τοῦ ἄρθρου μέ βύθισε σέ ἀπαισιόδοξες σκέψεις. Μά καλά, ἀφοῦ δέν ὑπῆρξε κρατικός παρεμβατισμός, ἀφοῦ διαλύθηκαν ΕΜΠΟ, ΙΤΚΟ καί ΠΡΟΜΕΤ, πῶς δέν προσαρμόστηκε ἡ προσφορά στή ζήτηση καί, πολύ περισσότερο, γιατί ἀυξήθηκε ἡ προσφορά πρὶν ἀυξηθεῖ ἡ ζήτηση; Ἡ ἀναμονή τῆς ἐφαρμογῆς μετά τίς ἐκλογές ἐνός σταθεροποιητικοῦ προγράμματος πού θά περιελάμβανε, μεταξύ ἄλλων, καί ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς εἶναι μιά πιθανή ἐρμηνεία τῆς στάσης τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου, μοῦ ψιθύρισε ἡ οἰκονομολογική μου λογική. Ἐσπυσαν οἱ ἄνθρωποι νά ἀγοράσουν τότε σχετικὰ φτηνά σέ δραχμές, ὥστε νά πουλήσουν αὐριο ἀκριβά. Αὐτή, πράγματι, εἶναι μιά «ὀρθολογική» συμπεριφορά «οἰκονομοῦντων ἀτόμων». Ἄρα μέ τή θεωρία εἶμαστε πρὸς τό παρόν ἐντάξει.

Οἱ ἐνστάσεις ὅτι ἡ πιό πάνω «ὀρθολογική» συμπεριφορά ἀυξήσε ὑπερβολικά τό ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, καθιστώντας περισσότερο ἀναγκαῖα τήν ἐφαρμογή ἐνός ἀκόμα πιό σκληροῦ σταθεροποιητικοῦ προγράμματος καί ὅτι οὐσιαστικά ἐκβίαζε καί τήν ὑποτίμηση, δηλαδή ὅτι κατέστρεφε τήν «ἐθνική» οἰκονομία καί ἐμᾶς μᾶς ἔκανε φτωχότερους, ἀπορρίφθηκαν διότι ἀποτελοῦν «ἀξιολογικές κρίσεις», οἱ ὁποῖες οὐδεμία σχέση ἔχουν μέ τό θέμα. Αὐτό πού μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ μελέτη τῶν νομοτελειῶν τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, τό ὁποῖο ὅπως εἶπαμε στήν ἀρχή εἶναι αἰώνιο.

Σύμφωνοι, σκέφθηκα, ἀλλά αὐτή ἡ περίφημη σύμπτωση προσφορᾶς - ζήτησης γιατί δέν ἐπιτεύχθηκε; Κατ' ἀρχήν, φαίνεται ἀπ' ὅσα εἶπαμε ὅτι ὁ βασικός λόγος γιά τή συσσώρευση τῶν ἀποθεμάτων δέν ἦταν ἡ ἀυξημένη ζήτηση, ἀλλά ἡ συναλλαγματική κερδοσκοπία ἀπό τήν ἀναμενόμενη ὑποτίμηση. Βέβαια ἡ κερδοσκοπία αὐτή ἀπέτυχε, διότι παρά τήν πίεση τῶν ἐνδιαφερομένων ἡ δραχμή παρέμεινε σταθερή ἢ γιά τήν ἀκρίβεια διολισθαίνουσα, ἀφοῦ στήν ἀντίθετη περίπτωση ὁ πληθωρισμός θά ξεπερνοῦσε τό 30%. Μήπως, ὁμως, ὑπῆρχε «προσδοκία» τῶν εἰσαγωγέων γιά ἀυξημένη ζήτηση στό μέλλον; Μήπως, μετά ἀπό μιά χρονική ὑστέρηση, ἀναμενόταν ὅτι ἡ ζήτηση θά ἀντιστοιχοῦσε στήν προσφορά; Μᾶλλον, αὐτή θά εἶναι ἡ ἐξήγηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐμπόρων, μοῦ ξανάπε ἡ οἰκονομολογική μου λογική.

Πρόκειται, ὁμως, γιά μιά «ὀρθολογική» προσδοκία; Δέν γνώριζαν οἱ εἰσαγωγεῖς ὅτι ἔνα σταθεροποιητικό πρόγραμμα στόχο ἔχει νά μειώσει τή ζήτηση καί ὄχι νά τήν ἀυξήσει; Μπορεῖ, σκέφθηκα, ἀλλά οἱ πάντες ἀπό τόν κ. Σημίτη καί τόν κ. Σουφλιά μέχρι καί τόν τελευταῖο ἐμπορο, γνωρίζουν ἐπίσης ὅτι τά προγράμματα λιτότητας μειώνουν τά ἐπιδόματα τῶν μισθωτῶν καί συνταξιούχων, ἐνῶ τά «ἄλλα» εἰσοδήματα, αὐτά τῆς λεγόμενης «παραοικονομίας» δέν ἐπηρεάζονται. Ἡ συμπεριφορά, συνεπῶς, τῶν εἰσαγωγέων ἦταν «ὀρθολογική».

Δια γυμνού σφραγιστού

Ναι, αλλά τότε, ξανασκέφτηκα, γιατί οι «παραοικονομούντες» δέν ανταποκρίθηκαν; Μήπως γιατί ήδη έχουν αγοράσει από δύο αυτοκίνητα και τρία βίντεο ώστε να μή θέλουν άλλα, ή μήπως τό μέγεθος τής παραοικονομίας δέν είναι τόσο μεγάλο, όσο ισχυρίζονται μερικοί; Όμολογώ ότι δέν γνωρίζω. Έκει, όμως, πού άρχισα να άνησυχώ για τά θεμέλια τής οικονομικής επιστήμης, ένας συνάδελφος μου θύμισε ότι άπαραίτητη προϋπόθεση για τήν «όρθολογική» συμπεριφορά τών «οικονομικών φορέων» είναι ή «πλήρης πληροφόρηση». Οι Έμποροι, δηλαδή, θά ενεργούσαν άπολύτως όρθολογικά, αν ό κ. Χαλικιάς είχε φροντίσει να τούς ενημερώσει για τήν πορεία τής δραχμής και ό κ. Παυλόπουλος για τό άκριβές μέγεθος τής παραοικονομίας (ό Μιχάλης Παπαγιαννάκης δέν άσχολείται πιά μέ τό θέμα) και αν ό κάθε Έμπορος γνώριζε πόσο θά εισαγάγει ό διπλάνος του, ώστε οι συνολικές εισαγωγές να μήν ξεπερνούν τή συνολική άναμενόμενη ζήτηση. Τότε, όλα θά ήταν μιά χαρά. Όμως, αυτά δέν έγιναν και θά μου επιτρέψετε να διατηρώ κάποιες άμφιβολίες αν μπορούν ποτέ να γίνουν. Άρα, άνησύχησα πάλι, είναι ένδεχόμενο ή αγορά στην πράξη να προκαλεί στρεβλώσεις και τολμώ να πώ ότι ίσως δέν οδηγεί στην άριστη κατανομή τών οικονομικών μέτρων.

Άλλά, ως συνεχίσουμε. Τά άποθέματα, λοιπόν, έννοχούν γιατί όλα και να κάηκαν στο τελωνείο του Μενιδίου (άλήθεια έχουν διερευνηθεί τά κίνητρα του έμπρησμού;), πάλι πολλά είναι. Οι κάτοχοί τους ζημιώνονται τεράστια ποσά από τή δέσμευση τών κεφαλαίων τους και από τούς τόκους τών δανείων. Και επειδή οι Έμποροι δέν έχουν τάσεις αυτοκτονίας, δέν θέλουν να «στραγγαλιστούν», ξεχνούν προσωρινά τά περι τής ελεύθερης λειτουργίας τής αγοράς, τά περι παρεμβατισμού στην οικονομία κ.λπ. και προστρέχουν στο κράτος.

Ό πρόεδρος του Έμπορικού Συλλόγου Άθηνών, διαβάζω στο ίδιο άρθρο, ζητάει από τόν ύπουργό Έμπορίου να λάβει μέτρα «πυροσβεστικού» χαρακτήρα, όπως τήν προσωρινή άνακούφιση τών επιχειρήσεων του κλάδου από τις έμπορικές τράπεζες με περίοδο άνοχής σε όρισμένες δραστηριότητες και ύποχρεώσεις. Συνιστά, επίσης, σεμνώς είναι ή άλήθεια, στην κυβέρνηση να μή επιβάλλει πρόσθετα μέτρα λιτότητας πού θά μειώσουν περισσότερο τή ζήτηση.

Είναι όμως όλα αυτά «όρθολογικά»; Στο σημείο αυτό ή οικονομολογική μου λογική μέ έγκατέλειψε. Άν τά πράγματα είναι τόσο τραγικά, όσο προβάλλονται από τούς έμπόρους, φαίνεται ότι ύπάρχει κίνδυνος, χωρίς κάποια κρατική παρέμβαση, όρισμένες επιχειρήσεις να κινδυνεύουν να γίνουν προβληματικές. Η κυβέρνηση, αν είναι συνεπής με τή νεοφιλελεύθερη ιδεολογία της, πρέπει να άδιαφορήσει. Οι νόμοι τής αγοράς επιβραβεύουν ή τιμωρούν τούς «οικονομικούς φορείς», άνάλογα με τήν όρθότητα ή όχι τών αποφάσεών τους πού στηρίζονται στις «προσδοκίες» τους. Έτσι, οι επιχειρήσεις πρέπει να πουλήσουν μέ ζημιά ή ακόμα και να κλείσουν. Αυτή είναι ή αγορά. Μόνο πού όταν κατέβουν τά ρολά, κάποιον εργαζόμενον θά βρεθούν στο δρόμο.

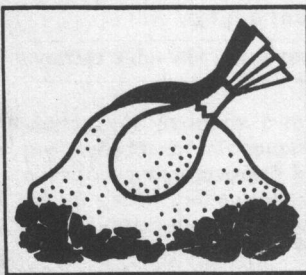
Έδώ και ή κοινή μου λογική σήκωσε τά χέρια. Είναι δυνατό ένα οικονομικό σύστημα να επιτρέπει στους λίγους να κρίνουν τήν τύχη τών πολλών, σύμφωνα με τις «όρθολογικές» ή μή αποφάσεις τους; Αυτή είναι ή πραγματικότητα μας λένε και θά τό συνηθίσετε με τόν καιρό.

*Θυμάμαι πού τήν πείραζαν συχνά τ' άλλα κορίτσια,
γελώντας τήν για τό ύφος της τό τόσο σοβαρό,
και μεταξύ τους έλεγαν, αίσχρό κάνοντας σχήμα,
πως θά συνήθιζε κι αυτή σιγά μέ τόν καιρό*

Άλλά μέ τόν Καββαδία μόνο δέν μαλακώνει ή ψυχή. Και ή άμφιβολία μου για τήν άποτελεσματικότητα τής νεοφιλελεύθερης άποψης για τήν κοινωνία παραμένει, αν και δέν εκφράζεται ρητά από τό φόβο μήπως κατηγορηθώ ότι μέ τις δογματικές μου άπόψεις θά κάνω τήν Όμόνοια Τιέν - Άν - Μέν και τήν Καρδίτσα Τιμισοάρα. Μέχρι πότε, όμως, θά φοβόμαστε στραγγαλίζοντας τή λογική μας;

Χαράλαμπος Γολέμης

Λόγω λιτότητας

Έπί του πιεστηρίου. Μας ειδοποίησαν από τό ύπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως ότι σταματούν τή συνδρομή τους στον Πολίτη (2.500 δρχ. τό χρόνο, μείον οι κρατήσεις και τά ταχυδρομικά), διότι έχουν περικοπεί τά σχετικά κονδύλια. Αισθανθήκαμε τύψεις πού ό Πολίτης συνεισέφερε κι αυτός τό κατά δύναμιν για τή διόγκωση τών έλλειμμάτων του δημοσίου, ότι έκοψε κι αυτός από άλλους κρίσιμους έθνικούς τομείς, όπως ή έπιδότηση τών άθλητικών ομάδων πού φέτος θά πάρουν μόνο 3,67 δις, όλα και τό 1988, μείον ό πληθωρισμός, και τά Όλυμπιακά - Μεσογειακά έργα πού θά πάρουν μόνο 21 δισεκατομμύρια.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Τό «ἀναπτυξιακό» ὄραμα τῆς ΝΔ

τό ὄραμα τοῦ κέρδους

τοῦ Δαμιανοῦ Παπαδημητρίου

Ἔχουν ἤδη περάσει τρεῖς μῆνες ἀπό τότε πού ἡ Νέα Δημοκρατία ἀνέλαβε τήν ἐξουσία καί διάχυτη εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι μετά τή φούρια τοῦ πρώτου δεκαπενθημέρου, μέ τά ταμειακά μέτρα καί τίς ἀυξήσεις, τά πράγματα ἔχουν πρὸς στιγμή καταλαγιάσει: ὁ κ.Μητσοτάκης ἀπουσιάζει συνεχῶς, στό ἐξωτερικό, οἱ ὑπουργοί διαφωνοῦν καί τσακώνονται μεταξύ τους, ὁ ἐπιχειρηματικός κόσμος καταλογίζει δειλία καί διστακτικότητα στήν κυβέρνηση. Σχέδια ἐπί χάρτου ὑπάρχουν πολλά.

Τό κείμενο αὐτό γράφεται ἀναγκαστικά πρὶν τήν κατάθεση τοῦ «ἀναπτυξιακοῦ» ν.σ. («γιά τήν ἀνάπτυξη καί τόν ἐκσυγχρονισμό») ἀπό τόν κ. Σουφλιᾶ στή Βουλή, ἐνός ν.σ. μέ τό ὅποιο ὑποτίθεται ὅτι θά ξαναπαίρει μπρὸς ἡ κυβερνητική πολιτική, ἀφοῦ στήν οὐσία τό ν.σ. αὐτό θά καθορίζει τούς κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ.

Εἴμαστε λοιπόν ἀναγκασμένοι νά κρίνουμε τήν κυβερνητική πολιτική περισσότερο ἀπό τίς προθέσεις της παρά ἀπό τίς πράξεις της, καθῶς ἀκόμα καί τό φορολογικό ν.σ. τοῦ κ. Παλαιοκρασσᾶ κατατέθηκε στό μέσον τῆς χρονιάς καί, σύμφωνα μέ τίς δηλώσεις τοῦ ἴδιου, δέν ἀπηχεῖ πλήρως τίς προθέσεις τῆς κυβέρνησης μιά καί στήν οὐσία εἶναι ἓνα ν.σ. πού νομιμοποιεῖ τετελεσμένα γεγονότα.

Ἀναρωτιόμαστε ὅμως πότε ἄραγε ἓνας προϋπολογισμός δέν νομιμοποιεῖ τετελεσμένα γεγονότα; Γιά παράδειγμα, ἀπό τίς συνολικές δαπάνες τοῦ προϋπολογισμοῦ (5,5 τρίς) τό ἓνα τρίτο περίπου (30,5%) πηγαίνει στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ δημοσίου χρέους, ἄλλο ἓνα τρίτο (35,9%) γιά πληρωμή μισθῶν καί συντάξεων καί μένει ἓνα τρίτο ἀκριβῶς (33,5%) γιά τίς δαπάνες σέ ὄλους τούς τομείς (ὑγεία, παιδεία, ἄμυνα, γεωργία κλπ.). Ἀπό τίς δαπάνες αὐτές, ἐκεῖνες γιά τό δημόσιο χρέος εἶναι ἀνελαστικές (θά αὐξηθοῦν μάλιστα στά ἐπόμενα δύο χρόνια) καί δέν ἐπιδέχονται μεταβολή ἐκτός κι ἂν ἡ χώρα μας ζητοῦσε τό πάγωμα τοῦ ἐξωτερικοῦ δημοσίου χρέους της, πράγμα ὅμως πού θά συνεπαγόταν τήν ἀρνηση τοῦ Δ.Ν.Τ.

Ἔτσι τό ἐνδιαφέρον τῆς κυβέρνη-

σης ἐστιάζεται στοὺς ἄλλους δύο τομείς δαπανῶν, τόν τομέα μισθῶν-συντάξεων καί τόν τομέα τῶν κατά τομείς ἐξόδων. Ὑπάρχουν βέβαια καί τά ἔσοδα (3,4 τρίς γιά φέτος) πού ἐπιδέχονται μεταβολές καί πού ἀποτελοῦν τό πρώτο σημεῖο διαφωνίας μεταξύ τῆς κυβέρνησης, ἡ ὁποία σημειωτέον ἐμφανίζεται στό θέμα αὐτό διχασμένα, καί ἄλλων φορέων. Μιά ἀποψη, ἴσως ἡ κυρίαρχη ἀριθμητικά καί ἰδεολογικά —χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι θά ἀποδειχθεῖ τελικά καί ἡ ἐπικρατοῦσα—, δέν θέλει νά ἀκούσει κουβέντα γιά ἀύξηση τῶν ἐσόδων, γιά ἐπιβολή δηλαδή πρόσθετων φορολογικῶν βαρῶν ἀπό τό κράτος στήν κοινωνία. Γιά τά στελέχη τῆς Ν.Δ. κάτι τέτοιο θά ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τήν ἐπαγγελία περί λιγότερου κράτους, ἀφοῦ γι' αὐτούς τό λιγότερο κράτος, γιά νά εἶναι συνεπές πρὸς τόν ἑαυτό του, πρέπει νά εἶναι λιγότερο τόσο στίς δαπάνες ὅσο καί στά ἔσοδα. Ἀντίθετα ἡ ἀντιπολίτευση (τό ΠΑΣΟΚ ἔχει ἐκφρασθεῖ ρητά) ἀλλά καί ἡ ΕΟΚ θεωροῦν ἀδιανόητο νά μὴν ὑπάρξει ἀύξηση τοῦ φορολογικοῦ βάρους, τό ὅποιο, ὅπως ἐπισημαίνει ἡ ΕΟΚ, βρίσκει στήν Ἑλλάδα σέ πολύ χαμηλότερο ἐπίπεδο ὡς ποσοστό ἐπὶ τοῦ Α.Ε.Π. ἀπό τόν κοινοτικό μέσον ὄρο. Ἡ καταπολέμηση τῆς φοροδιαφυγῆς κυρίως στά ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, ἡ κατάργηση τῶν φοροαπαλλαγῶν, ἡ φορολόγηση τῶν ἀγροτῶν, τῶν παραοικονομοῦντων, ἀκόμα καί ἡ ἀύξηση τῶν συντελεστῶν στοὺς ἀμεσοὺς φόρους, ὅλα αὐτά προτείνονται γιά τή δραστική ἀύξηση τῶν ἐσόδων πού σύμφωνα μέ «αἰσιόδοξες» προβλέψεις

θά μπορούσε νά φτάσει καί τό 40% περίπου.

Τίς ἀπόψεις αὐτές συμμαρίζονται ἐν μέρει καί στελέχη τίς κυβέρνησης, ὅπως ὁ κ. Σουφλιᾶς. Οἱ περισσότεροι πάντως διαφωνοῦν, θά πρέπει δέ νά σημειώσουμε ὅτι ἡ ἀύξηση τῶν ἐσόδων δέν ἦταν μέσα στίς προγραμματικές-ἰδεολογικές θέσεις τῆς Νέας Δημοκρατίας, ἡ ὁποία μάλιστα, ἐπὶ κυβέρνησης Ζολῶτα τορπίλισε μία σχετική προσπάθεια τοῦ κ.Σουφλιᾶ. Τό τί θά γίνει στό τέλος εἶναι δύσκολο νά τό πει κανεῖς ἀπό τώρα, ἀφοῦ τίς πιέσεις τῆς ΕΟΚ ἐξισορροποῦν οἱ πιέσεις τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων πού θά θιγοῦν ἀπό τή διεύρυνση τῆς φορολογικῆς βάσης. Κάποια σχέδια πού ἀκούγονται γιά φορολόγηση τῶν ἀγροτῶν ἀνάλογα ὄχι μέ τήν παραγωγή ἀλλά μέ τήν ἔκταση τῆς ἀγροτικῆς γῆς πού κατέχουν (πράγμα πού θεωρεῖται ὅτι θά προαγάγει τήν ἔνταση καί τήν ἔκταση τῶν καλλιεργειῶν), κάποιες ἄλλες σκέψεις γιά τή φορολογία τῶν ἐλεύθερων ἐπαγγελματιῶν γιά τό φόρο ἐπιτηδεύματος, γιά νέα τεκμήρια κλπ. μένει νά ἀποδειχθεῖ κατά πόσο θά μείνουν στά χαρτιά ἢ ὄχι.

Ἄ προϋπολογισμός τῶν «δύο τρίτων»

Μοιραῖα ἔτσι ἡ προσοχή συγκεντρώνεται στήν περιστολή τῶν ἐξόδων, γιά τήν ὁποία οἱ ἀπόψεις στοὺς κόλπους τῆς Νέας Δημοκρατίας μέσες ἄκρες συμπίπτουν. Ἀναφερόμαστε βέβαια στά δύο ἀπό τά τρία περίπου ἴσα τμήματα τῶν δαπανῶν, ἀφοῦ τό κομμάτι τῶν χρεῶν τοῦ δημοσίου δέν ἐπιδέχεται, ὅπως εἴπαμε, περικοπές. Μένουν

Ετσι οι μισθοί/συντάξεις και οι λοιπές δαπάνες που αποτελούν μαζί κάτι λιγότερο από το 70% των συνολικών δαπανών. Μεσοπρόθεσμα επιδίωξη της κυβέρνησης είναι να ισοσκελίσει το τμήμα αυτό των δαπανών (3,85 τρις περίπου) με τα έσοδα (3,4 τρις), πράγμα που, αν γινόταν φέτος θα απαιτούσε μια πρόσθετη περιστολή δαπανών κατά 500 δις. "Αν συμβεί αυτό, είτε με περιστολή των εξόδων, είτε εν μέρει και με αύξηση των εσόδων, τότε η λειτουργία του δημόσιου τομέα δεν θα είναι πλέον έλλειματική, δεν θα δημιουργεί δηλαδή καινούργια χρέη, πράγμα που με τη σειρά του θα έχει ευεργετικές επιπτώσεις στον πληθωρισμό, ο οποίος όσον αφορά τη συμβολή του δημοσίου τομέα, δημιουργείται κυρίως από τα τρέχοντα έλλείματα. Με τη σειρά της πάλι η πτώση του πληθωρισμού θα επιτρέψει την ένταξη της δραχμής στο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα το 1993, σε δύο χρόνια δηλαδή σύμφωνα με τις επιδιώξεις της κυβέρνησης.

Θά πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι τα πράγματα είναι αρκετά πιο σύνθετα από τόσο, καθώς η εξοικονόμηση μόνο 500 δις θα κατέληγε σε ένα προϋπολογισμό ύφεσης και όχι σε προϋπολογισμό με αύξημένες δαπάνες ή μειωμένα έσοδα, που είναι το ίδιο για την ανάπτυξη, όπως θα ήθελε η κυβέρνηση. "Ενας «ανάπτυξιακός» προϋπολογισμός, όπως θα τον ήθελε η Ν.Δ., θα απαιτούσε ακόμα μεγαλύτερες περικοπές στους τομείς των μισθών-συντάξεων, της πρόνοιας, της υγείας, της παιδείας κ.λ.π. Στο ζήτημα αυτό υπάρχουν δισταγμένες απόψεις ανάμεσα στην ΕΟΚ από τη μία που επιθυμεί ακριβώς έναν προϋπολογισμό λιτότητας θεωρώντας ότι μόνο έτσι θα συγκρατηθεί ο πληθωρισμός και θα μπορέσει η δραχμή να ένταχθεί στο Ε.Ν.Σ. και στην κυβέρνηση από την άλλη, που εκτός από την ένταξη της δραχμής στο Ε.Ν.Σ έχει κι άλλες σκοτούρες και θα επιθυμούσε έναν κάπως πιο αναπτυξιακό προϋπολογισμό, έστω κι αν έτσι ρισκάρει μια τροφοδότηση του πληθωρισμού μέσα από άλλα κανάλια. "Ίσως το ν.σ. του κ. Σουφλιά, που θα κατατεθεί σε λίγες μέρες, δώσει κάποιες απαντήσεις ή έστω το στίγμα για την κατεύθυνση που τελικά θα επιλέξει η κυβέρνηση.

"Όσο κι αν η τριβή της Ν.Δ. με την έξουσία είναι πιθανό να την κάνει τελικά να αναθεωρήσει κάποιες αρχικές απόψεις που χαρακτηρίζονται από δογματικό νεοφιλελευθερισμό (π.χ. στο θέμα της αύξησης των εσόδων), υπάρχει το δεύτερο σκέλος της πολιτικής, αυτό της μείωσης των εξόδων, ή της λεγόμενης «αποκρατικοποίησης» (ο δρος προτιμήθηκε από την «ιδιωτικοποίηση», αλλά περί αυτού πρόκειται), στο οποίο η Ν.Δ. δεν πρόκειται να κάνει πίσω, στο μέτρο του

λάχιστον που η κοινωνική πάλη δεν θα την αναγκάσει να βάλει νερό στο κρασί της. Το νόημα αυτής της πολιτικής συμπυκνώνεται στη φράση του κ. Σουφλιά ότι στο έξις «τό κράτος δεν πρόκειται να κάνει ούτε τον έμπορο, ούτε τον επιχειρηματία, ούτε το βιομήχανο». Κι επειδή στο στόχαστρο της πολιτικής αυτής βρίσκεται κυρίως (αλλά όχι μόνο) η κοινωνική πολιτική του κράτους είναι προφανές ότι σύμφωνα με τις αντιλήψεις της Ν.Δ. η κοινωνική πολιτική, ή οποία κοινωνική πολιτική, αποτελεί αντικείμενο εμπορίου, επιχειρήσεων και κερδοσκοπίας γενικότερα. Γι' αυτό και το κράτος δεν αναμιγνύεται.

Στις δημόσιες επιχειρήσεις

Στο ζήτημα λοιπόν των μελλοντικών δικαιοδοσιών και αρμοδιοτήτων του δημοσίου τομέα, το πιο «δουλεμένο» μέχρι στιγμής θέμα είναι αυτό των δημοσίων επιχειρήσεων. Στην κυριότητα του δημοσίου, σύμφωνα με τις εξαγγελίες θα παραμείνουν μόνον οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας καθώς και οι στρατηγικής σημασίας επιχειρήσεις που ασχολούνται με την παραγωγή πολεμικού υλικού. Σ' αυτές λοιπόν τις επιχειρήσεις της «κοινής ωφέλειας» έγιναν και οι αναπροσαρμογές των τιμολογίων τους, ώστε, σύμφωνα με την κυβερνητική πρόθεση, να γίνουν σταδιακά αυτοδύναμες και να μην εξαρτώνται από τον κρατικό προϋπολογισμό.

Σε τί συνίσταται όμως σύμφωνα με

τις κυβερνητικές αντιλήψεις η κοινή ωφέλεια, ποιά ήταν δηλαδή το κριτήριο για την παραμονή δρισμένων επιχειρήσεων στη κυριότητα του δημοσίου; 'Η έννοια της κοινής ωφέλειας είναι μία έννοια λάστιχο, μία έννοια που η 'Αριστερά θα επιθυμούσε να τραβήξει ως τα άκρα, να συμπεριλάβει δηλαδή κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα στην κοινή ωφέλεια. "Αν η ΔΕΗ, ή ο ΟΤΕ έμπιπουν σ' αυτήν, γιατί να μην έμπιπουν όλες οι μεταφορές, ή κάθε είδους βιομηχανική δραστηριότητα, οι υπηρεσίες, το εμπόριο, τα ακίνητα και τα νοίκια, κ.ο.κ.; Πίσω λοιπόν από την έννοια της κοινής ωφέλειας, μία έννοια που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει το αντικείμενο μιάς επιχειρηματικής δραστηριότητας, κρύβεται μία διαμάχη που αφορά περισσότερο τη μέθοδο, τη διαδικασία, σε τελευταία ανάλυση τις παραγωγικές σχέσεις.

Δυστυχώς η άριστερή αντίληψη περί κοινής ωφέλειας στον τόπο μας, αλλά όχι μόνο, εξαντλήθηκε, συρρικνώθηκε, στά χαμηλά τιμολόγια των παρεχομένων υπηρεσιών, στην παροχή φτηνών υπηρεσιών «για όλο το λαό». 'Αλλά αν κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο (γι' αυτό άλλωστε τό συμμεριζόταν ένμέρει ακόμα και ή Δεξιά) πριν μερικές δεκαετίες, από τη μεταπολίτευση τουλάχιστον και μετά, αυτού του είδους ή αντίληψη περί κοινής ωφέλειας χρεωκοπεί, οδηγώντας κατ' εύθειαν στην άθλιότητα. Οί τιμές κάτω του κόστους οδηγούν σε μιάν άπαξίωση των παρεχομένων υπηρεσιών και τελικά στην παρακμή των σχετι-

κών επιχειρήσεων, οι οποίες καταλήγουν να εξαρτώνται από έναν κρατικό προϋπολογισμό, που με τη σειρά του υφίσταται κι αυτός ως προς τα έσοδα τη συρρικνωτική επίδραση της «φτήνειας».

Τό φαινόμενο δέν είναι μόνο έλλη- νικό. Γιά παράδειγμα οι χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» άκολουθήσαν μιά παρόμοια πολιτική, προσπάθησαν δηλαδή νά κρατήσουν τό κόστος ζωής χαμηλά ως προς τά νοίκια, τήν ύγεία, τήν εκπαίδευση, τή διατροφή, τίς ύπηρεσίες κ.λπ. (πράγμα πού μπορούσαν νά κάνουν άφου ύπήρχε κρατικός έλεγχος σέ όλους τούς σχε- τικούς τομείς) εδελπιστώντας ότι τό χαμηλό κόστος ζωής θά συνεπαγόταν χαμηλό παραγωγικό κόστος, δηλαδή άνταγωνιστικότερα προϊόντα και τελικά στήν επικράτηση του σοσιαλι- σμού άπέναντι στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Αύτή ή υπερτίμη- ση τής σημασίας του τελικού προϊόν- τος είχε τό αντίθετο από τό επιδιωκό- μενο άποτέλεσμα, άφου τελικά ή όλη παραγωγική διαδικασία ένεπλάκη στά γρανάζια μιās κοινωνίας πού ζού- σε σέ προγραμματισμένη ύφεση, από τήν όποία ήταν άδύνατον νά ξεφύγει και τό τελικό, τό βιομηχανικό προϊόν.

Άλλ' άν οι άντιλήψεις τής Άριστε- ράς ως προς αυτό τό ζήτημα θά πρέπει νά αναθεωρηθούν, αυτό δέν σημαίνει ότι τό ζήτημα τής κοινής ώφέλειας, μέ τήν ευρύτερη έννοια, θεωρείται λήξαν. Γιατί πέρα από τό θέμα τής τιμής, ή Άριστερά μέ τήν άντίληψή τής περί κοινής ώφέλειας και τής άντίστοιχης κοινής ιδιοκτησίας, θέτει κυρίως ένα θέμα έξουσίας, θέμα κοινωνικής έξου- σίας στήν παραγωγική διαδικασία. Κι αυτό άκριβώς είναι τό ζουμί πού μάς τό δείχνει εύλογα ή άντίδραση τής Νέας Δημοκρατίας.

Γιά τή Νέα Δημοκρατία ή έννοια τής κοινής ώφέλειας δέν υφίσταται. Άν τή χρησιμοποιεί αυτό γίνεται μόνο για λόγους ιστορικούς και προκει- μένου νά κρύψει τήν αδύναμία του ιδιωτικού τομέα (ή τήν έλλειψη έμπι- στοσύνης τής σ' αυτόν) νά αναλάβει τίς επιχειρήσεις πού κατέχουν στρα- τηγική θέση στήν οικονομία και τήν έν γένει κοινωνική ζωή τής χώρας. Τό δημόσιο λοιπόν θά κρατήσει και επί Νέας Δημοκρατίας υπό τόν έλεγχό- του τίς επιχειρήσεις πού θεωρεί στρα- τηγικής σημασίας, πέρα από αυτές πού άσχοιούνται μέ τήν παραγωγή πολεμικού ύλικού, δηλαδή τόν ήλε- κτριισμό, τίς έπικοινωνίες, ένα τμήμα τών μεταφορών κ.λπ. Ό θόρυβος πού προκλήθηκε πρίν ένα μήνα περίπου σχετικά μέ ένδεχόμενη πώληση τής Όλυμπιακής και τής ET-2 σέ ιδιώτες δείχνει ότι άκόμα και στους κόλπους τής κυβέρνησης οι άντιλήψεις περί στρατηγικής σημασίας κυμαίνονται. Οι πίο συνεπείς νεοφιλελεύθεροι, πού θεωρούν τήν τηλεόραση ως επιχειρη-

ματική δραστηριότητα στόν τομέα τής ψυχαγωγίας, δέν θά ήθελαν καμιά άνάμειξη του κράτους μέ τά τηλεοπτι- κά κανάλια. Άλλά για τούς υπόλοι- πους πού διαβλέπουν (χωρίς νά άρ- νοούνται) και τήν παρεμβατική-καθο- δηγητική δυνατότητα του κράτους στόν τομέα τής ψυχαγωγίας-ένημέ- ρωσης, ένα κανάλι, ή ET-1, είναι ύπερ- αρκετό. Στόν τομέα τών μεταφορών πάλι, ύπάρχουν πολλοί πού δέν βλέ- πουν τό λόγο γιατί νά είναι κρατικές οι άερομεταφορές, τήν ώρα πού οι θα- λάσσιες και τό σημαντικότερο τμήμα τών χειραίων βρίσκεται σέ ιδιωτικά χέρια (άν και υπό έντονα έλεγχομένο καθεστώς). Τό πρόβλημα μέ τήν Ό- λυμπιακή είναι άπλώς ή μονοπωλιακή τής θέση, ή όποία γεννά σκεπτικισμό στήν κυβέρνηση ως προς τή σκοπιμό- τητα τής ιδιωτικοποίησης τής. Άνά- λογοι προβληματισμοί θά ύπήρχαν και για τά τρένα, άν τό μέσο αυτό δέν ήταν έξ όρισμού σχεδόν προβληματι- κό στήν Ελλάδα, πράγμα πού οδηγεί στήν έλλειψη ιδιωτικού ένδιαφέρον- τος για τούς σιδηροδρόμους.

Τό κράτος λοιπόν θά κρατήσει π.χ. τούς έξ όρισμού έλλειμματικούς σιδη- ρόδρομους στήν κατοχή του, γιατί μόνο- νον έτσι μπορεί νά ύπάρξει σιδηρό- δρομος, ενώ είναι υπό συζήτηση άν θά πουλήσει τήν δυνάμει κερδοφόρα Όλυμπιακή.

Τά ίδια περίπου ισχύουν και για τίς προβληματικές και ύπερχρεωμένες έ- πιχειρήσεις, οι όποιες θά πουληθούν όλες στους ιδιώτες άσχετα άν είναι ή μπορούν νά γίνουν κερδοφόρες. Πίο σωστά, αυτές πού θά πουληθούν θά εί- ναι άκριβώς οι κερδοφόρες, νύν ή δυ- νάμει, άφου για τίς άλλες δέν προκει- ται νά ύπάρξει ιδιωτικό ένδιαφέρον και επομένως θά εκποιηθούν. Τό πρό- βλημα λοιπόν δέν είναι ταμειακό, δ- πως παρουσιάζεται, άφου στήν ουσία θά πουληθούν οι επιχειρήσεις εκείνες πού δέν επιβαρύνουν, ή μπορούν νά μίν επιβαρύνουν, τόν κρατικό προϋ- πολογισμό. Είναι άκριβώς πρόβλημα έξουσίας, κοινωνικής έξουσίας στήν παραγωγική διαδικασία, και ως τέ- τοιο άντιμετωπίζεται από τή Νέα Δη- μοκρατία. Μέ τίς ιδιωτικοποιήσεις ή κυβέρνηση προσπαθεί νά άποκατα- στήσει και νά διασφαλίσει τήν κυριαρ- χία του καπιταλιστικού τρόπου παρα- γωγής, άπαλλάσσοντάς τον από τίς παραφωνίες του παρελθόντος.

Κοινωνική πρόνοια δύο ταχυτήτων

Άς ξαναγυρίσουμε όμως στά προ- βλήματα του προϋπολογισμού, στό λεγόμενο ταμειακό πρόβλημα του δη- μοσίου, τό όποιο άφήσαμε κατά μέρος συζητώντας για τίς ιδιωτικοποιήσεις τών επιχειρήσεων του δημοσίου. Είπα- με ότι οι ιδιωτικοποιήσεις δέν γίνονται

για ταμειακούς λόγους και άλλωστε τά έσοδα πού προβλέπεται(;) νά έχει τό κράτος από τήν πώληση τών έπι- κερδών επιχειρήσεων ή τήν εκποίηση τών ύπολοίπων δέν είναι έγγεγραμμένα στόν φετεινό προϋπολογισμό.

Οι περικοπές δαπανών πού σκοπεύ- ει νά κάνει ή Νέα Δημοκρατία άφο- ρούν όλες τόν κοινωνικό και ένμέρει και τόν οργανωτικό ρόλο του κρά- τος. Δέν είναι δηλαδή μόνο ή παρα- δοσιακή έννοια τής κοινής ώφέλειας πού δέν δέχεται και επιδιώκει νά ανα- τρέψει ή Ν.Δ., αλλά και ή παραδοσια- κή άντίληψη περί κοινωνικής πολιτι- κής και κοινωνικής πρόνοιας εκ μέ- ρους του κράτους. Άναφερόμαστε στόν τομέα τών συντάξεων, τών άσφαλιστικών ταμείων, τής υγείας, τής παιδείας κ.λπ.

Δέν μπορούμε βέβαια νά άρνηθούμε ότι όλοι αυτοί οι τομείς δημιουργούν έλλείμματα στό δημόσιο. Πάντα δη- μιουργούσαν, γι' αυτό άλλωστε ύπάρ- χουν και τά έσοδα μέ τά όποια οι εκά- στοτε κυβερνήσεις προσπαθούσαν νά καλύψουν τίς δαπάνες. Στήν προκει- μένη περίπτωση όμως ή κατεύθυνση αλλάζει και βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά προσπάθεια άπάλειψης τών έξό- δων, ή, για νά τό πούμε άλλίως, μερι- κής καρτάρησης του τομέα τής πρό- νοιας και τής γενικότερης κοινωνικής πολιτικής. Ό τομέας αυτός θά περιέλ- θει στή δικαιοδοσία τών ιδιωτών, θά άποτελέσει άντικείμενο επιχειρηματι- κών και χρηματιστηριακών δραστη- ριοτήτων, θά έχουμε δηλαδή μιά διείσ- δυση του κεφαλαίου σέ έναν τομέα πού, τυπικά τουλάχιστον, ήταν μέχρι σήμερα κοινωνικοποιημένος.

Μιά ματιά στά νούμερα του φετει- νού «έξαναγκασμένου» προϋπολογι- σμού δείχνει έμφανώς τίς τάσεις. Τήν ώρα πού ό πληθωρισμός τρέχει μέ 21%, οι δαπάνες για τήν υγεία και τήν πρόνοια αυξάνονται μόλις 10,5% σέ σχέση μέ πέρυσι. Χαμηλότερες από τόν πληθωρισμό είναι και οι δαπάνες για τήν Παιδεία (αύξηση 16,9%) και για όλους τούς άλλους τομείς. Άξίζει δέ νά σημειώσουμε ότι οι δαπάνες για τά άσφαλιστικά Ταμεία είναι κρατη- μένες στά περσινά έπίπεδα, άφου ή αύξηση σέ σχέση μέ πέρυσι είναι μόλις 2,9%. Συνυπολογίζοντας δηλαδή και τόν πληθωρισμό έχουμε μιά μείωση πού ύπερβαίνει τό 15%. Άς πάρουμε όμως τούς τομείς αυτούς κατά σειρά.

Στήν Παιδεία οι μέχρι στιγμής έξαγ- γελίες τής κυβέρνησης περιορίζονται στήν καθιέρωση τών ιδιωτικών Πανε- πιστημίων. Κουβέντα δέν έχει λεχθεί για τά τεράστια προβλήματα τής εκ- παιδείας, προβλήματα πού άφορούν τή μέθοδο, τό άντικείμενο, τό περιε- χόμενο, τήν όργάνωση κ.ο.κ. Άντίθε- τα όρισμένες πράξεις τής κυβέρνη- σης, όπως είναι ή άνατροπή του καθε- στώτος τών άπολύσεων για τούς ιδιω- τικούς εκπαιδευτικούς δείχνει ότι και

στήν Παιδεία ή Ν.Δ. επαφίεται στό *laissez faire*, στόν ανταγωνισμό μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής εκπαίδευσης. Ήδη αρκετοί επιχειρηματίες της Μέσης εκπαίδευσης έτοιμάζονται νά έπεκταθούν και στην Άνώτατη. Τό κράτος, άν όλα πάνε καλά, θά απαλλαγεί έτσι από ένα μέρος του κόστους της εκπαίδευσης τό όποιο θά μετακυληθεί στους πολίτες, ως υπόθεση συναλλαγής μεταξύ ιδιωτών, μεταξύ του πελάτη και του επιχειρηματία. Θά λέγαμε μάλιστα ότι ή κυβέρνηση εδελπιστεί νά επικρατήσει ή ιδιωτική έναντι της δημόσιας εκπαίδευσης σέ όλες τις βαθμίδες, ούτω ώστε ή δεύτερη προοδευτικά νά φθίνει. Είναι μάλιστα στό χέρι της κυβέρνησης νά «βοηθήσει» τή δημόσια εκπαίδευση νά χάσει τή μάχη — κι άν κρίνουμε από τόν φετινό προϋπολογισμό και τή γενικότερη άδιαφορία πού έπιδεικνύει απέναντι στα λεγόμενα θεσμικά, αλλά και τά ουσιαστικά προβλήματα της παιδείας, αυτό ακριβώς κάνει. Είναι προφανές ότι ή Παιδεία είναι γιά τή Ν.Δ. πρωτίστως μιά επιχειρηματική δραστηριότητα, άφου, στό κάτω-κάτω, δέν κάνει τίποτα περισσότερο από τό νά βοηθάει, νά προετοιμάζει, τά παιδιά νά ένταχθούν, νά πουλήσουν τόν έαυτό τους, στην κοινωνία τών επιχειρήσεων. Όποιαδήποτε κρατική παρέμβαση στην νέα «ώφελμιστική» (τόσο από τήν πλευρά του επιχειρηματία, όσο και από τήν πλευρά του πελάτη) αντίληψη περί παιδείας, μόνο ένοχλητικά παράσιτα μπορεί νά προκαλέσει.

Στήν υγεία. Έπιχειρηματική δραστηριότητα είναι βέβαια κι αυτή. Όπως και σέ άλλους τομείς, έτσι και έδω, ή κυβέρνηση δέν καταργεί τό ΕΣΥ, άφου γιά όσους γιατρούς θέλουν, θά διατηρηθεί ό θεσμός της πλήρους και αποκλειστικής άπασχόλησης. Παράλληλα όμως, θά θεσπιστεί και ή μη αποκλειστική άπασχόληση, όπου ό γιατρός θά πληρώνεται μέν λιγότερο, θά έχει όμως δικαίωμα νά διατηρεί και ιδιωτικό ιατρείο. Θά καθιερωθούν και δύο άκόμα κατηγορίες γιατρών μέ άκόμα πίο χαλαρή (όργανική και μισθολογική) σχέση μέ τά δημόσια νοσοκομεία, κατηγορίες πού σέ τελευταία άνάλυση θά άσκουν ιδιωτική ιατρική μέσα στα δημόσια νοσοκομεία.

Ή κυβέρνηση εδελπιστεί ότι πολλοί από τους σημερινούς γιατρούς πλήρους και αποκλειστικής άπασχόλησης θά θελήσουν νά ένταχθούν στην δεύτερη κατηγορία, προκειμένου νά «νομιμοποιηθούν» ή νά άνοιξουν τό ιδιωτικό τους ιατρείο, πράγμα πού θά ελαφρύνει αρκετά τά κονδύλια γιά τή μισθοδοσία τών γιατρών. Είναι μάλιστα τέτοια ή βεβαιότητα ότι έτσι θά γίνει, ώστε ή Ν.Δ. άνησυχεί τώρα μήπως και στό τέλος άδειάσουν τά νοσοκομεία από γιατρούς πλήρους και αποκλειστικής άπασχόλησης, οι όποιοι

είναι άπαραίτητοι γιά νά βγάλουν πέρα τή «βρωμοδουλειά» δηλαδή τή δουλειά του νοσοκομείου. Έχουμε και έδω λοιπόν νά κάνουμε μέ μιά προσπάθεια μετακύλησης του κόστους της υγείας από τό κράτος στην κοινωνία, δηλαδή στην ιδιώτη πολίτη και στόν ιδιώτη γιατρό. Σ' αυτή τήν ιδιωτική σχέση τό κράτος θά παρέχει τόν τόπο συνάντησης, δηλαδή τό νοσοκομείο, έναντι κάποιου οικονομικού άνταλλάγματος.

Θά πρέπει έδω νά πούμε ότι στους δύο αυτούς τομείς, τήν παιδεία και τήν υγεία, είχαμε τελευταία τις δύο μεγάλες άπεργίες, τήν άπεργία διαρκείας τών εκπαιδευτικών και τήν τετραήμερη «προειδοποιητική» τών νοσοκομειακών γιατρών. Και οι δύο κλάδοι διεκδικούν νά μη θηγεί (ή και νά βελτιωθεί) ή οικονομική τους κατάσταση μέσα από τις άλλαγές πού έτοιμάζει ή κυβέρνηση στους δύο αυτούς τομείς. Τόσο τό νόημα τών άπεργιών, όσο και ή άπάθεια μέ τήν όποια (ως εκ τούτου;) τις άντιμετωπίζει ή κοινωνία δημιουργεί τήν έξήξ, κατάσταση: οι πολιτικές-κοινωνικές έπιλογές της Ν.Δ. συναντούν μόνο συνδικαλιστική αντίδραση από τους ένδιαφερόμενους κλάδους, πράγμα πού σημαίνει ότι ή Ν.Δ. μπορεί νά έφαρμόσει άνετα τά σχέδιά της, άρκεί σέ τελική άνάλυση νά άποφασίσει νά πληρώσει τους «ένδιαφερόμενους» κλάδους, ώστε νά σωπήσουν.

Έρχόμαστε τώρα στό ζήτημα τών **άσφαλιστικών ταμείων**. Είδαμε ήδη, ότι όσον άφορά τήν περίθαλψη, ή κυβέρνηση, μέ τήν ιδιωτικοποίηση της υγείας, στοχεύει σέ περίθαλψη αύξημένων οικονομικών άπαιτήσεων. Σ' αυτή τήν περίθαλψη τά ύπάρχοντα ταμεία είναι άδύνατο νά άνταποκριθούν. Ούτε βέβαια μπορούν νά άνταποκριθούν στόν πολύ πίο πολυδάπανο τομέα της συνταξιοδότησης. Ή κυβέρνηση έχει ήδη προαναγγείλει τήν καθιέρωση μιάς ελάχιστης έθνικής σύνταξης ή όποια θά παρέχεται από τους ύπάρχοντες άσφαλιστικούς φορείς, και ή όποια θά πρέπει νά βρίσκεται κάπου άνάμεσα στα όρια της άναξιοπρεπούς έπιβίωσης και του άξιοπρεπούς θανάτου. Άπό κεί και πέρα, γιά όποιον θέτει κάτι καλύτερο, θά προωθηθεί ή έπικουρική ιδιωτική άσφάλιση. Ίδιωτικές έταιρείες θά προσφέρουν συνταξιοδοτικά προγράμματα, θά άντλούν από τήν κοινωνία ένα σεβαστό πρόσθετο ποσό, τό όποιο θά τζιράρουν οι έταιρείες διαχείρισης επενδύσεων. Θά υπάρξει λοιπόν μιά πρόσθετη άποταμίευση (πίο σωστά μιά έκταμίευση), από τήν κοινωνία ή όποια θά διοχετευθεί άμεσα σέ χρηματιστηριακές δραστηριότητες. Σέ αντίθεση μέ τά ύπάρχοντα ταμεία τό χρημα δέν θά κάθεται αλλά θά γυρίζει. Ή άσφάλιση φεύγει λοιπόν από τή δικαιοδοσία του άσφαλιζόμενου και

παύει νά έχει τό νόημα της άποταμίευσης. Ό άσφαλιζόμενος γίνεται άντικείμενο της άσφαλιστικής διαδικασίας, ή όποια καθίσταται μιά επιχειρηματική δραστηριότητα μέ σκοπό τό κέρδος.

Άπομένει ένας άκόμα έπιδεκτικός περικοπών τομέας, οι μισθοί. Πέρα όμως από τήν περιπετειώδη υπόθεση της άπόλυσης τών έκτάκτων, κατά τά άλλα δέν μπορεί κανείς σήμερα νά συμπεράνει πολλά πράγματα, ως προς τή μισθολογική πολιτική καθώς ή κυβέρνηση έχει μέν δείξει τις διαθέσεις της, αλλά όχι και τις προθέσεις της.

Τό δράμα του κέρδους

Μέ άφορμή λοιπόν τά έλλείμματα και τήν κακή ποιότητα τών παρεχομένων υπηρεσιών, ή κυβέρνηση επιδιώκει τήν παράδοση όλων τών τομέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στην επιχειρηματική δραστηριότητα του κεφαλαίου, ως μόνου ίκανού νά τους «άναπτύξει».

Άν ή μετακύληση του κόστους τών τομέων αυτών στην κοινωνία θά πρέπει νά θεωρείται αναπόφευκτη προκειμένου νά άναβαθμιστούν οι υπηρεσίες τους πού ήταν άπαράδεκτα ύποτιμημένες στην όκταετία του ΠΑΣΟΚ αλλά και προηγούμενως, ή άλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και του «νοήματος» τήν όποια συνεπάγεται ή είσοδος του ιδιωτικού κεφαλαίου στους τομείς αυτούς είναι μιά άλλη ιστορία, πού μετατοπίζει τό πρόβλημα: από τήν κοινή όφέλεια και τήν χρεωκοπία τών περί αυτήν αντίληψεων, οδηγούμαστε στην όφέλεια του κεφαλαίου, δηλαδή στό κέρδος, ως άπαραίτητο σύμφωνα μέ τις νεοδημοκρατικές αντίληψεις και άποκλειστικού διαμεσολαβητή διά του όποίου μπορεί νά προκύψει ή «μετασχηματισέννη» κοινή όφέλεια. Και επειδή τό μέσο είναι ως γνωστό, τό μήνυμα, κοινή όφέλεια είναι πλέον τό κέρδος. Ή Νέα Δημοκρατία μέ συνέπεια επιδιώκει τήν παράδοση όλων τών ταμείων της κοινωνικής ζωής στό κεφάλαιο, προς άξιοποίηση, σύμφωνα μέ τήν κεφαλαιοκρατική έννοια του όρου (άρα και τήν παράδοση τών δημοσίων έκτάσεων στους ιδιώτες).

Τό κοινωνικό δράμα της Ν.Δ. είναι σίγουρα συνεκτικό και συνεπές προς τόν έαυτό του, άσφυκτικά συνεκτικό θά λέγαμε και ως εκ τούτου άφόρητο. Κανένα κενό, έτσι γιά νά ξαποστάσουμε δέν ύπάρχει μέσα του, είναι όμως αντίθετα γεμάτο κενά γύρω του: έννοιες κενές, άνάγκες κενές, άνθρωποι κενοί. Αυτοί είναι οι άκρογωνιαίοι λίθοι του «άναπτυξιακού» δράματος της Νέας Δημοκρατίας.

ΚΚΕ: πολιτική χωρίς ιδεολογία καί ιδεολογία χωρίς πολιτική

Ἐναντιόβουλο, τό ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς γνώμης τό τελευταῖο δεκαπενθήμερο ἐπικεντρώθηκε στίς διαδικασίες τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Θά ἀλλάξει τό ΚΚΕ, θά κερδίσουν οἱ «συντηρητικοί» ἢ θά κερδίσουν οἱ «ἀνανεωτικοί». Κι ἐνῶ οἱ «Θέσεις» πού ἐξεπόνθησε ἡ σχετική ἐπιτροπή ὁμιλοῦν περί παντός τοῦ ἐπιστητοῦ, ὅπως γιά τήν πρόσφατη δράση τοῦ κόμματος, τήν κυβέρνηση τῆς Ν.Δ., τόν Συνασπισμό, τήν Τ.Α., τήν ΕΟΚ, τό συνδικαλιστικό κίνημα, τή διεθνή κατάσταση, ὡστόσο, τά ἴδια τά στελέχη τοῦ κόμματος πού ἔλαβαν μέρος στήν «Πλατεία Ὀλομέλεια», οἱ ὁμιλίες τοῦ Χαρ. Φλωράκη καί τοῦ Γ.Γ. Γρηγόρη Φαράκου καί τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ Π.Γ., ἀσχολήθηκαν σχεδόν ἀποκλειστικά μέ τρία σημεία, ἀδιαφορώντας ἐπιδεικτικά γιά τίς ὑπολοιπές «Θέσεις».

Τά τρία σημεία, τό ζουμί τελικά, ἦταν ὁ προλεταριακός διεθνισμός, ὁ δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, τέλος, ὁ μαρξισμός-λενινισμός. Ὅσοι τά ὑπεράσπισαν (δύο τά μέλη τοῦ Π.Γ. πλὴν τοῦ Γ. Φαράκου, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς ΚΕ καί ὁ Χαρ. Φλωράκης αὐτοπροσώπως) ἦταν οἱ «συντηρητικοί», ὅσοι ἤθελαν τήν ἀπέλιψη αὐτῶν τῶν ὄρων ἦταν οἱ «ἀνανεωτές». Ἐναντιόβουλο, ὡστόσο, καί «συντηρητικοί», οὐδεμία διαφωνία ἐξέφρασαν ὡς πρός τή γενικότερη καί τή συγκεκριμένη πολιτική τοῦ κόμματος. Ἐτσι αὐτονομώντας οἱ ἴδιοι ἕνα πρόβλημα ὁρολογίας καί ἀποδίδοντας του δραματικές καί ἐκρηκτικές διαστάσεις ὑποβάθμισαν ὀλοκληρωτικά τίς καθαυτοῦ πολιτικές διαφωνίες (ἂν ὑπῆρχαν) καί γενικά ἀποσιώπησαν τά ζητήματα πολιτικῆς στρατηγικῆς. Γιατί διαβάζοντας τίς «Θέσεις» δέν βλέπει κανεὶς πού καί πῶς οἱ δῆστές ἀπόψεις γιά τά ὑποτιθέμενα θεμελιώδη προβλήματα ιδεολογίας τοῦ κόμματος, ὡς κόμματος κομμουνιστικοῦ, ἐπηρεάζουν τή συνολική προβληματική.

Θά περίμενε δηλαδή κανεὶς ὅτι ἐκεῖνοι πού εἶναι ὑπέρ τοῦ «προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ» ἢ τοῦ «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ» κάπως ἀλλιῶς θά ἐβλεπαν π.χ. τό ζήτημα τῶν συμμαχιῶν καί τά μέτωπα πάλης σέ σχέση μέ τοὺς «ἀνανεωτές»

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

πού ἐπιμένουν στήν ἀπέλιψη αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς καί ἀναχρονιστικῆς ὁρολογίας, ὅπως οἱ ἴδιοι τή χαρακτηρίζουν. Ἄν δηλαδή ἡ ἐμμονή στήν παράδοση ἢ τά «ἀνοίγματα» συνιστοῦν μιά οὐσιώδη ιδεολογική διαφορά, ἡ ιδεολογία αὐτή εἶναι ἀπλῶς μαίντανός ἀφοῦ δέν διαπερνᾷ, δέν χρωματίζει, δέν ἐπηρεάζει τήν πολιτική. Ἡ ὑπερ-ιδεολογικοποίηση ζευγαρώνεται ἐπομένως μέ τήν ἀποιδεολογικοποίηση τῆς πολιτικῆς ἀφοῦ ἡ πολιτική μπορεῖ νά πορευεῖται τό ἴδιο καί μέ τή μιά καί μέ τήν ἄλλη ιδεολογία. Ἐξίσου μπορεῖ νά εἶναι κανεὶς ὑπέρ τῆς συμμαχίας μέ τή Ν.Δ. (καί ἦταν ὄλοι) ὄντας ταυτόχρονα διαπύσιος κήρυκας τοῦ «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ», νά εἶναι κανεὶς ὑπέρ τῆς συμμαχίας μέ τό ΠΑΣΟΚ στίς δημοτικές ἐκλογές ὄντας ταυτόχρονα ἐνθερμος ὑποστηρικτής τοῦ «προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ». Καί ἀπό τήν ἄλλη μπορεῖ νά εἶναι κανεὶς ἐξίσου διαπύσιος κήρυκας τῆς συμμαχίας μέ τόν Τζαννετάκη καί τό ΠΑΣΟΚ στίς δημοτικές ἐνῶ ἀκούει περί «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ» καί διαρρηγνύει τά ἰμάτιά του. Ἄλλωστε ὑπέρμαχοι καί πολέμιοι τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἀκόμη καί πρόσφατα τράβηξαν ἐξίσου ἀποφασιστικά τά μεγάλα μαχαίρια γιά νά ἐξοντώσουν τή «φραξιονιστική» ὁμάδα Γράβα, ἐνῶ καί οἱ μὲν καί οἱ δέ βρέθηκαν ὁμονοοῦντες στό νά ἀπαλείψουν, διά βοῆς ἢ διά τῆς σιωπῆς, τό ζήτημα τῆς «δικτατορίας τοῦ προλε-

ταριάτου» για τό όποιο ό Χαρ. Φλωράκης μόλις δύο χρόνια πριν έλεγε ότι «προσιδιάζει στις ελληνικές συνθήκες».

«Γιατί ένα από τά χαρακτηριστικά του όπορτουνισμού είναι νά μή λέμε καθαρά τί θέλουμε νά πούμε».

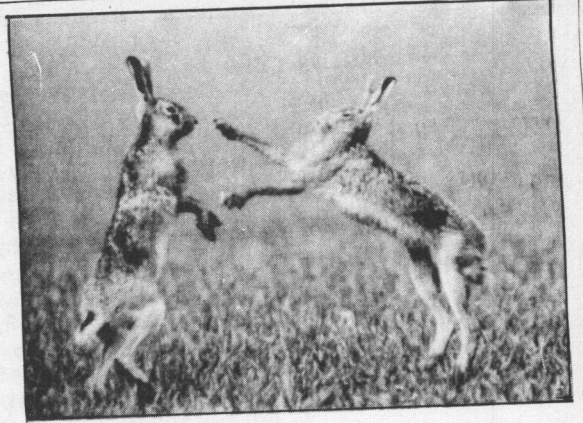
Χαρίλαος Φλωράκης
(Όμιλία στην Όλομέλεια)

Καί τί ήθελε νά πεί ό Χαρ. Φλωράκης όταν υπεράσπιζε μέ σθένος τόν προλεταριακό διεθνισμό; Τά λόγια έλεγαν ότι τά ΚΚ, και στο παρελθόν και στο μέλλον, έχουν ανάγκη νά συνεννοούνται, νά ανταλλάσσουν πληροφορίες, εμπειρίες, νά συνεργάζονται, νά αντιμετώπιζουν από κοινού κοινές ύποθέσεις, νά παλεύουν για τόν κοινό στόχο πού είναι ό σοσιαλισμός. Και πολύ θυμοσοφικά ρώταγε: μά καλά, αυτές οι ανάγκες έπαψαν νά υπάρχουν; «Πάσαμε νά έχουμε κοινό αντίπαλο τόν ιμπεριαλισμό, νά έχουμε τό κοινό πρόβλημα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης;» Νάτος, λοιπόν, ό «προλεταριακός διεθνισμός» κατά τόν Χ. Φλωράκη πού αποδίδει στο ΚΚΕ τήν ιδεολογική του φυσιογνωμία ως κομμουνιστικού κόμματος!

Τό ζήτημα, βέβαια, δέν είναι νά υπενθυμίσει κανείς στον Χ. Φλωράκη και σ' άλλους τούς άλλους σημερινούς ή παλιότερους ύποστηρικτές του προλεταριακού διεθνισμού, τί ήταν αυτή ή ιδεολογία μέσα στην πραγματική ιστορία των ΚΚ και των κοινωνιών του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». "Ότι δηλαδή, ξεκινώντας από τήν ανάγκη, τήν πολιτική ανάγκη των προλεταρίων και των ΚΚ για συνεργασία και αλληλεγγύη, διά της Γ' Διεθνούς, αργότερα διά της Κομμφορμ, αυτός ό «διεθνισμός» έγινε ένας γιγαντιαίος μηχανισμός εξάρτησης των ΚΚ από τό ΚΚΣΕ και τά κρατικά συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης. "Ότι, στο όνομα του «προλεταριακού διεθνισμού», οι χώρες της Άνατολικής και Κεντρικής Εύρώπης εξαρτήθηκαν στρατιωτικά, ιδεολογικά και οικονομικά από τή Σοβιετική Ένωση μέ βάση τό δόγμα του «κόμματος όδηγού» και του άπαρασάλευτου κανόνα του πρωτοποριακού ρόλου της ΕΣΣΔ, ενός κανόνα πού όσοι άφρονες νόμισαν ότι μπορούν νά παραβιάσουν ή νά παρακάμψουν αναγκάστηκαν διά πυρός και σιδήρου νά τόν προσκυνήσουν (Βερολίνο 1953, Ούγγαρία 1956, Τσεχοσλοβακία 1968).

Πραγματικά τό ζήτημα δέν είναι αυτό σήμερα, πράγμα γνωστό πιά και όρατό διά γυμνού όφθαλμού. Τό ζήτημα είναι ότι ή ύποτιθέμενη άλλη πλευρά, ή «άνανεωτική», εκείνη του Γ. Φαράκου, πού θέλει νά άπαλείψει τόν «προλεταριακό διεθνισμό», νά τόν καταργήσει από τό ιδεολογικό δεκανίκι του ΚΚΕ, όταν αναφέρεται στην ιστορία πού έφτιαξε ό «προλεταριακός διεθνισμός», λέει άκριβώς τά ίδια μέ τόν Χ. Φλωράκη. «Θέλω νά θυμηθώ τό 1968», είπε στο «προσωπικό» του κλείσιμο στην Όλομέλεια. «Δέν πιστεύω νά μήν ξέρετε ότι ήταν μία εποχή πού ύπήρξε μία κάποια δική μου συμβολή, προσφορά. (...) Νομίζω ότι αυτό είναι κάτι πού πρέπει κανείς νά τό παίρνει ύπόψη του όταν, εύκολα ίσως, κρίνει όρισμένα πράγματα ως δεξιά παρέκκλιση».

Και ποιά ήταν ή προσφορά του Γ. Φαράκου τό 1968; Ό καθένας ξέρει ότι συνέβαλε κι αυτός στο νά έξοντωθούν οι «άναθεωρητές» και, στο όνομα του «προλεταριακού διεθνισμού», τό

ΚΚΕ νά επικροτήσει τήν εισβολή των Σοβιετικών στην Τσεχοσλοβακία. Αυτήν τήν προσφορά του, κανείς δέν μπορεί νά του τήν μειώσει, γι' αυτό και τήν επικαλείται για νά δείξει ότι είναι υπεράνω ύποψίας, ότι στις κρίσιμες στιγμές ήταν πιστός στον νόμο, ότι δέν είχε επιδείξει «μικροαστικές ταλαντεύσεις» και «δεξιές παρεκκλίσεις».

«Όλοι είμαστε υπέρ της άνανέωσης και δέν μπορεί ένας πραγματικός κομμουνιστής νά είναι αντίθετος στην άνανέωση»

Χαρ. Φλωράκης
(Όμιλία στην Όλομέλεια)

Μόλις πριν από τρία χρόνια άκόμη και τό άκουσμα της λέξης άνανέωση του «έφερεν άνατριχίλα». Άλλά κι αυτό τό είπα ξείπα δέν είναι πιά τό σημερινό ζήτημα. Τό σημερινό ζήτημα είναι ότι ό άνανεωτής Χ. Φλωράκης, καθώς σήμερα αναφέρεται στο τί έγινε ψηλά στις Ρωσίας τά χιόνια, πού λέει και τό παλιό τραγούδι, δέν ξέρει τίποτε και συνιστά προσοχή και άναμονή νά ξεκαθαρίσουν τά πράγματα. «Περμύνετε λιγάκι» είπε. «Άφού τά ίδια τά κόμματα δέν έχουν καταλήξει, πέρα από μία γενική διαπίστωση, από έδω εμείς βγάζουμε συμπεράσματα;».

Πράγματι, τά πράγματα δέν είναι ξεκαθαρισμένα. "Όχι τά πράγματα της ιστορίας — ποιός νοιάζεται γι' αυτήν. Άλλά ποιός έγγυάται αν θά είναι τό ΚΚΣΕ τό έπίκεντρο της έξουσίας ή τό υπό διαμόρφωση ΚΚ Ρωσίας και ποιοί, και πώς θά 'χουν τό πάνω χέρι εκεί;

Και μία και εκεί, ψηλά στις Ρωσίας τά χιόνια, όχι μόνο τό ζήτημα της έξουσίας αλλά ούτε των γενικότερων κοινωνικών κατευθύνσεων ούτε, άρα, της επίσημης ιδεολογίας είναι ξεκαθαρισμένο, διατηρείται και έδω ή έκκρεμότητα του «μαρξισμού-λενινισμού». Καμία άπάλειψη του «μαρξισμού-λενινισμού» δέν έγινε στην ΕΣΣΔ έστω κι αν ή ιδεολογία αυτή είναι διάτηρητη. Κι έχει δίκιο ό Χ. Φλωράκης όταν υπενθυμίζει ότι άνεξάρτητα από τό αν τόν όρο αυτό τόν έπλασε ό Στάλιν, όλα τά έπίσημα κείμενα του ΚΚΣΕ αναφέρονται στον «μαρξισμό-λενινισμό» και ό ίδιος ό Γκορμπατσώφ, παρόλο πού ό Στάλιν είναι πεθαμένος και νεκρός.

Βέβαια, θά ήταν όχι μόνο παράλογο αλλά και άπολιτική κακοήθεια νά ύποστηρίξει κανείς ότι ό Χ. Φλωράκης και τό Π.Γ. «παίρνει έντολές από τή Μόσχα». Πράγματι, έχει περάσει ό καιρός της οργανωτικής (κι όχι μόνο) έξάρτησης. Άλλά, έφόσον ό Χ. Φλωράκης, βαθιά μέσα στο μυαλό του αλλά και έντελώς καθαρά στά λόγια

του, για κάθε φάση της ιστορίας του κινήματος, είτε πρόκειται για την ΕΣΣΔ είτε για το ΚΚΕ, είναι απόλυτα πεισμένος ότι στις «τότε συνθήκες» ό,τι επράχθη, κατά βάση, καλώς επράχθη —τά άλλα είναι παραλείψεις και «λάθη»— δεν μπορεί να αναιρέσει την ιδεολογία εκείνη στο όνομα της οποίας γράφτηκε μία ιστορία δεκαετιών και φτιάχτηκαν τά καθεστώτα στο όνομα των οποίων δυνε και δυνέει. Είναι ζήτημα πολιτικής παιδείας δηλαδή, τόσο κλειστής, πού δεν εμπριέχει την αυτοαναιρέσή της. Έτσι του είναι ξένη ή αυτογνωσία εκείνη πού θά αναδείκνυε την ιστορική παραχάραξη του πνεύματος και του γράμματος του μαρξισμού, εκείνη πού θά έδειχνε ότι ο διαβόητος «μαρξισμός-λενινισμός» των μαρξοφώνων έγχειριδίων της 'Ακαδημίας των 'Επιστημών της ΕΣΣΔ και των ιδεολογικών κομματικών επιτροπών ήταν εκείνος πού μετέτρεψε τις κομμουνιστικές ιδέες και τον μαρξισμό σε άπολογητή της βάνουσης καταπίεσης επί του προλεταριάτου και τον κατέστησε για τό σοβιετικό λαό και τους λαούς της Α. Ευρώπης ιδεολογία μισιά και παραλυτική.

Μά καλά ο Γ. Φαράκος και οι άλλοι «άνανεωτές» διαθέτουν αυτήν την αυτογνωσία; 'Όταν σήμερα θέλουν ν' απαλείψουν τον όρο «μαρξισμός-λενινισμός» τό επιδιώκουν επειδή έχουν συνειδητοποιήσει τό βάθος της ιστορικής παραχάραξης στην οποία και οι ίδιοι, στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, συνήργησαν μέ άφοσίωση κι επιμέλεια; Έχουν άποδεχθεί ότι, όντας οι έγχώριοι προπαγανδιστές και κήρυκες του «μαρξισμού-λενινισμού» των μαθημάτων της ΚΟΑ και της ΚΝΕ, συνήργησαν στη διάδοση μίας παραλυτικής-λαϊκιστικής ιδεολογίας μέσα στο ελληνικό κίνημα πού τό καθήλωσε σε στασιμότητα; Νά όμως πού ο Γ. Φαράκος, στο προσωπικό του «κλείσιμο», αυτή άκριβώς τή συνεισφορά επικαλείται: «*στό βιβλίο (Σημ. βιβλίο του Γρ. Φαράκου) πού γράφονταν πριν 25 χρόνια στη φυλακή*» όπου γίνηκε «*μία προσπάθεια νά ειπωθούν οι καινούριες διατάξεις μέσα στην κοινωνία*» και στο έργο του ως καθοδηγητή της ΚΝΕ. 'Αφού σήμερα, ως άνανεωτής επικαλείται εκείνο τό έργο πάει νά πεί ότι τό πιστεύει: ότι κι αυτός είναι καλά άγκυρωμένος στο τέλμα του μαρξισμού-λενινισμού.

Αλλά τότε ή όλη ύπόθεση μοιάζει μέ συμπαιγνία; 'Αφού σε «άνανεωτές» και «συντηρητικούς», λίγο νά ξύσεις κάτω από την επιφάνεια, θά δεις τό άναλλοίωτο πρόσωπο του «μαρξισμού-λενινισμού» τότε γιατί αυτή ή ένταση, ή διάσπαση, γιατί αυτή ή δραματική σχεδόν έκρηξη στην 'Ολομέλεια, γιατί αυτό τό πάθος για άλλαγή από τή μία, για συντήρηση από την άλλη κάποιων ιδεολογικών συμβολισμών, γιατί ένα ζήτημα όρολογίας τελικά χωρίζει τό στελεχικό δυναμικό του ΚΚΕ σε παρατάξεις, όταν μάλιστα αυτές οι παρατάξεις περί του πρακτέου όμονοούν;

Οι κύριες έρμηνείες των δημοσιογραφικών αναλυτών περιστρέφονται γύρω από τους άζονες «νέοι»-«γέροι», «γκορμπασοφικοί»-«λίγκατσοφικοί». 'Αλλά δεν βρίσκεται εκεί τό ζήτημα, άν και αυτές οι διακρίσεις έχουν κάποια δόση αλήθειας. 'Η πραγματική αίτια της διάστασης βρίσκεται στο γεγονός ότι τό ΚΚΕ θέλοντας και μη εξέλισσεται εξέλισσεται κατά κεί πού τό σπρώχνουν οι άεργηδες των αντιφάσεων της ιστορίας του, των γεγονότων και των αλλαγών

πού του έπασαν ξαφνικά στο κεφάλι χωρίς καν νά είναι προΐδεασμένο γ' αυτές.

'Ηταν ένα άσκημο ζύπνημα τό ιστορικό 1989 για τό ΚΚΕ, παρόλο πού πρόδρομα σημάδια είχαν φανεί πολύ πύο νωρίς. Πώς νά τακτοποιηθούν τόσες παλιές κι άπαρασάλευτες βεβαιότητες πάνω στην κινούμενη άμμο των σημερινών άβεβαιοτήτων και λίγγωδών μετατοπίσεων; Είναι πραγματικό τό τράνταγμα πού δέχθηκε ο κόσμος του ΚΚΕ, ή άποκάλυψη δεν είναι ανώδυνη περιπέτεια, ή άποσάρθρωση της σιγουριάς (και της έλπίδας) δεν έρχεται χωρίς κόστος, τό σπασμένο είδωλο δεν άφησε άναλλοίωτο τό πρόσωπο πού καθρεφτιζόνταν στον μέχρι πρότινος γυαλιστερό αλλά σήμερα θρυματισμένο πιά καθρέφτη.

Ο κόσμος του ΚΚΕ θέλοντας και μη αλλάζει, και αλλάζει μέσα στην άβεβαιότητα. 'Αλλά τό ήγετικό ΚΚΕ δεν αλλάζει, άπλώς έκόν άκον εξελίσσεται κι αυτό, προσαρμόζεται μπροστά στις αλλαγές του κόσμου της 'Αριστεράς και του κόσμου γενικώς. Δεν αλλάζει γιατί είναι ένα κόμμα — *έξουσίας — για — τον — έαυτό — του.* 'Ας άναρωτηθούμε: ποιά αντίληψη για τον μαρξισμό κατέρρευσε, γραμμένη άλλωστε μέσα στην πραγματική ιστορία του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» αλλά και στις δέλτους του μαρξισμού-λενινισμού; 'Εκείνη πού άπολυτοποίησε τό κράτος για νά όδηγηθούν οι κοινωνίες στον μαρξισμό του κράτους. Κατέρρευσε ή ιδέα του κράτους-Λεβιάθαν πού θά έφερνε, κάποτε, ως Μεσίας, τή γενική έλευθερία στους ανθρώπους. Αυτά τά ΚΚ, όπως τό ΚΚΕ, ταυτίστηκαν μ' αυτήν την ιδέα: ή έξυπνότησή της είναι ή εικόνα της ιστορίας τους. Σήμερα εξέλισσονται. Δεν μπορούν πιά νά συμπεριφέρονται ως κόμματα-Λεβιάθαν και στρέφονται στις ήπιότερες μορφές κρατισμού της σοσιαλδημοκρατίας, πιστεύοντας ότι άφού δεν μπόρεσαν νά δώσουν έλευθερία και έξουσία στους ανθρώπους και στά μέλη τους πολιτικά δικαιώματα (άλλωστε δεν είχαν αυτό τό πρόβλημα — αντίθετα μάλιστα), ώστε νά έχουν τή συναίνεση του κόσμου, εκείνη τή συναίνεση πού κάποτε είχαν άποκτήσει στη βάση της επαναστατικής επαγγελίας, σήμερα πού άλλαξε ο καιρός προσπαθούν νά προσφέρουν στους όπαδούς τους συμμετοχή στην άναδιανομή του πλούτου. 'Όπως ή σοσιαλδημοκρατία, γι' αυτό και υιοθετούν, μετανομαζόμενα ή μή, τό ένα μετά τό άλλο τά κλασικά ιδεολογικά και στρατηγικά μοτίβα της σοσιαλδημοκρατίας: έλεύθερη αγορά, οικονομία μεικτή, νομιμοποίηση του καπιταλιστικού κέρδους, «συμμετοχικές» διαδικασίες, έκσυγχρονισμό.

Σ' αυτή τή φάση, όπου οι προσδοκίες για την άναδιανομή του πλούτου, πού μεταφράζονται σε ένσωμάτωση νέων κοινωνικών στρωμάτων μέσα στην καπιταλιστική λογική και στις συνάδουσες κοινωνικές διαδικασίες, άν λάβει κανείς ύπόψη τό ιδιαίτερο κοινωνικό βάρος τμημάτων της νέας μικροαστικής τάξης στο ΚΚΕ —επιστήμονες, τεχνικοί, εκπαιδευτικοί, τεχνοκράτες κ.λπ.—, εύκολα θά διαγνώσει τις κοινωνικές αιτίες πού μέσα στο ΚΚΕ ώθούν τμήματα του κόσμου του προς τις «άνανεωτικές» ιδέες και πού διαμορφώνουν τις δικές τους στρατηγικές κοινωνικής άνέλιξης. Είναι οι νέοι άνερχόμενοι. Καί ως άνερχόμενοι πρέπει νά διακόψουν μέ τήν «παράδοση», όχι γιατί αυτή δεν προωθεί τό επαναστατικό δράμα, όχι γιατί είναι μία έπα-

ναστατική μεταφυσική αλλά γιατί ξεχεται σε
δυσαρμονία με την προσδοκία της συμμετοχής
στην έξουσία και, κυρίως, την προσδοκία της
κοινωνικής ανέλιξης. Η παράδοση είναι ο κα-
κός εφιάλης, η μνήμη, έστω παραφθαρμένη,
των αντιφάσεων μιας ιστορίας που δεν ξεκίνησε
για να καταλήξει στο Γκουλάγκ. Σκεφτείτε:
«προλεταρικός διεθνισμός» από τη μιά, ΕΟΚ ή
ΤΕΕ από την άλλη.

Έτσι όλη η ρητορεία περί «άνοιγμάτων» των
άνανεωτών μέσα στο ΚΚΕ δεν είναι παρά τό
γρήγορο κουκούλωμα των αντιφάσεων της ι-
στορίας, τό κλείσιμο των προβλημάτων, τό πέ-
ρασμα σε ένα άλλο πεδίο όπου όλα αυτά θα γί-
νουν αντικείμενο και δικαιοδοσία των ιστορι-
κών του μέλλοντος και όχι της πολιτικής. Η
«άνανέωση» στο ΚΚΕ είναι μία πράξη διαχωρι-
σμού του παρελθόντος από τό παρόν και τό
μέλλον. Ένα άλλο τείχος δηλαδή που καταργεί
τή μνήμη.

Δέν είναι αντίθετοι σ' αυτό τό νέο τείχος οι
«συντηρητικοί» του ΚΚΕ. Γι' αυτό μέ άνεση σή-
μερα ο Χ. Φλωράκης τονίζει «όλοι είμαστε υπέρ
της ανανέωσης». Αλλά εξίσου δέν είναι σύμφω-
νος όλη η έξουσία μέσα στο κόμμα να περάσει
από τή μεριά των «άνερχομένων». Υπάρχει κι
έκεϊνό τό τμήμα του κόσμου της Άριστερας,
πιό λαϊκό, πιό περιθωριακό κοινωνικά, που
ταυτίστηκε μέ τήν παράδοση, τήν παραδοσιακή
λαϊκιστική ιδεολογία του ΚΚΕ και για τό όποιο
οί ιδεολογικοί συμβολισμοί του παρελθόντος σι-
γουρεύουν τή σημερινή του αδράνεια και άκινή-

σία. Έκεϊ πατά ο μηχανισμός κανακεύοντας τά
ιδεολογικά ανακλαστικά της επαναστατικής
μεταφυσικής, του εύκλεους παρελθόντος.

Πρόβλημα έξουσίας είναι δηλαδή ή σύγκρου-
ση μέσα στο ΚΚΕ και άπ' αυτή τήν άποψη είναι
σύγκρουση πραγματική. Αν τυλίγεται στην
άδιαφάνεια, αν περιστρέφεται γύρω από ένα θέμα
όρολογίας, αν είναι ή όρολογία που διαχωρίζει
κι όχι τά νοήματα ή ή πολιτική προοπτική, αν ή
πολιτική αποϊδεολογικοποιείται και ή ιδεολογία
άπολιτικοποιείται, αν ιδεολογία και πολιτική
διαχωρίζονται μέ στεγανά και ο πόλεμος διεξά-
γεται σε άφηρημένους τόπους και από τά άσαρ-
κα μέλη μιας ιδεολογίας χωρίς ιστορία και πο-
λιτική αυτό συμβαίνει γιατί αυτό ήταν κι αυτό
είναι τό ΚΚΕ. Κόμμα - έξουσίας - για - τόν -
έαυτό - του. Μερίσματα αυτής της έξουσίας
διεκδικεί ή κάθε παράταξη για τόν έαυτό της.

Οί άλλοι, οί από κάτω, ή μάλλον οί παρακάτω
θά συνεχίζουν, όπως συνεχίζουμε όλοι μας, μέ-
σα στις αντιφάσεις. Νά τακτοποιήσουν τό πα-
λιό, να πιστέψουν τό νέο. Πιό νέο; Διάβαζε λοι-
πόν τήν 'Ελευθεροτυπία και τήν Πρώτη μήπως
γράφτηκε εκεί κάτι, ψάξε να δεις μήπως ο Γιέλ-
τσιν είναι καλύτερος άπ' τόν Γκορμπατσώφ,
μήπως τελικά αν έχουμε κοινό δήμαρχο ή δη-
μαρχίνα από τή συνεργασία Συνασπισμού -
ΠΑΣΟΚ θά φύγει λίγο νέφος άπ' τή ζωή μας.

Ηλεκτρονικός 31, 10690 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 36.20.941 - 36.21.194

«Γνώση» εκδόσεις

Ηλεκτρονικός 31, 10690 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 36.20.941 - 36.21.194

Το νέο μυθιστόρημα του Ρήμακoff, που αποτελεί συνέχεια της μεγάλης
επιχειρήσεως του που άρχισε με τα «Παιδιά από το Αφρικό», ο ίδιος ο Ζταντάν
προστοιμάζει και καθοδηγεί την πρώτη χαλκική μελέτη «παραδοσιακή» δική της
Μόσχας, το 1936, εναντίον κορυφαίων στελεχών του Κόμματος.

ΑΝΑΤΟΛΙ ΡΙΜΠΑΚΟΦ
ΤΟ 35 ΚΑΙ Τ' ΑΝΑ ΧΡΟΝΙΑ

TA BIBLIA
THE INOZHE
BIBLIA NOY EKPHZON

BIBLIA NOY EKPHZON

ΠΑΣΟΚ:

Ἡ ἀνεύρετη σοσιαλδημοκρατία

τοῦ Ἀνδρέα Πανταζόπουλου

Μεγάλη καὶ δικαιολογημένη εἶναι ἡ φιλολογία τῶν ἡμερῶν γιὰ τὶς ἐξελίξεις στὸ ΠΑΣΟΚ, μετὰ μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴ σύγκρουση τοῦ κόμματος τῆς ἀξιοματικῆς ἀντιπολίτευσης μετὰ τὴν *Αὐριανή*. Μιά φιλολογία πού συνασπίζει, τὶς πιὸ ἀντικρουόμενες ἀπόψεις γιὰ τὸ μέλλον τοῦ «κεντροαριστεροῦ» πολιτικοῦ χώρου. Ἐκτός ἐξαιρέσεων, ἡ ὄλη προβληματικὴ πού ἀναπτύσσεται ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ ἐπαρκῶς τὴν τροχιά στὴν ὁποία δρομολογοῦνται οἱ ἐξελίξεις στὸ ΠΑΣΟΚ: ἡ στατικὴ καὶ πολλές φορές ἀ - ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῶν προσφάτων γεγονότων εἶναι αὐτὴ πού βρίσκεται στὸ βάθος τῶν λαθεμένων προσεγγίσεων. Τὸ πραγματικὸ ἐρώτημα εἶναι τοῦτο: *Σέ τί συνίσταται ἡ σημερινή κρίση (μετασχηματισμοῦ) τοῦ ΠΑΣΟΚ;*

Ἡ οὐσιαστικὴ προσέγγιση στὸ πρόβλημα προϋποθέτει νὰ βροῦμε τί εἶναι αὐτὸ πού βρίσκεται σέ κρίση, δηλαδή τί εἶναι αὐτὸ πού ὀργανώνει τὴ σημερινή πασοκικὴ ἰδεολογία πού βρίσκεται σέ ἀναντιστοιχία μετὰ τὴ συνολικὴ κίνηση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας.

Μιά πρώτη καὶ καθοριστικὴ διαπίστωση εἶναι ὅτι σήμερα τὸ ΠΑΣΟΚ δέν ἔχει στρατηγικὴ. Δέν ἐννοοῦμε βέβαια ὅτι δέν σκοπεύει στὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ ὅτι βρίσκεται σέ πραγματικὴ ἀδυναμία νὰ προτείνει στὸ σύνολο τῆς κοινωνίας ἓνα διακριτικὸ πρόγραμμα, διαφορετικὸ ποιοτικὰ ὡς πρὸς ἐκεῖνο τῆς συντηρητικῆς παράταξης. Ἐνα πρόγραμμα πού νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση ἑνὸς νέου μπλόκ κοινωνικῶν δυνάμεων, πού νὰ ἀναζητεῖ μιά ἐναλλακτικὴ πολιτικὴ ἐκπροσώπηση.

Δύο λοιπὸν εἶναι τὰ προβλήματα. Τὸ πρῶτο σχετίζεται μετὰ τὴν ὑποκειμενικὴ ἀδυναμία (κόμμα), τὸ δεύτερο μετὰ τὴν διαμόρφωση τῶν νέων κοινωνικῶν (ἀνισορροποιῶν, ὅπως αὐτὲς προέκυψαν καὶ μετὰ τὸ τυπικὸ κλείσιμο τῆς μεταπολιτευτικῆς πολιτικῆς αὐλαίας.

Τὸ σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς νέας περιόδου συνίσταται στὴν ἀνάδυση ἑνὸς κορπορατισμοῦ πού διαπερνᾷ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Πρόδρομα σημάδια αὐτοῦ τοῦ κορπορατισμοῦ εἶχαν ἤδη κάνει τὴν ἐμφάνισή τους κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελευταίας πενταετίας, προσημαίνοντες ἔτσι τὶς νέες πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς συμπεριφορὲς. Ἄρκει νὰ θυμη-

θοῦμε τὴ συμπεριφορὰ «εὐαίσθητων» κοινωνικῶν ὁμάδων, ὅπως τοὺς φοιτητὲς ἢ τοὺς δικηγόρους, τοὺς γιατροὺς, τοὺς μηχανικοὺς, τὸ εἶδος τῆς ἀμφιβόητης καὶ καταγγελίας πού πρόβαλλαν. Αὐτὰ τὰ κοινωνικὰ στρώματα ἀποσπάσθηκαν ἀπὸ τὸ «δημοκρατικὸ λαό», ὅπου «ἀντικειμενικὰ» ἀνήκαν μετὰ τὸ 1974 στὴν πλειοψηφία τους, γιὰ νὰ ἀποτελέσουν τὸ ὄχημα ἑνὸς νεο - φιλελευθερισμοῦ μετὰ ἐλληνικὰ χρώματα. Στὸ ἐπίπεδο τῶν «ἀξιών», αὐτὸ μεταφράζεται σέ μιά ὀλοκληρωτικὴ σχεδὸν ἐπικράτηση τοῦ *ἀτομικισμοῦ ὡς προτύπου (κοινωνικῆς) ἀνάπτυξης*.

Παράλληλα ἓνα σημαντικό μέρος τῆς κοινωνίας συνεχίζει νὰ βλέπει «πρὸς τὰ πίσω», (αὐτο)τροφοδοτούμενο ἀπὸ τὶς φοβικὲς ἐντάσεις ἑνὸς ξεπερασμένου παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάποιες ἄλλες πού μόλις τώρα ἀνατέλλουν. Ἔτσι ἓνα πρωτόγνωρο γιὰ τὰ ἐλληνικὰ δεδομένα κοινωνικὸ ρήγμα βρίσκεται στὴ βάση διαμόρφωσης αὐτοῦ τοῦ νέου κορπορατισμοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ νεωτερικότητα αὐτοῦ τοῦ κορπορατισμοῦ συνίσταται στὸ ὅτι ὄχι μόνο δέν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο διαχείρισης ἀπὸ τὴν «προοδευτικὴ παράταξη», ἀλλὰ τῆς ξεφεύγει ἐντελῶς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ ἱστορικὸς ἀρχαῖος κάποιον ἄλλων «παραδοσιακῶν» κοινωνικῶν στρωμάτων φαίνεται νὰ μένει, γιὰ τὴν ὥρα, πολιτικὰ ἀδιαμεσολάβητος, στὸ βαθμὸ καὶ τὴν ἐνταση πού θὰ ἐπιθυμοῦσε, διευρύνοντας ἔτσι τὸ νέο κοινωνικὸ χάσμα. Εἶναι φανερὸ δηλαδή ὅτι ἡ ἀντίφαση δέν βρίσκεται πλέον μέσα στοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὸν ἔχει ὑπερβῆ διχάζοντάς τον. Ἀποφασιστικὸ στοιχεῖο πού διχάζει στὸ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο αὐτοῦ τοῦ δύο κόσμους εἶναι ἡ ἀπόρριψη ἐκ μέρους τῶν «νέων ἀστῶν», πού ἀποσχίσθηκαν ἀπὸ τὴ «δημοκρατικὴ» παράταξη, τῆς *ἐξισωτικῆς ἰδεολογίας*, μιᾶς ἰδεολογίας πού ἀποτελέσῃε στὸ ἄμεσο παρελθὸν τὴ βάση γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τὸ μπλόκ τῶν «μὴ προνομιούχων».

Ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω ὅτι ἡ ἀδυναμία τοῦ ΠΑΣΟΚ νὰ σχεδιάσει μετὰ προοπτικὴ τὴν ἐπάνοδο του στὴν κυβερνήσεως ὀφείλεται στὴν κρίση τῆς πολιτικῆς του στρατηγικῆς, σέ μιά κρίση ἢ ὁποία ἀπειλεῖ βάσιμα τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξή

ὅπως τὴ γνωρίσαμε ὡς σήμερον. Ἀλλὰ ἡ κρίση τοῦ ΠΑΣΟΚ δὲν εἶναι σημερινή: Εἶναι σύγχρονη μὲ τὴν κοινωνικὴ κίνηση, πού «ἀπελευθερώθηκε», ὅπως ἐπισημάνθηκε, κατὰ τὴν τελευταία πενταετία. Μὲ ἄλλα λόγια, θὰ λέγαμε ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ ὀλοκληρώθηκε κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πρώτης τριετίας διακυβέρνησης (82-85) καὶ πού τὰ κυρίαρχα στοιχεῖα τῆς ἦταν ἀπὸ τὴ μιά πλευρὰ ἡ *ἀναδιανεμητικὴ πολιτικὴ* στὸ χῶρο τῆς οἰκονομίας (μισθοί-συντάξεις) ἐνῶ παράλληλα παγίωσε καὶ ἀναβάθμιζε τὶς βασικὲς (οἰκονομικὲς) λειτουργίες τοῦ ἀστικοῦ κράτους, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ὀλοκλήρωση ἐπίσης τῆς *ἐθνικῆς ἐνότητας* στὸ συμβολικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἐθνικῆς Ἀντίστασης καὶ τὴν ἐπιστροφή τῶν πολιτικῶν προσφύγων. Αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα, σχηματικὰ μιλώντας, ἦταν ἡ συγκολλητικὴ ὕλη πού συνέειχε τὸ μπλόκ τῶν μὴ προνομιούχων, καὶ μεταφράζονταν στὴ διαβόητη *Ἐθνικὴ Λαϊκὴ Ἐνότητα*. Ἡ ΕΛΕ ἀποτελοῦσε πολιτικὴ στρατηγικὴ ἐξουσία, προνομιακὸ ἰδεολογικὸ μηχανισμό γιὰ τὴ διατήρηση τῆς κυβερνητικῆς, καὶ ὄχι μόνο, ἐξουσίας, ἄτυπο κοινωνικὸ κίνημα πού ὑπονόμειε τὴν παλινὸρθωση τῆς συντηρητικῆς παράταξης καὶ τὴν ἀνάκαμψη τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς.

Ἔτσι ἡ πρόσφατη καὶ προσφιλὴς σὲ ὅλα τὰ κομματικὰ ἐπιτελεῖα, τοῦ ΠΑΣΟΚ συμπεριλαμβανομένου, θεωρία τοῦ ἐνδιάμεσου (κεντρώου) χῶρου οἰκοδομεῖται πάνω στὰ ἐρείπια τῆς ΕΛΕ ἢ ἀκόμα χειρότερα πάνω στὴ *διάλυση τοῦ λαοῦ*, ἐννοοῦμενου ἕως χθὲς ὡς μιά ὁμοιογενῆ κοινωνικὴ κατηγορία, πλειοψηφικὴ μέσα στὸν κοινωνικὸ σχηματισμὸ καὶ γιὰ τοῦτο προοδευτικὴ ἐξ ὀρισμοῦ.

Ἄς τὸ ποῦμε πιὸ καθαρά: Τὸ ΠΑΣΟΚ ὡς χθὲς δὲν μπορούσε νὰ νοηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν ΕΛΕ, ἢ ΕΛΕ δὲν μπορούσε νὰ ὑπάρξει ὡς «αὐτόνομη στρατηγικὴ ἐξουσία» ἔξω ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ. Σήμερα μὲ τὴ ρήξη, γιὰ τὴν ὥρα ἀνεπανόρθωτη, πού ἔχει ἐπέλθει στὸ χῶρο τῶν «μὴ προνομιούχων», τὸ ΠΑΣΟΚ φαίνεται νὰ βηματίζει στὸ κενό. Οἱ ἐγκλήσεις τοῦ πολιτικο-ἰδεολογικοῦ σχηματισμοῦ κατὰ ἕνα μέρος δὲν συναντοῦν ἀποδέκτες, ἐκείνους τοὺς ἀποδέκτες πού τοῦ προσέδωσαν τὴ γνωστὴ δομὴ, λειτουργία καὶ πολιτικὴ. Τὰ σημάδια ἑνὸς ἱστορικοῦ ἀναχρονισμοῦ πλανῶνται πάνω ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ μὲ ὁρατὴ τὴν ἀπειλὴ ἐναντίον τῆς ἴδιας του τῆς ὑπόστασης ἂν τίποτα δὲν ἀλλάξει.

Τὸ πρόβλημα τῆς νέας σύνθεσης πού ἀναζητᾷ τὸ ΠΑΣΟΚ —ὁ Ἄ. Παπανδρέου μιλά γιὰ «νέα κοινωνικὴ συμμαχία» χωρὶς νὰ ὀρίζει τοὺς κοινωνικοὺς ἐταίρους πού καλοῦνται νὰ τὴ συνάψουν, ὁ Κ. Λαλιώτης, ὑπαιτισσόμενος ἕνα νέο μεταρρυθμισμὸ, ἐξαγγέλει «προσωπικά» τὴ βάση τῆς νέας συμμαχίας, τὸ «νέο κοινωνικὸ κέντρο» — εἶναι ὁ λόγος τῆς οὐσιαστικῆς διαφοροποίησης τῶν κεντρικῶν στελεχῶν του. Στὴ πορεία ἀναζήτησης τῆς νέας πολιτικῆς ταυτότητας ἕνα σημαντικό μέρος τῆς ὀργάνωσης ἀλλὰ κυρίως τῆς λαϊκῆς βάσης ἀνθίσταται. Πρόκειται γι' αὐτὸ πού οἱ περισσότεροί ἀποκαλοῦν, ἀφελῶς ἐν πολλοῖς, «αὐριανισμό», ἀλλὰ πού στὴν οὐσία ἀποτελεῖ τὴν κρίσιμη μάζα τοῦ κοινωνικοῦ ἀρχαϊσμοῦ, πού διαπαιδαγωγήθηκε ἀποκλειστικὰ στὰ πλαίσια τῆς πασοκικῆς ἰδεολογικῆς πρακτικῆς.

Ἡ ἀντιμέτωπιση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος ἀπὸ τοὺς «ἐκσυγχρονιστές» τοῦ ΠΑΣΟΚ, πού

ἀποτελοῦν καὶ τὴν κομματικὴ πλειοψηφία, ἐνῶ ἔχει ὡς ἀφετηρία τὴν «ὀρθή» διαπίστωση ὅτι ὁ πολιτικὸς λόγος τοῦ πάλαι ποτὲ «συλλογικοῦ ΠΑΣΟΚ» δὲν μπορεῖ νὰ φτιάξει πολιτικὲς πλειοψηφίες, ἐντούτοις ἀδυνατεῖ νὰ συναρθρώσει αὐτὸ τὸ λόγο μὲ τὸν ἀντίστοιχο νεο-κορπορατιστικὸ πού κυριαρχεῖ. Ἡ ἀδυναμία αὐτὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἀξεπέραστη καὶ δὲν σχετίζεται μόνο μὲ τὶς ἀτομικὲς πολιτικὲς-ἰδεολογικὲς ἰκανότητες τῶν κυρίων στελεχῶν τοῦ ΠΑΣΟΚ, ἀλλὰ ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἐγγενῆ ἀδυναμία τοῦ πολιτικο-ἰδεολογικοῦ σχηματισμοῦ νὰ διαμορφώσει ἕνα νέο ἠθικό-πολιτικὸ πεδίο ἡγεμονίας. Ἡ *συγκυριακὴ προέλευση* τοῦ ΠΑΣΟΚ τὸ ἐφοδίασε μὲ ἕναν συγκεκριμένο θεωρητικὸ-ἰδεολογικὸ ὄπλισμό, πού προδιαγράφει τὸ εἶδος τῶν ἀντιστάσεων του, τοὺς ἐθισμοὺς του, τὶς ἀνακλαστικὲς πρακτικὲς του, τὴ σύνολη κουλτοῦρα του τελικὰ.

Ἡ πανσπερμία τῶν ἰδεολογικῶν ταυτοτήτων πού τὰ πρωτοκλασάτα στελέχη τοῦ ΠΑΣΟΚ διακινοῦν, στίς πολλαπλὲς συνεντεύξεις, σὲ ραδιοφωνα καὶ ἐφημερίδες, δείχνουν ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν ὑπάρχει ἕνα ἀλλὰ πολλὰ ΠΑΣΟΚ. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη προκύπτει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἀρχηγικὸς χαρακτήρας τοῦ ΠΑΣΟΚ βρίσκεται, καὶ αὐτός, σὲ κρίση: Ὁ Α. Παπανδρέου ἀδυνατεῖ νὰ ἀρθρώσει ἕνα συνεκτικὸ πολιτικὸ λόγο, ὄχι μόνο γιατί οἱ ἀπόψεις τῶν στελεχῶν του εἶναι ἀσύμβατες, ἀλλὰ ἐπιπλέον γιατί, *γιὰ πρώτη φορά*, δὲν διαθέτει ὁ ἴδιος μιά ὀλοκληρωμένη ἀντίληψη, ἀναγκαζόμενος ἔτσι νὰ ἐπαναλαμβάνει τὶς παλιὲς γνωστὲς ἰδεολογικο-πολιτικὲς του σταθερές.

Ἡ θεμελιώδης ἀντίφαση, πού σχηματικὰ πιὸ πάνω ἀναφέρθηκε καὶ πού τροφοδοτεῖ τὴν ἰδεολογικὴ σύγχυση τῶν ἡμερῶν στὸ ΠΑΣΟΚ καὶ ἡ ὁποία φαίνεται νὰ εἶναι ἀξεπέραστη, δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι καὶ ἀλυτή. Ἄν ἡ μία, ἢ λιγότερο πιθανὴ κατάληξη, εἶναι ἡ διάσπαση τοῦ ΠΑΣΟΚ, ἢ δεύτερη, ἢ πιθανότερη, εἶναι αὐτὴ πού ἤδη ἀρχισε νὰ δρομολογεῖται, μὲ τὴ σύγκρουση ΠΑΣΟΚ — «Αὐριανῆς», καὶ πού ἀναγνωρίζεται στὴ *βίαιη ἐνταξή* τῶν «προδομένων» παραδοσιακῶν στρωμάτων στὴ νέα πορεία πού περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴ Σοσιαλιστικὴ Διεθνή, τὸ 92 καὶ τὸ 2000. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατάληξη συνηγοροῦν δύο σημαντικοὶ παράγοντες. Πρῶτο, ὅτι τὸ ΠΑΣΟΚ εἶναι ἕνα «μεγάλο κόμμα» καὶ δεύτερο, ὅτι ὁ Συνασπισμός, μετὰ τὴν οὐσιαστικὴ ἀποτυχία τοῦ πειράματος τοῦ περυσينوῦ καλοκαιριοῦ, ἐπιστρέφει στὴν παλιὰ προσφιλή τακτικὴ τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς, στὴ συμπληρωματικὴ τῆς θέσης δίπλα στὸ ΠΑΣΟΚ, καὶ πού σήμερα ἀναλύεται σὲ ἕνα «ἐκσυγχρονισμένο εἰσοδισμό» στὸν ἐνδιάμεσο χῶρο.

Οἱ ἐκπλήξεις βέβαια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκλειστοῦν. Τὸ σίγουρο, τὸ μόνο σίγουρο, εἶναι ὅτι γιὰ τὴ ὥρα τὸ ΠΑΣΟΚ ἀναζητᾷ στὰ τυφλά ἕνα σημεῖο ἰσορροπίας μὲ κοινωνικὲς δυνάμεις, πού δὲν τοῦ ἀνήκουν, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀνοίγει ἕνα πόλεμο μὲ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Τὰ οὐσιαστικά ἀλλὰ καὶ τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σύγκρουσης πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ σηματοδοτοῦν τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς εὐκολα ἀναγνώσιμης σοσιαλδημοκρατικοποίησης τοῦ φορέα, καὶ κυρίως ἀνεμπόδιστης. Πᾶν μέτρον ἢ ἀντίφασις, θεμελιώδης καὶ κυρίως ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ λαοῦ...

Ἄνδρέας Παναζόπουλος

Μέ αφορμή μιά «έπιστολή» στήν Αύριανή

Μέ τή σύγκρουση ΠΑΣΟΚ-Αύριανής, αρκετοί νομίζω υποκύψαμε στον πειρασμό να άγοράσουμε κάποια φύλλα τής εφημερίδας για να δοϋμε από πρώτο χέρι τον τρόπο μέ τον όποιο τό συγκρότημα του Ταύρου θά αντιμετώπισει τον μέχρι χθές φυσικό του σύμμαχο. Δοθείσης όμως τής ευκαιρίας και ξεφυλλίζοντας τά λιγοστά φύλλα του έντύπου τής 26ης Μαΐου, οί προσεκτικοί αναγνώστες θά παρατήρησαν, στή σελίδα μέ τον τίτλο «*Τό βήμα του Λαού*», όπου φιλοξενούνται οί άνυπόγραφες, κυρίως, έπιστολές προς τήν εφημερίδα, μία έξ αυτών μέ τον τίτλο «*Τεράστιες οί συνέπειες από τήν "ντέ γιούρε" άναγνώριση του 'Ισραήλ από τήν 'Ελλάδα*». Έπιστολή ύπογεγραμμένη μέ τό διακριτικό **ΩΧ**, πράγμα πού σημαίνει ότι κατά πάσα πιθανότητα έχει γραφεί από κάποιο στέλεχος του συγκροτήματος. Πρόκειται για ένα δίστηλο κείμενο, μπροστά στό όποιο ό αντισημιτισμός του Λεπέν άκριά και στή βάση του όποιοϋ ξετυλίγεται μία δλόκληρη πολιτική φιλοσοφία διακυβέρνησης των «μαζών». Ό αντισημιτισμός γίνεται τό προνομιακό όχημα κατάδικης όλων αυτών πού προσπαθούν να σκεφθούν και να δράσουν διαφορετικά, περιλαμβάνοντας όλες τις μειονότητες του «μεταμοντέρνου» κόσμου «μας», εθνικές, κοινωνικές κ.λπ. 'Ισως μία «τυχαία» έπιστολή, σε μία καθόλου τυχαία εφημερίδα δέν θά άξιζε να έπισημανθεί, να άναδειχθεί, έστω και άν έμφορεται από ένα σκληρό και χοντροκομένο ρατσισμό. Δύο είναι οί λόγοι όμως πού επιβάλλουν τό αντίθετο. Ό πρώτος γιατί αυτή ή έπιστολή, πού στήν οϋσία δέν είναι καν έπιστολή, αλλά *ιδέα*, κυκλοφορεί στα κεφάλια πολλών συμπολιτών μας, κυρίως σε άρκετούς όπαδούς τής «προοδευτικής» παράταξης, σε αυτό τό τμήμα των όπαδών τής, «παραδοσιακούς» τούς άποκαλούν, πού άναζητώντας τά αίτια για τήν ιστορική «τους» άποτυχία στις πρόσφατες εκλογές, έχουν ήδη άρχισει να κατασκευάζουν άποδιοπομπαίους τράγους, να βλέπουν τά πάντα *ύποπτα*, να θεωρούν ότι ή ήττα «τους», συλλογική ή άτομική, όφείλεται σε μία καλοστημένη *συνωμοσία* ξένων κέντρων, σκοτεινών και άόρατων, πού μόνο οί φωτισμένες «στοές» κάποιων έγκεφάλων μπορούν να βρουν τά νήματα... Ό δεύτερος λόγος είναι ότι, έντελώς «συμπωματικά», αυτή ή έπιστολή είναι σύγχρονη μέ τά γνωστά —σε πόσους άραγε— γεγονότα πού συνέβησαν στή γαλλική πόλη Καρπεντρας μέ τή βεβήλωση των Έβραϊκών τάφων.

Όσοι θεωρείτε ότι άλλο πράγμα είναι ό αντισημιτισμός και άλλο ό ρατσισμός, «άπολαϋστε» έκτεταμένα άποσπάσματα μιας «έμμονης» 'Ιδέας...

«*Τό θέμα δέν είναι τόσο άπλό, όσο φαίνεται...*

«Η άναγνώριση «ντέ γιούρε» του «κράτους» του 'Ισραήλ, πρέπει να «ζυγνήσει», όσους ακόμα κοιμούνται «ξένοιαστοι», έχοντας έμπιστοσύνη στήν κυβέρνηση. Δέν είναι μόνο οικονομικό τό θέμα. Είναι πολιτικό. Τό έτόνισε στή συνέντευξη του στήν Τηλέοραση ό Πατριάρχης των 'Ιερουσαλύμων κ. Διόδωρος! Κινδυνεύει ή εθνική μας ανεξαρτησία. Κινδυνεύει ή πατρίδα μας. Κινδυνεύει τό μέλλον του έθνους μας! Δέν είναι άστεία ύπόθεση... Τό 'Ισραήλ δέν είναι φιλικό. Είναι έχθρική δύναμη. Είναι αντίχριστο. Μας αντιμάχεται. Μας σαμποτάρει. Μας ύπονομεύει παντού και πάντα... Οί ψηφοφόροι τής Ν.Δ. δέν έχουν ακόμα συνειδητοποιήσει τις συνέπειες τής

ψήφου τους; "Οτι δηλ. δέν άφορούσε μόνο στήν μη άνοδο του ΠΑΣΟΚ στήν έξουσία, αλλά στήν επάνοδο στο κακό παρελθόν, σε μία νέα ύποδούλωση του έθνους και του κράτους μας στους ξένους και ειδικά στους Έβραίους μασόνους σιωνιστές, κεφαλαιοκράτες τής δύσης. Τά πρόσφατα έπεισόδια στο Πατριαρχείο 'Ιεροσολύμων άπέδειξαν, ότι τά σχέδια των σιωνιστών εξακολουθούν ν' άπειλούν τήν ελληνική εκκλησία και τό ελληνικό έθνος. Δέν είναι αυτό αντισημιτική φασιστική προπαγάνδα. Έβραϊκής καταγωγής άτομα, διεκδικούν άνώτατες θέσεις στο κράτος μας.

Δέν έγκρίνουμε, βέβαια, τις φυλετικές διακρίσεις (Τό άπαρχάιντ). Άλλά στις άνώτατες θέσεις του κράτους μας, πρέπει να βρίσκονται γνήσιοι Έλληνες και όρθόδοξοι χριστιανοί μέ τίμα ζωή... ("Όχι κομπιναδόροι, άθεοι, μασόνοι, σιωνιστές, όμοφυλόφιλοι κ.λπ.).

«Η πείρα των αιώνων διδάσκει, ότι κατά κανόνα οί διάφορες μειονότητες παίζουν προδοτικό ρόλο μέσα στα έθνη και τά κράτη... Είναι κατά κάποιο τρόπο μοιραίο να μισούν οί μειονότητες αυτές τους γνήσιους, ντόπιους κατοίκους μιας χώρας... Τά τελευταία γεγονότα στις άνατολικές σοσιαλιστικές χώρες τό άποδεικνύουν. Κάποιοι πονηροί κύκλοι ξεσηκώνουν τις μειονότητες αυτές, για να διασπάσουν τήν ένότητα στα κράτη αυτά... Έν όνόματι τής έλευθερίας, αυτοδιαθέσεως των λαών και τής —κακώς έννοουμένης άσφαλώς— «Δημοκρατίας», δημιουργούν ταραχές, για να κάνουν ζημιά σε εκατομμύρια γνήσιων, ντόπιων κατοίκων!... Χωρίς να λογαριάσουν, ότι επί δεκαετίες και αιώνες ζούσαν πάρα πολύ καλά, χωρίς να τους πειράζει κανένας!... ("Όπως έδώ οί μουσουλμάνοι τής Θράκης μας)».

Για τήν αντίγραφή,

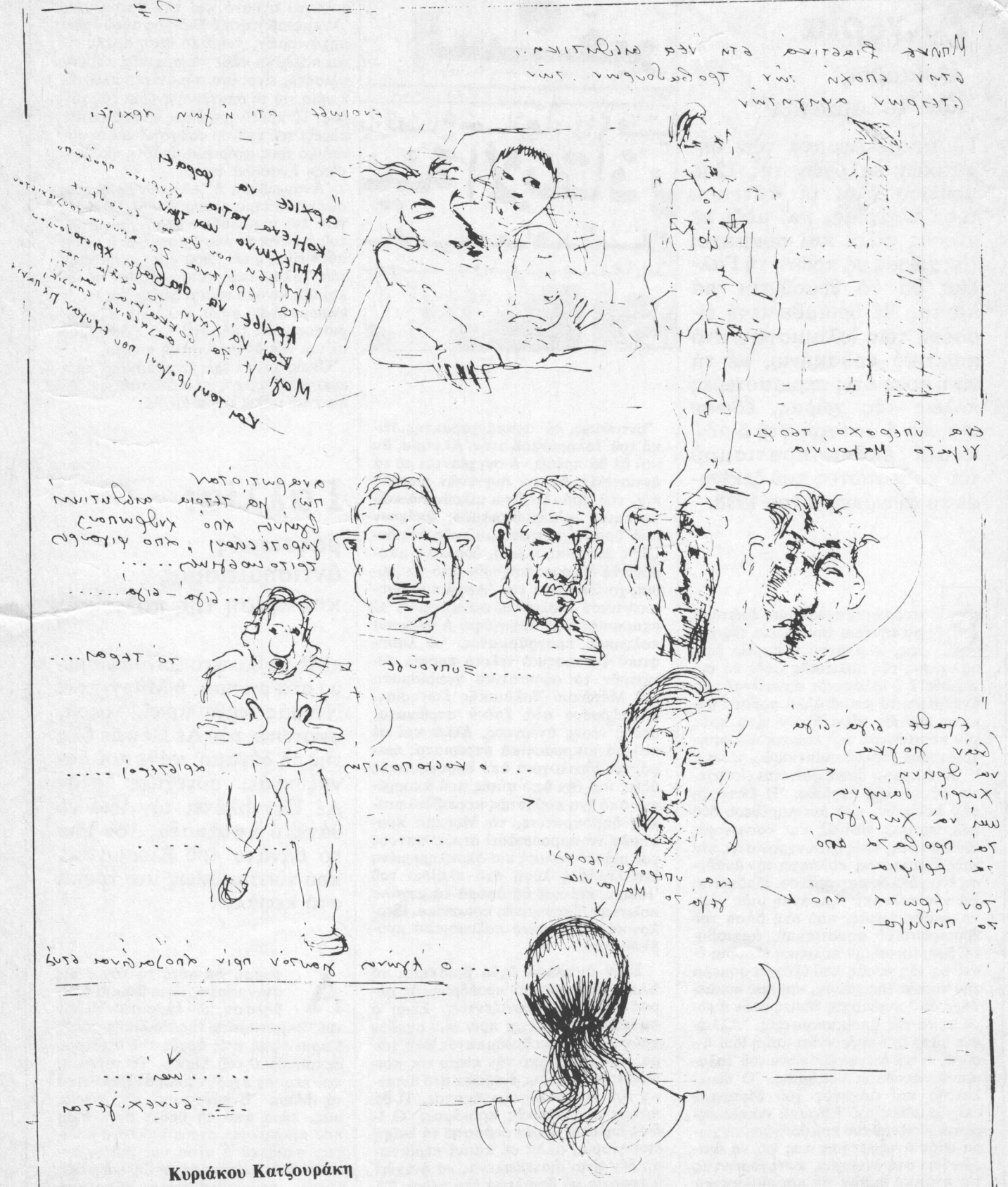
Άλέξης Παπαλιός

Υ.Γ. Τό θέμα δέν είναι τόσο άπλό όσο φαίνεται, όπως λέει και ό «διακριτικός» έπιστολογράφος. Και δέν είναι άπλό γιατί ή *Ίδια ακριβώς έπιστολή* φιγουράρει για δεύτερη φορά στήν *Αύριανή* τής 11ης 'Ιουνίου μέ τον (διαφορετικό) τίτλο, «*Στό στόχαστρο των Σιωνιστών ή 'Ελλάδα*» και μέ τήν ύπογραφή «*Ένας τακτικός άναγνώστης*». Πολλά θά μπορούσαμε να συμπεράνουμε από αυτή τήν επανάληψη. *Πρώτο*, επιβεβαιώνεται ή εκτίμησή μας ότι αυτή ή έπιστολή έχει μάλλον γραφεί από κάποιον άστέρα του αύριανικού έπιτελείου. *Δεύτερο*, ότι ή έπιστολή αυτή δέν είναι μία συγκυριακή αντίδραση, αλλά μία γενικότερη αντίληψη, πού στηρίζεται σε μία σαφέστατη ιδεολογική και πολιτική θέση, στον *αντισημιτισμό*. *Τρίτο*, ή διεύθυνση τής εφημερίδας ή κάποιο στέλεχος της, δηλαδή ό συγγραφέας τής έπιστολής, περίμενε να περάσουν δεκαέξι ήμέρες από τήν πρώτη δημοσίευση, για να ξεχαστεί ή πρώτη της άνάγνωση. Φαίνεται ότι οί πρωταγωνιστές του λαϊκισμού έχουν ύπολογίσει τό βεληνεκές τής μνήμης των *φτωχών*, από κάθε άποψη, όπαδών τους σε ένα δεκαπενθήμερο.

Νά λοιπόν πώς φτιάχεται ή «κοινή παραδοχή» των «μαζών», πώς στοιχειώνεται ή χειραγώγησή τους, όχι αυτή πού λέει ό Λαλιώτης, αλλά μία άλλη πού άπειλεί να κατακερματίσει τον κόσμο των παραστάσεων των λαϊκών τάξεων στή χώρα μας.

Α. Παπαλιός

"ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΕΝΟΣ Α."

Κυριάκου Κατζουράκη

Ἄλγερία

Θρίαμβος
τῶν Ἰσλαμιστῶν

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν τῆς 12ης Ἰουλίου ὄλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἄλγερίας, καί μαζί μέ αὐτούς φίλοι καί σύμμαχοι τῆς χώρας μέ πρώτη τή Γαλλία, θά τό θυμούνται γιά πάντα. Ἡ θριαμβευτική εἴσοδος τῶν ἰσλαμιστῶν στό πολιτικό προσκήνιο, μέ τή νίκη τους στίς περισσότερες πόλεις τῆς χώρας, ἔδωσε μιά νέα διάσταση στή διαδικασία ἐκδημοκρατισμοῦ τοῦ καθεστώτος πού ξεκίνησε τό φθινόπωρο τοῦ 1988.

Ενα ἐρώτημα, κρίσιμο ἐρώτημα γιά τήν ἴδια τήν πορεία τῆς χώρας, πλανᾶται: ἡ πορεία ἐξομάλυνσης τῆς πολιτικῆς ζωῆς θά συνεχισθεῖ ἢ ὁ ἰσλαμικός φανατισμός θά ἀνατρέψει τά μικρά ἀλλά σοβαρά βήματα πού ὡς τώρα ἔχουν γίνει πρὸς τήν κατεύθυνση τοῦ πολιτικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ (πολυκομματισμός, κ.λπ.); Ἡ Ἄλγερία ὅπως φαίνεται εἰσέρχεται σέ μιά νέα περίοδο. Ἡ ἐκπλήξη τῶν ἐκλογῶν, πού ἀντιπαρέθεσε δύο διαφορετικές ἐθνικές καί κοινωνικές εὐαισθησίες, τοὺς ἐκσυγχρονιστές καί τοὺς ἰσλαμιστές, καλύπτει τήν ἀνάδυση ἑνός ἄλλου φαινομένου. Πρόκειται γιά τήν πολιτική ὀρίμανση μιᾶς νέας πολιτικῆς γενιᾶς, πού στή βάση τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἀμφισβητεῖ ἐμπρακτα τήν πολιτική ἐξουσία ἐκείνης τῆς γενιᾶς πού ἐλέγχει σήμερα τήν πορεία τῆς χώρας, καί πού συμμετεῖχε ἀπό κυρίαρχες θέσεις στόν ἀγῶνα κατά τῆς ἀποικιοκρατίας. Ἄλλωστε αὐτό τό ἀποδεικνύει καί ἡ ἴδια ἡ σύνθεση τοῦ ἡγετικοῦ πυρήνα τοῦ Ἰσλαμικοῦ Μετώπου Σωτηρίας. Ὁ θεμελιωτής καί ἀρχηγός τοῦ Μετώπου ὑπῆρξε μέλος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου πού ὀδήγησε τή χώρα στήν ἀνεξαρτησία της γιά νά διαφωνήσει στή συνέχεια, κατηγορώντας τήν ἡγετική ὁμάδα γιά «σοσιαλιστική παρέκκλιση», καί νά βρεθεῖ στίς φυλακές.

Ἐντούτοις, τά τυπικά χαρακτηριστικά τοῦ Ἰσλαμισμοῦ στήν Ἄλγερία, ἂν καί δέ θά πρέπει νά συγγέονται μέ τά ἀντίστοιχα ἄλλων συγγενῶν χωρῶν, π.χ. τοῦ Ἰράν (οἱ ἴδιοι μιλοῦν γιά «οἰκονομικό φιλελευθερισμό», ἀπέχουν ἀπό δραστηριότητες μαζικῆς ἀντιδυτικῆς ὑστερίας κ.λπ.), δύσκολα μποροῦν νά διαφοροποιηθοῦν ἀπό τόν κυρίαρχο ἰδεότυπο τοῦ Ἀραβικοῦ θρησκευτικοῦ - πολιτικοῦ φανατισμοῦ. Ὁ «χαρισματικός ἀρχηγός», ἡ ἀπουσία πολιτικοῦ προγράμματος, τό λαϊκιστικό-ἐθνικιστικό τελικό προφίλ συνοστοῦν τά οὐσιαστικά γνωρίσματα τοῦ Μετώπου Ἰσλαμικῆς Σωτηρίας. Στηριζόμενο στό λαϊκά στρώματα, στοὺς νέους ἀνέργους, ἀλλά καί σέ παλαιὰ μικροαστικά στρώματα, τρεφόμενο ἰδεολογικά ἀπό θρησκευτικές ἀξίες καί ὄχι ἀπό αὐτές πού ἀπορρέουν ἀπό ἕνα καθεστῶς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, τό Μέτωπο προσπαθεῖ νά παρουσιάσει στοὺς πιστοὺς του μιά «συνολική καί δλοκληρωμένη ἐναλλακτική λύση στό πλαίσιο τοῦ Ἰσλάμ, καί πού θά ἀφορᾶ τά μεγάλα πολιτικά, οἰκονομικά, κοινωνικά, ἰδεολογικά καί κυρίως πολιτισμικά προβλήματα».

Στήν ἀντιπέρα ὄχθη βρίσκεται τό ΕΑΜ τοῦ σημερινοῦ προέδρου τῆς χώρας Τσάντλι Μπεντζεντίνι. Εἶναι ὁ πρόεδρος τοῦ μέχρι πρὶν δύο σχεδόν χρόνια μοναδικοῦ κόμματος στή χώρα, πού κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινωνίας ὀλόκληρης ἐνέδωσε στό ἀνοιγμα τῶν πολιτικοῦ συστήματος. Τί θά πράξει ὁ σημερινός πρόεδρος; Ὁ Ἰδιος δηλώνει ὅτι θά σεβαστεῖ τή λαϊκή ἐτυμγορία, ἀλλά σέ καμιά περίπτωση δέν εἶναι διατεθειμένος νά ἀνεχθεῖ ἢ ἀναρχία νά βασιλεύει στή χώρα. Τό ΕΑΜ καί ὁ πρόεδρός του, τῶν ὁποίων ἕς σημειωθεῖ οἱ σχέσεις δέν εἶναι ιδιαίτερα

καλές, ἐξακολουθοῦν νά ἐλέγχουν τό στρατό καί τήν ἀστυνομία. Ἄναμφισβήτητα ὁ ἐλεγχος αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν, πού ἀπό θέση ἀρχῆς εἶναι πολέμιοι κάθε «ἀναρχικῆς παρέκκλισης», εἶναι ἕνα σημαντικό πλεονέκτημα γιά τή σημερινή ἡγεσία τῆς χώρας. Τό πρόβλημα ὅμως εἶναι ἂν στήν πορεία τοῦ χρόνου καταστρεῖ καί τό μοναδικό τους στήριγμα, ἡ μόνη «κοινωνική» ἀναφορά τους.

Ἄναμφίβολα ἡ Ἄλγερία βρίσκεται σέ ἕνα κρίσιμο σταυροδρόμι. Οἱ εὐχές τῶν πρὶν αἰσιόδοξων ἐκσυγχρονιστῶν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος στή χώρα αὐτή εἶναι ἢ ὡς τώρα «μετριοπάθεια» τῶν Ἰσλαμιστῶν νά συνεχισθεῖ, τό ἰσλαμικό κίνημα νά ἀποδειχθεῖ ἰκανό νά ἐνσωματώσει «στά μαλακά» περιθωριοποιημένα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ σέ μιά νέα ἀναγεννητική πορεία.

Ὅπως καί νά ἔχει εἶναι ἀρκετά πρόωρο γιά ἐξαγωγή συμπερασμάτων. Τό παιγνίδι μόλις τώρα ἀρχίζει

A.K.

Γαλλία:

ρατσισμός
ἀντισημιτισμός
καί κρίση τῆς πολιτικῆς

«Μέ τό θάνατο ζωγραφισμένο στό μάτια», ἡ Μαργκερίτ Ντυράς κάθε πρωΐ, νοερά, σκοτώνει τόν Λέ Πέν μέ ὅλη τῆς τῆ δύναμη· κάθε πού ξαναξυπνάει συνεχίζει· στόν Λέ Πέν βλέπει τόν ἴδιο τό θάνατο κατάματα, τόν ἴδιο τό θάνατο τοῦ βλέματος, πού γίνεται ὅπως μιά τρύπα στό κεφάλι».

Αφορμή γιά αὐτά τά λόγια τῆς συγγραφέως εἶναι βέβαια ἡ βεβίλωση τῶν ἐβραϊκῶν τάφων τοῦ νεκροταφείου τῆς γαλλικῆς πόλης Καρπεντράς στίς ἀρχές τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Μαΐου. Τό γεγονός, πού πέρασε σχεδόν ἀπαράτηρητο ἀπό τά Μέσα Ἐνημέρωσης τῆς χώρας μας, πέρα ἀπό τή βαθιά συγκίνηση πού προκάλεσε στοὺς Γάλλους πολίτες, στάθηκε ἡ αἰτία γιά μιά γιγαντιαία ἀντιρατσιστική ἐκδήλωση στό Παρίσι, πού συγκέντρωσε πάνω ἀπό διακόσιες χιλιάδες ἀνθρώπους. Μιά γιγαντιαία σιωπηλή διαμαρτυρία τῶν

Παριζιάνων, που κατέβασε στους δρόμους όλο τό φάσμα του πολιτικού κόσμου, εκτός φυσικά του Λέ Πέν, που δέν βρήκε ούτε μία φράση για να καταγγείλει τό γεγονός, μιλώντας μόνο για «προβοκάτσια» και ...έπιτάσσοντας τήν άμεση σύλληψη τών ενόχων, ενώ έσπευδε να παρατηρήσει ότι οι Έβραίοι δέν έχουν ανάγκη τής δικής του ύποστήριξης γιατί διαθέτουν «άρκετή δύναμη στό χώρο τών επιχειρήσεων και του τύπου».

Πράγματι τά γεγονότα στην πόλη Καρπεντράς δημιουργούν ένα σημείο μή έπιστροφής για τήν πολιτική και κοινωνική ζωή τής Γαλλίας. Είναι ή άφορμή για να θεθούν εκ νέου τά κρίσιμα προβλήματα που αντιμετώπιζουν οι πολίτες και τά κόμματα. Τό πρόβλημα τής μετανάστευσης, του ρατσισμού, τής κρίσης του συνόλου τών πολιτικών σχηματισμών και ή συνεχής και σταθερή άνοδος τής άκροδεξιής ιδεολογίας του Έθνικού Μετώπου. Όλα αυτά βέβαια συνδέονται μεταξύ τους, παράγοντας, τή διαβόητη πλέον διάλυση του κοινωνικού δεσμού ως πρωταρχικού κυττάρου έπικοινωνίας, βάζοντας στη θέση του τή ξενοφοβία, τήν άπόρριψη του διαφορετικού, τους κάθε είδους άποκλεισμούς. Ό Λωράν Ζοφρέν, γνωστός άρθρογράφος του *Nouvel Observateur*, προσπαθώντας να ανατάμει τή νέα κοινωνική κατάσταση που τείνει να παγιωθεί, θυμίζει μία θεμελιώδη πράγματι φάση του Λέ Πέν που ανταποκρίνεται στις άγωνίες άρκετων συμπολιτών τους: «είμαι ό μόνος που μιλώ για τή δυστυχημένη Γαλλία», λέει. Πράγματι, συνεχίζει ό άρθρογράφος τό κακό είναι ότι ό άρχηγός του Έθνικού Μετώπου «δέν έχει άδικο».

Έντούτοις τό κοινωνικό και πολιτικό κενό που δημιουργείται δέν όφείλεται στη θεσμική άρρυθμία, για να χρησιμοποιήσουμε τήν πιό έπεική έκφραση, που παρουσιάζεται επί σκηνής, ούτε βέβαια σε ταχυδακτυλογικές αντίστροφές του άκροδεξιού-λαϊκιστή Λέ Πέν «Όλα αυτά είναι τά «κατάλληλα άποτελέσματα» τής σημερινής εποχής, που χαρακτηρίζεται από τήν όλοένα διευρυνόμενη άπόσταση που χωρίζει τήν οικονομική σφαίρα από τίσ άνάγκες τής καθημερινής ζωής. Θά ήταν άραγε ύπερβολικό αν ύποκύπταμε στον πειρασμό να συσχετίσουμε, έστω και μερικώς, τίσ μνημειώδεις όντως άποφάσεις τής γαλλικής σοσιαλιστικής κυβέρνησης του 1984 - 85 για τό κλείσιμο όλόκληρων — «παραδοσιακών» — κλάδων βιομηχανικής παραγωγής (μεταλλουργία κ.λ.π.) και τή βίαιη «μετεκπαίδευση-έπαναπροσανατολισμό» χιλιάδων «παραδοσιακών» εργατών, μέ τήν άνάδυση του, τότε άτυπου, λεπενικού κοινωνικού κινήματος; Ό Μισέλ Ροκάρ μπορεί να έπισημάνει ότι ή κυβέρνησή του δέν

μένει άδρανής έμπρός σε αυτό του είδους τά φαινόμενα. Μεταρρυθμίσεις κάνουμε, λέει ό Γάλλος πρωθυπουργός, αλλά ίσως δέν γίνονται όρατές γιατί δέν προκαλούν συγκρούσεις. Τό πρόβλημα είναι τί μεταρρυθμίζεται και προς ποιά κατεύθυνση.

Η ήθική αντιμετώπιση τής άκροδεξιής ιδεολογίας και τών φοβικών έντάσεων που προκαλεί ή άρρυθμη κίνηση τής κοινωνίας από τήν γαλλική Άριστερά, συμπεριλαμβανομένων εδώ και τών αντιρατσιστικών όργανώσεων SOS - Racisme, France Plus, που, ως σημειωθεί, περνούν μία πρωτοφανή κρίση από τότε που δημιουργήθηκαν, φαίνεται ότι δέν άρκει για να όργανώσει τήν αντιρατσιστική διάθεση τής πλειοψηφίας του γαλλικού λαού. Και αυτό γιατί δέν έχουν άπέναντί τους μόνο τήν, από παντού όμολογούμενη, «ίσχυρή προσωπικότητα» του Ζάν Μαρί Λέ Πέν, αλλά ένα συγκροτημένο και καλοκουρδισμένο μηχανισμό, που γνωρίζει άριστα να μετασχηματίζει τή διάχυτη λαϊκή άγανάκτηση και άμηχανία, να μπολιάζει τό «κοινό νόημα» τών μαζών μέ τή δική του κοσμοαντίληψη. Άναμφισβήτητα όλα τά ιδεολογικά στοιχεία που συνθέτουν τόν λεπενισμό, αυτά που πάνω από όλα έδράζονται σε μία συγκεχυμένη «ροπή» τών λαϊκών μαζών, κατασκευάζονται.

Τό Νοέμβριο του 1989, ό Ρολάν Γκωσσέ, διευθυντής του έπίσημου δημοσιογραφικού όργάνου του Έθνικού Μετώπου, που ως σημειωθεί διακινείται σε έκατό χιλιάδες αντίτυπα, του *Νασιονάλ Έμπντό* (*National Hebdo*) έπιστούσε τήν προσοχή στους αναγνώστες.

«Βρισκόμαστε στην αγή ενός άξιοζήλευτου συσχετισμού δυνάμεων, μιάς θανάσιμης μάχης σε παγκόσμια κλίμακα ανάμεσα στην έβραϊκή διεθνή και τή χριστινική καθολική διεθνή. Από τήν κατάληξη αυτής τής μάχης ή ό χριστιανισμός θά πετύχει να διατηρηθεί άλώβητος μπροστά στη φανταστική δύναμη του έβραϊκού κόσμου ή πιστοί και άπιστοί από κοινού θά ζήσουμε κάτω από τό νόμο μιάς νέας θρησκείας: του shoach (δηλαδή τής «καταστροφής», που στά έβραϊκά έλκει τήν καταγωγή του από τήν γενοκτονία τής έβραϊκής κοινότητας από τή χιτλερική Γερμανία).

Ό Ζάν Μαντράν διευθυντής τής άκροδεξιής έφημερίδας *Πρεζάν* (*Present*), που στό έσωτερικό του Έθνικού Μετώπου εκφράζει ένα σκληρό και φανατικό καθολικισμό, ήδη από τό 1983 προσδιόριζε πεντακάθαρα τους «έχθρους του λαού»:

«οι τέσσερις ύπερδυνάμεις που άποικίζουν τή Γαλλία είναι ό μαρξί-

σμός, ή μασωνία, ό Έβραϊός και ό προτεστάντης που συμβολίζονται από τους ύπουργούς Φιτερμάν, Έρνύ, Μπαντιντέρ και Ροκάρ».

Ό Έρνύ Κοστόν συνεργάτης του *Νασιονάλ Έμπντό*, που από τους φίλους του χαρακτηρίζεται ως ή «άκάματη μήμη τής δεξιής», άκάματη πράγματι γιατί ή σχέση του μέ τό ναζισμό ξεκινά ήδη από τά τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου εύρισκόμενος σε στενή έπαφή μέ τό κέντρο προπαγάνδας του ναζιστικού κόμματος στη Φρανκφούρτη, άρθρογραφώντας στο τεύχος του Άπριλίου 1990 τής έπιθεώρησης *Revision* είναι άποκαλυπτικός:

«Η συσσώρευση τών προνομίων από ανθρώπους τής έβραϊκής σέκτας είχε ως άποτέλεσμα αυτοί οι άνθρωποι να θεωρούν ότι γι' αυτούς όλα έπιτρέπονται. Ποντάρουν στο γεγονός ότι κυριαρχούν στο έπίπεδο τής διάνοησης ενώ στην πραγματικότητα ή κυριαρχία τους βασίζεται κυρίως στο χρήμα που κατέχουν ...Αυτό τό χρήμα είναι έβραϊκό ...Τό χρήμα δέν έχει μυρωδιά, ό έβραϊός όμως έχει!».

Τά παραδείγματα δέν έχουν τελειωμό. Η άξια τής παράθεσης μερικών από αυτά έχει τό νόημα να άναδειχθεί όχι μόνο ότι ή ρατσιστική προπαγάνδα όργιάζει, αλλά και ό συγκεκριμένος τρόπος έτευλίγματος τών έπιχειρημάτων και τών νοημάτων που περιέχονται σε αυτά. Ποτέ δέν θά μπόρουμε να κατανοήσουμε τήν ύφή τής άκροδεξιής και τής φασιστικής ιδεολογίας αν δέν έπισημάνουμε τόν σκληρό πυρήνα της. Πρόκειται για τήν έννοια τής *συνωμοσίας* και τόν διαπλαστικό ρόλο που παίζει στην όργάνωση τών συμπεριφορών. Σε ένα κόσμο όπου τά πάντα αλλάζουν τόσο γρήγορα (για να παραμείνουν όλα ως έχουν), ή *άστυνομική* αντίληψη τής ιστορικής εξέλιξης, τά σενάρια, οι δολοπλοκίες κ.λ.π., που κατασκευάζουν οι «διεφθαρμένοι» πολιτικοί και ή «σάπια» πολιτική τους είναι αυτή που όργανώνει τήν άμάθεια και τίσ άνοχές τών λαϊκών «μαζών». Στη Γαλλία, ή άναδόμηση τής πολιτικής ζωής δέν περνά ούτε από τή διοικητική διάλυση του Έθνικού Μετώπου όπως ύποστηρίζει, έντελώς άστοχα, ό Τουραίν, ούτε βέβαια μέσα από τή δημιουργία ενός ύπουργείου «Υπηρέτη του λαού», όπως προτείνει ό Ζοφρέν. Μήπως θά έπρεπε κάποιοι να γίνουν λίγο... *χυδαίοι μαρξιστές;*

Άνδρέας Πανταζόπουλος

Τά τρένα σφυρίζουν μά ποιός νά τ' άκούσει

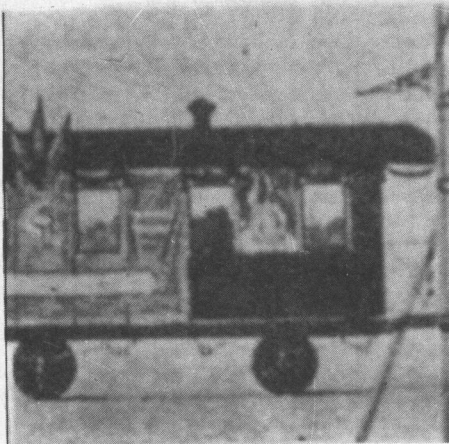
Πρίν λίγες μέρες πραγματοποιήθηκε άνοιχτή συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Όργανισμου Σιδηροδρόμων Ελλάδος, μέ τή συμμετοχή του ύπουργού Μεταφορών και μέ τήν παρουσία εκπροσώπων τών εργαζομένων και του Τύπου, άναφορικά μέ τήν κατάσταση, τό παρόν και τό μέλλον του Ο.Σ.Ε.

Η πρωτοβουλία, άσυνήθιστη για Δ.Σ. κρατικού όργανισμου **συνιστά** έναν τρόπο ενημέρωσης και επικοινωνίας μέ τήν κοινή γνώμη διαφορετικό άπ' αυτό πού ως σήμερα μάς έχουν συνηθίσει αντίστοιχες διοικήσεις κρατικών όργανισμών. Τά στεγανά, οί έν κρυπτό ένέργειες και οί μυστικές αποφάσεις, είναι ό θεσμός και τό «πρωτόκολλο» μέ βάση τό όποιο λειτουργούν και επιβεβαιώνουν έτσι τόν τίτλο τους ως κράτος, οί δημόσιοι φορείς. Τέτοιες πρωτοβουλίες, άνεξάρτητα άπό τούς λόγους πού τίς ύπαγορεύουν άποτελούν ευχάριστες εκπλήξεις.

Δέν γνωρίζουμε άν αυτή ή άνοιχτή μορφή επικοινωνίας ύπαγορεύθηκε άπό τό διαφορετικό πνεύμα τών «νέων ανθρώπων» μέ τίς «νέες ιδέες», πού άποτελούν σήμερα τή διοίκηση του όργανισμου, ή άποτελεί μία αναγκαία κραυγή άπελπισίας επιβεβλημένη άπό τήν σημερινή κατάσταση του Ο.Σ.Ε. και τό δυσοίωνα μέλλον του. Έκείνο πού φαίνεται σίγουρο είναι πώς ήχησε ως «φωνή βοώντος έν τή έρήμω» στή σημερινή συγκυρία. Κάτι ό μόνιμος επιβάτης του άεροπλάνου πρωθυπουργός, κάτι ό κ. Παπανδρέου πού ένδιαφέρεται μόνο πώς θά μπορέσει νά ξανακαβαλλήσει τό «τρένο τής έξουσίας», κάτι τό μπλοκάρισμα στις επικοινωνίες ... μέ τόν «υπερσιβηρικό» του κ. Φλωράκη και τών λοιπών, δέν άφησαν κανένα περιθώριο ν' άκουστεί τό άσθενικό σφύριγμα του τρένου του Ο.Σ.Ε. Κι άς μοιάζει νά άναγγέλλει ένα άπό τά τελευταία δρομολόγια...

Στά πρόθυρα τής χρεωκοπίας

Έννενήντα έκατομμύρια δραχμές ή-

μερήσιο έλλειμμα, πάνω άπό 150 δισ. συνολικό έλλειμμα, ληξηπρόθεσμες ύποχρεώσεις άνω τών 25 δισ. και άναμενόμενα έσοδα μόλις 15 δισ. τό χρόνο, συνιστούν άπό καθαρά λογιστική άποψη και μόνο μία εικόνα χρεωκοπίας του Όργανισμου, άρμοδιότητας προέδρου Πρωτοδικών πρός αναγκαστική διάλυση και έκπoiση. Και τί νά έκποιήσει άλήθεια κανείς άπό τόν Ο.Σ.Ε.; Τό ένδιαφέρον του παλιατζή μπορέι και μόνο νά έλκύσει τό άπαρχαιωμένο δίκτυο και τό τροχάιο ύλικό του, αυτά τά βαγόνια τής μιζέριας και οί γραμμές τής συμφοράς, πού κάθε τόσο μάς θυμίζουν λίγο μακάβρια, μέ άδιακαιολόγητα πολύνεκρα δυστυχήματα, τήν ήλικία τους.

Άν δίπλα σ' αυτά άναφέρουμε τίς έγκαταλελειμένες ή ύπολειπουσες περιφερειακές γραμμές, τίς άνύπαρκτες κτιριακές έγκαταστάσεις σταθμών, άποθηκών κ.λπ., τίς έλλείψεις προσωπικού, και τό (προκύπτον τελικά ως άποτέλεσμα) χαμηλότατο επίπεδο παρεχομένων ύπηρεσιών — τά τρένα και οί διαδρομές τής μακράς διάρκειας, τής καθυστέρησης και τής μεγάλης ταλαιπωρίας — άναδεικνύεται ή τραγικότητα και τό άδιέξοδο τής κατάστασης στον Ο.Σ.Ε.

Χωρίς τή «διέξοδο» τής ιδιωτικοποίησης

Γιά τίς άλλες προβληματικές δημόσιες επιχειρήσεις ή πολιτική του νεοφιλευθερισμού δίνει ως «διέξοδο» τήν ιδιωτικοποίηση ή τό θάνατό τους. ΈΗ κυβέρνηση μέ τό ιδεολογικό επιχείρημα - τρύκ τής αντίθεσης τής στό κράτος - επιχειρηματία, έτοιμάζεται νά παραδώσει συλλήβδην, άνεξαρτήτως είδους παραγομένων προϊόντων

και παρεχομένων ύπηρεσιών, άνεξαρτήτως ρόλου στή σύνολη οικονομία, άνεξαρτήτως άν καλύπτουν και ποιές κοινωνικές άνάγκες, μέ μόνο κριτήριο τή μπακαλική τών αριθμών, τίς προβληματικές επιχειρήσεις στήν «ιδιωτική πρωτοβουλία». Φορτώνει τίς ύποχρεώσεις τους στον μεγάλο και άπρόσωπο κορβανά του Έλληνα φορολογούμενου, άγνοεί τό κοινωνικό πρόβλημα τών μελλοντικών άνέργων, τίς άντιμετωπίζει και μόνο, ύποκριτικά, ως επιχειρηματικό πρόβλημα και είναι έτοιμη νά τίς εκχωρήσει σε παλιά και νέα «τζάκια», στό «δαιμόνιο» του Έλληνα επιχειρηματία.

Στήν περίπτωση του Ο.Σ.Ε. όμως, αυτός ό δρόμος τής ευσχημης έγκατάλειψης δέν προσφέρεται, γιατί ό άγοραστής δέν ύπάρχει. ΈΗ τροχιά πού συνδέει σιδηρόδρομο και ιδιώτη επιχειρηματία έχει διακοπεί έδώ και πολλά χρόνια, όχι μόνο στήν Ελλάδα, αλλά και διεθνώς.

Τό μέγεθος και ή πολυπλοκότητα τής άπαιτούμενης ύποδομής και τής συνολικής επένδυσης, τό μεγάλο επιχειρηματικό ρίσκο και τό χαντικάπ άπέναντι στό αυτοκίνητο (πού μπορέι νά φτάσει όπουδήποτε κινούμενο σε δρόμο πού φτιάχνουν και πληρώνουν «άλλοι»), κατάσταση του σιδηρόδρομο επιχειρηματική δραστηριότητα άσύμφορη για τόν ιδιώτη. ΈΗ επιχείρηση τρένο, πλύν τών άλλων δυσκολιών άκόμη και σήμερα παρά τήν τρομακτική τεχνολογική πρόοδο, άποτελεί μία δραστηριότητα μέ σημαντικό ποσοστό έντάσεως εργασίας. Στήν κατασκευή και τή συντήρηση τών σιδηρογραμμών καμιά τεχνολογία δέν μπορέι νά ύποκαταστήσει τόν ανθρώπινο παράγοντα, νά έλαφρύνει τήν άπαιτήση σκληρής χειρωνακτικής δουλειάς, όπως πριν άπό 150 χρόνια, όπου τά χέρια κατάδικων, άπόκληρων, μειονοτήτων και γενικώς ανθρώπων β' κατηγορίας, δούλευαν χρόνια και άφηναν άκόμα και τήν ψυχή τους στα σίδερα τής γραμμής.

ΈΗ κυβέρνηση λοιπόν καλείται νά άντιμετωπίσει στό άκέραιο τό σημερινό πρόβλημα τών τρένων και τής προοπτικής τους, χωρίς τή διαφυγή τής «ιδιωτικοποίησης».

Τρένο άντίκα

ΈΗ χρόνια έγκατάλειψη τών σιδηροδρόμων άπό τίς έκάστοτε μεταπολεμικές κυβερνήσεις, οδήγησαν τά έλληνικά τρένα νά μοιάζουν πρωτόγονα ιδιαίτερα σε σύγκριση μέ αυτά άναπτυγμένων χωρών. Σ' αυτές τίς χώρες διαφορετικές έπιλογές στον τομέα είχαν ως άποτέλεσμα ή «μάχη τών σιδηροδρόμων» άπέναντι στό αυτοκίνητο νά διεξάγεται μέ επιτυχία. Ό σιδηρόδρομος έξελίχθηκε, έκσυγχρονί-

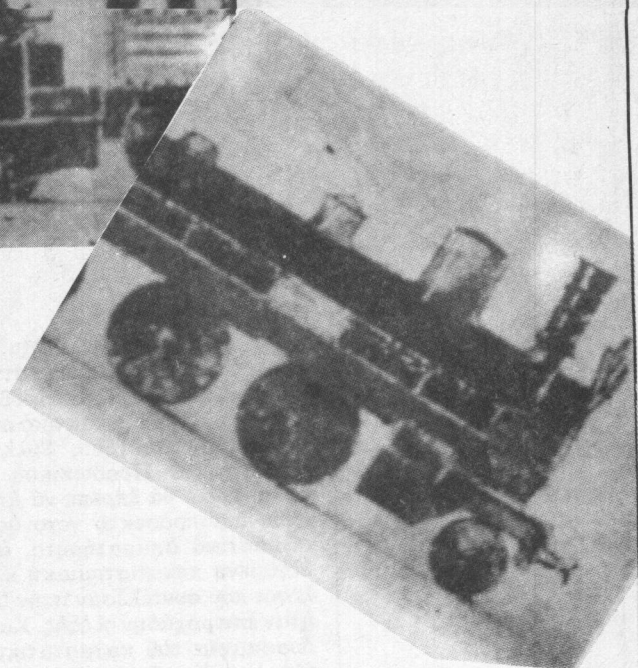
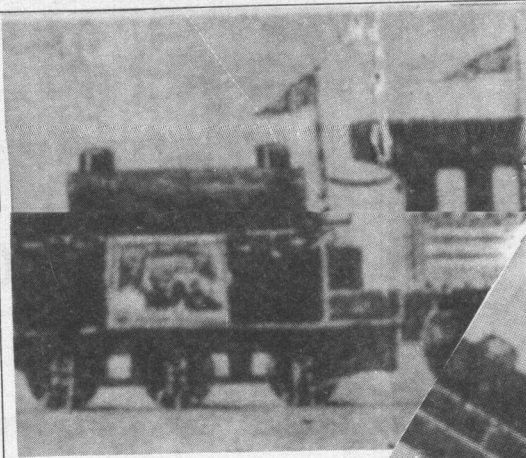
στηκε, ενσωμάτωσε νέες τεχνολογίες, με αποτέλεσμα τρένα ασφαλῆ, γρήγορα, εξυπηρετικά. Σήμερα οι ταχύτητες τῶν 500 χλμ. τὴν ὥρα, οἱ μέσες ταχύτητες ἄνω τῶν 200 χλμ. τὴν ὥρα καὶ ἓνα πυκνὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο, χαρακτηρίζουν τὰ τρένα τῆς Εὐρώπης, τῶν ΗΠΑ, τῆς Ἰαπωνίας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν βασικὸ ἐπιβατικὸ καὶ ἐμπορευματικὸ μεταφορικὸ μέσο. Στὴ χώρα μας ἓνα ταξίδι Ἀθήνα - Καλαμάτα, ἢ Θεσσαλονίκη - Ἀλεξανδρούπολη διαρκεῖ σχεδὸν μία μέρα, προϋποθέτει συνθήκες, ρυθμοὺς ζωῆς, μπορεῖ νὰ ἱκανοποιῆσει ἀνάγκες, πού ἀνήκουν σὲ παλιές, περασμένες ἐποχές.

Τὸ τρένο στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει ὡς συγκοινωνιακὸ εἶδος - ρετρό ὡς κατάλοιπο τοῦ παρελθόντος χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπιλογή ἀνάγκης, ἐκεῖ καὶ ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν βρίσκουν ἀκόμη διαθέσιμο τὸ αὐτοκίνητο ἢ τὸ ἀεροπλάνο. Ἡ κρατικὴ ἐπιχορήγηση ἀρκεῖ μόνο γιὰ τὴ στοιχειώδη ἐπιβίωσή του, γιὰ μικρὴ παράταση τῆς ζωῆς ἑνὸς αἰωνόβιου, ἀφοῦ μετράει τὰ χρόνια του ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη. Μόλις τὸ 4% τῆς ἐπιβατικῆς καὶ ἐμπορευματικῆς κίνησης διακινῶν τὰ τρένα, ὅσα δηλαδὴ «ὑπόλοιπα» ἀπομένουν, ἢ δὲν πρόλαβαν ἀκόμη ν' ἀπορροφήσουν, τ' ἄλλα μεταφορικὰ μέσα.

Κι ὁμως κανένας ἀντικειμενικὸς λόγος δὲν δικαιολογεῖ μιά τέτοια στάση ἀπέναντι στοῦ σιδηρόδρομο ὡς μεταφορικὸ μέσο. Τὸ τρένο δὲν ἀποτελεῖ ξεπερασμένο συγκοινωνιακὸ μέσο. Δὲν ἀρκεῖ μόνο ἡ ἐμπειρία ἄλλων χωρῶν, πού ὑποδηλώνει τὸ ἀντίθετο, εἶναι ὀρισμένα συγκριτικὰ πλεονεκτήματά του ἀπέναντι σ' ἄλλα μεταφορικὰ μέσα πού τὸ καθιστοῦν ἀναντικατάστατο καὶ σημαντικὸ μέσο μεταφορᾶς. Μπορεῖ νὰ μὴ διαθέτει τὴν εὐελιξία τοῦ αὐτοκινήτου, εἶναι ὁμως ἀσφαλέστερο μέσο, εἶναι ἐνεργειακὰ καὶ περιβαλλοντολογικὰ ἡπιότερο (μπορεῖ νὰ) εἶναι γρηγορότερο καὶ ἀνετότερο ἀπὸ τὸ φορτηγὸ, ἢ τὸ Ι.Χ., εἶναι κυριολεκτικὰ συλλογικὸ μέσο μεταφορᾶς.

Τροχιές ἀσύμβατες

Τί δικαιολογεῖ αὐτὸ τὸ μαρasmus τῶν σιδηροδρόμων, στὴν Ἑλλάδα, αὐτὴ τὴν κρατικὴ ἀδιαφορία καὶ ἐγκατάλειψη; Τί ἄλλαξε στὶς ἀνάγκες καὶ τὶς προτεραιότητες τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους, ὥστε οἱ προσπάθειες ἀνάπτυξης τῶν σιδηροδρόμων οὐσιαστικὰ νὰ ἐκκινῶν καὶ νὰ τερματίζουν ἔναν αἰῶνα πρὶν; Ἡ ἀπάντηση (χωρὶς αὐτὸ πού ἀναφέρουμε ν' ἀποτελεῖ ἀπάντηση) δὲν μπορεῖ ν' ἀναζητηθεῖ παρά στοὺς γενικότερους δρους καὶ συνθήκες ἀνάπτυξης τοῦ νεοελληνι-

κοῦ ἀστικοῦ κράτους. Μὲ ἐξαίρεση τὴν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου, ὅπου ἀντικειμενικὲς δυσκολίες, δὲν ἐπέτρεπαν τὴ συνέχιση τῆς ἀναπτυξιακῆς, περὶ τοὺς σιδηροδρόμους προσπάθειας, πού ξεκίνησε ἐπὶ Τρικούπη, ἐρχόμαστε στοῦ μεταπολεμικοῦ νεοελληνικοῦ κράτος. Οἱ ἐπιλογές του βρίσκονται στὸν ἀντίποδα ἑνὸς νέου καὶ δυναμικοῦ ἀστικοῦ κράτους, πού ἀξιολογεῖ τὸ σημαντικὸ ρόλο τῶν σιδηροδρόμων στὴν συνολικὴ ἀναπτυξιακὴ του διαδικασία. Τὰ γενικότερα πλαίσια τῆς ἐξάρτησης περιόριζαν τὶς ἐπιλογές πού θὰ στόχευαν σὲ μιά αὐτοδύναμη κοινωνικοοικονομικὴ ὑπόσταση καὶ ἐπέβαλαν ὡς πρότυπο μιά ταχύρρυθμὴ «ἀναπτυξιακὴ» διαδικασία, στενά προσανατολισμένη στὴν κατανάλωση.

Σ' αὐτὸ τὸν γενικότερο προσανατολισμὸ, ὁ σιδηρόδρομος, ἔργο αὐστηρὰ ἀναπτυξιακὸ, μεγάλης διάρκειας, ἔργο πολὺ λιγότερο ἄμεσης «ἀπόδοσης» στὴ διεύρυνση τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς κατανάλωσης, ἀπ' ὅ, τὸ δρόμος καὶ τὸ αὐτοκίνητο, μοιραία «ἔμεινε» πίσω, ἀφέθηκε στὴ μοίρα του καὶ σὲ κατὰ καιροὺς πυροσβεστικὰ ἀνεπιτυχῆ, λίφτινγκ.

Ἦδη σήμερα ἀκόμη καὶ τὸ πῶς μεγαλόπνοο ὄνειρο περὶ τοὺς σιδηροδρόμους, αὐτὸ πού ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴ Ν.Δ. καὶ δὲν ὑπηρετεῖται ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ κανέναν ἀπὰ τοὺς δύο, περιορίζε-

ται ἀποκλειστικὰ στὸν μόνον ἐκσυγχρονισμό τῆς γραμμῆς Ἀθήνας - Εἰδομένη (ἂν ποτὲ γίνεαι κι αὐτός). Καμιά σκέψη γιὰ ἐκσυγχρονισμό τῶν περιφερειακῶν γραμμῶν, γιὰ ἐπέκταση ἢ κατασκευή νέων, γιὰ σύγχρονους συρμούς, νέες ἐγκαταστάσεις. Μία μονοδιάστατὴ ἐπιλογή πού ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὶς ΕΟΚικὲς ἀνάγκες καὶ προτεραιότητες καὶ ὑπηρετεῖ κυρίως τὴ γενικότερη «ἐθνικὴ προοπτικὴ» τῆς Ἑλλάδας τῶν γκαρσονιῶν καὶ τῶν ξενοδόχων.

Αὐτὴ ἡ προοπτικὴ ἢ ὁποῖα ὑπαγορεύει στὸν τομέα τῶν «μεγάλων ἐργῶν» προτεραιότητες σὲ ἔργα βιτρίνας, καὶ κατανάλωσης, πού προσβάλλουν βάρβαρα τὸ περιβάλλον, ἐπιβαρύνουν τὶς πόλεις διευρύνουν τὶς ἀνισότητες πρωτεύουσας - περιφέρειας, αὐτὲς τὶς κατὰ καιροὺς διάφορες «χρυσές Ὀλυμπιάδες» τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ, τῆς φαντασίωσης καὶ τῆς κομπίνας.

Τὸ δυστύχημα Μοιραῖος λοιπὸν ὁ μαρasmus τῶν τρένων ὡς εἶδος ἐπουσιῶδες καὶ ἐν ἀνεπαρκεία καὶ ἀπομένει μόνον ἡ ἀναμονὴ γιὰ τὸ βιολογικὸ θάνατό τους. Συμβαίνει ἄλλωστε κάθε τόσο μηχανές, βαγόνια, γραμμές ν' ἀποφασίζουν νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτὸν ἄδικο κόσμο, πραγματοποιώντας ὁμως δυστυχῶς καὶ τὴν τελευταία τους ἐπιθυμία: Νὰ 'χουν μαζί τους κι ἀνθρώπινη συντροφιά...

Σταῦρος Λειβαδάς

Πανεπιστημιακή κοινότητα καί συνδικαλισμός

του Κώστα Σταμάτη

Σκέψεις με αφορμή
τό πρώτο
τακτικό Συνέδριο
της Πανελληνίας
Όμοσπονδίας
Συλλόγων Δ.Ε.Π.

Από 25 έως 27 Μαΐου του τρέχοντος έτους έλαβε χώρα στην Αθήνα, σέ άμφιθέατρο του Έθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, τό πρώτο τακτικό συνέδριο της Πανελληνίας Όμοσπονδίας Συλλόγων Διδακτικού-Έρευνητικού Προσωπικού. Ένώ φυσιολογικά τό συνέδριο θά έπρεπε νά άποτελέσει τουλάχιστον άξιοπρόσεκτο γεγονός, ώστόσο πέρασε οδσιαστικά άπαρατήρητο, άκόμη και άπό τή λεγόμενη πανεπιστημιακή κοινότητα. Βασικοί λόγοι πού συντέλεσαν στην ύποτονικότητά του ήταν έπιτροχάδην οι έξής. Κατ' άρχήν ή έγγενής δυσκαμψία του καταστατικού της Όμοσπονδίας, προϊόν της περιοριστικής αντίληψης περί συνδικαλιστικού κινήματος δσων είχάν πρωτοστατήσει στό έργο της Ίδρυσής της (ιδίως πανεπιστημιακών προσκείμενων στό ΠΑΣΟΚ και τό ΚΚΕ).

Η άδυναμία αυτή, σέ συνδυασμό μέ τήν προχειρότητα όργάνωσης του συνεδρίου, έξ ύπαρχής περιέστειλαν τή βάση αντιπροσώπησης σ' αυτό. Άπό τό συνέδριο άλλά και άπό τήν Όμοσπονδία άπουσίασαν και έξακολουθούν νά απέχουν Σύλλογοι πανεπιστημιακών άπό τή Θράκη, τήν Κρήτη, τό Αιγαίο, τό Ίόνιο, τήν Πάντειο ή τό Μετσόβειο. Έξίσου σημαντικό είναι ότι διατάζουν, δίκαια σέ μεγάλο βαθμό, νά προσχωρήσουν στην Όμοσπονδία ομάδες πανεπιστημιακών μέ διαφορετική πολιτική τοποθέτηση ή εκπαιδευτική αντίληψη άπό εκείνες πού κυριαρχούν μέσα σ' αυτήν, ήδη άπό τή σύστασή της. Υπό τίς συνθήκες αυτές ό χαρακτηρισμός της Όμοσπονδίας ως «πανελληνίας» άποβαίνει υπερφίαλος εύφημισμός.

Παράλληλα σημειώθηκε έντυπωσιακή άποχή και δσων ήταν ήδη έγγεγραμμένοι στους ύπάρχοντες Σύλλογους, πράγμα πού επιδείνωσε τραγικά τόν χαμηλό βαθμό έκπροσώπησης στό συνέδριο. Σ' αυτό συνέβαλαν άναμφίβολα οι προαναφερόμενοι λόγοι, έπηρεάζοντας δυσμενώς τή διάθεση ή τή δυνατότητα συμμετοχής Πανεπιστημιακών Ίδρυμάτων πού μέχρι στιγμής απέχουν άπό τήν Όμοσπονδία. Τό βαρύ γενετήσιο τραύμα της τελευταίας — ή γραφειοκρατική της δομή — έξακολουθεί νά μένει άνεπούλωτο και μάλλον άπωθητικό. Όχι λιγότερο σημαντικό γεγονός είναι άσφαλώς ή γενικότερη τάση άναχωρητισμού άπό τά «κοινά», πού διαπερνά άναπότρεπτα τίς νοοτροπίες και συμπεριφορές και τών πανεπιστημιακών επίσης. Η κατάφραση και κόπωση πολλών συναδέλφων, μέ ιδιαίτερες εύαισθησίες και ζωντανή μέχρι πρόσφατα πα-

ρουσία στά πανεπιστημιακά πράγματα, συναρτάται και έδώ μέ τίς συνεχείς έκπτώσεις της πολιτικής, στή χώρα μας και διεθνώς.

Υπάρχουν έν τούτοις και άλλοι άνασταλτικοί παράγοντες στην άνάπτυξη πανεπιστημιακού κινήματος, λόγοι είτε συγκυριακού είτε μονιμότερου χαρακτήρα. Μεταξύ τών πρώτων ό σχετικά προφανέστερος είναι ή βελτίωση τών άπολαυών τών πανεπιστημιακών, στή διάρκεια τών τελευταίων δώδεκα μηνών. Είναι άνώφελο νά άποσιωπάται ότι όχι άμελητέος αριθμός συναδέλφων, ύποσυνείδητα ή όχι, ταυτίζει περίπου τή συνδικαλιστική δράση μέ αίτήματα κυρίως, άν όχι άποκλειστικά, οικονομικού χαρακτήρα. Μεταξύ τών δεύτερων παραγόντων συγκαταλέγεται νομίζω ότι ή ιδιαιτερότητα του άκαδημαϊκού λειτουργήματος συχνά εύνοει τήν άνάπτυξη συνείδησης ή έντύπωσης πνευματικής ύπεροχής έναντι τών άλλων. Αυτή ή μορφή κοινωνικής συνείδησης, ιδίως όταν ένέχει κάποιο βαθμό άλήθειας, καθιστά δυσχερή τή δημιουργία κλίματος άληθινής έπικοινωνίας, συνεργασίας, πολύ λιγότερο συλλογικής δράσης μεταξύ διανοουμένων. Όποιος έχει έσωτερικεύσει τό ρόλο του διδάσκοντος έτσι ώστε νά νοιώθει κριτής τών άλλων εκ του άσφαλουδς δύσκολα μπορεί νά διαθέσει τό έγώ του στή συλλογικότητα του «εμείς». Η πικρή αυτή άλήθεια άπορρέει συνάμα άπό τήν έσωτερικεύση της διαστολής της πνευματικής εργασίας πρós τή χειρωνακτική. Η άποστασιοποίηση της άνώτερης κοινωνικής κατάξίωσης της πρώτης έναντι της δεύτερης γίνεται συχνότατα πρόξενος μιās σοβαροφάνειας παρακαλυπτικής για τήν συνδικαλιστική δράση. Έτσι ένδόμυχα πιστεύουν πολλοί ότι ό συνδικαλισμός άπάδει στό άκαδημαϊκό λειτουργήμα, σά νά μήν ύφαίνονταν στό έσωτερικό του Πανεπιστημίου σχέσεις εργασιακές και έξουσιαστικές.

Δέν ύπάρχει έδώ πρόσφορη εύκαιρία για άνάλυση τών λόγων πού επιτρέπουν παρ' όλα αυτά — δίχως νά επιβάλουν βέβαια — τή συγκρότηση Συλλόγων Δ.Ε.Π. και τή συμμετοχή τους στην Πανελλήνια Όμοσπονδία. Υπαινεκτικά μόνον άς συγκρατηθεί προσωρινά ότι μιá άληθινή πανελληνία και πολυφωνική Όμοσπονδία θά μπορούσε άναδραστικά νά άναβαθμίσει τήν άνάπτυξη του πανεπιστημιακού κινήματος, άποτελώντας συνάμα βήμα ούσιαστικής κριτικής αντιπολίτευσης, και διάλογου μέ τήν πολιτική έξουσία. Συνοπτικά και καθαρώς ενημερωτικά μπορεί νά άναφερθεί ότι τό συνέδριο υίοθέτησε

βασικά σχέδιο θέσεων έπεξεργασμένων με πρωτοβουλία του ένιαιου συλλόγου του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γύρω από τις προπτυχιακές σπουδές, τις μεταπτυχιακές, την έρευνα και προβλήματα του εκπαιδευτικού προσωπικού των ελληνικών Πανεπιστημίων, ιδίως των βοηθών και επιστημονικών συνεργατών.

Ως ζήτημα αιχμής αναδείχθηκαν κατά τις εργασίες του συνεδρίου ή διαγραφόμενη δημιουργία ιδιωτικών Πανεπιστημίων και τό καθεστώς του μοναδικού συγγράμματος στην ανώτερη εκπαίδευση. Δύο ζητήματα δηλαδή πού υπερβαίνουν την επαναπαυτική περιχαράκωση πίσω από τις στερεότυπες αξιώσεις πιστώσεων και κονδυλίων. Είναι παρήγορο ότι αυτή τή φορά-ό «οικονομισμός» σέ γενικές γραμμές διατηρήθηκε στή θέση πού του άνήκει. Ο όρος αυτός καθόλου δέν υποδηλώνει φυσικά τυχόν αποστροφή του γράφοντος προς αίτήματα οικονομικού περιεχομένου. Ύπαινίσσεται άπλώς τήν πεποίθηση ότι ό προβληματισμός μας γύρω από τήν πανεπιστημιακή παιδεία όφείλει νά τήν προσεγγίσει ως πολύπτυχο ζήτημα, θέτοντας επί τάπητος, πρωτίστως, θέματα ποιοτικά, ιδεολογικά και αξιολογικά.

Η τελική τοποθέτηση του συνεδρίου ως προς τήν *ιδιωτική πανεπιστημιακή εκπαίδευση* εϋτύχησε νά είναι άρκετά διαφοροποιημένη. Εκτιμήθηκε ότι παρόμοια προοπτική, πέρα από τή σαφή αντίσυνταγματικότητα της, δέν πρέπει νά αντιμετωπισθεί με πνεύμα άμήχανης καταγγελίας, αλλά με τήν πρόθεση δημιουργικής άνάδειξης των δυνατικών στοιχείων ύπεροχής του δημοσίου Πανεπιστημίου. Ως τέτοια στοιχεία εξάρθηκαν πρό παντός, πρώτον ή δυνατότητα διεπιστημονικής, περισσότερο πολύπλευρης και έτσι όρθότερης γνώσης. Καί δεύτερον, ή δυνατότητα διαφωτισμού των φοιτητών και φοιτητριών ως προς τίς κοινωνικές χρήσεις των άποτελεσμάτων τής επιστημονικής γνώσης και έπομένως ως προς τήν ήθική εϋθύνη των έπιστημόνων στον βαθειά ταραγμένο κόσμο μας. Τονίσθηκε συγχρόνως ότι ή εισβολή του επιχειρηματικού κεφαλαίου στον ευαίσθητο χώρο τής ανώτατης παιδείας πρωταρχικό της στόχο θά έχει τήν άφαίρεση κοινωνικού εισοδήματος (ιδίως από μεσαία κοινωνικά στρώματα), χρησιμοποιώντας ως άπλό μέσον ή πρόσχημα τήν παροχή παιδείας ύποβιβάζεται σέ έμπορεύσιμο είδος, άφου ύποτάσσεται στις άπαιτήσεις και τά κριτήρια τής κεφαλαιοκρατικής αγοράς.

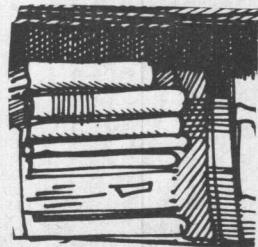
Αντίθετα ή τελική τοποθέτηση του συνεδρίου γύρω από τό θέμα των *πανεπιστημιακών συγγράμμάτων* άποδυνάμωσε τελείως τή ριζοσπαστική όσο και ώριμη θέση του συλλόγου του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. Η θέση αυτή εκτιμούσε όρθά ότι «*κεντρικό σημείο του συνολικού προβλήματος των προπτυχιακών σπουδών είναι τό καθεστώς πού διέπει τά διδακτικά βοηθήματα και συγκεκριμένα τό καθεστώς του μοναδικού συγγράμματος. Η καταδυνάστευση του μοναδικού συγγράμματος άποτελεί παιδαγωγικό άναχρονισμό, δημιουργεί και διαιωνίζει πνεύμα αϋθεντίας, συμβάλλει στην άποδιάρθρωση και άποδυνάμωση τής παρουσίας/λειτουργίας του φοιτητή μέσα στή διαδικασία του μαθήματος, εξαφανίζει τό κριτικό πνεύμα, συντελεί στην άπαξίωση τής διαδικασίας παραδόσεων/διαλέξεων, ύποθάλλει τήν αντίγραφή και οδηγεί στο φετιχισμό των εξετάσεων.*

Άποτελεί ύπόθεση τιμής για τους Πανεπιστημιακούς νά προωθήσουν και τελικά νά πετύχουν τήν κατάργηση του μοναδικού συγγράμματος, με ταυτόχρονη παροχή οικονομικών και άλλων διευκολύνσεων για τήν πρόσβαση των φοιτητών στην εϋρύτερη βιβλιογραφία. Στα πλαίσια αυτά πρέπει οι πανεπιστημιακοί νά συμβάλουν για τήν ένίσχυση τής λειτουργίας των βιβλιοθηκών, νά επιδιώξουν τήν καθιέρωση του θεσμού των σημειώσεων κατά τίς παραδόσεις και νά διεκδικήσουν τήν ανάληψη έντονότερης έκδοτικής/έκτυπωτικής δραστηριότητας από τά πανεπιστημιακά τυπογραφεία.

Από συνέδρους κινούμενους στο χώρο τής άνανεωτικής άριστερας ύποστηρίχθηκε σθεναρά ότι αυτό πού ζητάμε είναι νά καταργηθεί ή άπάρδεκτη νομοθετική κατοχύρωση του ένός και μοναδικού συγγράμματος, με άπαραβάτο όρο τή διατήρηση τής δωρεάν παροχής διδακτικών βοηθημάτων, σημειώσεων, περιλήψεων κλπ. Αφότου καταργήθηκε ό συγκεντρωτικός θεσμός τής έδρας, ή διαιώνιση του κεθεστώς αυτού περι τά συγγράμματα, εκτός από έπιστημολογικά και παιδαγωγικά σαθρά, προσβάλλει βάνουσα τήν άκαδημαϊκή έλευθερία των διδασκόντων τό ίδιο μάθημα, πού βρίσκονται σέ κατώτερη βαθμίδα από τον συνήθως πρώτης βαθμίδας καθηγητή-άφέντη. "Αν ένα σύγγραμμα είναι καταξιομένο επιστημονικά και παιδευτικά, δέν άποκλείεται ή εξακολούθηση τής χορηγείσέως του, δίχως όμως και νά επιβάλλεται πλέον ως άποκλειστικό βοήθημα. "Αν πάλι πρόκειται για σύγγραμμα παρωχημένο ή μειωμένης επιστημονικής άξίας, τότε παύει νά μοιράζεται ύποχρεωτικά και μόνον αυτό (!), όπως ισχύει μέχρι σήμερα.

Και όμως, αυτή ή τόσο διαυγής τοποθέτηση άντικαταστάθηκε από μία πλαδαρή και άχρωμη θέση περί τής άνάγκης νά συμβουλευόταν οι φοιτητές και φοιτήτριες περισσότερα συγγράμματα. Καταδείχθηκε δηλαδή και πάλιν ή ιδεοληψία πανεπιστημιακών προσκείμενων στο ΚΚΕ, σχετικά με τήν «ιστορική κατάκτηση» του ένός και μόνου συγγράμματος, άρκει αυτό, άσχετα από τήν ποιότητά του, νά διανέμεται δωρεάν. Επίσης όμως φάνηκε καθαρά ότι παρόμοιες διαστάσεις γνώμης στο έσωτερικό τής πανεπιστημιακής κοινότητας και τής Όμοσπονδίας δέν όφείλονται μόνο σέ ιδεολογικές ή και έπιστημολογικές άποκλίσεις. Αλλά συχνά σχετίζονται με τό καθεστώς τής ένδοπανεπιστημιακής ιεραρχίας και ιδίως με τά παρεόμενα ισχύος πού συνδέονται με τήν πρώτη καθηγητική βαθμίδα. Έτσι έρμηνεύεται τό φαινόμενο όρισμένοι τακτικοί καθηγητές, άνεξάρτητα από τήν πολιτική τους ταυτότητα, νά έμμένουν άνερυθρίαστα στή διατήρηση του προνομίου του μοναδικού συγγράμματος (τους), ενώ συνάδελφοί τους κατώτερων βαθμίδων, μολονότι κατά τά λοιπά όμοϊδέατες προς εκείνους, νά ζητούν εύλογα τήν κατάργηση αυτού του οιονεί φεουδαρχικού προνομίου.

Εκτός από τά παραπάνω, μείζονος σημασίας θέματα, σχετικά με τά συγγράμματα και τά ιδιωτικά πανεπιστήμια, στο συνέδριο διατυπώθηκε άκόμη κάποια σκέψη για ένα *δευτεροβάθμιο όργανο κρίσης* των διδασκόντων κατά τήν ένταξη ή τήν άκαδημαϊκή εξέλιξη τους. Πρόκειται άσφαλώς για παρδοξη πρόταση, παρ' όλο πού ξεκινά από μία διαπίστωση έν μέρει σωστή. Καμιά άμφιβολία δέν ύπάρχει ότι

στις κρίσεις τῶν μελῶν Δ.Ε.Π (ἀπό 30μελή ἐκλεκτορικά σώματα κάθε Τμήματος, ὕστερα ἀπό αἰτιολογημένη ἔκθεση τριμελοῦς ἐπιτροπῆς στήν ὁποία μποροῦν νά καλοῦνται συνάδελφοι καί ἀπό ἄλλα ὁμοειδή Τμήματα) παραισφρῶν καί πολυειδή ἐξωεπιστημονικά κριτήρια, πού λειτουργοῦν ἄλλοτε θετικά καί ἄλλοτε ἀρνητικά γιά τόν ὑποψήφιο. Τοῦτο ὅμως σέ ἕνα βαθμό εἶναι ἀναπόφευκτο καί ὅπωςδῆποτε θά συνέβαινε ἀκόμη καί στό «δευτεροβάθμιο» ὄργανο κρίσης. Ἡ λύση στό πρόβλημα αὐτό ἀπό ὀρισμένη σκοπιά εἶναι ἀπλή, ἀπό ἄλλην ὅμως ἐξαιρετικά δύσκολη. Οὐσιαστικά πρόκειται γιά ζήτημα ἀκαδημαϊκοῦ ἤθους καί παρρησίας γνώμης, θέτοντας τούς πανεπιστημιακούς —ιδίως τούς χαμηλόβαθμους— πρό τῶν εὐθυνῶν τους κατά τήν ἐκτίμηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τῶν ἐκάστοτε ὑποψηφίων.

Ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνο ἢ ἔστω ἀφελή νομικό φетиχισμό νά προσδοκᾶ κανεῖς ἀναπλήρωση τυχόν ἐλλείποντος ἀκαδημαϊκοῦ ἤθους ἀπό μία νομική ρύθμιση. Ἄς προστεθεῖ μέ τήν εὐκαιρία ὅτι ἀπό τό ἴδιο ἀκριβῶς πνεῦμα διαπνεόταν ἐμφανῶς καί ἡ ἀπερίσκεπτη πρόταση τῆς ἀπερχόμενης διοίκησης, πού εὐτυχῶς ἐγκαταλείφθηκε, περί θεσπίσεως «κώδικα ἀκαδημαϊκῆς δεοντολογίας»! Ἐπί πλέον ὅμως ἡ προαναφερόμενη πρόταση καθιστᾶ α *rigori* ὑποπτα μεροληψίας τά μέλη Δ.Ε.Π ἐνός πανεπιστημιακοῦ Τμήματος, συριστώντας ἀπό μόνη τῆς ἤδη προσβολή τῆς ἀκαδημαϊκῆς τάξης, πού ὑποτίθεται ἐπιδιώκει νά περιφρουρήσει. Ἀφαιρεῖ ἔτσι τήν τελική κρίση ἀπό τούς διδάσκοντες κάθε Τμήματος καί τήν ἐκχωρεῖ σέ ἄλλο ὄργανο (ποῖο ἄραγε, τή Σύγκλητο, ἐπιτροπή τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας; Μέ ποιά ἐγγύα ἀμεροληψίας καί κυρίως ἐπιστημονικότητας;) καταλύοντας τή συναταγματικά κατοχυρωμένη αὐτοτέλεια κάθε Τμήματος νά ἀποφασίζει γιά τήν ἀκαδημαϊκή ἐξέλιξη τῶν μελῶν του. Κανένα ἄλλο ὄργανο πέρα ἀπό τό Τμήμα δέν μπορεῖ νά εἶναι λειτουργικά καί ἐπιστημονικά ἀρμόδιο γιά παρόμοιες ἀποφάσεις, ἀρκεῖ φυσικά αὐτές νά εἶναι σύννομες καί ἐπαρκῶς αἰτιολογημένες στό περιεχόμενό τους.

Ἀτυχῶς τό συνέδριο ἐπιφυλάχθηκε νά λάβει θέση πάνω στό κρίσιμότερο ζήτημα τῆς εἰσαγωγῆς φοιτητῶν καί φοιτητριῶν στά δημόσια Πανεπιστήμια, μολονότι εἶχε κατατεθεῖ σχετική πρόταση τῆς «Συσπείρωσης Πανεπιστημιακῶν» τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἀπό διάφορες πλευρές ἡ πρόταση ἐπικρίθηκε εἴτε ὡς ὑπερβολικά τολμηρή εἴτε διότι ὑπεισέρχεται σέ ἕνα θέμα «καθαρά πολιτικό»(!), σά νά ἐπρόκειτο γιά ζήτημα ἀδιάφορο στήν πανεπιστημιακή κοινότητα καί ἐπαφιέμενο στήν προαίρεση τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς. Ἄλλοι τέλος ὑποστήριξαν ὅτι ἡ πρόταση αὐτή παραβλέπει πῶς ἀπεναντί μας στέκεται μία συντηρητική κυβέρνηση, μέ πολιτική ὑποβάθμισης τῶν δημοσίων πανεπιστημίων.

Ἡ λογική σύγχυση τῆς τελευταίας γνώμης εἶναι προφανής: ἡ ὀρθότητα μιᾶς ἀποψῆς περί τοῦ πρακτέου δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν καταφατική ἢ ἀρνητική στάση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πού καλεῖται ἀκριβῶς νά τήν ἐφαρμόσει. Ἄν δέν τό πράξει αὐτή, τοῦτο δέν σημαίνει φυσικά ὅτι ἡ προτεινόμενη ἀποψη ἦταν ἐσφαλμένη. Μέ τήν ἴδια λογική θά ἐπρεπε(;) τό πανεπιστημιακό κίνημα νά ὑποβάλλει εὐπειθῶς μονάχα αἰτήματα πού ἡ ἐκάστοτε πολιτική ἐξουσία κρίνει ἐφικτά,

παραιτούμενο ἀπό ἄλλα, ἐκ τῶν προτέρων, ἂν ὁ ἀρμόδιος ὑπουργός τά κρίνει ἀνεφικτά. Οὐτε βέβαια ἀποτελεῖ πειστικό ἐπιχείρημα ἡ δεινή οἰκονομική κατάσταση τῆς χώρας, ἐκτός τῶν ἄλλων διότι τό ἐπιχείρημα αὐτό ἐκλαμβάνει ὡς δεδομένο τό ζητούμενο, δηλαδή τήν (ισχνή) θέση ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς παιδείας στίς προτεραιότητες τῶν δημοσίων δαπανῶν.

Οἱ κυρίαρχες ὁμάδες τοῦ συνεδρίου δέν ἀποτόλμησαν λοιπόν νά τοποθετηθοῦν πάνω στό σύστημα εἰσόδου τῶν νέων στά Πανεπιστήμια, παραπέμποντας τό ὅλο ζήτημα στίς καλῆδες. Ἡ τελική ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου *χάνει ἔτσι σημαντικά σέ πνοή καί ἐμβέλεια προοπτικῆς*, ἀφού ἀπέφυγε νά τοποθετηθεῖ σέ κεφαλαῖωδες πρόβλημα τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως θά θέλαμε νά εἶναι καί θά μπορούσαμε νά δεσμευθοῦμε ἀπό τώρα γιά τήν ἀλλαγὴ του. Ἐπί τέλους, κανένα «πραγματιστικό» ἐπιχείρημα δέν μᾶς ἀποστρεφεί τό δικαίωμα νά ὀραματιζόμαστε, νά συζητᾶμε στόχους ἀξιους καί μακροπρόθεσμοις, πέρα ἀπό τόν στενότερο ὀρίζοντα τῶν ἡμεσῶν συνδικαλιστικῶν αἰτημάτων. Ἡ ἐπίμαχη πρόταση εἶχε ὡς ἐξῆς:

«Ἡ μακροχρόνια κρίση τῆς ἀνώτατης παιδείας εἶναι στή χώρα μας ἐν μέρει ἀλληλένδετη μέ τήν ἀντίστοιχη κατάσταση πού ἐπικτατεῖ στή δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση. Κομβικό σημεῖο ἀποτελεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ τρόπος μετάβασης ἀπό τή μέση στήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Ὅλοι οἱ τρόποι εἰσαγωγῆς πού ἴσχυσαν κατά καιρούς στήν Ἑλλάδα στάθηκαν τό ἀποκορύφωμα μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας προανατολισμένης στήν ἀτομική ἐπιβίωση καθενός ὑποψηφίου/ὑποψηφίας, σέ συνθήκες ἀνελέητου ἀνταγωνισμοῦ. Συστατικά στοιχεῖα τῆς ἀντι-παιδαγωγικῆς αὐτῆς διαδικασίας ἐξακολουθοῦν νά εἶναι ἡ στείρα ἀπομημόνευση, ἀντί τῆς κριτικῆς πρόσληψης τῆς γνώσης, καί ὁ στραγγαλισμός τοῦ ἐλεύθερου στοχασμοῦ ἀπό τίς δουλειές τοῦ «ἀναλυτικοῦ» προγράμματος. Ἀντίστοιχα ποσοτικοποιοῦνται καί τά κριτήρια τῆς ἀξιολόγησης τῶν μαθητριῶν/μαθητῶν. Ἡ ἐνστάλαξη ἀνταγωνιστικοῦ πνεύματος στούς νέους ἀνθρώπους συμβαδίζει βέβαια μέ τή βαθύτερη ἀνταγωνιστική δομή τῆς κοινωνίας μας. Πίσω ὅμως ἀπό τό ἰδεολόγημα τῆς ἐπιλογῆς τῶν «ἀξιοτέρων» οἱ πανελλαδικές ἐξετάσεις λειτουργοῦν ὡς φίλτρο ἐπιλογῆς, πού ἀναπαράγει καί ἐπιτείνει τόν ὑφιστάμενο καταμερισμό ἐργασίας πρὸς ὄφελος τῶν κυρίαρχων, οἰκονομικά καί μορφωτικά, τάξεων.

Γιά τούς λόγους αὐτούς θά ἦταν σκόπιμο νά γίνει ἕνας γενικότερος, *μακροπρόθεσμος σχεδιασμός*, ὡς πρὸς τήν εἰσαγωγή φοιτητριῶν καί φοιτητῶν στά ἐλληνικά δημόσια πανεπιστήμια, μέ ζητούμενο τήν *κατάρρηση τῶν εἰσαγωγικῶν*, πανελλήνιων ἢ ὅπως ἄλλιῶς ἀποκαλοῦνται, *ἐξετάσεων*. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἕνα ριζικό ἀναπροσανατολισμό καί ἀλλαγὴ προτεραιοτήτων τῶν δημοσίων δαπανῶν ὑπέρ τῆς παιδείας. Ἡ ὑλοποίηση παρόμοιας προοπτικῆς ἀξιώνει μία ἐξαιρετικά ὑψηλή χρηματοδότηση, μέ στόχο τήν ἐξασφάλιση σοβαρῶν προϋποθέσεων ὑποδομῆς καί ἐπάρκειας προσωπικοῦ, διδακτικοῦ καί διοικητικοῦ. Διαφορετικά θά διαωνίζεται ἡ πρακτική τῆς ἐυκαιρικῆς, ἀπρογραμματίστης καί μικροκομματικῆς ἰδρύσεως ἐκ γενετῆς ἀναπήρων Τμημάτων καί οἰονεῖ Πανεπιστημίων, ὅπως συνέβη συχνά τήν τελευταία εἰκοσαετία στή χώρα μας.

Ἐξάλλου ἡ ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ αὐθεντικὰ καινοτόμου μέτρου θά προσκρούει πιθανότατα σέ ἐμπεδωμένες νοοτροπίες καί πολλαπλά συμπερόντα. Ἡ ἐξαγγελμένη κυβερνητική ἐπιλογή ὅπερ τῆς εἰσόδου τῆς λογικῆς καί τῆς ἠθικῆς τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἀγορᾶς στήν πανεπιστημιακή παιδεία ἐγκλείει καί ἀπό τήν ἀποψη αὐτῆ σοβαρότατους κινδύνους. Καί πάντως δέν ἐμπνέει καμία αἰσιοδοξία σχετικά μέ τή δυνατότητα γενναίας ἀντιμετώπισης τοῦ τεράστιου καί πολύπλευρου προβλήματος τῆς εἰσαγωγῆς νέων φοιτητῶν καί φοιτητριῶν στά ἑλληνικά δημόσια πανεπιστήμια.

Εἶναι εὐνόητο ὥστόσο ὅτι ὁ σκοπός τῆς κατάρτησης τῶν «πανελλαδικῶν» ἐξετάσεων δέν εἶναι ὅπωςδήποτε ἄμεσα ἐπιτεύξιμος, τουλάχιστον ἂν πρόκειται νά ἐπιδιωχθεῖ μέ φερέγγυο τρόπο. Ἐνδεχομένως ἄλλωστε νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ μβέ-
λειας δημοκρατικῆς μεταρρύθμιση στήν παιδεία
 προϋποθέτει μία γενικότερη κοινωνική μεταρρύθμιση, δίχως τήν ὁποία ἡ πρώτη θά ἔμενε ἀτελής. Ἡ ζωτική αὐτή πανεπιστημιακή μεταρρύθμιση θά μπορούσε ἄλλωστε νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ μόνα **μέ σταδιακό τρόπο**, μέ ἀντίστοιχη ἀνάπλαση τῶν προϋποθέσεων ὑποδοχῆς μεγαλύτερου ἀριθμοῦ φοιτητῶν καί φοιτητριῶν στά ὑπάρχοντα ἢ καί σέ καινούρια ἐνδεχομένως Πανεπιστήμια. Οἱ γενικές εἰσιτήριες ἐξετάσεις θά μπορούσαν νά ἀντικατασταθοῦν ἀπό διάφορες ἐνδιάμεσες διαδικασίες, ἡ διεύρυνση τῶν ὁποίων παραμένει ἀνοικτή καί πρὸς ἐξέταση.

Πάντως αὐτό δέν σημαίνει ἀπαραιτήτως τήν καθιέρωση ἐλεύθερης ἐγγραφῆς, δίχως κανένα ὄρο, στά δημόσια Πανεπιστήμια. Ὅστε σημαίνει βέβαια κάθε εἰσακτέος νά γίνεται καί πτυχιούχος, ὥστε νά ἐπέλθει πτυχιακός κατακλυσμός, ἀπαξίωση τοῦ πτυχίου, ἀδιαφορία τῶν διδασκόμενων πρὸ τοῦ φάσματος τῆς μαζικῆς ἀνεργίας

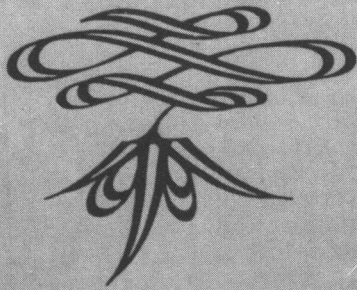
κλπ. Ἀντίθετα ἡ ἀπόλυτη σύνδεση ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας —πτυχίου— ἐπαγγελματικῆς ἀποκατάστασης, στό δνομα τῶν περιφρημῶν «ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας», σέ τελευταία ἀνάλυση ὀδηγεῖ τήν ἀνώτατη καί συνολικά τήν παιδεία σέ καθυπόταξη τῆς στίς ἀνάγκες τοῦ ὕφισταμένου καταμερισμοῦ κοινωνικῆς ἐργασίας τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Ἔστω, λόγου χάριν, ὅτι οἱ πτυχιούχοι φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, οἱ ὅποιοι ἀναμένουν ἀκόμη διορισμό στήν Μέση Ἐκπαίδευση, προβλέπεται νά ἀπορροφηθοῦν, μέ τό σημερινό ρυθμό, στά ἐπόμενα εἴκοσι χρόνια — παρά τό ὅτι εἰσήλθαν στό Πανεπιστήμιο μέ πανελλήνιες ἐξετάσεις, οἱ ὅποιες ὑποτίθεται ἐξυπηρετοῦν καλύτερα τίς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας. Θά ἦταν ἄτοπο ὥστόσο, ἂν ὄχι τερατώδες, νά καταλήξει ἔτσι κανείς στήν πρόταση, ἐν ὄνοματι τῶν «ἀλλήθινῶν ἀναγκῶν τῆς παραγωγῆς καί τῆς κοινωνίας γενικότερα», νά κλείσουν οἱ φυσικομαθηματικές Σχολές στήν Ἑλλάδα γιά τήν ἐπόμενη εἰκοσαετία.

Ἐν τούτοις ἡ πανεπιστημιακή κοινότητα δέν μπορεῖ νά ἀδιαφορήσει γιά τήν **παρούσα κατάσταση τῶν ἀκαδημαϊκῶν πραγμάτων στή χώρα. Μεσοπρόθεσμα** λοιπόν, ἐνόσω τά πράγματα μένον ὅπως ἔχουν, θά πρέπει νά γίνονται ἀπό τήν πολιτική ἐξουσία σεβαστές οἱ ἀπόψεις τῶν διαφόρων Τμημάτων ὡς πρὸς τίς λειτουργικῆς καί ἄλλες ἀνάγκες τους, ἰδίως ὡς πρὸς τόν ἀριθμό τῶν εἰσακτέων πού εἶναι σέ θέση νά ὑποδεχθεῖ κάθε Τμήμα βάσει τῆς ὑποδομῆς καί τοῦ προϋπολογισμοῦ του. Τοῦτο συνιστᾷ ἄλλωστε πτυχή τῆς καλῶς νοούμενης αὐτοτέλειας τῶν Α.Ε.Ι. Ὅπως καί νά χεῖ τὸ πράγμα, ὅσο καί ἂν αὐτό ἀκούγεται κοινότυπα, χρειάζεται μιᾶ ἀληθινὰ οὐσιαστική αὐξηση τῶν πόρων γιά τήν παιδεία, ἀφοῦ αὐτή ἀποτελεῖ θεμελιώδες πολιτιστικό ἀγαθό.

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΤΖΑΒΕΛΑ 1 τηλ. 3604885 3613065

ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

D BLEICH • J.L. BAUDRY •
P. BROOK • N. HERTZ •
J.P. MULLER • B. JOHNSON

ΕΞΑΝΤΑΣ

Μιχάλης Σπουδαλάκης

Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων

Πρόλογος. 1. Εισαγωγή. 2. Γέννηση καί εξέλιξη τῶν πολιτικῶν κομμάτων. 3. Περὶ τῆς κομματοκρατίας. 4. Η ἰστορία τῆς Μὲν τῶν ἐπιπτώσεων καὶ φημι τῶν κομμάτων. 5. Κεῖρα καὶ κοινότητα. 6. Κοινωνία καὶ πολιτική. 7. Κοινωνία καὶ πολιτική. 8. Το «ἐν γένεσι» τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 9. Το «ἐν γένεσι» τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 10. Πολιτικά κομματα καὶ δημοκρατία. 1. Το «ἐν γένεσι» τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 2. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 3. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 4. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 5. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 6. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 7. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 8. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 9. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 10. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 1. Το «ἐν γένεσι» τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 2. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 3. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 4. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 5. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 6. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 7. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 8. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 9. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 10. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 1. Το «ἐν γένεσι» τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 2. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 3. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 4. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 5. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 6. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 7. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 8. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 9. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας. 10. Η ἰστορία τῆς ἀσκήσεως τῆς κομματοκρατίας.

Εξάντας

Οι Βάσεις μεταφέρονται

Και τὰ δεδομένα τῆς ἑλληνικῆς ἀμυντικῆς πολιτικῆς ἀλλάζουν

Τὴν ὥρα πού γράφονται οἱ γραμμές αὐτές δέν εἶναι ἀκόμα γνωστό τό ἀκριβές περιεχόμενο τῆς νέας συμφωνίας γιά τὴν παραμονή τῶν ἀμερικανικῶν βάσεων στήν χώρα μας. Εἶναι ἐξάλλου ἀμφίβολο τό κατά πόσο θά γίνουν ποτέ ἐπακριβῶς γνωστά τὰ περιεχόμενα μιᾶς τέτοιου εἴδους συμφωνίας. Οἱ βασικοί ἄξονες πάντως, πάνω στοὺς ὁποίους θά κινηθεῖ ἡ νέα αὐτή συμφωνία, ἔχουν ἀπό καιρό «διαρρεύσει» στὸν τύπο. Οἱ βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τῆς Νέας Μάκρης θά καταργηθοῦν ἢ θά περιοριστοῦν σημαντικά, ἐνῶ μέρος τῶν λειτουργιῶν τους θά μεταφερθεῖ στήν Κρήτη μέ ἀνάλογη διεύρυνση τῶν ἐκεῖ ἐγκαταστάσεων (Σούδα, Γουρνιές). Τέλος, ὅπως τονίζεται ιδιαίτερα ἀπό τὴν ἑλληνική κυβερνητική πλευρά, ἡ παραμονή καὶ ἡ λειτουργία τῶν βάσεων θά συνδεθεῖ, μέ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, μέ τὴ διατήρηση τῶν στρατιωτικῶν ἰσορροπιῶν στό Αἰγαῖο.

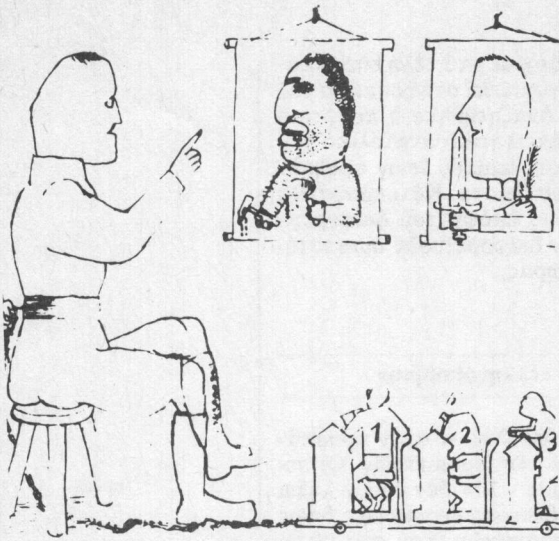
Η ἐξέλιξη αὐτὴ συνδέεται φαινομενικά μέ τὴν ὕφεση πού ἐπικρατεῖ στίς σχέσεις τῶν δύο ὑπερδυνάμεων τὰ τελευταῖα χρόνια. Ὑφεση πού δέν χαρακτηρίζεται ἀπό σταθερότητα καθὼς οἱ ἐξελίξεις στή Σοβιετική Ἑνωση παρουσιάζονται ιδιαίτερα ἀπρόβλεπτες ἐνῶ ὑποβόσκουν στὸν πλανήτη καὶ ιδιαίτερα στήν κοντινὴ Μέση Ἀνατολή, κάθε εἴδους ἐντάσεις. Οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες φαίνονται στή φάση αὐτὴ ἕτοιμες νά ἐκμεταλλετοῦν τὴ μεταβατικὴ αὐτὴ περίοδο γιά νά ἀλλάξουν τὰ στρατηγικά καὶ τακτικά τους δόγματα, νά ἀναμορφώσουν τὰ στρατιωτικά τους στηρίγματα ὀλόγυρα στὸν κόσμο καὶ νά πραγματοποιήσουν ἀλλαγές πού συνήθως ὀνομάζονται «ἐκσυγχρονισμός». Αὐτὸ δέν σημαίνει παραίτηση ἀπὸ τὴ διεθνή τους παρουσία καὶ αὐτὸ πού οἱ ἴδιοι ὀνομάζουν «διεθνή ρόλο». Οἱ μεταβολές λοιπὸν πού γίνονται στίς ὑπερπόντιες ἀμερικανικὲς βάσεις, στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἐπίσης, δέν σηματοδοτοῦν σέ καμιά περίπτωση κάποια «οἰκεοθελή» ἀποχώρηση ἀπὸ τό ἑλληνικὸ ἔδαφος.

Τὸ εἶδος τῶν βάσεων

Οἱ ἀμερικανικὲς στρατιωτικὲς ἐγκαταστάσεις στήν Ἑλλάδα μποροῦν χονδρικά νά διακριθοῦν σέ τρεῖς κατηγορίες. Σέ μονάδες ἠλεκτρονικῆς παρακολούθησης καὶ ἐπικοινωνιῶν, σέ μονάδες ἀνεφοδιασμοῦ καὶ σέ μονάδες τακτικῆς πυρηνικῆς κρούσης. Οἱ τελευταῖες εἶναι καὶ οἱ πλέον ἀχρηστες στήν παρούσα φάση. Οἱ πεπαιωμένους γομώσεις τῶν πυραύλων «Τίμιος Τζῶν» καὶ «Νίκη Ἡρακλῆς» ἢ οἱ ἀντίστοιχες τοῦ πυροβολικοῦ ἐλάχιστα χρησιμεύουν στίς σημερινές συνθήκες. Ἀποσύρονται λοιπὸν ἀπὸ τὴν Ἑλευσίνα καὶ τὸν Λαγκαδά γιά νά ἀποθηκευτοῦν εἴτε στὰ πλεῖα τοῦ βου Στόλου, εἴτε στή Σούδα.

Οἱ ἐγκαταστάσεις ἠλεκτρονικῆς παρακολούθησης καὶ ἐπικοινωνιῶν ἔχουν καὶ αὐτές χάσει τὴν ἀλλοτινὴ σημασία τους καθὼς ἕνα μεγάλο τμήμα τῶν λειτουργιῶν τους ἔχει μεταφερθεῖ στό διάστημα, στοὺς ἐξελιγμένους στρατιωτικούς δορυφόρους. Ὁ περιορισμός τῶν ἐπίγειων ἐγκαταστάσεων εἶναι φυσικὸ ἐπακόλουθο τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν καὶ μόνο ἡ γειτνίαση τῆς εὐαί-

σθητης Μέσης Ανατολής και των «έν δυνάμει» έκρηκτικῶν Βαλκανίων δικαιολογούν τή συντήρηση ἐπιπρόσθετων ἐπίγειων μέσων παρακολούθησης. Τό ἴδιο συμβαίνει σέ μεγάλο βαθμό και μέ τίς διευκολύνσεις ἀνεφοδιασμοῦ. Αὐτές ἀφοροῦν κυρίως τά ἀεροπλάνα παρακολούθησης, τά γνωστά ἰπτάμενα ραντάρ και τά ἀντίστοιχα τοῦ ἠλεκτρονικοῦ πολέμου. Ἡ ἀποστολή τους εἶναι νά συμπληρώνουν τό ἔργο τῶν δορυφόρων παρατηρώντας ἀπό πιό κοντά τίς ἐπιγείες, ἐναέριες και ἠλεκτρονικές κινήσεις τοῦ πιθανοῦ ἀντιπάλου. Ἄν και τό ἔργο αὐτό — κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τήν παρακολούθηση τῶν βορειότερων περιοχῶν — ἔχει ἀνατεθεῖ σέ νατοϊκό πολυεθνικό δίκτυο ἰπταμένων ραντάρ (μέ ἐλληνική συμμετοχή και βάση στοῦ ἀεροδρόμιο τοῦ Ἀκτίου), οἱ Ἡνωμένες Πολιτείες θέλουν νά συντηροῦν, ἀνεξάρτητα, παρόμοια μέσα στήν περιοχή γιά νά τά χρησιμοποιοῦν εἰδικά πρὸς τή Μέση Ἀνατολή. Ἡ ἐγκατάστασή τους στήν Κρήτη εἶναι ἀπόλυτα λογική ἀπό αὐτή τήν πλευρά.

Δέν φεύγουν, προσαρμόζονται

Οἱ βάσεις λοιπόν οὔτε φεύγουν, οὔτε «περιορίζονται». Ἀπλῶς προσαρμόζονται στά νέα γεωπολιτικά δεδομένα τῆς περιοχῆς. Καί εἶναι καθαρή ὑποκρισία νά δηλώνεται ὅτι θά φύγουν σέ ὀκτώ χρόνια, στή λέξη τῆς Συμφωνίας, ὅπως, ἑπτὰ χρόνια πρίν, ἰσχυρίζονταν και τό ΠΑΣΟΚ ὅτι θά γίνει, στή λήξη τῆς δικῆς του Συμφωνίας. Τό τί θά γίνει τότε ἐξαρτᾶται καθαρά ἀπό τίς ἐξελίξεις στήν εὐρύτερη περιοχή, ἀπό τήν πορεία τῶν πραγμάτων στή Μέση Ἀνατολή και στήν Ἀνατολική Εὐρώπη. Φυσικά οὔτε σήμερα, οὔτε πιθανόν και τότε θά ζητηθεῖ ἡ γνώμη τῆς Ἑλλάδας γιά τίς ἀναπροσαρμογές αὐτές. Ἡ ἐλληνική κυβερνητική πολιτική, εἴτε τοῦ ΠΑΣΟΚ, εἴτε τῆς Νέας Δημοκρατίας, ἀποδέχεται σταθερά τό κατ' ἀρχήν δικαίωμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν νά διατηροῦν βάσεις στοῦ ἔθνικο ἔδαφος γιά δικούς τους ἢ γιά νατοϊκοῦς σκοπούς. Οἱ διαφορές περιορίζονται στοῦν τρόπο παρουσίαισης τῶν ἐκάστοτε συμφωνιῶν ὥστε, ὅποιες και νά εἶναι αὐτές, νά παρουσιαστοῦν ὡς «ἔθνικο ἐπίτευγμα».

Στήν προηγούμενη Συμφωνία γιά τίς βάσεις,

ἐπί τῶν πασοκικῶν ἡμερῶν, τό κύριο ἄλλοθι τῆς τότε κυβέρνησης ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῶν στρατιωτικῶν ἰσορροπιῶν στοῦ Αἰγαῖο. Τότε, ἡ «ἐξασφάλιση» αὐτή εἶχε πάρει τή μορφή μιᾶς οικονομικῆς ἐνίσχυσης πεντακοσίων ἑκατομμυρίων δολαρίων, σέ δάνεια κυρίως, πρὸς τή χώρα μας. Εἶναι ἀμφίβολο τό κατά πόσο τά ποσά αὐτά συνέβαλαν στήν ἀποκατάσταση τῶν ἰσορροπιῶν καθώς ἡ ὑπόθεση τῶν ἐξοπλισμῶν ἦταν μᾶλλον ἀμαρτωλή στίς πασοκικές ἡμέρες (και ὄχι μόνο). Ὅπωςδήποτε ὅμως συνέβαλαν στή διόρθωση κάποιων οικονομικῶν δεικτῶν και στήν ψευδαίσθηση τῆς ἐπί ΠΑΣΟΚ ἐλληνικῆς εὐημερίας. Τήν κίνηση αὐτή μᾶλλον ζήτησε ἡ Νέα Δημοκρατία τοῦ 1990 και κάτι παρόμοιο ἀποσκοπεῖ νά ἐπαναλάβει. Φυσικά σήμερα οἱ ἀνάγκες εἶναι μεγαλύτερες και τά χρέη ἀπό στρατιωτικές προμήθειες ἀπό τίς ΗΠΑ ἔχουν ἤδη γιγανθθεῖ. Τό πιό πιθανό λοιπόν εἶναι τό νά καταλήξουν αὐτές οἱ προθέσεις σέ κάποια ἀναδιαπραγμάτευση τῶν παλαιότερων χρεῶν, σέ κάποια ἐπιπρόσθετα ἀντισταθμιστικά γιά τά F-16, και σέ δωρεές παλαιοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῶν ΗΠΑ. Ἦδη, στοῦ τελευταῖο κεφάλαιο, ἀνακοινώθηκε ἡ παράδοση 110 ἀρμάτων M60A1 ἀπό τά ἀμερικανικά ἀποθέματα. Ἡ στρατιωτική ἀξία τῆς προσφοράς αὐτῆς μπορεῖ νά ἐκτιμηθεῖ ἀπό τό γεγονός ὅτι πρόκειται γιά ἄρματα τοῦ 1960 και ὅτι ἀποτελοῦν τόν ἕκτο τύπο κυρίου ἄρματος μάχης τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐπίδοση πού μόνο σέ μουσεῖα πολεμικοῦ ὕλικου συνταντᾷ κανεῖς. Ἡ πολιτική ἀξία τῆς κίνησης εἶναι σαφῶς μεγαλύτερη καθώς ἀπό τή μία πλευρά δημιουργεῖ τήν ψευδαίσθηση τῆς διατήρησης τῶν ἰσορροπιῶν ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη αὐτή ἡ καρναβαλικῶς τύπου συγκρότηση τῶν ἐλληνικῶν ὀπλικῶν συστημάτων ὁδηγεῖ στήν πλήρη ἐξάρτησή τους ἀπό τήν ἀμερικανική ἐπιμελητεία. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος νά βρεθοῦν ἀνταλλακτικά γιά ὅλα αὐτά τά ἀρχαῖα.

Στήν οὐσία, ἡ Συμφωνία γιά τίς βάσεις φαίνεται ὅτι ἐμπεριέχει και τήν ἐν λευκῶ ἀνάθεση τῶν ἐξοπλιστικῶν προγραμμάτων τῆς χώρας στήν καλή διάθεση τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Στή διαπίστωση αὐτή συνηγοροῦν και πολλές ἄλλες ἐνδείξεις. Μία συχνά ἐπαναλαμβανόμενη παράμετρος τοῦ «σκανδάλου» τῆς ἀγορᾶς τῶν Μιράζ-2000, εἶναι ἡ χαρακτηριζόμενη ὡς ἀπαράδεκτη διαπραγμάτευση μέ τίς κατασκευάστριες ἐταιρεῖες και ὄχι μέ τήν ἀντίστοιχη κυβέρνηση.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΚΥΡΤΑΤΑΣ

ΔΟΥΛΟΙ, ΔΟΥΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΚΤΗΤΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1987

Ακόμα, όλο και συχνότερα «διαρρέουν» πληροφορίες για την ανικανότητα των ελληνικών ναυπηγείων να εκτελέσουν παραγγελίες άπλες (άρματαγωγιά - Ναυπηγεία Έλεουσίνας) ή σύνθετες (φρεγάτες - Ναυπηγεία Σκαρμαμαγκά). Πράγματα που συνοδεύονται από τη γνωστή επωδό ότι είναι μάταιη ή κατασκευή ή η αγορά όπλων συστημάτων από τη χώρα όταν τόσα μεταχειρισμένα συστήματα πρόκειται να παραχωρηθούν από τις ΗΠΑ λόγω ύφεσης ή έκσυχρωισμού.

Στρατηγικές αναπροσαρμογές

Πρόκειται για το τέλος μίας περιόδου. Οι εξοπλισμοί των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ήταν στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, αποκλειστική υπόθεση των αμερικανικών προγραμμάτων για βοήθεια στις «σύμμαχες» χώρες. Η Ελλάδα παραλάμβανε μεταχειρισμένο ή άπλοποιημένο (π.χ. τα F-5A) πολεμικό υλικό από τις ΗΠΑ πράγμα που την καθιστούσε ολοκληρωτικά εξαρτημένη από τη μεγάλη της αυτή «Σύμμαχο». Καθώς τώρα από τις συνθήκες αυτές ή εθνική άμυνα δεν ήταν παρά συνάρτηση της «συμμαχίας», ή παρουσίας των αμερικανικών βάσεων δεν ήταν παρά το αυτονόητο συμπλήρωμα του άμυντικού αυτού δόγματος.

Τό σχήμα αυτό άρχισε να ταραζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970 όταν ή Χούντα, για λόγους πολιτικής (σπάσιμο της ευρωπαϊκής της απομόνωσης, ανεξαρτητοποίηση απέναντι στον αμερικανικό παράγοντα κ.λπ.), άρχισε για πρώτη φορά να αγοράζει όπλα από πηγές ξένες προς την αμερικανική έπιμελητεία. Γερμανικά υποβρύχια, γαλλικές πυραυλακάτους, βελγικά τουφέκια, γαλλικά άρματα κ.ά. Καθώς συχνά τα όπλα αυτά ταίριαζαν καλύτερα από τό «διηπειρωτικής» σύλληψης αμερικανικά, άρχισε με την έλευσή τους να δημιουργείται μιά διαφορετική λογική στό θέμα «έξοπλισμοί». Λογική που ένισχύθηκε στις κρίσιμες ήμέρες του 1974. Οί τότε κυβερνήσεις όχι μόνο άπευθύνθηκαν στό σύνολο των προμηθευτριών χωρών για να πετύχουν κατάλληλους έξοπλισμούς αλλά και διαπραγματεύτηκαν συχνά με έταιρείες και όχι με κυβερνήσεις. Παράδειγμα ή πετυχημένη παραγγελία των A-7H ή όποια κλειστήκε με την κατασκευάστρια έταιρεία τους και όχι με την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Άς σημειωθεί ότι ή περίοδος αυτή σημαδεύτηκε και από την έντονη άμφισβήτηση που δεν περιορίστηκε στό πλαίσια άντιπολεμικών ή άντιαμερικανικών όργανώσεων και κινήσεων, αλλά και στηρίχτηκε έντονα και από πολλούς στρατιωτικούς και από άρκετούς τεχνοκράτες.

Αν και ή τακτική αυτή είναι σίγουρο ότι εξασφαλίζει καλύτερο έθνικό έλεγχο και άποτελεσματικότητα στην εθνική άμυνα, είναι ταυτόχρονα μιά ιδιαίτερα πολυδάπανη υπόθεση. Είναι προφανώς άλλη επένδυση τό να παραλαμβάνει μιά χώρα μεταχειρισμένα F-4E από την αμερικανική Έθνοφρουρά ή παροπλισμένα άντιτορπιλικά του 1943 και άλλο να παραγγέλνει όλοκαίνουργια Μιράζ στην Ντασσώ ή φρεγάτες στό άλλανδικά ναυπηγεία. Τό κόστος διογκώθηκε μάλιστα, συχνά ως τά όρια του άδιεξόδου, από την ασάφεια των έξοπλιστικών στόχων της

χώρας, ασάφεια που άρχισε στό τέλη της δεκαετίας του '70 για να γιγαντωθεί στό δεκαετία του '80. Με άλλα λόγια, άναζητήθηκε ή ποσοτική ίσορροπία προς τόν άπειλητικό άνατολικό γείτονα με την άπόκτηση περίπου ίσων αριθμών από τά ίδια όπλικά συστήματα. Κάτι προφανώς άδύνατο λαμβανομένου ύπόψη του διαφορετικού μεγέθους και των διαφορετικών δυνατοτήτων της γειτονικής χώρας.

Η άδιέξοδη «έλληνοποίηση»

Τό άδιέξοδο φάνηκε πιο έντονα στην προσπάθεια «έλληνοποίησης» των προμηθειών. Οί περιπέτειες του «Άρτεμις - 30» δεν έχουν λήξει ακόμα ενώ νέες άκριβότερες περιπέτειες όπως αυτή των πέντε άρματαγωγών (που στό κάτω κάτω δεν άπαιτούν και κάποια άπρόσιτη τεχνολογία), βρίσκονται σέ εξέλιξη. Στόν τομέα αυτό ό συνδυασμός των μεγάλόπρεπων και υπεραισιόδοξων προθέσεων με την προβληματικότητα των έπιχειρήσεων που ανέλαβαν να τίς ύλοποιήσουν, άπεδείχθηκε θανατηφόρος και για τίς μέν και για τίς δέ.

Κάτω από αυτές τίς συνθήκες, τό κλείσιμο της «παρένθεσης» φαίνεται φυσιολογικό. Η Ελλάδα δοκίμασε μιά κάποια πολιτική έξοπλισμών μακρυνά από τίς αμερικανικές άποθήκες μεταχειρισμένων υλικών και οί ένδειξεις άναφέρουν ότι άπέτυχε. Πολύ περισσότερο όταν ή συγκυρία δεν έπιτρέπει υστατες προσπάθειες. Τό ελληνικό κράτος δεν έχει λεφτά. Τά πράγματα παρουσιάζονται λοιπόν ώριμα για την έπιστροφή στό δεκαετία του 1960. Στήν έργολαβική εκχώρηση δηλαδή, των έξοπλισμών και της έθνικής άμυνας στις Ένωμένες Πολιτείες.

Μέ αυτή την πλευρά των πραγμάτων κυρίαρχη, ή μεταφορά ή μή των αμερικανικών βάσεων γίνεται μιά άπλή διαδικαστική λεπτομέρεια.

Γεράσιμος Μακρίδης

ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΜΗΝΑ
Διακοπές με βιβλία

ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ

BIBLIA
 Ελληνική και ξένη λογοτεχνία
 Εκδόσεις ΤΕΧΝΗΣ
 φιλοσοφία
 πολιτική
 ψυχολογία
 παιδικά
 κινηματογράφος
 θέατρο
 ξενογλωσσα
 ΤΕΧΝΕΣ
 Υκραβουρες
 λιθογραφίες
 μεταφοτικές
 αφίσσες

πλακα - Βυρωνος 9 - τηλ. 3222394

Ένα μήνα κάθε τέσσερα χρόνια τό Μούντιאל, κάθε τετραετία ένας μήνας οι Όλυμπιακοί, κάθε τετραετία τό παγκόσμιο πρωτάθλημα μπάσκει, κάθε διετία άλλος ένας μήνας πανευρωπαϊκοί του μπάσκει, ύστερα οι Μεσογειακοί, οι Βαλκανικοί, οι Πανευρωπαϊκοί του ποδοσφαίρου, τής ξιφασκίας, του στίβου, τής Γυμναστικής, τής κολύμβησης, οι διεθνείς τής ιστιοπλοίας, τής ιστιοσανίδας, τά ράλλυ, ή πάλη, ή πυγμαχία, ή άθλητική Κυριακή, τό ΠΡΟ - ΠΟ, τό κύπελλο, τό πρωτάθλημα άνδρων, γυναικων, έφηβων, έλπίδων, παιδων, κορασιδων, πασα γή τάφος, μπορστά στό κουτί, ένα μήνα τό χρόνο, δλο και περισσότερο χρόνο, δλο τον «έλευθερο» χρόνο, δέν έχουμε χρόνο, χάσαμε τό χρόνο, πέρασαν τά χρόνια.

Ποδογραφήματα για τό μουντιάλ

Τό παγκόσμιο κύπελο του '62 στη Χιλή άνήκει στην προϊστορία. Ο κύριος λόγος είναι ότι υπάρχει μόνο σε ασπρόμαυρο. Τά στοιχεία μας είναι λίγο σκόρπια έπικαιρα και μαρτυρίες αυτοπτων φιλάθλων. Τό κύπελο του '66 μās εισάγει στην ιστορία. Υπάρχει έγχρωμο — έστω και χονδρόκοκκο. Τά έρωτήματα είναι πλέον πιο προχωρημένα. Αν για τό '62 άναρωτιόμαστε ποιός άραγε νά τό κέρδισε, για τό '66 τό έρώτημα είναι: Πέρασε ή όχι ή μπάλα τή γραμμή στό σουτ του Χάρσι; Τό ριπλέι δέν βοηθάει. Η άμφιβολία αυτή έγκαινιάζει τήν ιστορία του παγκοσμίου κυπέλου.

Ξεκίνησε σαν «φιέστα», λέει, του ποδοσφαίρου. Μόνο που τό ποδόσφαιρο περνάει σε δεύτερη μοίρα και ή φιέστα του αυτονομείται. Γιατί τό ποδόσφαιρο, ως άθλημα, έχει πεπερασμένες δυνατότητες. Ο,τι και νά γίνει, όσο και νά αυξηθεί ο τζόγος, οι ίδιοι πάνω κάτω θα ενδιαφέρονται για τό τί έκανε ή ΑΕΚ στη λασπωμένη Δράμα. Ομως ή παγκόσμια «φιέστα» έχει ανεξάντλητες δυνατότητες νά ξανοιχτεί σε νέες αγορές. Ξεκίνησε λοιπόν σά φιέστα του ποδοσφαίρου, αλλά σήμερα γίνεται φιέστα των εταιριών, των καναλιών και τής διοργανώτριας χώρας.

Η οργανώτρια λοιπόν χώρα, μοιραία, τό '94, οι ΗΠΑ, κατέβασαν στην Ιταλία μιά ομάδα όχι για νά προβληθούν αγωνιστικά ή νά δείξουν τις ικανότητές τους, αλλά πρό παντός για νά βάλουν πόδι. Οχι στό ποδόσφαιρο αλλά στη φιέστα του, δηλαδή στη με-

γάλη αγορά. Ντόπια και έξωτερική. Για τήν τελευταία δέν υπάρχει άμφιβολία ότι θα τήν κατακτήσουν. Θα δυσκολευτούν ίσως με τή δική τους, αλλά δλο κάτι θα σκαρφιστεί τό επιχειρηματικό δαιμόνιο. Γήπεδα ντράιβ-ιν, κινηματογραφικές ταινίες στό μάτριξ των γηπέδων με άκουστικά, όπως στό άεροπλάνο γι' αυτούς που βαριούνται, μάτς μπέιζ μπόλ στό ήμίχρονο ή ποδόσφαιρο επί πάγου και ο μεγάλος τελικός στό Λας Βέγκας. Θα τους βοηθήσει πιθανότατα και ή ΦΙΦΑ, τροποποιώντας τους κανονισμούς με στοιχεία ράγκμπι και κάντρι εντ γουέστερν. Δέν μās μένει παρά νά απολαύσουμε όσο είναι καιρός αυτό τό πληκτικό, άδιάφορο, μουντιάλ τής Ιταλίας.

Μουντιαλοικονομικά

Τό ποσό των 6.500 δισ. λιρετών (περίπου 850 δισεκατομμύρια δραχμές) ήταν ο αρχικός προϋπολογισμός για τό «Μούντιάλ» που ψήφισε ή Ιταλική Βουλή τον Ιούλιο του 1988. Η αντιπολίτευση άντέδρασε και τελικά τον Ιανουάριο του 1989 ψηφίστηκε ένα άλλο σχέδιο που κόστιζε φθηνότερα, μόνο 360 δισ. δραχμές. Αυτά βέβαια σά χαρτιά γιατί στην πραγματικότητα, με τις υπερβάσεις, τό κόστος υπερδιπλασιάστηκε και σήμερα υπολογίζεται σά 8 τρισ. λιρέτες (πάνω από ένα τρισεκατομμύριο δραχμές). Αυτά βέβαια τά έξοδα έπιβαρύνουν σχεδόν έξ ολοκλήρου τό Ιταλικό κράτος.

Τά έσοδα τώρα. Από εισιτήρια, τηλεοπτικά δικαιώματα, διαφημίσεις κ.λπ. τά έσοδα υπολογίζονται σε 600 δισ. λιρέτες (περίπου 80 δισ. δραχμές). Έλλειμμα λοιπόν περίπου 900 δισ. δραχμές. Και επί τή ευκαιρία: λόγω του εξαιρετικά έσπευσμένου τρόπου με τον όποιο έγιναν τά έργα, καθόσον ολοκληρώθηκαν τό τελευταίο εξάμηνο, ή υπερένταση και τό μεσογειακό άρπα κόλλα, εκτός από σωρεία τεχνικών άτελειών, κόστισε 24 νεκρούς και 564 τραυματίες σε εργατικά άτυχήματα. Καμιά κάμερα δέν έκανε «ζούμ» στους πόνους αυτών των ανθρώνων που έπεφταν από τις σκαλοσιές. Άλλωστε τά μεροκάμματα άνέβηκαν 30% πάνω από τό κανονικό...

Ποιός κερδίζει, λοιπόν, από τό Μουντιάλ; Στο σημείο αυτό οι Ιταλοί έπιδεικνύουν, πραγματικά φαντα-

σία και εδρηματικότητα. Δεν είναι μόνο οι ταβερνιάρηδες, ξενοδόχοι, μανάβηδες, έργολάβοι, γραφεία ταξιδιών, ιδιωτικά δίκτυα TV, και άλλα παρόμοια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας που κερδίζουν, αλλά και που επιδεικνύουν σύγχρονο πνεύμα επιχειρηματικής δραστηριότητας. Π.χ. μία επιχείρηση από τη Βενετία είχε την ιδέα να εκμεταλλευτεί το γκαζόν του 'Ολύμπικου της Ρώμης όπου θα διεξαχθεί ο τελικός. Μετά τόν άγωνα, αφού φύγουν οι τροπαιούχοι, τό χορτάρι θά γίνει τριακόσιες χιλιάδες ματσάκια που μαζί με δυό μικροσκοπικές πλαστικές μπαλίτσες, θά πουλιέται πρός 15.000 δρασμές έκαστον!

Ένα τουβλο από τό τέχος του Βερολίνου κι ένα ματσάκι γκαζόν από τό 'Ολύμπικο θά άποτελούν τό καμάρι της οικιακής διακόσμησης. Για μεσαία εισοδήματα φυσικά, γιατί οι χαυλιόδοντες ή κοτρώνες άπ' τή Σελήνη έξακολουθούν νά κοστίζουν πολύ.

Άς τά έχουν αυτά κατά νου οι έπίδοξοι οργανωτές της δικής μας Χρυσής 'Ολυμπιάδας γιατί από τούς γειτόνους μας πολλά μπορούν νά διδαχθούν: ότι για παράδειγμα τή λέξα θά τήν πληρώσει τό ελληνικό κράτος, όπως τό Ιταλικό πληρώνει ήδη ένα τρισεκατομμύριο για τή δόξα του μοντιάλε. Και πάλι καλά άν ή Σκουάρα 'Ατζιούρα νά άποζημιώσει τούς 'Ιταλούς φορολογούμενους με τήν σουρα.

Ποδοσφαιρικός τριτοκοσμισμός

Ζήτω ή νίκη του Καμερούν επί της 'Αργεντινής, ή νίκη των φτωχών επί των πλουσίων! Κάπως έτσι αισθάνθηκαν πολλοί, έτσι παρουσίασαν οι έφημερίδες τήν πρώτη μεγάλη έκπληξη του Μούντιαλ, τό 1 - 0 του Καμερούν επί της 'Αργεντινής. "Οτι δηλαδή ό φουκαράς Τρίτος Κόσμος, των ταπεινωμένων και καταφρονεμένων, σήκωσε κεφάλι, ή Μαύρη 'Ηπειρος άφυπνίστηκε και τίναξε τά δεσμά του άκριβοπληρωμένου Μαραντόνα.

Μά καλά ή 'Αργεντινή δεν άνήκει στον Τρίτο Κόσμο; Μήπως εκεί κάτω στις «Πάμπας» οι 'Αργεντινοί ρουφάνε τό αίμα του καμερουνέζικου λαού «μέ τό μπουρί της σόμπας», μήπως οι παίκτες του Καμερούν δεν άκριβοπληρώνονται στις ευρωπαϊκές ομάδες όπου παίζουν, μήπως ό προπονητής τους δεν είναι ένας Σοβιετικός τεχνικός πληρωμένος με σκληρό συνάλλαγμα που για νά έξοικονομηθεί χρειάστηκαν τόνοι καφέ και χιλιάδες στρέμματα δάσους; Μήπως δεν έταξαν στους Αιγύπτιους κάτι «δωράκια» που κοστίζουν όσο ή πυραμίδα του Χέοπος.

Έυκολες χαρές και νίκες μας προφέρει ό ευκολος τριτοκοσμισμός, ό λαϊκισμός δηλαδή. Όύμα του άκόμη και τό ποδόσφαιρο. Τώρα έβαλε τούς μαύρους νά έκδικούνται τό λευκό δυνάστη προσωποποιημένο στην 'Εθνική ομάδα της 'Αργεντινής. Ρατσισμός από τήν άνάποδη δηλαδή.

Τό ποδόσφαιρο δεν παίζεται στά γήπεδα. Στά γήπεδα σκηνοθετείται και παίζεται στό κεφάλι μας που γίνεται κλωτσοσκουφι. "Αν παίζόταν στό γήπεδο τότε θά μπορούσαμε νά άπολαύσουμε τό παιχνίδι, νά θαυμάσουμε τόν Μαραντόνα, τόν Χασάν, τόν Φρανσουά Μπιγκ ή τόν Γκούλιτ. Νά είμαστε με τήν 'Αργεντινή ή τόν Κόστα Ρίκα, έτσι χωρίς φυλετικό χρώμα, χωρίς έθνικά χρώματα, χωρίς γαιοπολιτικές ιδεολογικοποιήσεις.

"Άς λείπει αυτός ό αντιμπεριαλισμός που μάς κάνει νά ξεχνάμε τί πραγματικά είναι και από τί υποφέρει τό Καμερούν και ή 'Αργεντινή.

(Η ΕΠΟΧΗ)

Ποδόσφαιρο και περεστρόϊκα

Ό άποκλεισμός της Σοβιετικής ομάδας, ύστερα από δύο ήττες και δύο ισάριθμες άπογορευτικές εμφανίσεις του πάλαι ποτέ κραταιού συγκροτήματος, σηματοδοτεί δυσμενείς εξελίξεις για τό σοβιετικό ποδόσφαιρο και γενικότερα για όλα τά σπόρ στην ΕΣΣΔ. "Η «διαφάνεια» έδειξε αυτό που κρυβόταν στό βάθος: τή δυσκολία νά διαμορφωθεί τό έθνικό συγκρότημα, με πανενωσιακή άθλητική συμμετοχή. Γιατί δεν είναι πιά πρόθυμες όλες οι Σοβιετικές Δημοκρατίες νά συνεισφέρουν στην κοινή έθνική ύπόθεση. "Η έξαρση των εθνικισμών έπληξε τήν άθλητική έθνική συνοχή και τό αντιπροσωπευτικό συγκρότημα, δλο και περισσότερο τείνει από σοβιετικό νά γίνει ρωσικό.

Σ' αυτό τό μούντιαλ άρνήθηκαν νά λάβουν μέρος στην ομάδα της ΕΣΣΔ δύο διεθνείς ποδοσφαιριστές, ό Λιθουανός Βάλντας 'Ιβανάουσκας και ό Γεωργιανός Γκυέλα Κετασβίλι. Και ό

Ποδογραφή

δυό προτίμησαν νά ύποστηρίξουν τά έθνικά χρώματα της Λιθουανίας και της Γεωργίας αντίστοιχα, και τήν ύπόθεση της άνεξαρτησίας της πατρίδας τους. "Ανάλογη είναι ή συμπεριφορά των Λιθουανών μπασκετμπολιστών, χωρίς τούς όποιους δεν νοείται ή σοβιετική ομάδα αλλά και πολλών άλλων άθλητών από τις δημοκρατίες.

"Όταν ή 'Ομοσπονδία γίνεται κομμάτι και κάθε Δημοκρατία τραβά τό δρόμο της και ή μπάλα βγαίνει έκτός άγωνιστικού χώρου.

Είδωλα

Μιά καλή καινοτομία της Ιταλικής τηλεόρασης παρουσιάζει τό συνολικό χρόνο του άγωνα σε σύγκριση με τόν χρόνο που πραγματικά παίχτηκε ποδόσφαιρο. "Ο χρόνος αυτός είναι κατά μέσον όρο περίπου ό μισός. Στό ύπόλοιπο διάστημα ή μπάλα είναι άουτ, οι παίκτες συνεννοούνται πώς θά χτυπήσουν τό φάουλ, ξαπλώνουν τρυματισμένοι στό χορτάρι κ.λπ.

Σ' αυτά λοιπόν τά νεκρά διαστήματα ή κάμερα κάτι πρέπει νά δείχνει. Σε παλιότερες διοργανώσεις είχαμε συνηθίσει νά βλέπουμε εικόνες από τις κερκίδες, «ωραίες παρουσίες», άλλα στιγμιότυπα, από αυτά που κινούν τό ενδιαφέρον. "Οχι σε τούτο τό μουντιάλ. "Εδω οι 'Ιταλοί δεν άστειεύονται και σπάνια στρέφουν τήν κάμερα από τόν άγωνιστικό χώρο στις κερκίδες.

Για τήν Ιταλική τηλεόραση, άκόμα κι όταν δεν παίζεται ποδόσφαιρο τά ενδιαφέροντα εξακολουθούν νά συμβαίνουν στον άγωνιστικό χώρο. Είναι οι διάφορες «βεντέτες», τά ποδοσφαιρικά είδωλα, τά άκριβοπληρωμένα μεγάλα όνόματα, οι στάρ του παιγνιδιού. Σ' αυτούς στρέφεται πάντα ή κάμερα για νά μάθουμε τί κάνουν οι

στάρ όταν άγωνιστικοί λαρίκι του Μπάστεν πόνια του, εκεί που τό Γκούλιτ ποχτες του, τέ ντεράμα.

"Ελα όμως άγνωστοί παίκτες, χι στάρ, από στην 'Ιταλ Καμερούν, νίας όταν 'Ιρλανδίας κής "Ενωσ ΗΠΑ; 'Αλλ λώνουν. Π πτο τόν άγ τόν άνθρο ντρίμπλα,

λίγη επίδει ή Ιταλική ενλόγω πο τας τον έκ Αυτός είναι τα άν για τ διοιον ξέρ τεχνίτης εί ομάδας, ά κάποιον ά ή πρώτη ά

Αυτή ή α γίνεται έρή λά και έρ κοινού, π πίο πολύ τ ται νά ανα λο. "Η τή κρίση του πό μάς για δωλα έτοιμ τασκευάζε πιά από τό πεύθυνο τε λα που δε αλλά τό α τούς που δ λά τό είδα όθόνη τους

Ματα για τό μουντιάλ

ή μπάλα βρίσκεται εκτός χώρου. «Ζούμ» στο σκου-
Μαραντόνα, στον Βάν
ού δένει τεχνηέντως τά κορ-
ετόν Καρέκα που ξύνεται
ν φύλαγε ή μάνα του, στον
ύ κάτι λέει στους συμπαί-
ν Φραντσεσκόλι, τον Βαλ-

ος που υπάρχουν και ομά-
τες στους Δυτικοευρω-
αρίς ακριβοπληρωμένους
αυτούς που παίζουν ήδη
α; Ποιός είναι ο στάρ του
της Αιγύπτου, της Ρουμα-
αίζει χωρίς τον Χάτζι, της
της Σκωτίας, της Σοβιετι-
της, της Κορέας και των
ά κι έδω οι Ίταλοί δέν κο-
ρακολουθούν ένα δεκάλε-
ονα, ψάχνουν και βρίσκουν
πό τους. Κάποια καλή
ένα τακουνάκι, ένα γκόλ,
η τέχνης τελοσπάντων και
τηλεόραση ζουμάρει στον
δοσφαιριστή, αναγορεύον-
τρόσωπο όλης της ομάδας.
η ή ομάδα, τό είδωλο, ασε-
όν προπονητή του (και για
ει ποδόσφαιρο) ό ένλόγω
αι ό τελευταίος τροχός της
πολύτως έναλλάξιμος μέ
λο και υποψήφιος νά γίνει
λλαγή.

δ hoc κατασκευή των στάρ
μην του ποδοσφαίρου, άλ-
μήμην του ποδοσφαιρικού
ύ, όσο νά 'ναι, βασανίζει
ήν κρίση του όταν πρόκει-
ορεύσει έναν παίχτη μεγά-
λέοραση προλαμβάνει την
κοινού, αποφασίζει πριν ά-
μās, μās προσφέρει τά εί-
ια στό πιάτο. Αύτή τά κα-
ι. Είδωλα που δέν βγαίνουν
ό ποδόσφαιρο αλλά από ύ-
ου μιξάζ της εικόνας, είδα-
ν άφορουν τό ποδόσφαιρο
ολοτηλεθεάμον κοινό: αυ-
έν βλέπουν ποδόσφαιρο άλ-
λο του ποδοσφαίρου στην

Όταν
ή μπάλα
δέν μιλά

ΟΟί κατασκευαστές του βιβλίου Γκι-
νες έχουν άλλη μία σπουδαία ευκαιρία
για νά αναφερθούν μετά πολλών επαί-
νων στή ρηξικέλευθη και καινοτόμο
χώρα μας. Τό επίτευγμα αυτό, τό
όφειλόμενο στην άπεργία των δημοσιο-
γράφων της τηλεόρασης, ύπήρξε εκ-
πληκτικό: ή εθνική ήμων τηλεορία με-
τέδωσε μόνον την εικόνα των ποδο-
σφαιρικών άγώνων της Ίταλίας, δί-
χως περιγραφή και σχολιασμό. Κι έγι-
νε έτσι νά συνειδητοποιήσουμε την
παντοδυναμία του λόγου, νά τη βιώ-
σουμε οδυνηρά μέσα από την άπουσία
του. Γιατί όσο κι αν κάποιοι εκφω-
νητές εκτρέπονται σ' έναν νήπιο
λυρισμό· όσο κι αν άλλοι αίτιολογούν
τή νωθρότητά τους μέ τή φράση «τί νά
πούμε έμεις, έδω τά λέει όλα ή εικό-
να»· όσο κι αν συχνά ή σύνταξη ύφι-
σταται συντριπτικά κατάγματα, οι δέ
παρομοιώσεις δέν κερδίζουν καμιά
σπουδαία άπόσταση άπ' όσα μαθαίνα-
με στό Δημοτικό περί καλογολογικών
στοιχείων, έντούτοις, θέαμα χωρίς λε-
κτική ύποστήριξη, ποδόσφαιρο χωρίς
μία φωνή που νά «δονεί», είναι σάν
όμελέτα δίχως αύγά. Σάν προεκλογική
έκστρατεία δίχως σωρεία «θά». Σάν
ταξί δίχως Λέ - Πά. Σάν κυβέρνηση
δίχως παθολογική άδυναμία στό ρου-
σφέτι. Σάν νεοελληνικό δράμα δίχως
Μάρθα Βούρτση και Νίκο Ξανθόπου-
λο. Σάν Ήθήνα δίχως νέφος. Σάν ΠΑ-
ΣΟΚ δίχως Κουρή. Χειρότερα: σάν
άναπηρική έρωτική συνομιλία δίχως
ταίρι. Σάν γλώσσα δίχως φωνήεντα.
Σάν Άριστερά δίχως κρίση.

Για νά μιλήσουμε επί της ουσίας, δηλαδή

Σάλο ξεσήκωσε ή εμφάνιση της εθνι-
κής Βραζιλίας στις παλιές δόξες αυ-
της της ποδοσφαιρόφιλης χώρας και
τους άπανταχού θαυμαστές της. Που
άκούστηκε ή Βραζιλία νά παίζει μέ
δύο και όχι μέ τρεις επιθετικούς, είναι
ίεροσουλία νά παίζει μέ πέντε παίχτες
στήν άμυνα, ό ένας μάλιστα νά είναι
λίμπερο, ό κόσμος θά γυρίσει άναπο-
δα αν οι Βραζιλιάνοι δέν χορέψουν
σάμπα μέσα στό γήπεδο.

Ό προπονητής Λαζαρόνι άπαντάει
στερεότυπα στους επικριτές του, ότι
αυτόν τον ένδιαφέρει ή νίκη και όχι τό
θέαμα. Νά τή λοιπόν άλλη μία φορά ή
προαιωνία διαμάχη, ή νίκη αντίπαλη
μέ τό θέαμα, ή ουσία μέ τή διαδικα-
σία, τό μέσο μέ τό μήνυμα, τό σημαί-
νον μέ τό σμαινόμενο. Άν επιτρέπε-
ται νά πάρουμε μέρος σ' αύτή τή δια-
μάχη, τότε θά πούμε άπερίφραστα ότι

Μία πρόχειρη δημοσκόπηση άπο-
κάλυψε ότι οι όχτώ στους δέκα έκλει-
σαν την τηλεόρασή τους. Οι άλλοι δύο
κατέφυγαν στό «Εύρωσπόρ» — ν' ά-
κούνε σάν παρηγορία τά εύρηματικά
«φαντάστικ!» των Άγγλων κι άς μήν
κατέχουν τά λονδρέζικα. Γιατί, τελι-
κά, τό ποδόσφαιρο δέν είναι τόσο αυ-
τό που βλέπουμε όσο αυτό για τό ό-
ποιο άκούμε, αυτό για τό όποιο διαβά-
ζουμε. Αυτό καθ' έαυτό τό άθλητικό
«προϊόν», δίχως τους μύθους που τό
περιβάλλουν, δίχως τή δύναμη που
άποσπουν από τή μαζική προβολή του
οι σπόνσορες, δίχως τους καταναυ-
στικούς προβολείς, ίσως και νά συγ-
νούσε όσους και ή ύδατοσφαίριση.

Άκριβώς μέ τή διαμεσολάβηση της
γλώσσας ή εικόνα άποκτά πλήθος ση-
μασίες — ένα άπλό γκόλ γίνεται «άν-
ταρσία» του Τρίτου Κόσμου, ένα λά-
θος πέναλτι μετατρέπεται σε «άντι-
κομμουνιστικό σφαγιασμό», ένα όφ-
σάντ που δέν δόθηκε προβάλλεται
σάν σπουδαιότερο γεγονός από τό ότι
τό νέφος άφαιρεί τρεις ζωές όποτε ό
καπνός ύπερβαίνει τά τριακόσια μι-
κρογραμμάρια ανά κυβικό μέτρο.

Όλο τούτο τό μεγαθέαμα της Ίτα-
λίας, θά εξέπιπτε σε συνηθισμένο γε-
γονός, σχεδόν άνθρώπινο, αν οι τηλε-
σχολιαστές όλου του κόσμου συναπο-
φάσιζαν νά άπεργήσουν. Άν και σ'
αύτην τήν περίπτωση, τό σχολιασμό
θά τον αναλάμβαναν άυτοπροσώπως
και άποκλειστικώς πλέον οι Μπερ-
λουσκόνηδες και οι Άνιέληδες, οι
πρόεδροι κρατών κι οι πρωθυπουργοί,
που επί του παρόντος άρκοονται σε
έπικουρικές τηλεοπτικές εμφανίσεις.
Γιατί δικός τους είναι ό λόγος που κά-
νει τήν μπάλα νά μιλάει, και τά δικά
τους μηνύματα διακινεί.

(Π.Μπ., ή ΠΡΩΤΗ)

έμεις είμαστε μέ τον Λαζαρόνι.

Τό ποδόσφαιρο δέν είναι θέαμα,
Χόλινταιη όν Άις, είναι άγώνας για
τή νίκη. Αύτός είναι ό όρισμός του και
χωρίς αυτόν τό όλο οικοδόμημα πάει
περίπατο. Άν αυτός ό άγώνας για τή
νίκη προσφέρει ταυτόχρονα θέαμα
(θέαμα που όσο περνάει ό καιρός γίνε-
ται όλο και πιό δύσκολο, πιό έγκεφα-
λικό, λιγότερο θέαμα δηλαδή) έχει
καλώς. Άν δέν προσφέρει θέαμα, ή
τό θέαμα δέν είναι του γούστου του με-
γάλου κοινού, τότε τό ποδόσφαιρο θά
σβήσει. Νά αλλάξει πάντως τον έαυτό
του, νά ξεφύγει από τό πεδίο όρισμού
του, αυτό δέν τό μπορεί. Γιατί τότε
δέν θά πρόκειται για ποδόσφαιρο, άλ-
λά για κάτι άλλο, τό όποιο, νά τό πού-
με κι αυτό, έμās δέν θά μάς πολυεν-
διαφέρει.

Ἡρωϊσμός καί ὠριμότητα μιά γυναικεία ματιά στή ρητορική τῆς αὐτοκτονίας

(Μερικά σκόρπια σχόλια στό κείμενο τοῦ ψυχαναλυτῆ
κ. Γιαννακόπουλου)

Ὀνομάζομαι Νάρρα Μπουβιέ. Ἔχω γαλλική καταγωγή καί ἐλληνική ὑπηκοότητα. Τέλειωσα τό Πολυτεχνεῖο (τή Σχολή Ἡλεκτρολόγων Μηχανικῶν) τό 1988. Εἶμαι τώρα φοιτήτρια τῆς Παντείου (δέν ἔχω συνηθίσει ἀκόμη αὐτό τό «τοῦ Πάντειου Πανεπιστήμιου»). Ἡ πολιτική συνειδητοποίησή μου προῆλθε, ὅσο μπορῶ ἡ ἴδια νά κρίνω, πρῶτα ἀπό τό γεγονός ὅτι μεγάλωσα σέ ἓνα ἀριστερό περιβάλλον, καί ὕστερα ἀπό τό γεγονός ὅτι ὑπῆρξα μία ἀπό τίς ἐλάχιστες γυναῖκες σέ μία παραδοσιακά ἀνδροκρατούμενη Σχολή. Αὐτό τό τελευταῖο, μαζί μέ τό ἐνδιαφέρον μου γιά τήν πολιτική καί τή φιλοσοφία (καθοριστικό ρόλο ὡς πρὸς τά ὁποῖα ἔπαιξε τό γεγονός ὅτι εὐτύχησα ἀπό τό πρῶτο ἔτος σπουδῶν μου νά ἔχω Καθηγητή μου τόν συνεργάτη τοῦ *Πολίτη* κ. Ἀριστείδη Μπαλάτ, ὁ ὁποῖος καί μοῦ γνώρισε τό περιοδικό σας) μέ ὤθησε νά προσπαθῆσω νά ἀλλάξω ἐπαγγελματικό προσανατολισμό.

τῆς
Νάρρας Μπουβιέ

Παρόλο πού ἔχω ἀφήσει ὀριστικά πίσω μου τό ἐπάγγελμα τοῦ Ἡλεκτρολόγου Μηχανικοῦ —τουλάχιστον ἔτσι ἐλπίζω— καί προσβλέπω σέ μία ἀκαδημαϊκή σταδιοδρομία στήν εὐρύτερη περιοχή τῆς ἐπιστημολογίας καί τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας —ἀν καί ξέρω πόσο δύσκολο εἶναι ἀκόμη καί αὐτό γιά μία γυναίκα— σταδιοδρομία ὅπου, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ δημοσιεύσεις, οἱ ἀναφορές κ.λπ. μετρᾶνε πολύ, δέν ἔχω τολμήσει ποτέ μέχρι σήμερα νά ὑποβάλω κάποιο κείμενό μου στόν *Πολίτη*. Ἐπειδή θεωρῶ ἡ ἴδια τό περιοδικό σας —καί σ' αὐτό συμφωνοῦν σχεδόν ὅλοι οἱ κ.κ. Καθηγητές μου πού ρώτησα— τό ἐγκυρότερο αὐτή τή στιγμή —ἀκόμα καί μέ τά πιό ἀπαιτητικά ἀκαδημαϊκά κριτήρια— θεωρητικό περιοδικό στήν Ἑλλάδα καί ἐπειδή γνωρίζω τήν ἀστηρότητα μέ τήν ὁποία ἐπιλέγονται τά πρὸς δημοσίευση κείμενα, δέν εὐρίσκα τό θάρρος νά ὑποβάλω στήν κρίση σας τά ἀναγκαστικά πρωτόλεια γραπτά μου. Ὑπάρχει ὁμως καί κάτι ἀκόμη. Σήμερα πιά ξέρω πῶς ἀπό τήν ἐποχή πού προετοιμαζόμουνα γιά τίς πα-

νελλήνιες ἐξετάσεις καί σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς φοίτησής μου στό Πολυτεχνεῖο ἤμουνα πλήρως ὑποταγμένη στά ἀνδροκρατικά πρότυπα. Ἐχοντας συνειδητοποιήσει αὐτό τό πράγμα, ἄρχισα νά προβληματίζομαι πολύ γύρω ἀπό τό ζήτημα τῆς γυναικείας γραφῆς. Δέν ἤθελα λοιπόν τό πρῶτο κείμενο πού θά ἐπεδίωκα νά δοκιμαστῆ στή βάση τῆς δημοσιότητας νά ἀναπαράγει ἀθελά μου τόν ἀνδροκρατικό λόγο. Δέν ξέρω ἂν θά κατορθώσω νά μιλήσω πραγματικά ὡς γυναίκα σέ ὅσα ἀκολουθοῦν ἀλλά τουλάχιστον προσπαθῶ νά ἀρχίσω μιλώντας γιά τόν ἑαυτό μου σέ πρῶτο πρόσωπο χωρίς νά φοβᾶμαι (τό γράφω αὐτό ἀλλά ὁμολογῶ πῶς πραγματικά δέν ξέρω ἂν γράφοντας προσποιούμαι ἢ ὄχι) νά παρουσιάσω τίς ἀδυναμίες μου.

Αὐτά πού θέλω νά πῶ ἀποτελοῦν ἐκφραση τῶν συναισθημάτων καί τῶν σκέψεων πού μοῦ προκάλεσε τό ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον κείμενο τοῦ ψυχαναλυτῆ κ. Γιώργου Γιαννακόπουλου πού δημοσίευσε τό περιοδικό στό προηγούμενο τεῦχος του. Ὅπως ξέρετε, τό κείμενο αὐτό προ-

σπαθεῖ νά διαβάσει ψυχαναλυτικά τά δύο κείμενα τοῦ συντρόφου ἀπό τήν Ἀνατολική Γερμανία ὁ ὁποῖος τόσο σάλο προκάλεσε διεθνῶς μέ τήν παρά λίγο αὐτοκτονία του, κείμενα πού δημοσίευσε ὁ *Πολίτης* σέ προηγούμενα τεύχη του.

Πρὶν ὁμως ἀρχίσω νά ἐκφράζω τά συναισθηματά μου καί τίς σκέψεις μου, ἐπιθυμῶ νά ἐκθέσω τοὺς ὄρους μέ τοὺς ὁποίους θά προσπαθῶ νά διαβάσω τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου. Χωρίς νά εἶμαι ψυχαναλύτρια, εἶμαι σχεδόν βεβαία ὅτι τό κείμενο αὐτό ἐπιδέχεται μέ τή σειρά του μιά ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα ψυχαναλυτική ἀνάγνωση. Ὡστόσο, ὅσο κι ἂν ἡ ἀγάπη μου γιά τόν κλάδο τῆς Ψυχανάλυσης εἶναι πολύ μεγάλη, τό ἐπίπεδο τῶν σημερινῶν μου γνώσεων καί ἡ σεμνότητά μου δέν θά μου ἐπέτρεπαν ποτέ τήν προπέτεια νά ἀποπειραθῶ νά ψυχαναλύσω τό κείμενο ἐνός ἐπαγγελματία ψυχαναλυτή. Μπορῶ ὁμως ἴσως κάτι ἄλλο. Μπορῶ νά προσπαθῶ νά διαβάσω τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου ἐφαρμόζοντας αὐτά πού ἔμαθα περί πολιτικῆς ρητορικῆς παρακολουθώντας στήν Πάντειο τό μάθημα πού διδάσκει σχετικά ὁ καθηγητής κ. Μπασάκος. (Ὁ ὁποῖος εἶναι, ὀφείλω νά τό ὁμολογήσω ἐδῶ μέ παρρησία, ὁ οὐσιαστικός μου μέντορας. Ἔχω συναίσθηση τοῦ γεγονότος ὅτι μέ τό νά ὁμολογῶ ὅτι μέντοράς μου εἶναι ἕνας ἄνδρας ἴσως ὑποσκάπτω τήν προσπάθειά μου νά ἀπελευθερώσω τό γυναικεῖο λόγο καί τή γυναικεῖα γραφή ἀπό τήν ἀνδροκρατική κυριαρχία. Ὡστόσο, ἀφ' ἐνός ἐπειδή εἶμαι ἀκόμη πολύ νέα καί ἀφ' ἐτέρου ἐπειδή εἶναι τόσα πολλά αὐτά, πού ἀπό πνευματική ἀποψη, θεωρῶ ὅτι ὀφείλω στόν καθηγητή κ. Μπασάκο, αἰσθάνομαι ὅτι σήμερα δέν μπορῶ νά κάνω ἄλλιῶς).

Ὁ κ. Μπασάκος, λοιπόν, διδάσκει, ἀνάμεσα σέ ἄλλα πολλά, ὅτι τό ἔργο πολλῶν σπουδαίων φιλοσόφων (ὅπως, γιά παράδειγμα, αὐτό τοῦ Λ. Βιτγκενστάιν) ἐμφανίζει μιά θεωρητική τομή τόσο σημαντική ὥστε νά μᾶς ἐπιτρέπει νά μιλάμε γιά τόν «πρώμο» καί τήν «ὑστερο» αὐτό φιλόσοφο. Μέ δεδομένες τίς σημαντικές διαφορές πού ἐπισημαίνει τόσο ὁ δημοσιογράφος κ. Γιαννοῦλης Γεωργόπουλος (στό τεύχος 104 τοῦ περιοδικοῦ) ὅσο καί ὁ ψυχαναλυτής κ. Γιώργος Γιαννακόπουλος (στό τεύχος 105) ἀνάμεσα στά δύο κείμενα πού ἔγραψε ὁ σύντροφος πού παρά λίγο νά αὐτοκτονήσει τολμῶ νά υἱοθετήσω ἐδῶ αὐτή τήν ὀρολογία καί, γιά καθαρά μεθοδολογικούς λόγους, νά μιλήσω γιά «πρώμο» καί γιά «ὑστερο» σύντροφο, παρά τό γεγονός ὅτι ὁ σύντροφος αὐτός δέν εἶναι φιλόσοφος.

Ἡ πρώτη παρατήρηση πού ἔχω νά κάνω σχετικά μέ τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου εἶναι τό ἐξῆς προφανές: Αὐτό ἀντιστρέφει τά παγίως ἐπικρατοῦντα —τό ὅτι δηλαδή, ὅπως καί οἱ σχετικές λέξεις ὑπαινίσσονται, ὁ «ὑστερος» φιλόσοφος (ἢ σύντροφος) ἐκλαμβάνεται κατά κανόνα ὡς περισσότερο ὄριμος καί κατασταλαγμένος ἀπό τόν «πρώμο» — καί ἐπιχειρεῖ νά παρουσιάσει τόν «πρώμο» σύντροφο ὡς ὄριμότερο ἀπό τόν «ὑστερο». Ὁ τίτλος τοῦ κειμένου του εἶναι χαρακτηριστικός. («Ὁ σύντροφος παθαίνει ὑποτροπή»).

Ἀναφέρω αὐτήν τήν παρατήρηση σέ εἰσαγωγικά γιά τόν ἐξῆς λόγο: Ὁμολογῶ ὅτι αὐτό πού κατά κύριο λόγο ἐρέθησε τή γυναικεῖα εὐαισθησία μου καί μέ ὀδήγησε στό νά ἀποπειραθῶ νά γράψω τό παρόν εἶναι ἡ σύγκρουση πού δη-

μιουργήθηκε μέσα μου ἀνάμεσα στά παρακάτω δύο πράγματα: Ἀπό τή μιά μεριά, τή συγκίνηση πού μοῦ προκάλεσε τό γεγονός ὅτι ὁ «ὑστερος» σύντροφος ἀποποιήθηκε πλήρως, ὀριμάζοντας, τό ἀνδροκρατικό —καί ρητορικά πολύ ἰσχυρό— μοτίβο τοῦ ἥρωισμοῦ καί τοῦ ἥρωικοῦ θανάτου πού διεῖπε τό πρῶμο γραπτό του καί ἀπέσυρε μέ σεμνότητα τόν ἑαυτό του καί τό λόγο του στήν ἐντελῶς ἀντιρωϊκή σήμερα —καί γιά τοὺς περισσότερους πλήρως ἀδιέξοδη— ἀνωθυμία τῆς ταξικῆς πάλης. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν ἐκπλήξη πού μοῦ προκάλεσε τό γεγονός ὅτι ἕνας ψυχαναλυτής τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κ. Γιαννακόπουλου ἀσκεῖ μέν (ὀρθῶς, ἀπό γυναικεῖα σκοπιά) κριτική στήν περί ἥρωισμοῦ καί ἥρωικοῦ θανάτου ρητορική ἀλλά παρεξηγεῖ τόσο πολύ τά ὅσα γράφει ὁ σύντροφος (τόσο ὁ «πρώμος» ὅσο καί ὁ «ὑστερος») ὥστε νά ἀποδίδει στόν «ὑστερο» αὐτά ἀκριβῶς πού λείει καί σκοπεύει νά πράξει ὁ «πρώμος»! Ἡ παρατήρησή μου λοιπόν αὐτή ἐπιδιώκει ἀπλῶς νά ἐπισημάνει ἕνα δείκτη —ἢ, ἂν προτιμᾶτε, ἕνα σύμπτωμα (φοβᾶμαι πῶς, παρασυρόμενη ἀπό τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου, δύσκολα θά ἀποφύγω καί ἐγώ τοὺς ψυχαναλυτικούς ὄρους)— τοῦ εἶδους τῆς παρα-ἀνάγνωσης πού πραγματοποιεῖ τό κείμενο τοῦ ψυχαναλυτή κ. Γιαννακόπουλου.

Γιά νά πείσω τοὺς ἀναγνώστες μου γιά τά παραπάνω ἀρκεῖ, ἐλπίζω, νά ἀντιγράψω ἐδῶ τήν ἀκροτελευτία φράση τοῦ κειμένου τοῦ κ. ψυχαναλυτή:

«Καλύτερα νά πεθάνουμε ὀρθοί παρά νά ζοῦμε γονατιστοί, λέγαμε κάποτε. Δέν θά ἦταν ὁμως προτιμότερο νά σηκωθοῦμε καί νά ἀρχίσουμε νά σκεφτόμαστε;»

Μέ βάση πάντα τά ὅσα διδάξε σχετικά ὁ καθηγητής κ. Μπασάκος αὐτή ἡ ρητορική ἀποστροφή συνιστᾶ ἕνα ὑπόδειγμα ρητορικῆς ἀντιστροφῆς σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τά δύο γραπτά τοῦ συντρόφου καί τή μεταξύ τους σχέση. Τί ἔννοῶ: Ἐνῶ, τουλάχιστον γιά τά δικά μου ἀντιρωϊκά γυναικεῖα μάτια, ἡ ρητορική αὐτή ἀποστροφή πραγματικά συνοψίζει τή στάση τοῦ Ἀνατολικογερμανοῦ συντρόφου στό ὄριμο *δευτερο* γραπτό του, δηλαδή *μετά* τήν ἀπόφασή του νά μή διαπράξει, μετά ἀκριβῶς ἀπό ὄριμη σκέψη, τήν ὀπωσδήποτε ἡρωϊκή (τουλάχιστον ἀνδροκρατική) πράξη τῆς αὐτοκτονίας, ὁ κ. Γιαννακόπουλος τήν ἐκλαμβάνει ὡς τό βασικό μήνυμα πού ἐπιδιώκει νά μεταδώσει τό *πρῶτο* κείμενο τοῦ συντρόφου, δηλαδή τό σημείωμα πού αὐτός ἀφησε ἀποφασίζοντας νά πεθάνει ἡρωϊκά (ἔστο καί αὐτοκριτικά) ὀρθοί!

Μέ αὐτή δέ τήν ἀντιστροφή, ὁ κ. ψυχαναλυτής πριμοδοτεῖ, σίγουρα χωρίς νά τό θέλει, τό εἶδος τῆς ρητορικῆς τό ὁποῖο ὁ ἴδιος συνειδητά ἐπιδιώκει νά ἀπορρίψει. Γιατί, μέ τήν εὐαισθησία πού μέ διακρίνει ὡς γυναίκα, εἶμαι σέ θέση νά ἐκτιμῶ ὅτι ἡ θεραπεία ἀπήχηση πού εἶχε διεθνῶς τό πρῶτο γραπτό τοῦ συντρόφου ὀφείλει πάρα πολλά στήν ἀσύγκριτα μεγάλη ρητορική ἐμβέλεια πού ἔτσι κι ἄλλιῶς διαθέτει ἡ ἐσχάτη πράξη ὀλοκλήρωσης μιᾶς διαδικασίας αὐτοκριτικῆς, δηλαδή ἡ αὐτοκτονία: Ἄν ὄντως ὁ τεθνεὺς δεδικαίωται, τότε αὐτός πού σφραγίζει τήν ἐκθεση τῆς αὐτοκριτικῆς του μέ τήν αὐτοκτονία του ἀποσύρει, θέλοντας ἢ μή, τά συμπεράσματα αὐτῆς τῆς αὐτοκριτικῆς ἀπό τό πεδίο

του επιχειρηματολογημένου έλέγχου και της έλλογης κριτικής και προσφεύγει για τη δικαίωση αυτών των συμπερασμάτων σε εκείνη την επικράτεια όπου ο λόγος είναι ανίσχυρος. Μέ άλλα λόγια, αυτός χρησιμοποιεί ρητορικά, δι,τι δέν υπόκειται στη δικαιοδοσία του λόγου για να προβάλλει απέναντι στον έλεγχο του λόγου τό πιο άποστομωτικό «επιχείρημα», τό «επιχείρημα» της όριστικής και τελεσιδικης σιωπής. Κι αυτό γιατί τό έσχατο τίμημα συνέπειας πού συνιστά ή πράξη της αυτοκτονίας αποκλείει προκαταβολικά ως ήεροσυλία τό ένδεχόμενο τά έν λόγω συμπεράσματα της αυτοκριτικής να μήν άντέχουν καθ' έαυτά, δηλαδή όσο παραμένουν στην άρμοδιότητα του λόγου, σε έλλογη κριτική.

Ή αδυναμία —άν μου επιτρέπεται ή έπαρση του να έντοπιζω αδυναμίες στό γραπτό ενός ψυχαναλυτή του επιπέδου του κ. Γιαννακόπουλου— να θεματοποιήσει τη ρητορική λειτουργία του μοτίβου του ήρωισμού και του ήρωϊκού θανάτου στό γραπτό του «πρώϊμου» συντρόφου όχι μόνον τόν έμπόδισε να έκτιμήσει ψύχραιμα τά επιχειρήματα του γραπτού αυτού και να διαβάσει σωστά την ώριμη άνασκειή τους στό γραπτό του «ύστερου» συντρόφου αλλά επιπλέον, είχε, κατά τη γνώμη μου, και σημαντικές επιπτώσεις στό ίδιο τό δικό του γραπτό. Σε όσα ακολουθούν θά προσπαθήσω να έκθέσω όσο πιο σύντομα μπορώ (άρα, δυστυχώς, πολύ σχηματικά) αυτές τις επιπτώσεις.

1. Έπιστημολογικά.

(Ό υπότιτλος αυτός συνιστά έμμεση αναφορά —και «κρυφή» διαφήμιση— ενός πρόσφατου και κατά τη γνώμη μου πολύ καλογραμμένου, άν και σχηματικού, βιβλίου του κ. Μπαλτά. Τό άναφέρω δέ έδώ γιατί εκεί αναπτύσσονται σχετικά αναλυτικά αυτά πού έδώ δέν μπορώ να άναφέρω παρά έξαιρετικά συνοπτικά.)

Ή θέση περί άνομοιογένειας λόγου και άντικειμένου του λόγου περί έρωτηματικής μεταβατικότητας άνάμεσα σε θεωρία και πραγματικότητα, ανθρώπινο μυαλό και κόσμο, πού υποστηρίζει ό κ. Γιαννακόπουλος είναι, κατά την ταπεινή και άνεπεξέργαστη γνώμη της άπλης φοιτήτριας πού είμαι, σωστή όσο άπευθύνεται πολεμικά στις «μεταμοντέρνες» παραλλαγές του άκραίου ιδεαλισμού πού έκφράζουν σήμερα οι διάφοροι «μεταμαρξιστές» διανοούμενοι τύπου Λακλάου (ό κόσμος είναι ή γλώσσα μας, ή γλώσσα είναι ή φυλακή άπ' όπου δέν υπάρχει άπόδραση κ.ο.κ.) Όστόσο νομίζω πώς ή θέση αυτή δέν μπορεί να έξαντλήσει από μόνη της και τόσο εύκολα τό τεράστιο αυτό ζήτημα.

Πρώτα άπ' όλα, είτε τό θέλουμε είτε όχι, οι όποιες θεωρίες μας —έπιστημονικές, φιλοσοφικές, ιδεολογικές, άδιάφορο— δέν είναι άπλώς τό «έτερογενές άλλο» της πραγματικότητας και του κόσμου. Αυτές είναι πάντοτε ταυτόχρονα και μέρος αυτής της πραγματικότητας και του κόσμου τόν όποιο έμείς οι άνθρωποι —γυναίκες και άντρες— αισθανόμαστε, ύφιστάμεθα, άντιμετωπίζουμε και μερικές φορές προσπαθούμε να άντιπαλέσουμε. Ξέρουμε καλά μέ τό είδος γνώσης πού άποτυπώνεται άνεξίτηλα στό ίδιο τό πεσί μας (χρησιμοποιώ τη φράση αυτή από τό γραπτό του «ύστερου» συντρόφου

γιατί τη βρίσκω πολύ έκφραστική άν και δέν νομίζω πώς ταιριάζει ιδιαίτερα σε μία γραφή πού θέλει να είναι γυναικεία) πώς ιδέες και θεωρίες δέν είναι μόνο οι ιδανικά έξαυλωμένοι και άνεξάρτητοι τρόποι μέ τους όποιους άπευθυνόμαστε «μεταβατικά» στον κόσμο για να μάθουμε τά μυστικά του. Ίδέες και θεωρίες είναι δυνάμεις, άλλοτε φιλικές και άλλοτε έχθρικές, αλλά δυνάμεις σχεδόν πάντοτε άμεσα και άδιαμεσολάβητα ύλικές — άν όνομάσουμε κι έμείς συμβατικά (δηλαδή μέσα στη γλώσσα) «ύλη» τη στόφα, δηλαδή τό διακριτικό γνώρισμα της πραγματικότητας και του κόσμου. Ό κ. Γιαννακόπουλος, άκόμη και άν δέν είναι όρθόδοξος λακανικός ψυχαναλυτής πού ύπογραμμίζει την πρωτοκαθεδρία του σημαίνοντος έναντι του σημανομένου, σίγουρα έχει συχνά διαπισώσει μέσα στην ίδια την επαγγελματική του πρακτική πόσο σκληρό ύλικό είναι πάντοτε τό κυριολεκτικό τίποτε πού συνιστά ένα «γυμνό» σημαίνον.

Είμαι σύμφωνη μέ τό κ.Γιαννακόπουλο ότι χωρίς μίας μορφής έτερογένεια άνάμεσα στους δύο πόλους πού ό ίδιος διακρίνει σίγουρα δέν ύπάρχει αλήθεια, δέν είναι νοητή ή πλάνη, δέν μπορεί να κατανοηθεί ή αντίσταση πού προβάλλει ό κόσμος στις θεωρίες μας και να διακριθεί τό σωστό από τό λαθεμένο. Όστόσο, άν κυττάξουμε λίγο πιο βαθιά τό θέμα, ή έτερογένεια αυτή δέν μās παρουσιάζεται δυστυχώς ποτέ γυμνή ως τό καθαρό «έξωτερικό» ή τό καθαρά «άλλο». Ό «έτερογενής» κόσμος, δηλαδή ό κόσμος πού ύπάρχει άνεξάρτητα από τις θεωρίες μας γι' αυτόν, έμφανίζεται μπροστά μας ή δίπλα μας, έξω από μās ή μέσα μας, πάντοτε μόνο μέσα από τη διακριτική ικανότητα των αισθήσεων και των αισθημάτων μας, μέσα από τά ταξινομητικά δίκτυα πού επιτρέπει ή επιβάλλει ή γλώσσα μας, μέσα από τις νοηματοδοτήσεις πού πραγματοποιούν' ό μόχθος, οι χειρονομίες, ή συμπεριφορά, τά διμηλητικά μας ένεργήματα και ή σύνολη έμπειρία μας, μέσα, τελικά από τις έννοιολογήσεις στις όποιες προβαίνουν συχνά χωρίς τη θέλησή μας οι πρωτόγονες ή οι έξελιγμένες θεωρίες μας.

Πραγματικότητα και θεωρία, κόσμος και άνθρωπος νους άποτελούν έτσι τους δύο άπαράκαμπτους πόλους στό πεδίο των όποιων κινούμαστε ως άνθρωποι. Και όπως προσπαθούσε, έκτιμώ, να έπισημάνει ό «ύστερος» σύντροφος, όλόκληρη ή ιστορία της έπιστημολογίας, από τους προσωκρατικούς και τόν Πλάτωνα μέχρι τόν Βιτγκενστάιν και τόν Χάιντεγκερ, τόν Κουάιν και τόν Ντερριντά —περνώντας, βέβαια, μέσα από τόν Κάντ και τόν Χέγγελ (όλα δυστυχώς άνδρικά όνόματα!)— μπορεί να διαβαστεί ως ή άτέρμονη προσπάθεια να άντιμετωπιστεί, ακριβώς, τό αίνιγμα πού συνιστά ή ύπαρξη των δύο αυτών πόλων και να άπαντηθεί μέ έάρκεια τό αναπόδραστο αίτημα πού ζητά να διατυπώσει έλλογα τό είδος της συσχέτισης άνάμεσά τους.

Είδομένος μέσα σε όλόκληρη την πορεία της εξέλιξης του, ό μαρξισμός, χωρίς βέβαια να λύνει τό αίνιγμα, έχει κι αυτός να συμβάλει μέ τόν όβολό του στην προσπάθεια έκπλήρωσης αυτού του αίτήματος. Ένα δέ μέρος του όβολου αυτού είναι ακριβώς και τό μοντέλο «βάση-εποικοδόμημα» πού τόσο φαίνεται να ένοχλεί τόν ψυχαναλυτή κ. Γιαννακόπουλο.

2. Γιά τό μοντέλο «βάση-εποικοδόμημα»

Τό γεγονός ότι ή «έτερογένεια» πραγματικότητας και θεωρίας δέν μπορεί ποτέ νά είναι άπόλυτη θέτει άναγκαστικά τό αίτημα τών πηγών τής γνώσης μας και τής καταγωγής τών θεωριών μας γιά τόν κόσμο. Άν δέ δέν θέλουμε νά καταφύγουμε σέ έναν υπερκόσμιο Θεό γιατί, έκτός τών άλλων, αυτός δέν είναι παρά άνδροκρατική κατασκευή, τότε είμαστε ύποχρεωμένες νά άναζητήσουμε έγκόσμιες πηγές γιά αυτή τή γνώση και γιά αυτές τίς θεωρίες. Άν επιπλέον δεχτούμε ότι γνώση και θεωρίες άλλάζουν μέ τήν Ιστορία και πλουτίζουν, τότε ή γνώση και οι θεωρίες αυτές δέν μπορεί κατά κανένα τρόπο νά είναι έμφυτες. Τέλος, άφου έχουμε ήδη δεχτεί, μαζί μέ τόν κ.Γιαννακόπουλο, ότι ο κόσμος ύπάρχει άνεξάρτητα άπό τίς θεωρίες μας γι αυτόν και άρα διατηρεί σχετικά τήν πρωτοκαθεδρία, είμαστε ύποχρεωμένες νά άναζητήσουμε τίς πηγές τής γνώσης και τών θεωριών μας άποκλειστικά σέ ό,τι μπορεί νά παραγάγει ή έγκόσμια πρακτική μας. Κατά τήν ταπεινή γνώμη μιάς νεαρής φοιτήτριας, τό περιβόητο μοντέλο «βάση-εποικοδόμημα» δέν συνιστά τίποτε περισσότερο άπό έναν γραφικό τρόπο νά παρασταθεί αυτός ο άπλούστατος συλλογισμός.

Μέ αυτήν τήν έννοια, και όπως έπεςήμαινε ο «ύστερος» σύντροφος, τό μοντέλο αυτό δέν είναι τίποτε περισσότερο άπό μιά φιλοσοφική άρχή (και μέ τίς δύο έννοιες) και δέν οδηγεί άπό μόνο του σέ κανένα χυδαίο άναγωγισμό άπό εκείνους πού, ως ένα βαθμό σωστά, άπεχθάνεται ο κ.Γιαννακόπουλος. Άντίθετα, μέ τήν έννοια άκριβώς τής άρχής, τό μοντέλο αυτό άνοίγει τό δρόμο γιά τή συγκεκριμένη πλέον άναζήτηση τών τρόπων μέ τούς οποίους ή σύνολη έγκόσμια πρακτική μας «γεννά» και άναπτύσσει τή γνώση μας και τίς θεωρίες μας γιά τόν κόσμο. Και αυτό είναι σήμερα άντικείμενο διαφόρων επιστημονικών κλάδων, όπως γιά παράδειγμα, αυτού τής Ιστορίας τών επιστημών.

Σύμφωνα μέ αυτά πού προσπάθησα νά διατυπώσω πιά πάνω, τά όρια πού περιορίζουν τήν ισχύ τής μεταφοράς «βάση-εποικοδόμημα» γίνονται προφανή: Άν όντως οι ιδέες και οι θεωρίες μας είναι γνήσια ύλικές δυνάμεις πού δρουν έν κόσμο, τότε τό «εποικοδόμημα» δέν μπορεί ποτέ νά συνιστά έναν άδρανή όροφο πού «κτίζεται» εκ τών ύστέρων σύμφωνα μέ όσα έπιτάσσει ή τουλάχιστον έπιτρέπει ή «βάση». Τό «εποικοδόμημα», δηλαδή, δέν άποτελεί κατά κανέναν τρόπο παθητική και άπλή «άντανάκλαση» τής «βάσης». Αυτό επιδρά καθοριστικά μέ τρόπους εξαιρετικά πολύπλοκους στήν ίδια τής τή διαμόρφωση. Μέ τούς πιά σύγχρονους όρους τής μαρξιστικής προβληματικής, μπορούμε νά πούμε ότι ή «βάση» συνιστά τό «έπίπεδο» τής παραγωγής ενός τρόπου παραγωγής ή ενός κοινωνικού σχηματισμού ενώ τό «εποικοδόμημα» είναι τό «έπίπεδο» πού εξασφαλίζει τούς όρους άναπαραγωγής αυτού του τρόπου παραγωγής ή κοινωνικού σχηματισμού, όντας πρός τούτο «ύποχρεωμένο» νά «είσχωρεί» σέ κάθε «πόρο» ή «κύτταρο» τής «βάσης». Όστόσο, άκόμη κι έτσι άποδομημένο, τό οικοδομικό μας μοντέλο δέν είναι γιά πέταμα. Ο άπλός συλλογισμός πού έκανα πιά πάνω συνεπάγεται όχι μόνον ότι οι κοινωνικοί καθορισμοί είναι ιεραρχημένοι,

άλλά και ότι ή ιεραρχία αυτή δίνει πάντοτε τήν πρωτοκαθεδρία σέ ό,τι κατά τόν Μάρξ συνιστά τή «βάση» στό μοντέλο του. Μέ αυτήν τήν έννοια, οι δύο όροι πού συναποτελούν τό μοντέλο έχουν άκριβώς τό όνομα πού αυθόρμητα θά τούς άποδίδαμε όσο δεχόμαστε αυτήν τήν ιεραρχία καθορισμών.

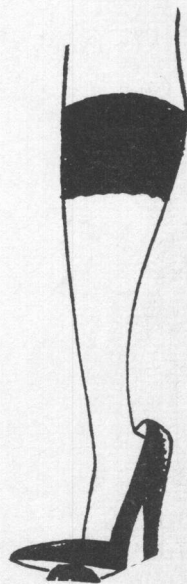
3. Λίγα γιά τήν ταξική πάλη

Τά παραπάνω, πιστεύω, μπορούν νά οδηγήσουν εύκολα στήν άποσαφήνιση του καθεστώτος τής ταξικής πάλης μέ τρόπο πού νά συμφωνεί άκόμη και ο κ.Γιαννακόπουλος.

Τό νά δεχθούμε ότι οι ιδέες μας και οι θεωρίες μας είναι γνήσια ύλικές δυνάμεις πού δρουν έν κόσμο είναι ίσοδύναμο, μέσα στό πλαίσιο τής μαρξιστικής θεωρίας —τουλάχιστον όπως τήν έμαθα άπό τούς καθηγητές μου κ.κ. Μπαλάτα και Μπασάκο— μέ τό νά δεχθούμε ότι αυτές μετέχουν καθοριστικά στήν ταξική πάλη και ως δυνάμεις καταπίεσης και καταστολής —ή δυνάμεις άπελευθέρωσης— άλλά και ως έπίδικα άντικείμενα τής πάλης αυτής. Μέ αυτήν τήν έννοια καμιά θεωρία όσο επιστημονική και άν είναι, δέν είναι ποτέ άπλως φορέας ενός συνόλου «μεταβατικών» έρωτημάτων πρός τόν κόσμο και τών άπαντήσεων του κόσμου στά έρωτήματα αυτά. Όσο κι άν ή επιστημονική γνώση είναι γνώση άντικειμενική, ή έν κόσμο ύπαρξη και λειτουργία τής είναι ύπαρξη και λειτουργία ταξική. Αυτό πού γράφει ο ψυχαναλυτής κ. Γιαννακόπουλος «περί παραγωγής και κατανάλωσης νοήματος» ή περί «πρωταρχικών κοινωνικών σχέσεων σέ όλόκληρο τό φάσμα τής κοινωνικής ζωής πού διατηρούν τήν ιδιαιτερότητα και τήν άυτονομία τους όσο κι άν κοινό τους στοιχείο παραμένει ή άσκηση εξουσίας και έκμετάλλευσης» δέ βλέπω πού μπορούν νά διαφέρουν άπό τήν άποψη τήν όποία, μέ βάση τά όσα έχω μάθει άπό τόν καθηγητή κ. Μπαλάτα και τόν καθηγητή κ. Μπασάκο, προσπαθώ όσο μπορεί σμνότερα νά διατυπώσω εδώ. Έπειδή δέ πιστεύω άκράδαντα ότι και ο «ύστερος» σύντροφος αυτό άκριβώς διατείνεται, άδυνατώ νά καταλάβω πώς ένας τόσο έμπειρος και διεσδυτικός άναγνώστης —και μάλιστα επαγγελματίας ψυχαναλυτής— όπως ο κ.Γιαννακόπουλος παρεξήγησε τόσο πολύ τόν σύντροφο ώστε νά τόν άντιμετωπίζει ως ούσιοκράτη.

Άν όντως άκόμη και οι «περισσότερο» επιστημονικές θεωρίες μας (π.χ. τά Μαθηματικά ή ή Φυσική) δέν είναι ποτέ άπλως φορείς τών «μεταβατικών» έρωτημάτων μας πρός τόν κόσμο και τών άπαντήσεων πού δίνει ο κόσμος στα έρωτήματα αυτά, άλλά είναι ταυτόχρονα και ύλικές δυνάμεις πού μετέχουν στήν ταξική πάλη μέ τούς ιδιάζοντες και ιδιαίτερα πολύπλοκους τρόπους πού άντιστοιχούν, σέ κάθε ιστορική περίοδο, στήν καθεμιά, τότε μπορούμε νά δούμε καθαρά τί έννοεί ο «ύστερος» σύντροφος όταν ισχυρίζεται ότι ή σύνολη πορεία τών καθεστώτων τής Άνατολικής Εύρώπης δέν μπορεί κατά κανένα τρόπο νά εξηγηθεί μέ τήν άναγωγή τής σέ κάποιο, όσοδήποτε καιρό, θεωρητικό «λάθος» τής επιστημονικής θεωρίας του κοινωνικού πού μας κληροδότησε ο Μάρξ.

Γιά νά εξηγήσουμε τήν πορεία αυτών τών κα-

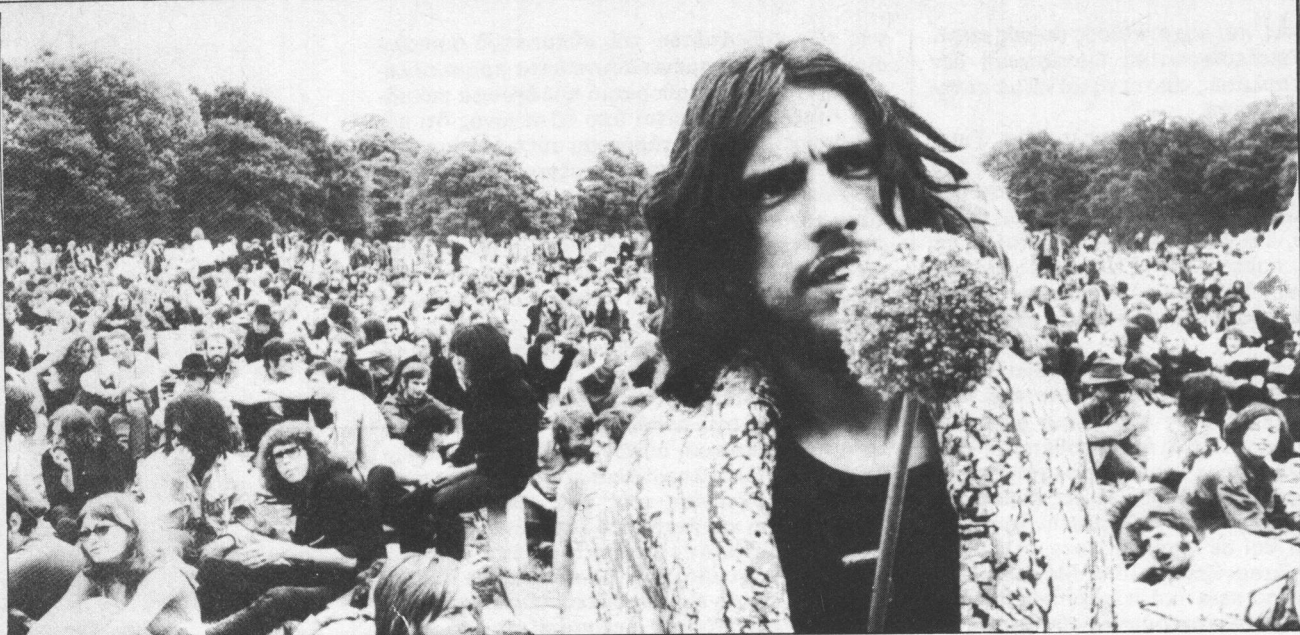
θεστώτων μέσα στο έννοιολογικό πλαίσιο αυτής της θεωρίας οφείλουμε να μελετήσουμε τους δρους —οικονομικούς, πολιτικούς, ιδεολογικούς, ευρύτερα κοινωνικούς— που προσδιόρισαν την πάλη αυτή μέσα στην όλη πολυπλοκότητα της διαπλοκής τους. Σημαντικοί *ιδεολογικοί* (δηλαδή απλώς ιδεολογικοί) δροι της πάλης αυτής μπορεί να ήταν —σίγουρα ήταν— όχι ή μαρξιστική θεωρία καθ' έαυτή —αν υπάρχει καθόλου τέτοιο πράγμα— αλλά οι πολύπλοκοι και έν πολλοίς ανταγωνιστικοί μεταξύ τους τρόποι πρόσληψης, ιδιοποίησης και χρήσης της. Άλλά οι ιδεολογικοί δροι, όσοδήποτε σημαντικοί, δέν μπορούν ποτέ να είναι από μόνοι τους καθοριστικοί (τό έννοιολογικό πλαίσιο της ίδιας της μαρξιστικής θεωρίας τό αποκλείει αυτό ρητά). Κατά συνέπεια, τό μέρος αυτών των ιδεολογικών δρων που συνιστούν οι αδυναμίες, τά κενά και τά λάθη της μαρξιστικής θεωρίας όσο κι αν έπαιξαν κι αυτά τό ρόλο τους, σίγουρα δέν μπορούν να αναχθούν στη φιλοσοφική λίθο ή την εξηγητική πανάκεια που θέλει ο ψυχαναλυτής κ. Γιαννακόπουλος.

Δέν έχω καμιά δυσκολία άρχης να δεχτώ τή θέση του κ. Γιαννακόπουλου ότι, κατά τήν εποχή που μās ενδιαφέρει έδω, ή μαρξιστική θεωρία παρέμενε τυφλή άπέναντι στις ιδιόζουσες μορφές της ταξικής πάλης που έτσι κι άλλως διεξάγεται στο «έποικοδόμημα». Όπως δέν έχω και καμιά δυσκολία να δεχτώ τίς άμεσες συνέπειες τής θέσης αυτής, ότι δηλαδή, πρώτον, αυτό τό κενό έπαιξε, ως παλλαπλώς σημαίνουσα άπουσία, τόν άρνητικό ρόλο του στις προσπάθειες των ενδιαφερομένων να διεξαγάγουν συνειδητά τόν ταξικό άγώνα στο «έποικοδόμημα», όπως και, δεύτερον, ότι οφείλουμε σήμερα να επεκτείνουμε τή θεωρία μας προς αυτήν τήν κατεύθυνση. Όστόσο, κατά τή γνώμη μου, αυτές οι τόσο εϋστοχες παρατηρήσεις του κ. Γιαννακόπουλου δέν προϋποθέτουν καθόλου, όπως φαίνεται να υποστηρίζει ρητά τό κείμενό του, μίαν άκρατη (και άκριτη) δυαρχία πραγματικότητας και θεωρίας, κόσμου και ανθρώπινου νου (ή «βάσης» και «έποικοδομήματος»).

4. Ός επίλογος: Τό πρόβλημα της άπόλυτης δυαρχίας και τά διλήμματα του ήρωισμού

Ό κ. Γιαννακόπουλος γράφει επί λέξει πώς ή θεωρία δέν είναι γέννημα τής πραγματικότητας, όπως ανάμεσα στο επίπεδο τής «βάσης» και αυτό του «έποικοδομήματος» δέν υπάρχει καμιά σχέση καθορισμού, καμιά σχέση αίτιου-αίτιατου. Και πώς οι μαρξιστές δέν χρειάζονται να υποθέσουν τήν ύπαρξη τέτοιων σχέσεων γιατί στο «έποικοδόμημα» προκύπτουν πρωτογενείς κοινωνικές σχέσεις. Έπιπλέον δέ, προσάπτει στον «ϋστερο» σύντροφο τό ότι αυτός «αντιστέκεται» (μέ τήν ψυχαναλυτική έννοια) στο γεγονός τής ύπαρξης πρωταρχικών (ή πρωτογενών) κοινωνικών σχέσεων στο «έποικοδόμημα» δηλαδή σχέσεων που δέν ανάγονται στη «βάση». Τό «κλειδί» δέ για να κατανοηθεί αυτή ή «αντίσταση» είναι ή άνάλυση —τελικά πάλι μέ τή ψυχαναλυτική έννοια— τής επιλογής του «ήρωισμού» που υποτίθεται πώς κάνει ο «ϋστερος» (!) σύντροφος.

Μέ τίς πολύ λίγες δυστυχώς άκόμη γνώσεις που διαθέτω για τήν ιστορία τής φιλοσοφίας και για τήν ψυχανάλυση ένγνευι έχω να παρατηρήσω έδω τά έξής: Πρώτα άπ' όλα ο άπόλυτος δυϊσμός που επικαλείται ο κ. Γιαννακόπουλος (καμιά σχέση καθορισμού, καμιά σχέση αίτιου-αίτιατου ανάμεσα σε θεωρία και κόσμο) είναι έσωτερικά αντιφατικός. Άν δέν υπάρχει κάποιου είδους «όμοιογένεια» ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους τότε τά «μεταβατικά» μας έρωτήματα (τά όποια προφανώς μετέχουν άποκλειστικά του πόλου τής θεωρίας) δέν μπορούν κατά κανένα τρόπο να άφορούν τόν άλλο πόλο και άρα δέν είναι καν άπευθυντά. Όπως έγραφα και παραπάνω, όλόκληρη ή ιστορία τής επιστημολογίας μπορεί να διαβαστεί ως μιά προσπάθεια είτε να αναχθεί ο ένας πόλος στον άλλο (οί διάφορες μορφές μονισμού) είτε να έντοπιστεί έκείνο τό στοιχείο «όμοιογένειας» ανάμεσά τους που θά καταστήσει τόν αντίστοιχο δυϊσμό έσωτερικά συνεπή. Άλλωστε, χωρίς ίσως να τό συνειδητοποιεί άπολύτως ο ίδιος (αν επιτρέπεται στή σχετική άπειρία και στη μεγάλη μου

ἄγνοια νά μιλήσει με τετοιους ψυχαναλυτικούς ὄρους), ὁ κ. Γιαννακόπουλος μετριάζει — ἂν δέν ἀνατρέπει πλήρως— τόν ἀπόλυτο δυϊσμό του — δταν ἀφ' ἑνός μὲν μιλάει γιά πρωτογενεῖς (ἢ πρωταρχικές) σχέσεις συστατικές τοῦ «ἐποικοδομήματος» ἀλλά ἀφ' ἑτέρου καί ταυτόχρονα αἰσθάνεται τόν ἑαυτό του ὑποχρεωμένο νά χαρακτηρίσει τίς σχέσεις αὐτές ὡς σχέσεις *κοινωνικές*.

Τό ἐπισημαῖνω αὐτό γιατί τό θεωρῶ καίριο. Ἄν εἶχα τό θάρρος νά ρωτήσω εὐθέως τόν κ. Γιαννακόπουλο τό τί συνιστᾷ γιά αὐτόν τήν κοινωνικότητα τοῦ κοινωνικοῦ, δηλαδή γιατί τό ἐπιθετο αὐτό μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ ἐξίσου καί στοὺς δύο ἀπολύτως ἑτερογενεῖς κατ' αὐτόν πόλους του τότε, εἶμαι βεβαία, πῶς θέλοντας καί μὴ αὐτός θά ἐβρισκε κάποιους ἀμοιβαίους καθορισμούς ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς πόλους, δηλαδή κάποιες —ἐνδεχομένως ὄχι γραμμικές, ἐνδεχομένως ὄχι ἐκφραστικές ἀλλά ἴσως δομικές ἢ καί πιό σύνθετες ἀκόμη— σχέσεις «αἰτιουαἰτιατοῦ». Καί τότε ἴσως νά ἐνοιωθε κι αὐτός ὑποχρεωμένο τόν ἑαυτό του νά μπλέξει μέ τή βυζαντινολογία τῶν «ἐκκρίσεων», τῶν «ὑπερκαθορισμῶν» καί τᾶ συναφή...

Ἔστωσσο τό κύριο δέν εἶναι αὐτό. Ὦντως «ἡ ἥρωική λύση εἶναι τό κλειδί τοῦ προβλήματος» ἀλλά μέ ἕναν τρόπο πού τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου ἐπιτρέπει στόν ἑαυτό του —γιά νά χρησιμοποῖσῃ τὰ δικά του λόγια— νά «τὴν ἐπικαλεῖται γιά νά μὴν τὴ δεῖ».

Τί ἐννοῶ: Σέ ἀντιδιαστολή μέ τόν Ἄνατολι-κογερμανό σύντροφο πού συνειδητοποίησε τό τί πράγματικά τρέχει μέ τό καθεστῶς τῆς χώρας του καί μέ αὐτό τῶν ἄλλων χωρῶν τοῦ Ἄνατολικοῦ στρατοπέδου μόνον κατά τὰ τελευταῖα δύο-τρία χρόνια, τόσο ὁ ἴδιος ὁ κ. Γιαννακόπουλος (ἀπό ὅσα ἀφήνει νά διαφανοῦν τό κείμενο του) ὅσο καί ἐγώ (μέ τήν καθοδήγηση τῶν καθηγητῶν μου κ.κ. Μπαλά καί Μπασάκου καί μέ τήν καθοριστική συνδρομή τοῦ *Πολίτη*) εἶχαμε χάσει τίς αὐταπάτες μας γιά τὰ καθεστῶτα καί τίς χώρες αὐτές πολύ ωρῖτερα. Καί ὄχι μόνον αὐτό. Ἡ ἀνατροπὴ τῶν καθεστῶτων τῶν χωρῶν αὐτῶν ἦταν στίς ἐπιδιώξεις μας καί ἡ

κατάρρευση τους κατὰ κανένα τρόπο δέν μᾶς λύπησε —ἢ τουλάχιστον δέν θά ἔπρεπε νά μᾶς λυπήσει— ὅσο κι ἂν προφανῶς θά προτιμοῦσαμε ἢ κατάρρευση αὐτὴ νά ὀδηγήσει ἄλλοῦ ἀπὸ ὅπου σήμερα φαίνεται νά τραβᾷ.

Βέβαια, δέν μποροῦμε νά ἀρνηθοῦμε πῶς τό σόκ πού ὑποστήκαμε ἀπὸ ὅσα ἐγιναν καί ἀπὸ ὅσα ἐξακολουθοῦν νά συμβαίνουν στίς χώρες αὐτές ἦταν μεγάλο. Ἄν ὅμως προσπαθήσουμε νά ἀναλύσουμε μέ ψυχραιμία τὴν ἀρνητικὴν γεύση πού μᾶς ἄφησε καί μᾶς ἀφήνει τό σόκ αὐτό (ὁ κ. Γιαννακόπουλος γράφει, καί συμφωνῶ, γιά ἀπογοήτευση, πίκρα καί σύγχυση), θά διαπιστώσουμε πῶς αὐτὴ ἡ γεύση δέν ἔχει τίποτε νά κάνει μέ τὰ κενά καί τὰ λάθη τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, ἀπλούστατα γιατί αὐτὰ πού συνέβησαν καί συμβαίνουν στήν Ἄνατολικὴ Εὐρώπη δέν εἶχαν ἐν προκειμένῳ νά προσθέσουν ἀπολύτως τίποτε τό νέο. Τὰ λάθη δέ καί τὰ κενά αὐτὰ ἐμεῖς οἱ ἀνανεώτριες κομμουνίστριες εἴχαμε ξεκινήσει νά τὰ ψαχουλεύουμε πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια τώρα, δταν εἴχαμε ἀρχίσει πρῶτα νά ὑποψιαζόμαστε καί ὕστερα νά πιστεύουμε ἀκράδαντα πῶς οἱ χώρες τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» δέν εἶχαν τίποτε νά κάνουν μέ τό σοσιαλισμό γιά τόν ὁποῖο ἐμεῖς παλεύαμε.

Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ γεύση δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι προϊόν τοῦ ὑπολείμματος τοῦ ἑτεροκαθορισμοῦ μας ἀπὸ τὰ καθεστῶτα αὐτὰ γιατί, ὡς κομμουνίστριες τῆς ἀνανέωσης, στήν (ἐπαναστατικὴ) «ἀνανέωση» αὐτῶν, ἀκριβῶς, τῶν καθεστῶτων προσβλέπαμε. Μέ ἄλλα λόγια, τό μόνο πού ἐν προκειμένῳ μᾶς πρόσφεραν οἱ πρόσφατες ἐξελίξεις εἶναι ὅτι μᾶς ἔκαναν νά συνειδητοποιήσουμε πῶς ἡ ἰδεολογία μας καί ἡ πολιτικὴ μας ὀριζε τόν ἑαυτό της σέ ἀναφορά μέ αὐτὰ τὰ καθεστῶτα πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσα μέχρι σήμερα νομίζαμε. Ἄν δέ ὄντως ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε ἡ κατάρρευση τῶν καθεστῶτων αὐτῶν ἀποτελεῖ ἢ πρέπει νά ἀποτελέσει —ἔστω καί ἐπώδυνα— τόν καταλύτη τῆς ἰδεολογικῆς μας ἀπελευθέρωσης ἀπὸ αὐτὸν τόν ἑτεροκαθορισμό. Αὐτό νομίζω πῶς ἐννοῦσε ὁ «ὕστερος» σύντροφος δταν ἔγραφε πῶς σήμερα πιά (εὐτυχῶς) δέν διαθέτουμε «πατρίδες πρὸς ὑπεράσπιση, κόμματα καί καθο-

δηγητές, θεσμούς και μηχανισμούς δικούς μας». Και αυτή η άπελευθερωτική διαπίστωση δέν έχει, βέβαια, απολύτως τίποτε να κάνει με κανενός είδους «ήρωισμό».

Γιατί λοιπόν ο έμπειρος ψυχαναλυτής κ. Γιαννακόπουλος επιμένει τόσο πολύ στο μοτίβο του ήρωισμού; Αισθάνομαι ότι έδω που έφτασα δέν έχω άλλη επιλογή από τό να αποπειραθώ, παρά τη θέληση μου, και μέ τρόπο ψυχής — και άς μέ συγχωρήσουν, παρακαλώ, οι είδήμονες μεταξύ τών όποιών και ο ίδιος ο κ. Γιαννακόπουλος — τη δική μου ψυχαναλυτική ανάγνωση του κειμένου του.

Όπως όρθά επισημαίνει ο κ. ψυχαναλυτής, τό σύνδρομο του όλοκαυτώματος άποτελεί κατά τη θεωρία του Φρόυντ σύμπτωμα αντίστασης. Όπως δέ ύποστηρίζει επιπροσθέτως ή ίδια θεωρία, ένα άλλο σύμπτωμα αντίστασης συνίσταται στην προσπάθεια που μερικές φορές καταβάλλει ή άσθενής να άποδώσει στην ψυχαναλύτριά της — ή και σε όποιονδήποτε «άλλο» — τό φορτίο που βασανίζει την ίδια. Μέ δεδομένο τό ότι, όπως τόσο πειστικά νομίζω πως έδειξα πιο πάνω, ο Άνατολικογερμανός σύντροφος άπαλλάχτηκε γράφοντας τό δεύτερο κείμενό του από τό σύνδρομο του όλοκαυτώματος (δηλαδή της αυτοκτονίας) που τόν κατάτρεχε όσο έγραφε τό πρώτο, τολμώ, χωρίς να είμαι ψυχανάλυτρια αλλά χρησιμοποιώντας απλώς τίς ευαίσθητες γυναικείες κεραίες μου, να διαγνώσω τό έξής: ή σχεδόν ψυχαναγκαστική έμμονή του κειμένου του κ. Γιαννακόπουλου στο ρητορικό μοτίβο του ήρωισμού καθώς και ή προσπάθεια του να άποδώσει πάση θυσία στον «ύστερο» σύντροφο αυτό άκριβώς από τό όποιο ο ίδιος άπαλλάχτηκε, ίσως μαρτυρούν πως τό έν λόγω σύνδρομο του όλοκαυτώματος βασανίζει άσυνείδητα τόν ίδιο τόν κ. Γιαννακόπουλο.

Και ίδου πως έξηγώ αυτήν μου την τολμηρή ύπόθεση: Μέ αυτά που γράφει, ο κ. Γιαννακόπουλος μου επιτρέπει να θεωρήσω πως ο ίδιος ένδόμυχα άντιστέκεται στο να δει την άπελευθερωτική ιδεολογικά διάσταση της κατάρρευ-

σης τών καθεστώτων του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» γιατί παραμένει άσυνείδητα προσκολλημένος στον έτεροκαθορισμό που έγραφα πιο πάνω. Αυτό πιστοποιείται από τό γεγονός ότι αυτός θεωρεί πως ή κατάρρευση αυτή συμπαρασύρει τό μισό τουλάχιστον μαρξισμό (δηλαδή τό μοντέλο «βάση-έποικοδόμημα») χωρίς όμως να κάνει τόν κόπο να αναφέρει *έστω και ένα έπιχείρημα* (ιστορικό, κοινωνικό, έν γενέει θεωρητικό) για τό πως αυτή *συγκεκριμένα* ή κατάρρευση οδηγεί *συγκεκριμένα* σε αυτό τό *συγκεκριμένο* συμπέρασμα.

Έτσι ο κ. Γιαννακόπουλος έμφανίζεται μέ τό γραπτό του ως άσυνείδητα δέσμιος του έξής άφηρημένου διλήμματος: είτε άπαιτείται μία τόσο ριζική έλλογη αναθεώρηση του μαρξισμού ώστε ή αυτοκριτική αυτών που ύπήρξαν μαρξιστές να μήν όλοκληρώνεται παρά από την πράξη της αυτοκτονίας τους είτε παραμένει μία έλλογη έμμονή και πίστη στο λαθεμένο μαρξισμό ή όποία ταυτίζεται μέ παραίτηση από τό λόγο, δηλαδή μέ (συμβολικό) όλοκαύτωμα. Και οι δύο αυτές λύσεις είναι ήρωϊκές. Ός επιστήμων, ο κ. Γιαννακόπουλος ύπερασπίζεται τό λόγο και προφανώς διαλέγει την πρώτη. Άλλά και ως άνθρωπος αυτός πάλι την πρώτη διαλέγει. Γιατί βέβαια — άκόμη και έγω που είμαι γυναίκα, αν φανταζόμουν τόν έαυτό μου δέσμια του ίδιου διλήμματος έτσι θά διάλεγα — είναι προτιμότερο τό να είσαι ήρωϊκά νεκρή παρά ζωντανή ως βλάξ.

Όμως, όπως δήλωσα από την αρχή, άπεχθάνομαι ως γυναίκα όλόκληρο τό άνδροκρατικό μοτίβο του ήρωισμού. Κι αν ήθελα να συνοψίσω μέ μία φράση τό παρόν πρώτο δημόσιο γραπτό μου, θά 'λεγα πως εύτυχώς τό δίλημμα που θέτει ο κ. Γιαννακόπουλος δέν είναι σήμερα ύποχρεωτικό για καμιά και για κανέναν. Άρα ούτε και για τόν ίδιο.

Κυψέλη, Κυριακή 10 Ίουνίου 1990

Νάρρα Μπουβιέ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Κέκροπος 2 Άθήνα 105 58 τηλ. 3228791

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΤΣΜΟΥ ΣΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

ΑΘΗΝΑ 1989

ο πολιτης

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

όψεις του Μεσοπολέμου

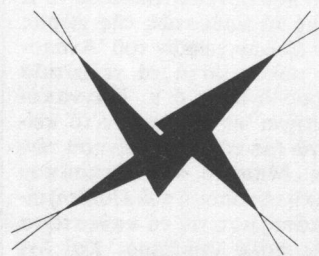
ο πολιτης

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Μιά εισαγωγή στην Επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ

ο πολιτης

ΑΘΗΝΑ 1988

Συμβολισμός και έρμηνεία στή «Μαυρομαντηλοῦ» του Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη

του Ἰωακείμ - Κίμωνος Κολουβά

Η νεοελληνική ήθογραφία, πού στά πλαίσιά της κινεῖται ή ἀφηγηματική τέχνη του Α. Παπαδιαμάντη, εἶναι ρεαλιστική. Ὁ ἴδιος ἀποκαλύπτει τίς ρεαλιστικές του προθέσεις στό προοίμιο του *Λαμπριάτικου Ψάλτη*. Στόχοι του εἶναι ή περιγραφή τῆς φύσης καί τῶν νεοελληνικῶν ἀγροτικῶν ήθῶν, καί μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά συνδέονται μέ μιά συγκεκριμένη ἀντίληψη γιά τούς ιδεολογικούς καί πολιτικούς προβληματισμούς τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας του 19ου αἰ.

Ὅμως στό διπλό αὐτό στόχο ὁ συγγραφέας προσθέτει καί ἕναν τρίτο, τήν «μετά λατρείας» ἐξύμνηση του προσώπου του Χριστοῦ. Ὁ στόχος αὐτός δέν περιορίζεται στήν ἀντικειμενική περιγραφή τῆς ἀγροτικῆς θρησκευτικότητας, ἀλλά τίθεται ἀπολύτως. Ὁ λόγος ἔρχεται νά ἐπικαλύψει τήν περιγραφόμενη ἀνθρωπογεωγραφία μέ ἕνα πέπλο ἔντονης θρησκευτικότητας. Ἀλλά ὁ θεολογικός λόγος δέν μπορεῖ νά εἶναι ρεαλιστικός, δέ συνιστᾶ περιγραφή του κόσμου, ἀλλά ἐρμηνεία του. Κατά συνέπεια καί ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐπιφέρει μιά τροποποίηση τῶν ἀρχικῶν ρεαλιστικῶν στόχων καί νά προχωρήσει σέ μιά ἐρμηνευτική προσέγγιση του ἀντικειμένου. Ἡ πραγματικότητα διατηρεῖται μέ ἀπόλυτη πιστότητα· τά πρόσωπα καί οἱ χῶροι δέν εἶναι ἀπλῶς ἀληθοφανῆ, εἶναι πραγματικά. Ἡ συγγραφική φαντασία αὐτοπεριορίζεται καί ἐπεμβαίνει μόνο στήν ἐπιλογή τῶν περιπτώσεων ἐκείνων πού κρίνονται ἄξιες γιά μυθοποίηση. Ἐτσι σέ ἕνα πρῶτο ρεαλιστικό ἐπίπεδο ὁ Παπαδιαμάντης διατηρεῖ μέ ἀκρίβεια τήν πραγματικότητα, ὅπως κυρίως ή μνήμη τήν διέσωσε.

Ἡ εἴσοδος ὅμως τῆς «ἱστορικῆς» αὐτῆς πρώτης ὕλης στό χῶρο τῆς λογοτεχνίας συνιστᾶ τήν ἀφετηρία ἑνός δευτέρου ἐπιπέδου στό ὁποῖο λειτουργεῖ ὁ παπαδιαμαντικός λόγος. Εἶναι τό αἰσθητικό ἐπίπεδο, ὅπου τά πρόσωπα διατηρώντας τά στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς τους ταυτότητας, μυθοποιῶνται ὡς λογοτεχνικοί ἥρωες. Ἡ μυθοποίηση αὐτή, ή αἰσθητική δηλ. καταξίωση τους ἔχει προφανή ήθικό στόχο: οἱ ἀφανεῖς καί ταπεινοί γνώριμοι του συγγραφέα, φορεῖς ἑνός ὑπαρξιακοῦ δράματος χωρίς λύση ἐντός τῶν κοσμικῶν πλαισίων, ἀποκτοῦν προφάνεια μέ τήν εἴσοδο τους στή σφαῖρα του λογοτεχνικοῦ μύθου. Ἡ μοναξιά, ή ἄρνηση ἀναγνώρισης καί τό ἀδικαίωτο, πού συνοδεύουν τήν πραγματική τους ζωή, γίνεται προσπάθεια νά λυθοῦν μέ τήν ἐξύψωσή τους σέ ἐπίπεδο αἰσθητικό. Γρήγορα ὅμως ὁ

συγγραφέας συνειδητοποιεῖ πῶς ἂν ή αἰσθητική καταξίωση λειτουργεῖ ὁμαλά στή σχέση του ἔργου μέ τόν ἀναγνώστη, πού ὄντως συγκινεῖται καί συμμετέχει ψυχικά στό ὑπαρξιακό πάθος τῶν ἥρῶν, δέν συμβαίνει τό ἴδιο καί μέ τούς ἴδιους τούς πραγματικούς ἥρωες. Τό ὑπαρξιακό πρόβλημα δέν λύνεται σέ ἐπίπεδο αἰσθητικό, καί ὁ συγγραφέας εἶναι ἔτσι ὑποχρεωμένος νά περιστείλει τή φιλόδοξη αἰσθητική του παρέμβαση μεταθέτοντας τή λύση σέ ἐπίπεδο θεολογικό, δηλ. ὑπερβατικό. Ἐπισημαίνουμε ὅτι τά τρία ἐπίπεδα, ρεαλιστικό, αἰσθητικό, ὑπερβατικό, δέν ἀποτελοῦν τρεῖς διαφορετικούς τρόπους ἀνάγνωσης του παπαδιαμαντικοῦ ἔργου, ἀλλά τρία στάδια αὐτοσυνειδησίας του παπαδιαμαντικοῦ λόγου, καί δέν θά πρέπει νά τά δοῦμε σά μιά ὀριζόντια ἐξελεγκτική πορεία, ἀλλά σά μιά κάθετη δόμηση ὅπου ὁ λόγος ὑπερθέτει τό ἕνα ἀνάω στ' ἄλλο.

Τίς ἀρχικές αὐτές θέσεις θά ἐπιχειρήσουμε νά καταστήσουμε περισσότερο σαφεῖς συζητώντας τήν αἰσθητική παρέμβαση ἀλλά καί τό ἀδιέξοδο πού δημιουργεῖται μέ τή λειτουργία τῶν συμβόλων στό κείμενο ἑνός ἀπό τά πιό γνωστά διηγήματα του Παπαδιαμάντη, τῆς *Μαυρομαντηλοῦς*.

Ἡ ἀφετηρία εἶναι ἐδῶ ρεαλιστική. Ὁ συγγραφέας δέν πλάθει μιάν ἱστορία ἀνάλογη μέ ὅσες θά μπορούσαν νά εἶχαν συμβεῖ στήν πραγματικότητα, ἀλλά ἀφηγεῖται τήν ἱστορία ἑνός ὑπαρκτοῦ προσώπου καί μάλιστα συγγενοῦς του. Εἶναι χαρακτηριστικό πῶς ή τρίτη παράγραφος του διηγήματος διακόπτεται ἀπό ὑποσημείωση του συγγραφέα, ὅπου δηλώνει ὅτι οἱ παρεχόμενες γιά τόν ἥρωα πληροφορίες εἶναι πραγματικές, «γεγονότα ἐξ ὄσων εἶδα ἰδίους ὄμμασιν»¹

Ἡ μέριμνα γιά τήν «ἱστορική» ἀλήθεια τῶν προσώπων καί τῶν καταστάσεων εἶναι ἕνα ἀπό τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς παπαδιαμαντικῆς πεζογραφίας. Τό πεζογράφημα δέν δημιουργεῖ μύθους, πρόσωπα καί καταστάσεις· τά παραλαμβάνει ἔτοιμα ἀπό τήν πραγματικότητα. Ἡ τακτική αὐτή δέν εἶναι καινοφανής· καί ἄλλοι συγγραφεῖς του 19ου αἰ. ἐπιδίωξαν τήν εἰσαγωγή ἀληθινῶν περιστατικῶν στό ἔργο τους. Γιά παράδειγμα ὁ Ντοστογιέφσκι μελετοῦσε συχνά τίς μικρές εἰδήσεις τῶν ἐφημερίδων γιά νά ἐντοπίσει ἐνδιαφέροντα ἐπεισόδια του ἀστυνομικοῦ κυρίως δελτίου, πού θά μπορούσαν κατόπιν νά του χρησιμεύσουν ὡς πρώτη ὕλη στήν πεζογραφική του ἐργασία. Ἡ διαφορά ἔγκειται στό ὅτι σέ μιά τέτοια περίπτωση ὁ συγγραφέας

παίρνει τό περίγραμμα μιās πραγματικῆς ἱστορίας γιά νά τό χρωματίσει ἐσωτερικά μέ τό δικό του πνεῦμα καί νά τό ἐντάξει στή συνέχεια στό εὐρύ μωσαϊκό τοῦ ἰδεολογικοῦ του συστήματος. Καταξιώνεται ἔτσι ἡ λογοτεχνική δραστηριότητα, ἀφοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι τά μυθιστορηματικά πρόσωπα κινουῦνται παράλληλα πρός τά πραγματικά καί, κατά συνέπεια, ἡ λογοτεχνία εἶναι ἀληθινή ὡς ἀντικατοπτρισμός τῆς πραγματικότητας.

Ἀντίθετα ὁ Παπαδιαμάντης δέν ἀλλοιώνει κανένα στοιχεῖο ἀπό τήν πραγματική ἱστορία τῶν προσώπων του, ἀλλά τά παρουσιάζει αὐτούσια, ὅπως ὑπῆρξαν, καί ὅπως καί ἄλλοι μάρτυρες θά μπορούσαν νά μάς διαβεβαιώσουν. Στήν περίπτωση του δέν εἶναι τά ὑπαρκτά πρόσωπα, πού καταξιώνουν τήν ἀληθοφάνεια τοῦ κειμένου, ἀλλά τό κείμενο πού κινεῖται πρός τήν καταξίωση τῶν προσώπων. Στό σημείο αὐτό ὑποκρύπτεται ὁ ἠθικός στόχος καί ἡ παιδευτική ἀξία τῆς λογοτεχνίας, ὅπως ὁ Παπαδιαμάντης φαίνεται νά τήν ὑποθέτει. Στό μεγαλύτερο τμήμα τοῦ ἔργου, πού ἐκτείνεται ἀπό τά ἀπλούστερα ἑορταστικά διηγήματα ὡς τήν *Φόνισσα*, γίνεται ὁρατό μέ εὐκρίνεια ἕνα βαθύ αἶσθημα οἴκου γιά τήν ἀνθρώπινη κατάσταση. Ἡ τραχύτης τῶν ἡθῶν, ἡ κοινωνική ἀδικία καί τά οικονομικά προβλήματα εἶναι μόνον μέρος μιᾶς γενικότερης κατάστασης. Τά πρακτικά προβλήματα συνδυάζονται μέ βαθύτερα ψυχικά καί ὑπαρξιακά, πού ὀρίζονται ἀπό τήν παραγνωρισμένη εὐαίσθησία, τήν ἀδιαφορία τῶν ἄλλων, τήν ἄρνηση κατανόησης καί συμπάθειας, τή μοναχικότητα, τήν ἀσθένεια καί τόν θάνατο, πού εἶναι συχνά σκληρότερος καθῶς πλήττει νέα καί ἀθῶα ἄτομα κυρίως παιδιά. Ἡ ὑπαρκτική ἐμπειρία δημιουργεῖ τό αἶσθημα ὅτι ἡ ζωή παραμένει ἀδικαίωτη. Ἡ σκέψη τοῦ Παπαδιαμάντη κατά ἕμμοιο τρόπο στρέφεται γύρω ἀπό τό θέμα αὐτό. Θέτει στό κέντρο τῆς τά σύντομα πορτρέτα τῶν καθημερινῶν καί ἀσήμαντων γωαριμιῶν του τῆς Σκιάθου, πού περικλείουν ὅμως ὅλο τό βάρος καί τή δραματικότητα τῆς ὑπαρξέως. Παραλαμβάνοντας ἡ λογοτεχνία στή θεματική τῆς τά μικρά, ἀντιρωϊκά καί λησμονημένα αὐτά πρόσωπα τά σφραγίζει μέ τήν αἴγλη τῆς αἰσθητικῆς καταξίωσης, τά ἀνασύρει ἀπό τήν ἀφάνεια καί τά καθιστᾷ προσιτά στή δική μας εὐαίσθησία. Ἔτσι ἡ ἄρνηση συμπάθειας καί κατανόησης μέ τήν ὁποία ἡ πραγματική ζωή προσπερνᾷ τά ἀτομικά αὐτά δράματα αἴρεται ὅταν ἡ πραγματικότητα γίνει λογοτεχνία, μεταφερθεῖ δηλ. σέ αἰσθητικό ἐπίπεδο. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ λογοτεχνία ἀποκτᾷ μιᾷ ἠθική λειτουργία καταξιώνοντας αὐτά τά πρόσωπα, ἀλλά ταυτόχρονα καί μιάν ἠθική δικαίωση τῆς ὑπαρξέως τῆς.

Ἡ ρεαλιστική βάση διατηρεῖται πάντα στό διήγημα τῆς *Μαυρομαντηλοῦς*. Στό κέντρο βρίσκεται ὁ ἐξάδελφος Γιαννιός μέ τίς σκληρές συνθήκες ζωῆς του, τήν αὐτοθυσία καί τή μοναξιά του. Ἡ ὑπόθεση εἶναι ἀπλή. Καθῶς ὁ ἥρωας φαρεῦει, ἕνα παιδάκι πού κινδυνεύει νά πνιγεῖ κοντά στόν βράχο τῆς Μαυρομαντηλοῦς. Ὁ Γιαννιός προστρέχει στίς κραυγές τῆς μητέρας καί σώζει τό παιδί μέ σοβαρό κίνδυνο τῆς δικῆς του ζωῆς. Ἐάν ὅμως ἐπιχειρήσουμε νά συνοψίσουμε ἔτσι τό διήγημα αἰσθανόμεστε ὅτι προδίδουμε ἕνα πλεόνασμα νοήματος πού πλανᾷται χωρίς ἐμφανές κέντρο βάρους στίς δέκα παραγράφους τοῦ κειμένου καί χωρίς σύνδεση μέ τήν ὑπόθεση πού περιγράφεμα.

Ὁ κατακερματισμός ἑνός τόσο ἀπλοῦ κειμένου σέ φαινομενικά, τουλάχιστον, ἀσύνδετες παραγράφους εἶναι ἕνα ἀπό τά πρῶτα στοιχεῖα πού πρέπει νά σταματήσουν τήν προσοχή μας. Διαταράσσεται ἡ αἰτιοκρατική σύνδεση πού εἶναι μιᾷ ἀπό τίς βασικές ἀπαιτήσεις τῆς ρεαλιστικῆς γραφῆς. Ἔτσι πολύ δύσκολα συνδέονται μέ τήν ὑπόθεση: ἡ δεύτερη παράγραφος, ὅπου διά μακρῶν περιγράφεται ὁ κῆπος τοῦ ἥρωα, ἡ τέταρτη, ὅπου ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τή λογοτεχνική παράδοση γιά τόν σκόπελο τῆς Μαυρομαντηλοῦς καί ἡ σύντομη ὄγδοη παράγραφος, ὅπου μέ λυρική ἔξαρση ὁ ἀφηγητής ὁραματίζεται τήν ἐρωτική ἔνωση τοῦ Γιαννιοῦ καί τῆς ἀπολιθωμένης Μαυρομαντηλοῦς. Τό κείμενο λοιπόν δέν συνδέεται αἰτιοκρατικά, λογικά δηλ. ὅπως ἡ ἀληθοφάνεια τοῦ ρεαλισμοῦ ἀπαιτεῖ. Θά ὑποστηρίξουμε ὅμως ὅτι ἀκριβῶς στίς τρεῖς ἀποκλίνουσες παραγράφους μάς προσφέρονται κλειδιά ὅχι μόνο γιά τήν κατανόηση τοῦ συγκεκριμένου κειμένου, ἀλλά σέ προέκταση ἀποκαλυπτικά γιά πολλά λεπτά σημεία τῆς ποιητικῆς τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἐνα δεύτερο πλήγμα δέχεται ἡ ρεαλιστική ἀφήγηση μέ τήν κυριαρχική παρουσία τοῦ ἀφηγητῆ, πού ἐλέγχει σέ ὅλα τά σημεία τήν ἀφήγηση παρεμβαίνοντας ἀνάμεσα στόν ἀναγνώστη καί στά διαδραματιζόμενα. Τά πρόσωπα δέν ἀναπνεύουν ἐλεύθερα καί οἱ διάλογοι εἶναι ἐλάχιστοι. Τό πράγμα ὅμως ἐξηγεῖται ἐσωτερικά: ὁ ἥρωας βυθισμένος στήν μοαξιά του, τήν ἀδιαφορία καί τήν ἀγνωμοσύνη τῶν ἄλλων δέν ἔχει τή δυνατότητα νά ἀρθρώσει διάλογο. Τό κείμενο ἐπιμένει ἰδιαίτερα στήν συναισθηματική καί ἐρωτική μοναξιά τοῦ ὄριμου πιά στά χρόνια ἥρωα. Ἡ μοναξιά του ὑποδουλώνεται μέ τή σιωπή του. Ὁ ἴδιος δέν μιλά οὔτε μιᾷ φορά στό κείμενο, οἱ διάλογοι ἀνήκουν στούς τρίτους. Τή σιωπή τοῦ ἥρωα ἔρχεται νά καλύψει ἡ δυναμική παρέμβαση τοῦ ἀφηγητῆ πού ἀναλαμβάνει νά μιλήσει ἐκεῖνος γιά λογαριασμό του. Ἡ παρέμβαση ὅμως τοῦ ἀφηγητῆ ἀποτελεῖ τό ἀποφασιστικό βῆμα γιά τήν εἴσοδο τοῦ ἥρωα στή λογοτεχνία, ἀλλά καί γιά τή μετατόπιση τοῦ κειμένου ἀπό τό ρεαλιστικό στό αἰσθητικό ἐπίπεδο. Μέ τόν δυναμισμό τῆς παρεμβολῆς του ἀνακατανέμει τή ρεαλιστική πρώτη ὕλη ἔτσι πού ἀντί τό κείμενο νά παραπέμπει στήν ἐξωτερική πραγματικότητα, στρέφεται πρός τόν ἑαυτό του καί ἐκδιπλώνεται ὡς μιᾷ εἰκόνα ἐρμηνευτικῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἐνα τρίτο πλήγμα στή ρεαλιστική ἀφήγηση, πού καθίσταται δυνατό ἀπό τήν παντοδύναμη παρουσία τοῦ ἀφηγητῆ, εἶναι ἡ μή εὐθύγραμμη δόμηση τοῦ κειμένου. Συνήθως

1. Ἡ Γ. Φαρίνου - Μαλαματάρη στό βιβλίο τῆς *Ἀφηγηματικές Τεχνικές στόν Παπαδιαμάντη. 1887-1910*, Κέδρος, Ἀθήνα, 1987, ἐρμηνεύει τήν ὑπόσημείωση αὐτή ὡς «φαινομενική ἀντίσταση τοῦ κειμένου στό νά ἀφομοιωθεῖ στίς συμβατικές κατηγορίες τῆς λογοτεχνίας» (σελ. 25). Πράγματι, ἡ ἀντίσταση αὐτή θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ στή σχολιαζόμενη ἐδῶ προσπάθεια ἠθικῆς καταξίωσης τῆς πραγματικότητας μέσω τῆς λογοτεχνίας.

2. Βλ. τό κεφάλαιο *Story and Discourse in the Analysis of Narrative* στό βιβλίο τοῦ Jonathan Uyller, *The Pursuit of Signs, Semiotics, Literature, Deconstruction*, Routledge and Kegan Paul, London, 1981, σ.σ. 169-187.

τά αφηγηματικά κείμενα δομούνται ως μία ακολουθία επεισοδίων που είτε απορρέουν από μία αρχική υπόθεση είτε ορίζουν κάποιο τελικό αποτέλεσμα.² Για παράδειγμα, το αρχικό γεγονός του άτυχους γάμου της Άννας Καρένινα καθιστά υποχρεωτική την ακολουθία των γεγονότων που οδηγούν στην αυτοκτονία της. Αντίθετα, η διαφθορά της γαλλικής κοινωνίας στην περίοδο της Παλινόρθωσης οδηγεί τον Σταντάλ να προκαθορίσει το δραματικό τέλος του Ζυλιέν Σορέλ στο μυθιστόρημα του *Τό κόκκινο και το μαύρο*, και κατά συνέπεια τα προγενέστερα επεισόδια συγκροτούνται έτσι ώστε να καταστήσουν αναπότρεπτο το θάνατο του ήρωα.

Διαφορετική είναι η δομική αρχή που διέπει το διήγημα του Παπαδιαμάντη. Τα θέματα των δέκα παραγράφων του δέν βρίσκονται πάντα, όπως υπαινιχθήκαμε, σε άμεση σχέση προς το βασικό επεισόδιο της σωτηρίας του παιδιού. Όχι μόνον η μακροσκελής περιγραφή του «μυστηριώδους κήπου», και η λαογραφική παράδοση της Μαυρομαντηλούς δίνουν την έντύπωση χαλαρής σύνδεσης με την υπόθεση, αλλά και το ίδιο το επεισόδιο αποκλιμακώνεται κατά αντιδραματικό τρόπο. Το κέντρο όμως του βάρους δέν θά πρέπει να αναζητηθεί ούτε στην εϋθύγραμμη δόμηση, ούτε στην δραματική κορύφωση. Ολόκληρο το κείμενο παρουσιάζει μία κυκλική συγκρότηση όχι γύρω από ένα κεντρικό επεισόδιο αλλά γύρω από μιάν εικόνα: του απελπισμένου έναγκαλισμού ανθρώπου και απολιθωμένης μορφής, που και σημασιολογικά είναι τονισμένη καταλαμβάνοντας μόνη της την μικρή αλλά κεντρική ὄγδοη παράγραφο του κειμένου:

«ὁ Γιαννιός» ἐλθὼν ἐνηγκαλίσθη τὴν Μαυρομαντηλοῦ, ὅπως ἀληθεύει ἐφ' ἅπαξ τὸ ρητόν: «Μία ψυχὴ εἰς δύο σώματα!»

Ἄ! μόνη ἡ Μαυρομαντηλοῦ, ἡ λίθινη ψυχὴ, ἡ ἀσφριγῆς καὶ ἀνέραστος κόρη, ἡ ὄστρεοκόλλητος καὶ κογχυλόφθαλμος νύφη, ἡ ἄτρωτος καὶ χαλίκοςπαρτος εὐνή, ἡ ἀπίρανδρος χήρα, ἡ ἀπενθής μελανέμων, μόνη αὕτη ἔδωκεν ἄσυλον εἰς τὸν γηραιὸν βασανισμένον ναύτην, καὶ μόνη ἐδέχθη τὰς περιπτύξεις καὶ τοὺς ἀσπασμούς τοῦ Γιαννιοῦ τοῦ ξαδέλφου μου.

Πτωχὴ Μαυρομαντηλοῦ! Πτωχότερε Γιαννιέ ἐξαδέλφῃ μου!»³

Οὐσιαστικά αὐτὴ ἡ εἰκόνα με τὸν προφανὴ συμβολικὸ χαρακτήρα γίνεται ἡ παραγωγικὴ πηγὴ καὶ μορφοποιητικὴ δύναμη τοῦ ὑπολοίπου κειμένου καὶ σὲ ἐσωτερικὴ σχέση με αὐτὴν δομεῖται τόσο τὸ θέμα ὅσο καὶ ἡ ὑπόθεσί του.

Πράγματι ἡ συμβολικὴ εἰκόνα τοῦ έναγκαλισμοῦ εἶναι ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴ σκηνοθεσία τοῦ επεισοδίου τῆς σωτηρίας τοῦ παιδιοῦ ἔτσι ὥστε ὁ Γιαννιός νὰ ὀδηγηθεῖ μέχρι τὸ βράχο. Ἦδη ὁ ἀφηγητὴς με τὴν παρέμβαση του ὀδηγεῖ τὴν συμβολικὴ ἔνωση τοῦ ἥρωα με τὸν θρυλικὸ σκόπελο. Στὴν παράγραφο τέσσερα —μιὰ ἀπὸ τίς ἀποκλίνουσες ὅπως σημειώσαμε— διαβάζουμε:

«καὶ διατὶ τάχα δέν θά ἐπενθηφόρει (ἡ Μαυρομαντηλοῦ) δι' ἄλλον εἰμὴ διὰ τὸν Γιαννιόν; Ἄλλὰ καὶ διατὶ ὄχι διὰ τὸν Γιαννιόν ἀλλὰ δι' ἄλλον; Οὕτε αὐτός οὕτ' ἐκεῖνη ἐγνώρισον ποτὲ τὴν εὐτυχίαν. Ὅσον ἔρωτα εἶχεν ἀπολαύσει ποτὲ ἡ Μαυρομαν-

τηλοῦ, ἄλλον τόσον ἀπέλαυσε καὶ ὁ Γιαννιός ὁ ξαδερφός μου. Κ' ἐκεῖνη μὲν, τίς οἶδεν, ἐάν ποτὲ ὑπῆρξε γυνή, πρὶν ἀπολιθωθῆ καὶ γίνῃ πέτρα, ἂν ὅτε ἦτο γυνὴ ἐγνώρισεν ἔρωτα· ὁ δὲ Γιαννιός, ὁ ἐξαδέλφός μου, οὐδ' ἔτρεφεν ἐλπίδα ν' ἀπολιθωθῆ τουλάχιστον γιὰ νὰ γίνῃ πέτρα.

Ἄτυχῆς Μαυρομαντηλοῦ! Ταλαίπωρε Γιαννιέ ἐξαδέλφῃ μου!»⁴

Ἡ Μαυρομαντηλοῦ λοιπὸν λειτουργεῖ ὡς σύμβολο μέσα σὲ κείμενο καὶ γι' αὐτὸ, ὅπως εἶναι ἄλλωστε φανερό, δανεῖζει τὸ ὄνομά της στὸν τίτλο του. Θά πρέπει ὅμως νὰ μὴ διαφύγει τῆς προσοχῆς μας, ὅτι πρὶν εἰσελθεῖ στὸ κείμενο ἡ Μαυρομαντηλοῦ εἶναι ἤδη συμβολικὰ φορτισμένη καὶ μάλιστα διττῶς. Ἀπὸ τῆς μίας πλευρᾶς ἀνήκει στὴν κατηγορίαν ἐκεῖνη τῶν λαογραφικῶν παραδόσεων πού ὀνομάζονται «Μαρμαρώματα»⁵, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ μιὰ λόγια παράδοση πού ξεκινᾷ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἀπὸ τὸ VI βιβλίον τῶν *Μεταμορφώσεων* τοῦ Ὀβιδίου (στιχ. 145-312), ὅπου καὶ ἡ ἱστορία τῆς Νιόβης, πού μεταμορφώνεται σὲ βράχο. Ἡ ἀναφορά στοὺς ἑπτὰ γιούς τῆς Μαυρομαντηλοῦ⁶, πού χάθηκαν σὲ ναυάγιο συνδέει ἄμεσα τὴ λαογραφικὴ παράδοση με τὸν μῦθο τῆς Νιόβης πού κ' ἐκεῖνη θρήνησε ἑπτὰ γιούς κ' ἑπτὰ θυγατέρες.

Στὶς δύο αὐτὲς παραδόσεις ἐγγράφεται τὸ σύμβολο τοῦ Παπαδιαμάντη, ἔτσι ὥστε νὰ λειτουργεῖ ὡς ἕμμεσος σχολιασμός καὶ σύμβολο ἑνὸς συμβόλου. Πρόκειται γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς διακειμενικότητος (intertextualité), ὅπου τὸ δεδομένο κείμενο ἀνακαλεῖ καὶ ἔρχεται σὲ διάλογο με μιὰ προϋπάρχουσα λογοτεχνικὴ παράδοση.

Θά πρέπει νὰ σημειωθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ, ὅτι στὴν περίπτωση τῆς λαϊκῆς προφορικῆς παράδοσης ἡ προέλευσις τοῦ συμβόλου εἶναι μετωνυμικὴ. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ σκοπέλου με τὴν ὁμοιότητα πρὸς γυναικεῖα μορφή ὑποβάλλει τὴ δημιουργία τῆς σχετικῆς παράδοσης.

Ἀντίθετα, στὴ λόγια παράδοση ἡ προέλευσις τοῦ συμβόλου εἶναι μεταφορικὴ. Ἡ θλίψη ὡς μεταφερόμενη ἔννοια ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ βράχο ὡς μεταφορά. Ἡ γυναικεῖα μορφή —ἡ Νιόβη— μεταμορφώνεται σὲ βράχο. Τὸ παιχνίδι τῆς μεταφορᾶς ἐγχεῖται στὸ ὅτι δύο ἀσυμβίβαστες μεταξύ τους ἔννοιες —ἡ γυναίκα καὶ ὁ βράχος— συνδέονται ἀπροσδόκητα μεταξύ τους ἔτσι ὥστε μιὰ συγγένεια, πού ἡ καθημερινὴ ὄραση δέν ἔχει μέχρι τώρα παρατηρήσει, νὰ ἔρχεται στὸ φῶς. Ἀναδύεται ἔτσι μιὰ καινούρια ἔννοια πού ὀφείλεται στὴν ἀπόδοση ἑνὸς ἀσυνήθιστου καὶ

3. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Ἄπαντα*, Τόμος Δεύτερος, κριτικὴ ἔκδοσις Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα, 1982, σ. 166.

4. *Ἄπαντα*, op. cit., σσ. 158-159.

5. Βλ. Δημητρίου Σ. Λουκάτου, *Εἰσαγωγή στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήνα, 1977 σσ. 151-156.

6. *Ἄπαντα*, op. cit., σελ. 159.

7. Γιὰ τὸν ὄρο καὶ τὴ λειτουργία τῆς διακειμενικότητος βλ. Iulia Kristeva, *Σημειωτική, Recherches pour une Semanalyse*, Éditions du Seuil, Points, Paris, 1969 καὶ *La Revolution du Langage Poétique*, Collection "Tel Quel", aux Éditions du Seuil, Paris, 1974.

ἀπροσδόκητου κατηγορήματος στην μεταφερόμενη έννοια. Ἡ μεταφορά ὡς πρωτογενῆς φάση τοῦ συμβόλου λειτουργεῖ ἔτσι κατά τρόπο γνωσιολογικό, ἀποκαλύπτοντας καὶ ὀνοματοθετώντας νέες διαστάσεις στὶς σχέσεις τῶν πραγμάτων, ἐρμηνεύοντας δηλ. μὲ μιά νέα προοπτικὴ τὴν πραγματικότητα.⁸

Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται ἀρχικὰ ὁ Παπαδιαμαντῆς ἀνανεώνοντας τὸν παραδεδομένο συμβολισμό. Ὁ δυστυχῆς καὶ ἀνέραστος Γιαννιὸς μέσα ἀπὸ τὸν ἀπελπισμένο ἐναγκαλισμὸ του μὲ τὸ βράχο τείνει —στά μᾶτια τοῦ ἀφηγητῆ-παρατηρητῆ— νὰ γίνεῖ σύμβολο.

Καὶ οἱ δύο παραδόσεις ὅμως, λαϊκὴ καὶ λόγια, πού ὀδηγοῦν στὴ συμβολικὴ μυθοποίησιν τοῦ ἥρωα ἀνήκουν στὸ χωρὸ τῶν μνημείων τοῦ λόγου καὶ ὡς τέτοια περιορίζονται στὴ σφαῖρα τῆς αἰσθητικῆς. Τὸ δρᾶμα ὅμως τοῦ Γιαννιοῦ εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ὑπαρξιακὸ καὶ γιὰ τοῦτο ἡ αἰσθητικὴ καταξίωσις ἐλάχιστα ἱκανοποιεῖ. Τὸ ἀδιέξοδο αὐτὸ ὑπαινίσσεται ὁ συγγραφέας ὅταν ὁμολογεῖ τὴν ἀδυναμία τοῦ Γιαννιοῦ νὰ ἀπολιθωθεῖ, νὰ μεταβληθεῖ καὶ ὡς ὑπόστασις σὲ σύμβολο: «ὁ δὲ Γιαννιὸς ὁ ἐξάδελφός μου οὐδ' ἔτρεφε ἐλπίδα ν' ἀπολιθωθῆ τουλάχιστον καὶ νὰ γίνῃ πέτρα».

Ἡ συνειδητοποίηση τῶν πεπερασμένων ὀρίων τοῦ αἰσθητικοῦ ἐπιπέδου θὰ ὀδηγήσει τὸ συγγραφέα στὸ τρίτο ὑπερβατικὸ ἐπίπεδο. Καὶ στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ τὸ σύμβολο κρατᾷ τὴν κυρίαρχη θέση. Δὲν πρόκειται πλέον γιὰ σύμβολο πού δημιουργεῖ ὁ ἀνθρώπινος λόγος, δηλ. ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία, ἀλλὰ γιὰ ἀποκαλυπτικὸ σύμβολο, γιὰ ἱεροφάνεια. Αὐτὴν τὴ φορά λειτουργεῖ ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα τοῦ λόγου, ἐντοπιζέται στὴ φύση καὶ εἰσέρχεται στὸ λόγο στὸ μέτρο πού τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου γίνονται ἀντιληπτά ὡς ἱερά, ἀπὸ τὴ στιγμή δηλ. πού ὁ κόσμος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ συμβολίσει. Στὴν περίπτωσιν τῆς αἰσθητικῆς τὸ σύμβολο ἔχει βεληνεκές τόσης ἐκτάσεως ὅση καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ σημειολογικοῦ συστήματος πού τὸ δημιουργεῖ. Ἀντίθετα, τὸ σύμβολο ὡς ἱεροφάνεια ὀδηγεῖ στὴ σύμπτωσιν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἀφοῦ τὸ αἰσθητὸ σημεῖο —καὶ δὲ θὰ πρέπει νὰ λησμονήσουμε ὅτι στὴν βιβλικὴ καὶ πατερικὴ γλῶσσα τὸ θαῦμα ὀνομάζεται «σημεῖον»— εἶναι ἡ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἀποκαλύπτεται ὁ ὑπερβατικὸς κόσμος. Ἐάν στὴν αἰσθητικὴ τὸ σύμβολο διατηρεῖ μίαν ἀπονωμένη ἀτομικότητα, παραμένει δηλ. κλειστὸ μέσα στὸ συγκεκριμένο σημειολογικὸ του σύστημα, στὴ θρησκεία, παρὰ τὸ ἐπιμέρους περιεχόμενον του, συνδέεται μὲ τὸ συνολικὸ γεγονός τῆς σωτηριολογίας, τῆς παρεμβάσεως δηλ. τοῦ θεοῦ στὸν κόσμον.⁹

Ὁ Παπαδιαμαντῆς ἀντιμέτωπος μὲ τὸ ἀδιέξοδο τοῦ αἰσθητικοῦ συμβόλου ὀδηγεῖται στὴν ἀντικατάστασίν του ἀπὸ ἱερά σύμβολα. Σὲ διηγήματα ὅπως ὁ *Φτωχὸς Ἅγιος*, ὁ *Γάμος τοῦ Καραχμέτη* καὶ τὸ *Νησί τῆς Οὐρανίτσας*, τὸ ἀδιέξοδο λύνεται χάρις στὴν παρέμβαση τοῦ θεοῦ. Οἱ ἥρωες ἀκολουθοῦν μιά πορεία μοναξιάς, κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπομόνωσης, ἀχαριστίας, παράλληλη μὲ ἐκείνη τοῦ Γιαννιοῦ. Πεθαίνουν στὸ τέλος ἀδικημένοι ἢ παραγνωρισμένοι ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ περίγυρο, πού τοὺς ἀρνεῖται ἀκόμα καὶ τὴν μετὰ θάνατον δικαίωσιν. Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ παρεμβαίνει ἡ θεία δικαιοσύνη: ὁ τόπος, ὅπου εἶναι θαμένοι, ἀναδίδει μιά λεπτὴ εὐωδία, τὸ ἄρωμα τῆς πνευ-

ματικῆς τρυς τελειώσεως. Οἱ ἴδιοι γίνονται μὲ τὴ μεταθανάτια δικαίωσίν τους σύμβολα ἱεροφανείας, σύμβολα δηλ. πού ἀποκαλύπτουν τὴ θεία παρουσία στὴ σφαῖρα τοῦ αἰσθητοῦ, καὶ τὴ βαθιὰ, μυστικὴ συνοχὴ τοῦ κόσμου κάτω ἀπὸ μίαν κατακερματισμένη ἐπιφάνεια.

Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ —τέταρτη— διάστασις τῆς ὕλης ὑποδηλώνεται καὶ στὸ διήγημα πού μᾶς ἀπασχόλησε μὲ τὴν παρουσία τοῦ «μυστηριώδους κήπου». Ἡ μὴ ρεαλιστικὴ περιγραφή τοῦ κήπου μὲ τὴν παρεμβολὴ ἑνὸς ὀμηρικοῦ ἀποσπάσματος, καὶ τὴν ἔντονη ρητορικότητα ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς «ἡ γραφὴ μιᾶς περιγραφῆς πού γίνεται ἡ περιγραφή τῆς γραφῆς».¹⁰ Πρέπει ὅμως νὰ μᾶς ἀπασχολήσει ὁ λόγος πού ὠθεῖ τὸν Παπαδιαμαντῆ σὲ μιά τόσο ἀκραία χρῆσις τοῦ λόγου πού κινδυνεύει νὰ ὀδηγήσει σὲ ναυάγιο τῆς συνοχῆς τοῦ κειμένου του.

Διαβάζοντας προσεκτικὰ τὸ κείμενον διαπιστώνουμε ὅτι θέτει δύο βασικὰ θέματα. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ περιγράφει τὴν ἰδανικὴν ἄρμονίαν ἀνάμεσα στὸ μικρόκοσμον (κῆπος) καὶ τὸ μακρόκοσμον (οὐράνιος θόλος — ἥλιος — σελήνη) ἔτσι ὥστε ὁ κῆπος τοῦ Γιαννιοῦ νὰ μεταβληθεῖ σὲ πρότυπον τοῦ παραδεισιακοῦ κήπου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ κῆπος παραμένει «μυστηριώδης», ἀνερμήνευτος, δηλ. «ὡς βιβλίον μὲ ἱερογλυφικὸς χαρακτήρας».¹¹ Τονίζεται δηλ. ἡ δυσαρμονία νὰ ἀποκρυπτογραφῆσιν τὴν παρουσίαν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κάτω ἀπὸ τὰ σύμβολα τοῦ αἰσθητοῦ.

Τέλος τὸ ἐμβόλιμον —καὶ ἐκ πρώτης ὀψεως παράδοξον— ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα περιγράφει μεταφορικῶς τὴν κίνησιν συνέλευσης τῶν Ἀχαιῶν ὡς κίνησιν κυμάτων καὶ ἀγροῦ μὲ στάχνα. Στὸν Ὅμηρον ὅμως ἔχουμε τὴν παρουσίαν μιᾶς μυθικῆς, προ-ὀρθολογικῆς σκέψης. Ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ παρομοίωσις δὲν λειτουργοῦν ὡς ρητορικὰ ἢ ποιητικὰ σχήματα λόγου. Μέσ σὲ ἕνα κόσμον θαυμαστῶν ἰσορροπιῶν καὶ ἀναλογιῶν ὁ ψυχικὸς μικρόκοσμος βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση καὶ παράλληλη πορεία μὲ τὸ μακρόκοσμον.¹²

Αὐτὴν τὴ μυθικὴ σκέψιν, ὅπου ὁ κόσμος εἶναι ταυτόχρονα πραγματικὸς καὶ συμβολικὸς, φαίνεται νὰ νοσταλγεῖ ὁ Παπαδιαμαντῆς παραθέτωντας τὸ ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα στὴν περιγραφή τοῦ κήπου του τῆς κρυφῆς ἄρμονίας.

8. Τὴν ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἄποψιν γιὰ τὴν μεταφορὰ ἀναλύει στὶς σπουδὲς VI (*Le travail de la ressemblance*) καὶ VII (*Metaphore et Référence*) ὁ Paul Ricoeur, *La Metaphore Vive*, Éditions du Seuil, Collection, L'Orbre Philosophique, Paris, 1975, σσ. 121-312.

9. Γιὰ τὴ σημασίαν τοῦ συμβόλου στὴ θρησκείαν βλ. Mircea Eliade, *Traite d' Histoire des Religions*, Petite Bibliothèque Payot, Paris, 1975, ἰδιαίτερα τὸ κεφάλαιον «La Structure des Symboles» σσ. 367-382, καὶ Erns Cassirer, *La Philosophie des Formes Symboliques*, 2. *La Pensée Mythique*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1972, σσ. 299-305.

10. Γ. Φαρίνου — Μαλαματάρη, *Ἀφηγηματικὲς Τεχνικὲς*, ὁρ. cit., σελ. 110.

11. *Ἄπαντα*, ὁρ. cit., σελ. 155.

12. Βλ. τὸ κεφάλαιον «Παρομοίωσις, Σύγκρισις, Μεταφορὰ, Ἀναλογία, ὁ Δρόμος ἀπὸ τὴ μυθικὴ στὴ Λογικὴ Σκέψιν», στὸ βιβλίον τοῦ Bruno Snell, *Ἡ Ἀνακάλυψις τοῦ Πνεύματος*, Ἑλληνικὲς ρίζες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σκέψης, Μετάφρασις Δανιὴλ Ι. Ἰακώβ, Β' ἔκδοσις, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα, 1984, σσ. 257-294.

Γιά τήν εὐρωπαϊκή «Ίστορία τῆς Εὐρώπης»

τῆς Ἀγγελικῆς Κωσταντακοπούλου

Πρόσφατα ξαναθυμηθήκαμε τό ἔνδοξο ἀρχαῖο καί βυζαντινό παρελθόν μας καί τή συμβολή του στή διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί πολύ θιχτήκαμε πού οἱ δυτικοευρωπαῖοι καί μάλιστα ἑταῖροι μας τῆς ΕΟΚ μᾶς ἀγνόησαν. Πρόκειται βέβαια γιά τήν *Εὐρωπαϊκή Ίστορία τῆς Εὐρώπης* πού ἀνέλαβε ἔδω καί μερικά χρόνια νά γράψει μιά ομάδα δυτικοευρωπαϊῶν ἱστορικῶν ὑπό τήν διεύθυνση τοῦ Ζάν Μπατίστ Ντυροσέλ, καί ἡ ὁποία πρόκειται νά κυκλοφορήσει τόν Ὀκτώβριο 1990 μέ τή χρηματική τουλάχιστον ὑποστήριξη τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ΕΟΚ. Μιά συντομευμένη μορφή της θά χρησιμοποιηθεῖ τήν ἐπόμενη σχολική χρονιά ὡς ἐγχειρίδιο γιά τούς μαθητές ἡλικίας 16-18 ἐτῶν. Ὑπάρχει τέλος προοπτική νά προβληθεῖ μέ βάση τό ἴδιο κείμενο μιά σειρά τηλεοπτικῶν ἐπεισοδίων.

Σ' αὐτό τό κείμενο δέν θά ἀναφερθοῦμε οὔτε στήν πολιτική σημασία πού ἔχει τό γεγονός ὅτι προγραμματίστηκε καί χρηματοδοτήθηκε ἀπό τά ἀρμόδια ὄργανα τῆς ΕΟΚ γιά νά κυκλοφορήσει σέ ὅλες τίς χώρες καί γλώσσες τῆς Κοινότητος ἐκτός ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν ἐλληνική γλώσσα οὔτε βέβαια στό περιεχόμενο τό ἴδιο, μιά καί δέν ἔχει γίνει εὐρύτερα γνωστό, (μόνο τά περιεχόμενα του

δημοσιεύτηκαν πρόσφατα, *Καθημερινή*). Αὐτό πού ἀξίζει νά σχολιαστεῖ μέ βάση τά σημερινά δεδομένα, πού δέν εἶναι καθόλου ἀντικρουόμενα, μπορεῖ νά συνοψιστεῖ σέ τρία σημεία:

α) ἡ γενική ἱστορική ἀντίληψη μέ βάση τήν ὁποία συντάχθηκε καί διορθώθηκε τό ἔργο,

β) ἡ κοινωνική λειτουργία τῆς ἱστορικής γνώσης μέσα στήν Εὐρώπη, καί

γ) οἱ ἀντιδράσεις πού προκάλεσε στήν Ἑλλάδα ἡ συγγραφή αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἀπό ἐπώνυμους πολίτες, μαθητές, φοιτητές, πολιτικές καί ἐκκλησιαστικές ἀρχές, (ἐπιστολή τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς κυβέρνησης καί ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ Τζ. Τζανετάκη καί ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Αντ. Σαμαρᾶ πρὸς τόν πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ΕΟΚ Ντελὸρ καί ἀρχιεπίσκοπου Σεραφεῖμ) ἐπιστημονικά ἰδρύματα, τούς Πρυτάνεις, τήν Ἀκαδημία κ.λπ., καθῶς καί οἱ ἰδεολογικές θέσεις πού προβλήθηκαν. Τό γεγονός ὅτι τελικά «ἡ Ἐπιτροπή τῆς ΕΟΚ διεχώρησε τή θέση της ἀπό τό ὑπό ἔκδοση βιβλίον» (*Ἡ Καθημερινή* καί *Τά Νέα* 19-5) —δέν ἔγινε σαφές ἂν μαζί μέ τήν ἠθική ἀνακλήθηκε καί ἡ οἰκονομική βοήθεια γιά τήν ἔκδοση του πού κι αὐτή ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἀριθμό τῶν ECU ἔχει συμβολικό χαρακτήρα— δέν μᾶς

ἐμποδίζει νά ἀντιμετωπίσουμε τό συγκεκριμένο ἔργο ὡς ἀντιπροσωπευτικό μιᾶς γενικότερης ἀντίληψης γιά τήν κοινωνική λειτουργία τῆς ἱστορικής γνώσης στήν Ἐνωμένη Εὐρώπη. Σ' αὐτό συνηγοροῦν ὄχι μόνο οἱ προσπάθειες γιά ἐνιαία εὐρωπαϊκή πολιτική στά πολιτισμικά θέματα ἀλλά καί ἡ εὐδιάκριτη ἱστοριογραφική τάση πού διαγράφεται τά τελευταῖα χρόνια στή Δυτική Εὐρώπη.

Ἄς παρακολουθήσουμε ὁμως ἀπό τήν ἀρχή πῶς δύο μῆνες πρὶν ἀνέκυψε στήν Ἑλλάδα μέσα ἀπό τίς στήλες τοῦ ἡμερήσιου τύπου τό ζήτημα τῆς *Εὐρωπαϊκῆς Ίστορίας τῆς Εὐρώπης*. Ἡ γνωστοποίηση τῆς ὑπαρξῆς της προκάλεσε ἀντιδράσεις ἱερῆς ἀγανάκτησης γιά τόν παραγκωνισμό τῆς συμβολῆς τοῦ ἀρχαίου καί βυζαντινοῦ πνεύματος στή διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι μέσα σέ σύντομο σχετικῶς διάστημα γράφθηκαν πάμπολλα ἀρθρα καί στάλθηκαν ἐπιστολές διαμαρτυρίας στόν ἡμερήσιο τύπο. Ἐνα ἀκόμα «σκάνδαλο» ἀπασχόλησε τήν ἐλληνική ἐπικαιρότητα τόσο σοβαρά ὥστε παραλίγο «νά μᾶς πιάσει ὑστερία», ἂν κάποιοι ψυχραῖοι καί σῶφρονες δέν παρενέβαιναν ἐγκαίρως κἀνοντάς μας σχετικές συστάσεις (Ελ. Ἀρβελέρ, *Τό Βῆμα*

22-4· Τ. Βουρνά, *Αύγη*, 24-4). Ταχύτατα και ἡ τηλεόραση ἀνέλαβε μέ συνεντεύξεις εὐρωβουλευτῶν καί ἱστορικῶν νά μάς ἐνημερώσει σχετικά. Οἱ χαρακτηρισμοί πού ἀποδόθηκαν στό ἐν λόγω βιβλίο εἶναι ἐντυπωσιακοί, ἀκόμα περισσότερο ἂν σκεφτοῦμε πῶς δλόκληρο δέν τό ἔχει διαβάσει κανεῖς καί πῶς μόνο δύο ἢ τρεῖς ἀπό ὄσους διατύπωσαν τίς ἀπόψεις τους ἔχουν διαβάσει τίς 215 πρώτες ἀπό τίς 500 σελίδες του: «προκλητική γιά τίς παραλήψεις της "Ἱστορία τῆς Εὐρώπης" (*Τά Νέα*, 21-4)· «παιδαγωγικό ὀλισθημα» (*Καθημερινή*, 24-4)· «ἀνιστόρητο ἔργο» (δ.π. 28-4, ἐπιστολή Ελ. Κούκου πού ἀνατυπώθηκε καί στήν ἐφημ. *Ὁρδός Τύπος*, 4-5)· «ὀλίγον ἀνόητος τίτλος» (*Καθημερινή*, 29-4)· «ἐπιστημονικοφανές ἀνοσιούρηγμα» καί «ἱστορικό τερατούρημα τό ὁποῖο σίγουρα θά πεταχτεῖ μέ περιφρόνηση στό καλάθι τῶν ἀχρήστων τῆς *Ἱστορίας!*» (Ν. Μαραγκοῦ, Εὐρωπαϊκές πολιτισμικές σκαϊότητες, *Ἐξόρμηση*, 29-4)· «ὑποπτο σκαλάθυρμα», «τερατογέννημα», «βανασούρηγμα», «ἱστορική κουρελού», «ἀπαράδεκτο ἐπιστημονικά, ὑποπο πολιτικά», «ἐπαίσχυντη ἐκδοσι» (Μ. Πλωρίτης, «Τά Μυστήρια τῶν Βρυξελλῶν. Ἐρωτήματα καί συμπεράσματα γύρω ἀπό μίαν ἀνιστόρητη "Ἱστορία"», *Τό Βῆμα*, 29-4) κ.λπ.

Οἱ ἀντιρρήσεις ὥστόσο πού προκαλοῦν τίς παραπάνω ἀντιδράσεις φαίνεται νά μήν ξεκινοῦν ἀπό ζητήματα πού ἀγγίζουν τήν οὐσία τοῦ θέματος. Ὁ παραγκωνισμός τοῦ ἀρχαιο-ἐλληνικοῦ καί βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, γεγονός ἀναμφισβήτητο γιά τούς ἀγανακτισμένους Ἑλληνας ἱστορικούς καί ἀρθογράφους ἀλλά ἐντελῶς ἀνακριβές σύμφωνα μέ τόν Ζ. Ντυροζέλ (βλ. σχετικά τή συνέντευξή του *Ἐλευθεροτυπία*, 9-5), ὄχι μόνο ὀδηγεῖ στήν καταδίκη τῆς ἱστορίας ὡς «αἰρετικής» (Μ. Σακελλαρίου, *Τό Βῆμα*, 22-4), ἀλλά παίρνει καί διαστάσεις ἀξιολογικές («περίπου περιφρονεῖ τήν Ἑλλάδα», Γ. Πεσμαζόγλου, *Ἐλευθεροτυπία*, 17-4· «ἀνθελληνική πρωτοβουλία», δ.π. 20-4· «πολιτισμική εὐρωπαϊκή «γενοκτονία», *Τά Νέα*, 24-4) καί θεωρεῖται ἔμμεσα ἢ ἄμεσα ὡς μία ἀκόμη ἐκδήλωση τῆς δυτικῆς ἐπιβουλῆς ἐναντίον τοῦ ἐλληνισμοῦ («ὄ γάλλος ἱστορικός ὑπηρετεῖ κάποιες προθέσεις μείωσης τοῦ ἐλληνισμοῦ — προθέσεις, ὄχι μόνο πολιτικές ἀλλά θά ἔλεγα καί ρατσιστικές», Μ. Πλωρίτης, δ.π.), μοτίβο πού ὡς γνωστόν ἐπιστρατεύεται συχνότατα σέ στιγμές ἐθνικῆς ἀνασφάλειας καί σκόπιμης ἀποφυγῆς ἢ καί ἀδυναμίας νά ἐρμηνευτεῖ ἡ πραγματικότητα.

Ὅρισμένοι ἀδυνατοῦν νά ἐντοπίσουν τά συγκεκριμένα κίνητρα καί ὡς ἐκ τούτου «ἀποροῦν πῶς συνέβη αὐτό» (Απ. Βακαλόπουλος καί Μ. Ἀνδρόνικος, *Τό Βῆμα*, 22-4 καί 6-5), τούς «φαίνεται ἀπίστευτο» (Α.Κ., Ἡ μυστηριώδης «Εὐρωπαϊκή Ἱστορία τῆς Εὐ-

ρώπης», *Καθημερινή*, 29-4) καί ἡ «ἀπόφαση ἀκατανόητη» (ἐπιστολή Κ. Καλόγρη, δ.π. 24-4). Μερικοί ὑποστηρίζουν πῶς «οἱ Κοινοτικοί ἄλλο εἶχαν στό νοῦ τους ἀπό αὐτό πού βγήκε» (*Τό Βῆμα*, 22-4) ἢ πῶς «τό ἔργο δέν ἀνταποκρίνεται στούς σκοπούς πού ἐτάχθησαν πρῖν ξεκινήσει ἡ συγγραφή του...» (Γ. Πεσμαζόγλου *Ἐλευθεροτυπία*, 17-4), γι' αὐτό ἡ Κομισιόν καλεῖται νά «ἀποτρέψει τή σοβαρή παραπλάνηση καί ἀνωμαλία» (*Τό Βῆμα*, 22-4) καί νά «προφυλάξει τόν πολιτισμό της ἀπό ἐπιδοξους παραχαράκτες» (Δ. Νιάνιαν, *Ἐλευθεροτυπία*, 20-4). Μαζί μέ τούς συγγραφείς καταγγέλληκε καί μάλιστα μέ ὄρους θεολογικούς ἡ ΕΟΚ καί τά ἀρμόδια διοικητικά της ὄργανα. Σίγουρος καί γιά τό ποιοί ἐπιβουλεύονται τόν ἐλληνισμό ὁ Μ. Πλωρίτης γράφει: «Ἄν γιά τίς προθέσεις τοῦ κ. Ντυροζέλ ὑπάρχουν ἀμφιβολίες, δέν μπορεῖ νά ὑπάρχουν γιά τίς προθέσεις τῆς "Κομισιόν" — πού, τό λιγότερο, προσπαθεῖ συστηματικά νά "κουκουλώσει" ἐκ τῶν ὑστέρων μίαν ἐπαίσχυντη ἐκδοσι...», καί πιό κάτω «ἡ μισαλλόδοξη καί κακόσχημη ψευτοσοφία καί κιβδηλεία πού ἐτοιμάζεται νά πρακτορεύσει ἡ Εὐρωπαϊκή Κοινότητα, εὐτελίζοντας τό ὄνομά της καί τήν ἰδέα πού τή γέννησε...» (δ.π.).¹ Ἡ φαντασία ὀρισμένων ἀγγίζει τίς μύχες σκέψεις τῶν ἑταίρων μας. Γι' αὐτούς ἡ Κοινότητα «τό ἔκανε γιά νά μήν δυσαρεστήσει μέ τούς διθυράμβους της γιά μάς τούς φίλους τους τούς Τούρκους! Ναι!...» (*Ἐξόρμηση*, 3 - 6).

Σύμφωνα μέ ἄλλους ἡ εὐθύνη γιά τή «διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας» βαρύνει ἀποκλειστικά τούς συγγραφείς καί ἰδιαίτερα τόν κύριο ὑπευθينو τῆς ἐκδοσης: «Ὁ κ. Ντυροζέλ δέν κατόρθωσε νά ἀντιληφθεῖ σέ πιό βαθμό ὁ ἐλληνικός πολιτισμός συμμετέχει στή διαμόρφωση τοῦ πνεύματος καί τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης...» (Μιά ἱστορία γιά Βησιγόθους, *Καθημερινή*, 19-4). Ὅσο γιά τούς ὑπόλοιπους συγγραφείς τῆς Ἱστορίας Ὁ Ν. Μαραγκός κάνει συγκεκριμένες προτάσεις ὥστε νά ἀποκαλυφτοῦν τά μίσθαρνα ὄργανα τοῦ παπισμοῦ καί τοῦ σωνισμοῦ: «Πρωταρχικό λοιπόν καθῆκον τῶν Εὐρωβουλευτῶν μας καί τίς ἐθνικότητές τους! Ὁ παραμερισμός τοῦ ρόλου τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας καί τῆς σημασίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας στά πεπωμένα τῆς Εὐρώπης, δέν εἶναι «συνήθης», «ἐποσειωδής» καί ἀθέλητη... ἀβλεψία! Εἶναι πράξη καθαρά ἐμπαθοῦς πολιτικῆς σκοπιμότητος!... Εἶναι βάνουση προσπάθεια παραγκωνισμοῦ μιάς περιφανοῦς προσφορᾶς στήν ἀνθρώπινη πορεία, γιά κάποια ἀσήμαντα τωρινά ὠφέλη ταπεινά!...». Καί συνεχίζει μέ πιό ἀποκαλυπτικό τρόπο: «Εἶναι ἀνάγκη νά πληροφορηθοῦμε ἂν αὐτοί οἱ κύριοι εἶναι φανατικοί Καθολικοί, πού παθαίνουν... ἄλλεργία δταν ἀκοῦνε γιά

Βυζαντιοί καί Ὁρθοδοξία. Εἶναι ἀνάγκη νά μάθουμε μήπως εἶναι Ἑβραῖοι ζηλωτές. Ὁ κ. Ντελόρ ἔχει καθῆκον νά μάς πληροφορήσει ... νά ἀποδεικνύει ἀνά πᾶσαν στιγμῆν, ὅτι δέν διακατέχεται ἀπό ἰδεοληπτικούς φανατισμούς ἢ ρατσιστική λευχαιμία» (*Ἐξόρμηση*, 29-4). Βέβαιος καί ὁ ἀρθογράφος τῆς *Καθημερινῆς* πῶς «εἶχαν πρόθεση οἱ Εὐρωπαϊοί συγγραφείς νά μάς θίξουν» ἀνατρέχει στό παρελθόν καί διαπιστώνει πῶς οἱ δυτικοί «μιά ζωῆ τό κάνουν εἴτε ἀπό τά διάφορα συμπλέγματα τους ἐναντι τῆς Ἑλλάδας, ...εἴτε ἀπό φθόνο...». Ἡ παραμπομπή στόν Βολταῖρο, μέσα ἀπό τό «Βυζαντιο» βιβλίο τοῦ καθηγητῆ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας κ. Βλάση Φειδᾶ, πού τά λέει ὅλα», ἐρχεται κι αὐτή φυσιολογικά νά ἐπιβεβαιώσει τήν παλαιότητα ἐπιβουλῆ τῆς Δύσης κατὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ (Σπ. Ἀλεξίου 29-4).

Ἡ ἀναζήτηση ἀκόμη τῶν πιθανῶν αἰτίων πού προκαλοῦν τίς συστηματικές ἐκδηλώσεις «ἐνόος φανατισμένου ἀνθελληνισμοῦ» ὀδηγεῖ τόν Χρ. Γιανναρά κατευθεῖαν στό «ὀμαδικό ὑποσυνείδητο τῶν Εὐρωπαϊῶν». Μ' αὐτούς τούς βιολογίζοντες καί κατεξοχίαν ἰδεαλιστικούς ὄρους πού ἔλκουν τήν καταγωγή τους ἀπό γνωστές ρατσιστικές θεωρίες περί ἐθνῶν-ἀτόμων ἐπιχειρεῖται νά ἐξηγηθεῖ συλλήβδην ὅλη ἡ ἱστορική ἐξέλιξη τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, ἡ «μικρασιατική καί κυπριακή τραγωδία, ἡ κηδεμονία μας ἀπό τούς Βίτελσμπαχ καί τούς Γλιξμπουργκ, ἡ συστηματική ἀλλοτρίωση τῆς ἑλλαδικῆς διανοῆς καί Παιδείας» (*Δημοσιογράφος*, 27-5). Ἔτσι τό μανιχαϊστικό αὐτό σχῆμα λειτουργεῖ διττά: ἐντάσσει, ὅτι «ἐλλαδικό» στή μεριά τοῦ καλοῦ καί ὅ,τι δυτικό («ἀτομοκεντρισμός, νοσηρχία, χρησιμοθηρία») στή μεριά τοῦ κακοῦ. Καί τό κυριότερο ἀποπροσανατολίζει τήν ἐρευνα ἀπό τήν ἀναζήτηση τῶν ἐσωτερικῶν κοινωνικῶν καί οἰκονομικῶν συγκρούσεων καί συναινέσεων. Παρά τίς κάποιες διαφορές λοιπόν κοινός ἄξονας τοῦ λόγου τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων διανοουμένων ἀποδεικνύεται ἡ στεῖρα προγονολατρία, ἡ

1. Οἱ ὑπογραμμίσεις αὐτές καί οἱ ὑπόλοιπες εἶναι τῶν συγγραφέων. Βλ. ἐπίσης ἐφημ. *Πρῖν*, 22-4 καί *Ἐλευθεροτυπία*, 24-4.

2. Γιά μιά ἀκόμα φορά δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά καταγγελλεῖ τό ἐγχειρίδιο *Ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους* καθώς καί ἄλλα. «Ὁλοι αὐτοί πού σήμερα διαμαρτύρονται γιά τό βιβλίο τοῦ κ. Duroselle ἔχουν ποτέ ἀνοίξει τό βιβλίο τοῦ κ. Σταυριανοῦ, ὑποχρεωτικό ἐγχειρίδιο ἱστορίας ὀχτώ χρόνια τώρα γιά τά Ἑλληνόπουλα τῆς Α' Λυκείου; Ἐχουν ποτέ ξεφυλλίσει τήν Ἱστορία τῆς Γ' Γυμνασίου, πού σερβίρει στό ἀγουρο παιδί, σάν τελευταία λέξη τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, τίς κωμικές ἀρχές ἐνόος παλαιοντολογικοῦ μαρξισμοῦ;» Χρ. Γιανναράς, «Ὁ ἀνθελληνισμός στό ὀμαδικό ὑποσυνείδητο», *Δημοσιογράφος*, 27-5 βλ. καί ἐπιστολή *Τά Νέα*, 25-4.

ἀδυναμία κριτικῆς καὶ ἐρμηνείας τοῦ παρόντος, ὁ ἄκρατος ἰδεαλισμὸς καὶ ἡ συμπλεγματικὴ ἀντιμετώπιση τῆς Δύσης.

Ὁλόκληρο τὸ φάσμα τοῦ κραυγαλέου νεοελληνικοῦ λόγου δὲν χρειάζεται νὰ στηριχθεῖ σὲ ἐπιχειρήματα, γιὰ τὴν «ἀναπαλλοτριωτὴ» ἐπίδραση τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸν εὐρωπαϊκὸ εἶναι αὐτονόητη, ἐξάλλου ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ ἐπιστήμονες μὴ Ἕλληνες. Ὡστόσο «ὁ πνευματικὸς ἀνθρώπου» σὲ ἐπιστολὴ τους πρὸς τὸν Ντελόρ, πού δὲν ἔχει λιγότερο σπασμωδικὸ χαρακτήρα, θέλοντας νὰ τὸν πείσουν νὰ ἀποτρέψει «μιά πολιτισμικὴ εὐρωπαϊκὴ γενοκτονία μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινοτήτας», ἐπικέντρωσαν τὴν ἐπιχειρηματολογία τους στὸ γλωσσικὸ καὶ μόνο, τὰ δάνεια δηλαδή τῆς ἐλληνικῆς στὶς εὐρωπαϊκῆς γλώσσες, σ' ἓνα θέμα προσφιλὲς μὲν σὲ ὀρισμένους κύκλους —πολλὲς ἐπιστολὲς σὲ ἐφημερίδες κινήθηκαν πάνω στὸ ἴδιο μοτίβο— ἀλλὰ φορμαλιστικὸ καὶ κυρίως ἀπλουστευτικὸ (*Τά Νέα*, 24-4 πρβλ. καὶ 21-4).

Τέλος δὲν ἔλλειψαν καὶ κάποιες κραυγὲς αὐτοκριτικῆς: Ἡ γραφειοκρατικὴ ἀδράνεια τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν (*Αὐγή*, 25-4 κ.ἀ.), ἡ κατάργηση τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν (*Ἐξόρμηση*, 29-4) καὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας² καὶ τὸ γεγονός ὅτι «ἀνεχθήκαμε... ἓνα χωρὶς προηγούμενο δημόσιο «ξεκοιλιασμα» τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας («Γιούργια» ἢ περὶ εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. *Ἡ Καθημερινή*, 26-4) συνέβαλαν ὥστε νὰ ἀγνοεῖται «ἡ σημερινὴ Ἑλλάδα ὄχι μόνον σάν Παρόν ... ἀλλὰ καὶ σάν Ἱστορικό Παρελθόν» (Μ. Πλωρίτης, δ.π.). Ἀκόμη περισσότερο ὁ Μ. Ἀνδρόνικος ἐπιχείρησε νὰ αἰτιολογήσει τὴν καθυστερημένη πληροφόρηση γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου ὄχι μόνον μὲ τὴ γραφειοκρατία τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν ἀλλὰ γενικότερα μὲ τὴν «πολὺ ἀσθενικὴ παρουσία μας στὸν ἐπιστημονικὸ στίβο τῆς Εὐρώπης, τὴν ὑποβάθμιση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας στὴν Ἑλλάδα ... τὴν ἀδυναμία μας νὰ συνειδητοποιήσουμε τὰ μηνύματα πού ἐκπέμπει ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ ἡ εὐρωπαϊκὴ «παιδεία» (*Τό Βῆμα*, 3-6). Ἄν καὶ οἱ παραπάνω σκέψεις προτείνονται ὡς ἐρμηνεία, δὲ φαίνεται ὡστόσο νὰ ἀγγίζουν, ἂν ὄχι τὸ τεράστιο ζήτημα τῆς παραγωγῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης στὴν Ἑλλάδα, τουλάχιστον τὸ θέμα τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας τῆς ἱστορικῆς γνώσης, πού βρίσκεται στὴν καρδιά αὐτοῦ τοῦ «σκανδάλου».

Τὸ κρεσέντο τῶν ἀντιδράσεων διαδέχτηκε μιά πιὸ ψύχραιμη ἀντιμετώπιση. Τὰ σχετικὰ κυριακτικὰ ἀρθρα 13-5 πού εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μέσα ἀπὸ τὶς στήλες τῆς *Καθημερινῆς* καὶ τοῦ *Βῆματος* καθὼς καὶ τὰ ἐπόμενα ἐβαζαν σὲ μιά κάπως ὀρθολογικὴ βάση τὸ ζήτημα ξεκινώντας

ὡστόσο ἀπὸ τὴν ἴδια θέση καὶ προβληματικῆ. Ἡ κάθαρση ἦρθε στὶς 18-5 δταν ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς ΕΟΚ διεχώρισε τὴ θέση τῆς ἀπὸ τὸ ὑπὸ ἔκδοση βιβλίο. Παρόλα αὐτὰ «ἡ διπλωματικὴ στάση σιωπῆς ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸ θέμα πού τήρησαν οἱ ὑπουργοὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν βορείων κρατῶν-μελῶν» τὴν ἴδια μέρα, δταν ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς κυβέρνησης καὶ ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ Τζ. Τζαννετάκης μαζί μὲ τὸν καθηγητὴ καὶ ἀκαδημαϊκὸ Μιχ. Σακελλαρίου ἀνέπτυξαν στὸ Συμβούλιο ὑπουργῶν πολιτισμοῦ τῆς ΕΟΚ τὸ ζήτημα, βρίσκοντας τὴ συμπαράσταση τῶν Ἰσπανῶν, τῶν Πορτογάλων καὶ τῶν Ἰταλῶν (*Καθημερινή*, 19 - 5), πρέπει μάλλον νὰ ἐκληφθεῖ ὄχι ὡς ἀναγνώριση «λάθους», ὅπως θριαμβευτικὰ τιτλοφόρησε σχετικὸ δημοσίευμα ἀπογευματινῆς ἐφημερίδας (*Τά Νέα*, 19-5), ἀλλὰ ἀντίθετα ὡς ἐμμονὴ σὲ παρόμοιες ἱστορικῆς θέσεις τίς ὁποῖες ὁμοῦ κρῖνουν ὅτι οὔτε ἡ κατάλληλη ὥρα οὔτε ὁ κατάλληλος τρόπος εἶναι νὰ κυκλοφορήσουν.

Μετὰ ἀπὸ τὴν κάθαρση ἀκολούθησε, ἂν ὄχι τὸ τέλος τῶν σχετικῶν δημοσιεύσεων, πάντως «τὸ τέλος τῆς Ἱστορίας». Ἔτσι τιτλοφόρησε τὸ ἀρθρο τοῦ ὁ καθηγητῆς καὶ ἀκαδημαϊκός Μ. Σακελλαρίου (*Τό Βῆμα*, 27-5). Κατὰ τὴ γνώμη του «μετὰ τῆς 18 Μαΐου δὲν ἔχει λόγο ἡ ἀνακίνηση τοῦ θέματος, γιὰ τὴν ἔπαυση νὰ ὑπάρχει ἡ πολιτικὴ διάστασή του, ἡ δὲ οὐσιαστικὴ δὲν μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ πρὶν δημοσιευθεῖ τὸ βιβλίο...». Ἡ ἐπὶ ἀνῶθενος τῆς «ἀνωμαλίας» τῆς ἐγκρίσεως τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς ΕΟΚ» πράγματι ἐπιτευχθήκε χάρις στὴν ἐλληνικὴ δυναμικὴ παρέμβαση. Ὡστόσο μέσα ἀπὸ τὶς σπασμωδικῆς ἀντιδράσεις καὶ τὶς κενολογίες πού εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἔμεινε ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴ θεωρηθῆκε σκόπιμο νὰ γραφεῖ μιά Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία τῆς Εὐρώπης σήμερα μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς ΕΟΚ. Ἄν ἡ ἱστορικὴ ἀντίληψη μὲ βάση τὴν ὁποία γράφτηκε τὸ συγκεκριμένο ἔργο ἐντάσσεται σὲ μιά γενικότερη κοσμοαντίληψη, πού ἀφορᾶ ὄχι μόνον τὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκοδόμηση καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, μήπως τότε πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχὴ ἑνὸς νέου κεφαλαίου τῆς σύγχρονης εὐρωπαϊκῆς ἱστοριογραφίας;

Διαφοριστικὸ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι τὸ *Πληροφοριακὸ σημεῖωμα* (Βρυξέλλες, 16.11.89, βλ. καὶ ἐλληνικὴ μετάφραση *Ἡ Καθημερινή*, 6-5), ὅπου μὲ ἀρκετὰ σύντομο ἀλλὰ μὲ περιεκτικὸ τρόπο ὁ Ντυροζέλ ἐκθέτει στὴν Ἐπιτροπὴ τὴν ἱστορικὴ ἀντίληψη μὲ βάση τὴν ὁποία γράφτηκε τὸ συγκεκριμένο βιβλίο (πρβλ. τὴ συνέντευξη τοῦ ἴδιου, *Ἐλευθεροτυπία*, δ.π.), ὁ κατατεμαχισμένος λοιπὸν εὐρωπαϊκὸς χῶρος παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ ὡς τὴν Πολωνία (ποῖς ἐπο-

χῆς ἀραγε Πολωνία;) καὶ ἀπὸ τὴν Νορβηγία ὡς τὴν Πορτογαλία ἐνιαῖος μὲ μιά θαυμαστὴ ὁμοιογένεια πού ἐπιτυγχάνεται στὸ ὄνομα μῆς κοινῆς πολιτισμικῆς παράδοσης. «Ἡ κέλτικη φάση (600-100 π.Χ.), ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καὶ οἱ «ἐπιδράσεις» τῆς, οἱ Γερμανοὶ, ὁ Καρλομάγνος, ἡ δυτικὴ χριστιανοσύνη, οἱ καθεδρικοὶ ναοί, τὰ πανεπιστήμια, ἡ Ἀναγέννηση, ἡ ἐμπορικὴ, τεχνολογικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἐπέκταση τῆς Εὐρώπης σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο» αὐτοὶ εἶναι οἱ χρονολογικοὶ καὶ ἰδολογικοὶ ἄξονες πού ἀναφέρονται στὸ κείμενο, οἱ ἴδιοι γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξυφάνθηκε αὐτὴ ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτιστικὴ κοινότητα καὶ ταυτότητα. Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ σύμφωνα πάντα μὲ τὸ ἴδιο κείμενο αὐτὴ δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ποικίλων ἱστορικῶν διεργασιῶν. Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι θὰ περίμενε κανεὶς, οἱ ἀπαρχές τῆς δὲν ἐντοπίζονται ἀπλῶς «πρὶν ἀπὸ τὰ ἔθνη κράτη» ἀνάγονται στὴν προϊστορία, μὲ καθοριστικὸ σταθμὸ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρλομάγνου.^{2α}

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διακρίνει κανεὶς πίσω ἀπὸ τὰ παραπάνω πασιγνώστα ἱστοριογραφικὰ μοτίβα συγκεκριμένους (ὄχι ἀναγκαστικὰ ὑποπτους!) πολιτικούς καὶ ἰδεολογικοὺς στόχους: Μὲ τὴν ἀποσιώπηση ἐνδοκρατικῶν καὶ ἰδεολογικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἔθνικῶν συγκρούσεων πού κόστισαν τὴ ζωὴ σὲ ἑκατομύρια ἀνθρώπους, ἐνοποιοῦνται αὐθαίρετα διαφορετικῆς καὶ ἀντιτιθέμενης πραγματικότητας καὶ ἰσοπεδώνεται ὁ ἀντίστοιχος γεωγραφικὸς χῶρος μὲ τὴν ἀπάλειψη τῶν πολιτικῶν συνόρων. Καὶ ὅλα αὐτὰ στὸ ὄνομα μῆς κοινῆς πολιτισμικῆς εὐρωπαϊκῆς ταυτότητας ἡ ὁποία εἶναι ἤδη κατακτημένη, ἀφοῦ λειτουργεῖ ὡς συνεκτικὸς δεσμὸς καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ περίοδο, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ζητούμενο τοῦ παρόντος. Γιὰ τὴ νομιμοποίησιν τῆς καὶ τὴν ἀποτελεσματικότερη λειτουργία τῆς στὸν εὐρύτατο χῶρο γιὰ τὸν ὁποῖο προορίζεται τὸ βιβλίο αὐτό, γίνεται ἡ γνωστὴ ἀναγωγὴ στὸ ὅσο δυνατόν ἀπώτερο παρελθόν, τὴν προϊστορία. Τὸ ἐπόμε-

νο στάδιο τῆς ἴδιας συλλογιστικῆς δὲν εἶναι στὴν οὐσία παρά ἡ ἀφετηρία, τὰ ἐρωτήματα τοῦ παρόντος:

Οἱ νέες θέσεις συμπυκνώνουν ἀλλὰ καὶ προσφέρουν τὸν ἰδεολογικὸ ὄπλισμό γιὰ μιὰ δημιουργικὴ ἐκκίνηση τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης πρὸς ἐπέκταση σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα καὶ τοὺς γεωγραφικοὺς χώρους, τῆ στιγμῆ πού ἄλλες δυνάμεις τείνουν νὰ κερδίσουν τὴν ἀποκλειστικὴ κυριαρχία σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο.

«Οἱ ἔθνικισμοὶ καὶ οἱ «ἐμφύλιοι πόλεμοι» ἀνάμεσα στοὺς Ἑρωπαίους τὸν 20ο αἰώνα ὁδήγησαν στὴν ἐξασθένιση αὐτοῦ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου καὶ σὲ μιὰ ὀπισθοδρόμηση τοῦ δημιουργικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Γιὰ τὸν καθηγητὴ Ντυροζέλ «ἡ νέα Εὐρῶπη γεννημένη μέσα ἀπὸ τὸ κοινοτικό πρόγραμμα ξαναχτίζει ἀργὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορικὴ ταυτότητα καὶ τὸ δημιουργικὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ συνεργία ἀνάμεσα στὶς διάφορες κουλτοῦρες οἱ ὁποῖες ὥστόσο ἀνήκουν σὲ ἓνα καὶ τὸν ἴδιο πολιτισμό. Ἡ Εὐρῶπη πού ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὰ ἔθνικα κράτη, ξαναφτάνει στὸ τέλος τοῦ αἰῶνα μας στὶς πρωταρχικὲς τῆς διαστάσεις». Ἄν καὶ στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Πληροφοριακοῦ Σημειώματος γίνεται ἀποκλει-

στικὴ ἀναφορά στὸ πολιτισμικὸ στοιχεῖο καὶ ἀναδεικνύεται ἡ κοινὴ εὐρωπαϊκὴ πολιτισμικὴ ταυτότητα σήμε-ρα, εἶναι σαφές ὅτι τὸ κείμενο μᾶς παραπέμπει στὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, δηλαδὴ στὴ φάση τῆς ἐκβιομηχάνισης, τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς ἀποικιοκρατικῆς ἐπέκτασης τῆς Εὐρώπης. Εἶναι χαρακτηριστικὴ αὐτὴ ἡ ἔμμεση καὶ νοσταλγικὴ ἀναδρομὴ στὴν περίοδο τῆς δυναμικότερης ἀνάπτυξης τῆς. Διατυπῶναι μὲ σαφήνεια τὸ κυριότερο αἴτημα στὴ σημερινὴ συγκυρία: ἡ Εὐρῶπη μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ κλείσει τὸ διάλειμμα «τῶν ἔθνικῶν καὶ τῶν «ἐμφυλίων πολέμων»».

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ δυναμικὴ ἐκκίνηση τῆς Εὐρώπης στὴν ἀρένα τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας προϋποθέτει τὴ σφυρηλάτηση ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς ἰσχυρῶν συνεκτικῶν δεσμῶν: ὅπως ἡ νομισματικὴ ἑνοποίηση, ἡ στρατιωτικὴ, ἡ ἑνοποίηση τῆς ἀγορᾶς, ἡ κατάργηση τῶν τελωνειακῶν κ.ἄ. δεσμεύσεων πού ἐπιβάλλει ἡ ὑπαρξὴ ἔθνικῶν συνόρων, ὁ συντονισμὸς ἐρευνητικῶν προγραμμάτων κ.λπ., εἶναι προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπικράτηση μιᾶς ὁμοιογενοῦς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀμβλυσσης τῶν πολιτικῶν καὶ πολιτισμικῶν ἰδιαιτεροτήτων πού ἐκφράζουν καὶ καλλιεργοῦν τὰ ἔθνικα κράτη, ἔτσι καὶ ἡ διάχυση καὶ ἀποδοχὴ τῶν ἴδιων πολιτιστικῶν ἀξιών, εἶναι κι αὐτὴ ἀναγκαία γιὰ τὴ δημιουργία ἰσχυρῶν συνεκτικῶν ἰδεολογικῶν δεσμῶν ἀνάμεσα στοὺς πολίτες τῆς ἑνωμένης Εὐρώπης.^{2β} Ἀλλὰ κοινότητα στόχων δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ νὰ λειτουργήσει κοινωνικά στὸ παρόν, ἂν δὲν ριζώνει στὸ παρελθόν. Μιὰ πετυχημένη διατύπωση γιὰ τὴν ἑνοποιητικὴ λειτουργία τῆς ἱστορικῆς γνώσης καὶ τὸν πρωταρχικὸ ρόλο τῆς στὴ διαμόρφωση μιᾶς ἐνιαίας εὐρωπαϊκῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας προέρχεται ἀπὸ πρόσφατο δημοσίευμα ἐνὸς ἡ ἱστορικοῦ. «Μιὰ ταυτότητα σημαίνει πρῶτα-πρῶτα μιὰ μνήμη», γράφει ὁ A. Minc, ἀντιπρόεδρος καὶ γενικός διευθυντὴς τῶν ἑνωμένων Εὐρωπαϊκῶν Ἐπιχειρήσεων.³ Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία τῆς Εὐρώπης δὲν κάνει τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ κατασκευάζει αὐτὴ τὴ μνήμη. Ἐκεῖνη δηλαδὴ πού τονίζει τὰ κοινὰ φυλετικά, κοινωνικά, οἰκονομικά, πολιτιστικά στοιχεῖα ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ, ἀνιχνεύει τὶς κοινὲς τοὺς ρίζες στὸ μεσαιωνικὸ παρελθόν, ἀμβλύνοντας τὶς ἔθνικες ἰδιαιτερότητες καὶ διαφορὰς τους. Μέσα στὴ γενικότερη τάση γιὰ «ἐπιστροφή τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνα» τὸ βιβλίο τοῦ M. Banniard, *Πολιτισμικὴ γένεση τῆς Εὐρώπης (5ος-8ος αἰ.)*, Seuil, βλ. *Monde*, 20.4.90 ἀποτελεῖ τὸ πιὸ κοντινὸ παράδειγμα. Ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρόσφατη ἱστοριογραφικὴ τάση ἐπιβάλλεται ἀπὸ ἓνα ἐπίκαιρο αἴτημα πολιτικῆς καταρχὴν σημασίας

ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἀπὸ μιὰ σειρά ἐξίσου σαφῶν ἐνδείξεων, ὅπως ἡ ἴδρυση στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας μιᾶς «εὐρωπαϊκῆς ἔδρας» ἀπὸ πέρυσι (*Le Monde*, 23.2.90) καὶ κυρίως τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ἀντικείμενο τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἱστορίας, ὅπως ἀναπροσδιορίστηκαν πρόσφατα στὴ Γαλλία μέσα στὴ σύγχρονη πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ συγκυρία ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Ἐρευνας H. Curient. Τὰ ἐρωτήματα ἐπομένως στὰ ὁποῖα, κατὰ τὴ γνώμη του, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ κοινωνιολόγοι καλοῦνται σήμερα νὰ ἀπαντήσουν σχετικὰ μὲ τὴν Εὐρῶπη εἶναι σαφῆ: «Ἐπὶ ὑπάρχει μιὰ εὐρωπαϊκὴ συνείδηση; Ὑπάρχει ἓνα μοντέλο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης πού προσδιρίζει στὴ Γηραιά Ἡπειρο; (βλ. *Liberation*, 1.3.90 καὶ *Le Monde*, 2.3.90).

Ὁ κοινωνικὸς ρόλος τῆς ἱστορικῆς γνώσης, ὅπως γίνεται ἀντιληπτός μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Πληροφοριακοῦ Σημειώματος τῆς ΕΟΚ καθὼς καὶ τοῦ ἄρθρου τοῦ A. Minc, δὲν εἶναι ἐντελῶς νέος. Μετὰ τὴν ἴδρυση τῶν ἔθνικῶν κρατῶν τὸ 19ο αἰώνα ἡ ἱστορία ἀναδειχθήκε γιὰ πρώτη φορὰ τότε σὲ πραγματικὸ ὄπλοστᾶσιο ἰδεολογιῶν ἀναγκαίων γιὰ τὴ σφυρηλάτηση μιᾶς κοινῆς πολιτισμικῆς συνείδησης καὶ κυρίως τῆς ἔθνικῆς ταυτότητας στὴ βάση τοῦ κοινοῦ παρελθόντος. Γι' αὐτὸ ἐξᾶλλου κάτω ἀπὸ τὴν κρατικὴ κηδεμονία ἀναγνωρίστηκε ὡς ἐπιστῆμη, θεσμοθετήθηκε, ἀποτέλεσε γνωστικὸ ἀντικείμενο σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης καὶ προωθήθηκε συστηματικὰ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα. Ἡ νέα λοιπὸν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ πραγματικότητα πού τείνει νὰ διαμορφωθεῖ μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς Εὐρώπης δὲν φαίνεται νὰ διαφέρει ριζικά ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἀπὸ τὴν περίοδο συγκρότησης τῶν ἔθνικῶν κρατῶν — ἡ Εὐρῶπη ἀπέκτησε ἀπὸ τὸ Μάιο καὶ τὴν πρώτη τῆς ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα «Ὁ Εὐρωπαῖος». Ἡ πρώτη ἔθνικὴ ἐφημερίδα τῆς Εὐρώπης — καὶ πάντως ἡ κοινωνικὴ λειτουργία πού καλοῦνται νὰ ἐπιτελέσουν ἡ ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἱστορικὴ γνώση ταυτίζεται πλήρως.⁴ Ἡ ἐκπαίδευση καὶ τότε καὶ τώρα θεωρεῖται ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ κανάλια διάχυσης τῆς νέας ἰδεολογίας σὲ εὐρύτερα στρώματα. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ ἔθνικα προγράμματα διδασκαλίας χαρειάζεται τώρα νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἓνα κοινὸ εὐρωπαϊκὸ πρόγραμμα. Χωρὶς αὐτὸ, τὰ ἐπιστημονικὰ ἱστορικὰ βιβλία πού γράφονται γιὰ τὴν ἐνωμένη Εὐρῶπη παραμένουν «συμβολικά». Ἀκόμη περισσότερο ἡ τηλεόραση δίνει τεράστιες δυνατότητες γιὰ τὴ διαμόρφωση κοινῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας καὶ γενικότερα γιὰ τὴ διείσδυση διαφορῶν ἀντιλήψεων στὸν κοινωνικὸ ἰσθμὸ. Οἱ κυρίαρχες δυνάμεις, παρά τὶς ὁποῖες

2α. Τὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ Πληροφοριακοῦ Σημειώματος περὶ Καρλομάγνου ἀντανακλᾷ τὴν ἰδιαίτερη ἔμφαση πού θὰ δίνεται πιθανότατα καὶ στὸ ἴδιο τὸ βιβλίο τοῦ Ντυροζέλ γιὰ τὸ κράτος τοῦ Καρλομάγνου καὶ τὸ γεωγραφικὸ χῶρο πού κάλυπτε, δηλαδὴ τὴ σημερινὴ Γαλλία (*Francia occidentalia*) καὶ τὴ Γερμανία (*Francia orientalia*). Ἔτσι, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι ὁ παραγκωνισμὸς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος ἐξαιτίας τοῦ ὁποῖο ἐκτοξεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, καὶ μάλιστα ἀρκετὰ ἐγκαιρα, ἡ πρώτη ἀρνητικὴ κριτικὴ τῆς βασιλικῆς ἱστορικῆς ἀντίληψης τοῦ Ντυροζέλ (*Sunday Telegraph*, 6.11.88). Ἐγραφε τότε ὁ Adam Zamoyski, ... δὲ θὰ εἶναι ἱστορία ὀλόκληρης τῆς Εὐρώπης, οὔτε καν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης», (βλ. M. Ἀνδρόνικος, «Τὸ τέλος τῆς "Ἱστορίας"», *Τὸ Βῆμα*, 27-5). Λίγο ἀργότερα ἡ ἐπιστολὴ στὶς ἐφημερίδες *Independent* καὶ *Ἡ Καθημερινή* (3-6) τοῦ C.M. Woodhouse, στὴν ὁποία ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία τῆς Εὐρώπης χαρακτηρίζεται ὡς «κακῆς ἐμπέσεως σχέδιο», ἐρχεται νὰ ἐνισχύσει τὴν παραπάνω ὑπόθεση.

2β. «...ἔχω τονίσει ὅτι ἐάν δὲν θεμελιώσουν ἀμέσως πολιτικὴ γιὰ τὴ διάνοηση καὶ τὶς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες, ἡ ΕΟΚ θὰ παραμείνει μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σκληρῆς καὶ ἀντιδραστικῆς ὀργανώσεις στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου» αὐτὰ ἀνέπτυξε στὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο ὁ εὐρωβουλευτὴς Δ. Νιάνια, ἀναθέτοντας στοὺς ἄλλους ἑταίρους νὰ θεμελιώσουν τὴν πολιτιστικὴ πολιτικὴ καὶ παραλείποντας νὰ ἀναφέρει τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο καὶ περιεχόμενό τῆς (*Ἐλευθεροτυπία*, 26-4).

3. Alain Minc, «EUROPE: plaidoyer pour une communauté culturelle», *Selection*, Δεκ. 1989, σελ. 100-3.

έθνικές αντίστασεις, δέν θά αφήσουν άνεμετάλλευτες αυτές τίς δυνατότητες.

Καί οι έθνικές ιδεολογίες και μαζί τους οι έθνικές ιστοριογραφίες θά θεωρηθούν λοιπόν έτσι άθόρυβα «παραδοσιακές» και ξεπερασμένες; Θά 'λεγε κανείς, γιατί όχι. Δέν είναι αυτές πού χρησιμοποιήθηκαν γιά νά τονιστεί ό,τι χωρίζει τους ευρωπαϊκούς λαούς, πού νομιμοποίησαν έδαφικές διεκδικήσεις και πού πυροδότησαν μαζί με τόν άνάλογο πολιτικό λόγο έθνικιστικές έξάρσεις; Δέν είναι οι έθνικιστικές ιδεολογίες πού σέ όρισμένες περιόδους συνπάρχουν άρμονικά με ρατσιστικές αντίληψεις και στάσεις; Ό έθνικισμός ό ίδιος δέν είναι μία μορφή ρατσισμού; Πρός τί λοιπόν νά εμμένουμε στην «παραδοσιακή έθνική προσέγγιση», άπορρίπτοντας τή «διεθνική» θεώρηση τής Ιστορίας τής Ευρώπης;⁶ Δέν είναι βέβαια ή πρώτη φορά πού άσκειται κριτική στην έθνική ιστοριογραφία. Οι γόνιμες άναζητήσεις όρισμένων Ιστορικών του 20ού αιώνα έδειξαν με πειστικό τρόπο πόσο μονοδιάστατη είναι ή «Αλήθεια» των θετικιστών Ιστορικών και πόσο ή έμμονή στην πολιτική Ιστορία και ή σύλληψη τής Ιστορικής εξέλιξης ως μιάς γραμμικής πορείας μέσα στό χρόνο φτωχάει την πολυδιάστατη Ιστορική πραγματικότητα. Οι δρόμοι πού άνοιξε ή Νέα Ιστορία και ό Ιστορικός όλισμός έθεσαν πάνω σέ πρωτότυπη και διεπιστημονική βάση προβλήματα πού άφορούσαν όχι μόνο την πολιτική αλλά όλες τίς όψεις τής κοινωνικής ζωής. Μ' αυτό τόν τρόπο ή Ιστορική γνώση γινόταν όπλο άυτογνωσίας και κοινωνικής δράσης στό παρόν, γιατί όχι μόνο φώτισε τό Ιστορικό παρελθόν, αλλά έδειχνε και τή λειτουργία τής Ιστορικής γνώσης σέ κάθε κοινωνία.

Ό τρόπος ώστόσο με τόν όποιο επιβάλλεται ή άνάγκη γιά την κατασκευή μιάς ευρωπαϊκής μνήμης, ή εκ των προτέρων Ισοπεδωση του Ιστορικού και γεωγραφικού άνάγλυφου τής Γηραιάς Ήπειρου, ή περιχάραξη του πεδίου μέσα στό όποιο θά άναζητηθεί «ό,τι ένώννει» τους Ευρωπαίους, δηλαδή τό πολιτισμικό, και τέλος οι στόχοι πού τίθενται έμμεσα, δηλαδή ή κυριαρχία τής Ευρώπης σέ παγκόσμιο επίπεδο, όλα αυτά τά στοιχεία καθορίζουν κοινωνικά και πολιτικά και την επιστροφή στη συνειδητή χρήση τής Ιστορίας —σέ αντίθεση με την άρνηση τής Ιστορίας πού ξανατέθηκε πρόσφατα στην Άμερική— και τό περιεχόμενο τό ίδιο. Οι κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις των κρατών πού συγκροτούν την ΕΟΚ —σ' αυτά δέν ανήκουν βέβαια ούτε ή Ίταλία ούτε ή Ίσπανία ούτε ή Πορτογαλία— σέ μία νέα εκκίνηση γιά την κατάκτηση τής παγκόσμιας άγοράς και γιά τή διεκδίκηση τής κυριαρχίας πάνω στις νέες Ισοροπίες πού έχουν δημιουργη-

θεί σέ παγκόσμια κλίμακα, στην ουσία κατασκευάζουν μία ευρωπαϊκή μνήμη - κουλτούρα. Αυτή ή μετάθεση του οικονομικού και του κοινωνικού προς τό πολιτισμικό μέσω τής Ιστορίας γίνεται σαφέστερη την τελευταία πενταετία. Η εμφάνιση μιάς πρωτόγνωρης χρήσης τής Ιστορίας στό χώρο των βιομηχανιών και των επιχειρήσεων μās άπομακρύνει έντελώς από τίς άγιογραφίες των ίδρυτών τους και τίς ντετερμινιστικές έρμηνείες πού ως τώρα γνωρίζαμε. Η Ιστορία των επιχειρήσεων, πού άλματώδως άναπτύσσεται στην Άμερική και την Ευρώπη αυτή την περίοδο, δέν είναι ένας κλάδος τής Ιστορίας ούτε καν τής οικονομικής Ιστορίας, δέν άσκειται από τους Ιστορικούς πού στελεχώνουν τους γνωστούς άκαδημαϊκούς χώρους και ό λόγος τής διαφέρει από τό γνωστό Ιστορικό —άφηγηματικό ή μή— λόγο. Πρόκειται μάλλον γιά ένα τρόπο κατανόησης του ρόλου των επιχειρήσεων, έπομένως και των κοινωνικών ομάδων πού «συστηγάζονται» σ' αυτές, σέ μία συγκυρία ή όποία άπαιτεί τόν έλεγχο τους και τόν άναπροσδιορισμό του μοντέλου άνάπτυξής τους. Αυτή ή «φλουά αλλά λαμπρή έννοια τής κουλτούρας των επιχειρήσεων»⁷ επιβάλλει στην ουσία μία συγκεκριμένη μνήμη. Αυτή πού συμβάλλει στον καθορισμό τής στρατηγικής πού πρέπει νά χαράξει ή επιχείρηση σήμερα. Ό νέος αυτός κοινωνικός ρόλος τής Ιστορικής γνώσης και ή χρήση τής Ιστορίας άναδύεται μέσα από την έπομένη διατύπωση ενός Ιστορικού των επιχειρήσεων. Οι λόγοι κατά τή γνώμη του γιά τους όποιους μία επιχείρηση άνατρέχει στην Ιστορία τής είναι δύο: «Γιά νά χαράξει δρόμους, όρια μετά από ένα άπότομο μετασχηματισμό (διεθνοποίηση, έντονη άνάπτυξη, διαφοροποίηση, επαγγελματική άλλαγή) πού άποδυναμώνει την ταυτότητα τής ή γιά νά νομιμοποιηθεί σέ ένα περιβάλλον που τής είναι έχθρικό».⁸ Μέ βάση λοιπόν τά παραπάνω τίθεται τό έρώτημα: Μήπως λοιπόν δέν πρόκειται απλά και μόνο γιά τή δημιουργία μιάς ευρωπαϊκής μνήμης αλλά στην πραγματικότητα γιά τή συγκρότηση μιάς ευρωπαϊκής κουλτούρας διαμέσου και τής Ιστορίας; Δηλαδή γιά μία έμμεση χρήση τής Ιστορίας; Μ' άλλα λόγια ή κοινή ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα πού θεμελιώνεται στη βάση τής ρωμαϊκής παράδοσης δέν βρίσκει τή συνέχεια και την όλοκληρωσή της στην «κουλτούρα των επιχειρήσεων»; Μέσα από αυτή οι έργασιακές σχέσεις εμφανίζονται σαν νά μην έμπεριέχουν και νά μη συμβάλλουν στην ταξική διαστρωμάτωση. Μέσω τής Ιστορίας των επιχειρήσεων «οι παλαιές σχέσεις πατερναλιστικού τύπου» βιώνονται «ως άπουσία Ιεραρχίας».⁹ Είναι όλοφάνερο, κοινή ευρωπαϊκή μνήμη μπορεί νά υπάρξει μόνο με την άπάλειψη

των έθνικών, των πολιτικών αλλά και των κοινωνικών και των ιδεολογικών συγκρούσεων. Μιά Ιστορία των επιχειρήσεων πού θά οργανώνει την Ιστορική ύλη πάνω στην ψευδή συνείδηση τής άπουσίας κοινωνικής Ιεραρχίας, θά συμβάλει άποτελεσματικά στη διαμόρφωση αυτής τής κοινής μνήμης. Καθορισμένη λοιπόν από τίς συγκεκριμένες κοινωνικές δυνάμεις αυτή ή

4. Μαζί με την Ίστορία δέν θά άργήσουμε νά διαπιστώσουμε, ακόμα κι αν δέν γραφτεί ένα βιβλίο «Ευρωπαϊκής Γεωγραφίας τής Ευρώπης» —σ' αυτή την περίπτωση οι έθνικές αντίστασεις δέν θά αφήσουν Ισως νά υπάρξει κάτι παρόμοιο— ότι και ή Γεωγραφία θά κληθεί νά παίξει ένα άνάλογο ρόλο με κείνο πού τό 19ο αιώνα έπαιξε τό δίδυμο Ίστορία - Γεωγραφία μαζί με την Πατριδωγασία και την Άγωγή του πολίτη. Τό κείμενο του Minc είναι και σ' αυτό τό σημείο σαφές.

5. Ph. Bernard, "Le Francais et les Allemands s' accordent pour harmoniser les manuels d' Histoire" *Le Monde*, 23.5.90. Η διάχυση μέσα από τά γαλλικά έγχειρίδια Ιστορίας ενός «περιορισμένου ευρωποκεντρισμού» έχει ήδη έπισημανθεί στην πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. Rene Nouailhat, *Enseigner l' Histoire en College, La Pensée* άρ 269 (Μάιος - Ιούνιος 1989), σελ. 45. Και στην Έλλάδα διατυπώθηκαν με άφοπλιστική σαφήνεια άνάλογοι στόχοι σ' ό,τι άφορά τή διδασκαλία σ' όλες τίς βαθμίδες τής εκπαίδευσης καθώς και την πανεπιστημιακή έρευνα, πριν ακόμα ξεσπάσει τό γνωστό «σκάνδαλο» (βλ. σσημ.10).

6. Βλ. τό κείμενο από την άπάντηση τής Κομισιόν (Τό σχέδιο παραχάραξης όπως παρουσιάστηκε στη συνεδρίαση τής Έπιτροπής τής ΕΟΚ, *Καθημερινή*, 6.5) όπου άναφέρεται ότι τό βιβλίο «Είναι γραμμένο από μία «διεθνική» σκοπιά εν αντιθέσει με την παραδοσιακή έθνική προσέγγιση...». Πρβλ. τό κείμενο του Α. Minc, ό.π., σελ. 101. Γραμμένο μέσα από μία «ευρωπαϊκή» όπτική είναι και τό βιβλίο του Κr. Pomian, *L' Europe et ses nations*, Gallimard, Παρίσι 1990.

7. Οι δύο όροι Ίστορία και Στρατηγική άποτελεσαν και τόν τίτλο του συμποσίου πού οργανώσαν άνάμεσα σέ άλλους και ή έφημ. *Le Monde*, στις 28.4.90. Λίγες μέρες πριν, στις 23.4 ή ίδια έφημερίδα αφιέρωσε 3 σελίδες σέ άρθρα σχετικά με τή νέα αυτή θεώρηση με γενικό τίτλο Ίστορία και επιχειρήσεις. Η φράση πού παραθέσαμε άμέσως πιο πάνω είναι από τό άνυπόγραφο εισαγωγικό σημείωμα του αφιερώματος. Θεματα σχετικά θά άπασχολήσουν και δύο διεθνή συνέδρια πού οργανώνονται από τό Κέντρο Δελφών: «Εκτίμηση και διευθέτηση θεμάτων κουλτούρας τής Ευρώπης», 21/27.5. «Πρόβλεψη και στρατηγική στό χώρο των επιχειρήσεων», 24/30.6 (βλ. *Επικαιρότητα*, 7.5.90).

8. C. Monnot, De Dietrich, "L' indéboulonnable dystasie", *Le Monde*, 23.5.90.

9. D. Gallois, "Bourse: la memoire peau de chagrin", στο ίδιο.

10. Εύάγγελος Χρυσός, Τό Βυζάντιο και ή διαμόρφωση τής μεσαιωνικής Ευρώπης. Ένα έρευνητικό πρόγραμμα, *Βυζάντιο και Ευρώπη Α' Διεθνής Βυζαντινολογική Συνάντηση*, Δελφοί 20.24.7.1985, Άθήνα 1987, σελ. 79 και 83.

μνήμη, καθώς συγκροτεί τό παρελθόν ὡς πολιτισμική ἀποκλειστικά πραγματικότητα, ὁδηγεῖ στό νά βιώνουμε καί τό παρόν μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο. «Ζήτω ἡ κουλτούρα» ἀναφωνεῖ ὁ P. Bruckner, συγγραφέας τοῦ βιβλίου *Ἡ δημοκρατική μεγαλοχολία*, (ἐκδ. Seuil, Παρίσι 1990), ὑποστηρίζοντας ὅτι «ὄλες οἱ ἐλπίδες πού κάποτε ἐπενδύσαμε στήν πολιτική μεταφέρονται μαζικά στήν κουλτούρα». Αὐτή καλεῖται τώρα νά καλύψει τό ἰδεολογικό κενό πού ἄφησε ἡ κατάρρευση τῶν ἀνατολικῶν καθεστώτων καί ἡ συνακόλουθη ἐξαφάνιση τοῦ «δυσμοῦ» πάνω στόν ὅποιο ἡ Δύση στήριζε ἕνα «συναίσθημα ἀσφαλείας πού χάριζε ὁ ἀντικομμουνισμός» (Ἡ μούμια τῆς δημοκρατίας, *Τό Βῆμα*, 20-5 ἀπό τήν ἐφημ. *Le Monde*).

Μέ τήν Εὐρωπαϊκή Ἱστορία τῆς Εὐρώπης ὡς γενικότερη ἀντίληψη καί ὄχι ἀπλῶς ὡς μεμονωμένο βιβλίον βρισκόμαστε ἐπομένως μπροστά σέ ἕνα πωγῶρισμα ἀπό τίς κατακτήσεις τῆς Νέας Ἱστορίας. Ἐντί για μιά ἱστορία τῆς Εὐρώπης γραμμένη σέ διεπιστημονική βάση πού θά ἀναδεικνυε τήν πλούσια ἱστορική παράδοση αἰῶνων, τή σφρηλατημένη μέσα ἀπό τή συμβίωση διαφορετικῶν λαῶν σ' ἕνα ὁμοίμορφο σχετικά γεωγραφικό χώρο καί μέσα ἀπό τούς κοινωνικούς ἀγῶνες καί τίς ἔθνικές συγκρούσεις, τά

κοινά πολιτισμικά στοιχεῖα καί τίς ἰδιαιρότητες, στήν ὅποια ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός καί βυζαντινός πολιτισμός θά εἶχαν τή θέση τους ἀνάμεσα στους ἄλλους ὡς πολιτισμοί μέ ἐξίεις ἱστορικά προσδιορισμένες, ὡς «μιά ἀπό τίς ρίζες τῆς σημερινῆς εὐρωπαϊκῆς ταυτότητας» (J.P. Vernant, *Ἐλευθεροτυπία*, 30-5), ἀντί λοιπόν για μιά δημιουργική καί πλούσια μνήμη για τούς λαούς τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης, πού δέν θά ἄφνε τίποτα νά πέσει στή λήθη, τείνει τώρα νά διαμορφωθεῖ ἀπό τά πάνω μιά ἱστορική συνείδηση ἀλλά καί μιά κοσμοαντίληψη γενικότερα, πού ἰσοπεδώνει τό ἱστορικό ἀνάγλυφο τῆς Γηραιᾶς Ἠπείρου, ἀποπροσανατολίζει ἀπό τίς κοινωνικές συγκρούσεις τοῦ παρόντος καί προσεγγίζει τίς κοινωνικές καί τίς πολιτικές σχέσεις μέσα ἀπό τήν ἀσαφή καί ἀρκετά ἀμφιλεγόμενη ἔννοια τῆς κουλτούρας.

Βέβαια ἡ ἱστοριογραφική αὐτή τάση δέν θά διατυπωθεῖ ἀναγκαστικά μ' ἕνα ὁμοίμορφο τρόπο σ' ὄλες τίς εὐρωπαϊκές χώρες. Οἱ «ἔθνικές» ἱστοριογραφικές παραδόσεις, ἡ γαλλική ἡ γερμανική καί ἡ ἀγγλοσαξωνική, μέ τίς γνωστές διαφοροποιήσεις τους θά ρίχνουν ἕνα εἰδικό βάρος στήν ἐξέλιξη τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, παρά τήν κοινότητα τῶν στόχων τους σ' αὐτή τή νέα φάση. Ὅπως καί νάχει πάντως τό θέμα, ἡ ἀμβλυνση τῶν ἱστορικῶν

ἰδιαιτεροτήτων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, «ἀίτημα ἀλλά καί ὑποχρέωση» πού ἀνακύπτει σύμφωνα μέ ὀρισμένους¹⁰ μέσα στίς σύγχρονες πολιτικές συγκυρίες, κινδυνεύει νά ὁδηγήσει στήν ἀπλούστευση πολύπλοκων ἱστορικῶν φαινομένων, τόν ἐξωραϊσμό τους καί τήν ἀναγωγή τους σέ ἀφηρημένες ἰδέες.

Ὁ ἱστορικός λόγος για τήν Εὐρώπη, πού τά τελευταῖα χρόνια βλέπει τό φῶς τῆς δημοσιότητας, δέν εἶναι ὁ μόνος. Παρόμοια προβλήματα για τήν εὐρωπαϊκή ἱστορία τέθηκαν πολύ πρὶν οἱ πολιτικές συγκυρίες τό «ἐπιβάλλουν»: Ἡ προβληματική τῶν Ἄγγλων μαρξιστῶν καί τῶν Γάλλων ἀνθρωπολόγων για τήν ἀρχαιότητα καί τοῦ Νίκου Σβορώνου για τό Βυζάντιο,¹¹ για νά περιοριστοῦμε στά πιό γνωστά δείγματα, ἀποδεικνύονται ὄχι μόνο γόνιμοι προβληματισοί ἀλλά καί ἰδιαίτερα χρήσιμοι καί ἐπικαιροί στή σημερινή συγκυρία.

11. Βλ. εἰδικά Ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπό τήν ρωμαϊκή μέχρι τή φράγκικη κατάκτηση (1204), Ἀνάλεκτα νεοελληνικῆς ἱστορίας καί ἱστοριογραφίας, Θεμέλιο, Ἀθήνα 1982, σελ. 95-115 καί Παρατηρήσεις για τή συμβολή τοῦ Βυζαντίου στήν πνευματική ἐξέλιξη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης: Ἡ περίπτωση τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Βυζάντιο καί Εὐρώπη*, ὁ.π., σελ. 115-52. Για τήν τέχνη βλ. Δ.Ι. Πάλλας, Εὐρώπη καί Βυζάντιο, *στό ἴδιο*, σελ. 9-61.

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΤΖΑΒΕΛΑ 1 τηλ. 3604885 3613065

Δημήτρης Χαράλαμπος

Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός

• η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα

Η κατάργηση της δικτατορίας δὲν ἔσπειρε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν τῶν τῶν δικτατορίας ἐπιτηροῦσιν ἰσχυρῶν πύλων. Σήμερα καὶ νῦν πολιτικὸν σύστημα πῶς ἀναστρέφεται ἀπὸ ἐπιτηροῦσιν ἀποκλειστικῆς πολιτικῆς πελατειακῆς, οἱ πύλοι εἶναι ἐκλειστικὸν μὲν τὴν ἐπιτηροῦσιν ἀποκλειστικῆς πολιτικῆς πελατειακῆς, οἱ πύλοι εἶναι ἐκλειστικὸν μὲν τὴν ἐπιτηροῦσιν ἀποκλειστικῆς πολιτικῆς πελατειακῆς, οἱ πύλοι εἶναι ἐκλειστικὸν μὲν τὴν ἐπιτηροῦσιν ἀποκλειστικῆς πολιτικῆς πελατειακῆς...

Εξάντας

Καρλ Μαρξ

Για τὴν παραγωγικὴ καὶ μὴ παραγωγικὴ ἐργασία

Εξάντας

Έλληνικός Κινηματογράφος: 'Αφασία

Ο κόσμος του «μή εμπορικού» κινηματογράφου πήρε έντελως κατά γράμμα τον αυτοχαρακτηρισμό του ως «μή εμπορικού». Γιατί «μή εμπορικός» φαίνεται ότι πάει να πει άδιαφορία για τό τί γίνεται στις αίθουσες, αν τό εμπόρευμα πού εκεί εκτίθεται πουλιέται ή όχι. Γι' αυτό, τή χρονιά πού πέρασε οί αίθουσες, δηλαδή τό κοινό, ήταν άμείλικτες για τόν ελληνικό κινηματογράφο.

Τή χρονιά 1989-1990 οί επτά ελληνικές ταινίες πού προβλήθηκαν σέ αίθουσες α' προβολής πραγματοποίησαν μόλις και μετά βίας 23.500 εισιτήρια έναντι 2.890.000 πού έκοψαν οί 33 ξένες. Δύο άπ' αυτές αξιώθηκαν από 8.000 εισιτήρια ή καθεμιά («Κόκκινη μαργαρίτα» τού Βαφέα και «Oh Babylon» τού Φέρρη) ενώ οί υπόλοιπες κινήθηκαν μεταξύ 1000 και 2000 εισιτηρίων. (Στοιχεία πού δημοσιεύτηκαν στην Έλευθεροτυπία, 3 Ιουνίου). Ένδιαφέρον επίσης παρουσιάζει τό γεγονός ότι οί ξένες ταινίες, όχι μόνο σταθεροποίησαν τίς εισπράξεις τους αλλά, σέ σχέση μέ τή χρονιά 1988-89, παρουσιάζουν σημαντική αύξηση εισιτηρίων: 2.890.000 τό 1989-90 για 33 ταινίες, έναντι 2.477.000 εισιτηρίων για 21 ταινίες τήν περίοδο 1988-89.

Οί λόγοι αυτής τής άφασίας τού ελληνικού κινηματογράφου είναι πολλοί. Τό σύστημα διανομής, ό ανταγωνισμός τής τηλεόρασης και τού βίντεο, δυσκολίες στή χρηματοδότηση τής παραγωγής, εξαφάνιση τών ιδιωτών παραγωγών (πρακτικά, μόνο τό Κέντρο Κινηματογράφου χρηματοδοτεί τήν παραγωγή ελληνικών ταινιών), τό υπέρογκο πλέον κόστος μιάς κινηματογραφικής παραγωγής πού έν πολλοίς διογκώθηκε πλασματικά. Όλοι αυτοί οί λόγοι είναι και ύπαρκτοι και ιδιαίτερα σοβαροί ώστε να τούς άγνοήσει κανείς ελαφρῶ τή καρδιά. Όστόσο, ή «άδιαφορία» τού κοινού για τίς ελληνικές ταινίες εκφράζει μιά άποφασιστικής σημασίας κριτική άποδοκιμασία πού άπορρίπτει τήν ποιότητά τους. Μέ τρόπο μή άντιλεγόμενο και κατηγορηματικά τίς καταδίκασε στά άζήτητα. Και είναι αυτή ή κριτική πού θά 'πρεπε περισσότερο από κάθε άλλο να βάλει σέ σκέψεις τούς Έλληνες κινηματογραφιστές. Θά έπρεπε να

προβληματίσει τίς Έλληνες κινηματογραφιστές γιατί είναι γεγονός άναμφισβήτητο ότι στόν τόπο μας ύπάρχει, από χρόνια, ιδιαίτερα καλλιεργημένο κοινό, ένα κοινό ύψηλης κινηματογραφικής παιδείας (γνώσης και ευαισθησίας), ίκανό όχι μόνο να άπολαμβάνει και να ψυχαγωγείται (μήπως ό κινηματογράφος, τό να «πάμε σινεμά», δέν είναι ύψηλή μορφή ψυχαγωγίας;) αλλά να κατανοεί και να συμπαρίσταται σέ νέες καλλιτεχνικές άναζητήσεις και προβληματισμούς. Κοινό δηλαδή δύσκολο και άπαιτητικό πού δέν άνέχεται τό «παλούκωμα», δέν συναινεί να τού χαλάσουν τή βραδιά οί εξεζητημένες, άδέξιες και βαρύγδουπες πόζες, ή άφηγηματική άνεπάρκεια, ή έλλειψη ιδεών, τό άνευρο ζετύλιγμα τής εικόνας, ή δήθεν έσωτερική περιπέτεια τού βλέμματος — όταν μάλιστα τούτο τό φουκαριάρικο βλέμμα ύποχρεώνεται να κοιτάζει μέ τίς ώρες, αλλά τίποτε να μή βλέπει καθώς ή κάμερα ξεχάστηκε νοηελικά σέ κάποιο πλάνο πού τίποτε δέν έχει να πεί, καθώς τό άφτι δέν έχει τίποτε ν' άκούσει, καθώς, δύο ώρες μέσα στή σκοτεινή αίθουσα δέν γίνεται απολύτως τίποτε.

Δέν θέλουμε να άναφερθοϋμε σέ καμιά συγκεκριμένη περίπτωση. Όλλά οί ελληνικές ταινίες, αυτές πού νόμισαν ότι ξεπέρασαν τό επίπεδο τών ήθογραφιών τής δεκαετίας τού '50, τής φαρσοκωμωδίας ή τού μελοδράματος, τό επίπεδο δηλαδή τού Βέγγου, τής Βουγιουκλάκη και τού Χατζηηρήστου, πάσχουν από άνυπόφορη θεματική άνεπάρκεια και άφηγηματική άγκύλωση. Οί «ιστορίες» τους είναι εξεζητημένες στό όνομα μιάς δήθεν άπόρριψης τού φτηνού ρεαλισμού, ή άναπαράσταση βολοδέρνει σέ μιά δήθεν ποιητική άτμόσφαιρα, ό λόγος

εκφέρεται μέ κομπασμό, ό ψυχολογισμός ή ό κοινωνιολογισμός άντικαθιστούν τήν πραγματική έρευνα τού κοινωνικού και τού ψυχολογικού, οί άνθρωποι είναι νεκρά κινούμενα σχέδια, ό χώρος άπλός διάκοσμος, οί συγκρούσεις έγκεφαλικές, βγαλμένες μέσα από «πλατφόρμες» τού συρμού. Μέ δύο λόγια, αν κάποιος θά 'θελε να δει τό ρωμέικο μέσα από τήν κινηματογραφική του άναπαράσταση μόνο τό ρωμέικο δέν θά 'βλεπε.

Τό κοινό διάβασε πολύ καθαρά τήν άπουσία τού έαυτού του από τά ελληνικά φίλμ και ή άπόφασή του αν και σκληρή δέν ήταν άδικαιολόγητη. Τί άλλο σημαίνει ότι μόλις και μετά βίας πήγαν μόνο 1000 θεατές να παρακολουθήσουν ταινίες εκτός από τό ότι οί ταινίες αυτές μιλοϋν μόνο στούς συντελεστές τους και τήν παρέα τους; Και μήν πεί κανείς ότι οί καλλιτέχνες παραγνωρίζονται στήν πατρίδα τους ή ότι ή «Στροφή» τού Σεφέρη πούλησε μόνο 100 αντίτυπα όταν πρωτοεκδόθηκε. Στό κάτω κάτω όταν ό «Κύκλος τών χαμένων ποιητών» κόβει 300.000 εισιτήρια ή τό «Ιντιάνα Τζόουνς» 260.000 μήν άποδώσουμε τό φαινόμενο άποκλειστικά και μόνο στό διαφημιστικό καταιγισμό, στό στάρ σύστημα και τήν παντοδυναμία τών πολυεθνικών γιγάντων τού θεάματος. Τά τελευταία χρόνια τίς λίγες, έλάχιστες δυστυχώς, ενδιαφέρουσες ελληνικές ταινίες ό κόσμος τίς πρόσεξε και τούς προσέφερε τόν όβολό τους.

Η λύση: Σίγουρα δέν περνάει μέσα από τά προγράμματα πού τό Κέντρο Κινηματογράφου θά εκπονήσει ούτε μέσα από τίς συντεχνιακές διεκδικήσεις τών κινηματογραφιστών. Δέν περνάει άκόμη ούτε μέσα από τόν σματά τών δημοσίων σχέσεων και τή θορυβώδη μέν, κενόλογη δέ, δημοσιότητα. Πέρα από συνεντεύξεις στά περιοδικά μαζικής κατανάλωσης χρειάζεται κάπως περισσότερη περίσκεψη και μαστοριά.

Άγγελος Έλεφάντης

Υστερόγραφο: Τό Έλληνικό Κέντρο Κινηματογράφου τό διάστημα 1981-1989 χρηματοδότησε τήν παραγωγή ελληνικών ταινιών, μικρού και μεγάλου μήκους μέ τό ποσό τών 1.884.725.000 δρχ. Για τό ίδιο διάστημα τό σύνολο τών εισπράξεων άνήλθε στό άστρονομικό ποσό τών 193.075.000 εκ. (75 εκ. από έσοδα πού πραγματοποιήθηκαν στό έσωτερικό, 67,5 εκ. από έσοδα έξωτερικού). Για τό 1989, έτος κατά τό όποιο οί ελληνικές ταινίες έκοψαν 23.500 εισιτήρια, τό Έλληνικό Κέντρο Κινηματογράφου κατέβαλε τό ποσό τών 300 εκ. Αυτό θά πεί στήν κυριολεξία «μή εμπορικός κινηματογράφος».

1

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΜΠΑΛΤΑ

Ἐπιστημολογικά, γιά τήν ἱστορία μιᾶς ἐπιστήμης. Εἰσαγωγή στήν Ἐπιστημολογία τοῦ Λουὶ Ἀλτουσέρ, Ἐκδόσεις Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Ἀθήνα 1990.

Στόν ὑπότιτλο τοῦ ἐξωφύλλου διαβά- ζουμε ὅτι πρόκειται γιά «μιά εἰσαγωγή στήν Ἐπιστημολογία τοῦ Λουὶ Ἀλ- τουσέρ» μέ σημαντικές, ὅμως, καί ἰδιόμορφες ἀποκλίσεις «ἀπό τίς συμ- βάσεις πού συνήθως καθορίζουν τόν τρόπο μέ τόν ὅποιο γράφεται μιά εἰσα- γωγή στό ἔργο ἑνός συγγραφέα ἢ μιᾶς σχολῆς» ὅπως ἀναφέρεται καί στόν πρόλογο. Ἐναν πρόλογο ἰδιαίτερα κατατοπιστικό γιά τό «τί», τό «πῶς» καί τό «γιατί» τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου, τό ὅποιο περιορίζεται (διάβαζε ἐμ- πνέεται ἀπεριόριστα) ἀπό τήν ἀλτου- σεριανή προσέγγιση στό ἐπιστημονικό φαινόμενο, «θεωρώντας ὅτι ἡ ἰδιαίτε- ρότητα τῆς ἀλτουσεριανῆς προσέγγι- σης στό ἐπιστημονικό φαινόμενο ἀνα- δεικνύεται ἐναργέστερα ἀν κατανοη- θεῖ ὁ τρόπος μέ τόν ὅποιο ἡ προσέγγι- ση αὐτή συγκροτεῖ ἕνα συγκεκριμένο φιλοσοφικό αἴτημα — τό αἴτημα γιά τή διαμόρφωση τῆς ἐπιστήμης τῆς ἱστο- ρίας μιᾶς ἐπιστήμης—» (πρόλογος).

Ὁ φίλος Ἀριστείδης διακινδύνευσε πράγματι, ὅπως ἄλλωστε ὁμολογεῖ καί ὁ ἴδιος, τήν αὐτοτελή δημοσίευση αὐτοῦ τοῦ κειμένου *ἐργασίας* (ἡ δια- νοητική ἐργασία τοῦ Ἀριστείδη Μπαλτᾶ γιά τή «λογική ἀνασυγκρότη- ση» τῆς ἀλτουσεριανῆς προσέγγισης πρέπει νά ἦταν ἐξαιρετικά κοπιαστι- κή, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ πληρότητα καί ἀυστηρότητα τοῦ κειμένου του) πού γράφηκε μέσα στήν περίοδο Ὀκτώ- βριος 1982 — Ἀύγουστος 1983 γιά νά ἀποτελέσει, ἀρχικά, μέρος ἑνός συλλο- γικοῦ διδακτικοῦ βοηθήματος στό μά- θημα τῆς Ἐπιστημολογίας καί τῆς Φι- λосоφίας τῆς Ἐπιστήμης (διδάσκεται στήν Ἐθνική Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο). Αὐτό τό συλλογικό βοήθημα δέν εἶδε ποτέ τό φῶς τῆς δημοσιότητας.

Σέ ποιούς κινδύνους ἀναφέρεται ὁ Ἀριστείδης («διακινδύνευσε», λέει) καί ποιούς κινδύνους ὑπαινίσσομαι («πράγματι», ὑπογραμμίζω); Ἐπειδή ὁ Α.Μ. δέν ἐπιδιώκει νά παραμείνει πι- στός στό γράμμα τοῦ ἀλτουσεριανοῦ ἔργου (τό ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀλτου- σέρ, τό ἔργο τῶν μαθητῶν του καί ὁ- σων ἐπηρρεάστηκαν ἀπό αὐτόν) παρά μόνον ἀντλεῖ «ἀπό τό ἔργο αὐτό τά ἐπιμέρους στοιχεῖα τῆς κατασκευῆς μέ

μόνο ὁδηγό τή σκοπιά πού ἐπέλεξε καί μέ μόνο κριτήριο τή λογική συνο- χή καί πληρότητα τῆς ὅλης κατα- σκευῆς», ἀπαρνέεται δηλαδή προκα- ταβολικά κάθε «ἐξωτερικό» (πραγμα- τολογικό, γραμματολογικό, φιλολογι- κό, βιβλιογραφικό) «κριτήριο καί ἐχέγγυο πιστότητας» ἀπέναντι στό ἀλ- τουσεριανό ἔργο καί παρέχει ἔτσι, κα- ταρχήν, στόν ἀναγνώστη τό δικαίωμα νά ἐκλάβει τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου του «ὡς ὅτιδήποτε μεταξύ παρανόη- σης, διαστρέβλωσης, αὐθαιρεσίας ἢ ἐποικοδομητικῆς συμβολῆς». Ἀπορία πρώτη. Ἐπειδή, ἀπό τήν ἄλλη πλευ- ρά, τό κείμενο τοῦ Α.Μ. «αὐτοσυστή- νεται ρητά ὡς εἰσαγωγή στό ἀλτουσε- ριανό ἔργο ἐνῶ δηλώνεται ἐξίσου ρητά πῶς ἡ εἰσαγωγή αὐτή δέν μπορεῖ οὐ- σιαστικά νά διαβαστεῖ χωρίς μιά προηγούμενη ἐξομοίωση μέ αὐτό τό ἔργο», ἀναρωτιέται καί ὁ ἴδιος πῶς ἀντιμετωπίζεται ἕνα τέτοιο παράδοξο. Ἀπορία δεύτερη. Ἐπειδή ὅπως δηλώ- νει στό τέλος τοῦ προλόγου του, «εἶ- ναι ἀπολύτως βέβαιο πῶς ἂν, μετά τή συζήτηση στό Σεμινάριο, ξανάγραφα σήμερα τό κείμενο, ἀρκετά σημεῖα ἢ καί ὀλόκληρα μέρη του θά ἦταν σω- στότερα τοποθετημένα καί πληρέστε- ρα διατυπωμένα, χωρίς ὅμως νά εἶναι σέ θέση νά ἐπεξηγήσει στόν ἀναγνώ- στη (αὐτό θά προϋπέθετε ἕνα ἄλλο κείμενο) ποιά σημεῖα, ποιά μέρη, πρὸς ποιά κατεύθυνση θά ἦταν σωστότερα τοποθετημένα καί πληρέστερα διατυ- πωμένα, ἀνησυχεῖ. Ἀπορία τρίτη. Χωρίς καθόλου νά εἶναι πλήρης, αὐτή ἡ πρώτη ἀπόπειρα καταμέτρησης τῶν ἀποριῶν τοῦ Ἀριστείδη, ἀποκαλύπτει ἐντούτοις ἐπαρκῶς τό εἶδος τῶν κιν- δύνων στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται.

Ἐκτός, ὅμως, καί πέραν αὐτῶν τῶν κινδύνων (ἂν καί μιά προσεκτικὴ ἀνά- γνωση τοῦ προλόγου καθὼς καί πολύ περισσότερο αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ κει- μένου τοῦ Α.Μ. δίνει ἀρκετά στοιχεῖα γιά νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὑπάρχει πλη- ρῆς ἐπίγνωση καί αὐτοῦ τοῦ κινδύνου) ὑπάρχει ὁ μέγιστος κίνδυνος νά «δια- βαστεῖ», μετά ἀπό μελέτη τοῦ βιβλίου τοῦ Α.Μ., τό ἀλτουσεριανό ἔργο ὡς μιά *ἐπιστημολογία*, ὡς μιά μαρξιστικὴ ἐπιστημολογία ἔστω (καί αὐτό θά ἦ-

ταν τό πιό προβληματικό παράδοξο).

Ἄν γιά τήν ἐπιστημολογία καί ἐν προκειμένῳ γιά τή γαλλικὴ «σχολή» ἐπιστημολογίας (ἔτσι ἀποκαλεῖται συμβατικά τό εὐρύτερο θεωρητικό ρεῦμα στό ὅποιο ἐντάσσεται ἡ ἀλτου- σεριανή προσέγγιση στό ἐπιστημονικό φαινόμενο, βλέπε εἰσαγωγή σελ. 15), μιά ἐπιστήμη «ὀφείλει νά διακριθεῖ ἀφ' ἑνός ἀπό τίς ἄλλες θεωρητικές κατασκευές, αὐτές πού μαζί μέ τίς ἐπιστήμες συνιστοῦν τό «χώρο τῆς θεωρίας», καί ἀφ' ἑτέρου νά διακριθεῖ ἡ γνώση πού παρέχει μιά ἐπιστήμη (ἐπι- στημονικὴ γνώση) ἀπὸ τή γνώση πού δέν εἶναι ἐπιστημονικὴ (ἐμπειρικὴ γνώση)», ἂν ὁ «χώρος τῆς θεωρίας» συνίσταται σύμφωνα μέ τή γαλλικὴ «σχολή» ἐπιστημολογίας «ἀπὸ τίς ἐπιστήμες, τή φιλοσοφία καί τίς θεωρη- τικές ἰδεολογίες» (§41, σελ.30), τό κα- θοριστικό στοιχεῖο στή σκέψη τοῦ Ἀλτουσέρ εἶναι ἡ *Πολιτικὴ* καί ἡ σχέ- ση τῆς μέ τό «χώρο τῆς θεωρίας», ἰδιαίτερα μέ τή φιλοσοφία, ἡ ὅποια «κατέχει τήν κεντρικὴ θέση» ἀπὸ θεω- ρητικὴ σκοπιά.

Δέν ὑπογραμμίζω τά ἀνωτέρω γιὸ νά παραβιάσω τίς «ἀνοιχτές θύρες» πρόσβασης τοῦ Α.Μ. στό ἀλτουσερια- νό ἔργο καί τή μοναδικὴ ἴσως (τουλά- χιστον ὅσον ἀφορᾶ τά ἑλληνικά γράμ- ματα) θεωρητικὴ γνώση αὐτοῦ τοῦ ἔρ- γου ἐξάλλου καί στό ἐν λόγῳ κείμενο του, διευκρινίζει ὅτι ἡ ἀλτουσεριανὴ θεώρηση καί ἡ «γαλλικὴ σχολὴ ἐπι- στημολογίας» δέν μπορεῖ «νά ἐκλη- φθεῖ ὡς ἀκαδημαϊκὴ σχολὴ κυρίως γιὰ τό θεωρητικό ἐγχείρημα πού τὴ συνιστᾶ ἔχει ρητὰ πολιτικὸ χαρακτή- ρα» (σελ. 15), ἀποφαίνεται ὅτι ἡ φιλο- σοφία εἶναι «ὁ κόμβος πού συναρθρῶ- νει *στό χώρο τῆς θεωρίας* τήν ταξικὴ πάλι μέ τίς ἐπιστήμες» καί ὅτι «ἡ φι- λосоφία *ἐκπροσωπεῖ* τήν ταξικὴ πάλι μέσα στό χώρο τῆς θεωρίας» (σελ. 35), τονίζει ὅτι «εἶναι ἡ διάκριση ἀνάμεσα στό ἐπιστημονικό καί στό ἰδεολογικό αὐτό πού *καθορίζει* τοὺς *δρους* τῆς *πο- λιτικῆς οἰκιοποίησης* τοῦ ἐπιστημονι- κοῦ ἀπὸ τή φιλοσοφία, καθιστώντας τὴν ἔτσι ἰδιότυπη πολιτικὴ παρέμβαση στό χώρο τῆς θεωρίας» καί ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια διάκριση πού «*στηρίζει* *θεωρητικά* τὸν *πολιτικὸ ρόλο* τῆς «οἱ ἀντιθέσεις πού συνιστοῦν τό κοινωνικό ὄλο τό κινοῦν καί τό μετασχηματίζουν ἀδιάκοπα». Ἐπίσης ὅτι «αἶτιο τῆς κί- νησης τοῦ κοινωνικοῦ ὄλου εἶναι, *σέ τελευταία ἀνάλυση*, οἱ ἀντιθέσεις πού ὀρίζουν τό οικονομικό του ἐπίπεδο». Ἄν ἐδῶ ὡς ἀντιθέσεις ἐννοοῦνται οἱ *ἐνεργοποιημένες* ἀντιθέσεις, ἡ πάλι τῶν τάξεων δηλαδή (αὐτὴ εἶναι ἡ «κι- νητήρια δύναμη τῆς Ἱστορίας» πού ἔ- λεγε κι ὁ ἄλλος) πάει καλά. Ἄν ὅμως ἐννοοῦνται *τά ἀντίθετα* (παραδείγμα- τος χάριν οἱ τάξεις) πού συνιστοῦν τὴν

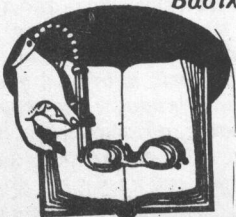
αντίθεση, ή δ,τι κι αν έννοείται, επειδή αυτό δέν διευκρινίζεται, τότε παραμένει ένα ζήτημα, τό όποιο σέ συνδυασμό μέ τήν παλαιότερη φιλολογία περί «πρωτευουσών και δευτερευουσών» αντίθέσεων ή τή σχετικά πίο πρόσφατη περί «υπερκαθορισμού και υποκαθορισμού» τών αντίθέσεων, παραπέμπει μάλλον σέ μία όντολογία (ύπαρξης τών αντίθέτων πριν από τή σχέση τους), ή όποια άπευθύνει τό έρώτημα «γιατί επικρατεί άκόμα ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής» στην ψυχιατρική. Έν γνώσει όλων τών κινδύνων ενός φορμαλιστικού Ιδεαλισμού τής σχέσης, θά έπρεπε νά διευκρινίζεται σ' αυτό τό κεφάλαιο «ή πρωτοκαθεδρία τής ταξικής πάλης ως προς τά αντίθετα», ή πρωτοκαθεδρία τής πολιτικής σέ τελευταία άνάλυση.

2. Ό όρισμός τής συγκυρίας (§6.1.1.4.7., σελ. 64) ως «συνάρθρωση τών χρόνων πού διέπουν τά διαφορετικά επίπεδα και χώρους πού συνιστούν τή δομή του κοινωνικού όλου» είναι κατά τή γνώμη μου άκρως προβληματικός. Θεωρεί τό χρόνο, έν προκειμένω τόν ιστορικό χρόνο, ως μία όντότητα, ένδ δέν είναι παρά μία βοηθητική έννοια.

3. Η σχέση Ιδεολογίας και έπιστήμης, έφόσον όπως λέει και ό Άριστειδης Μπαλτάς «μιά έπιστήμη δέν διαχωρίζεται ποτέ απόλυτα (ύπογραμμίζω) από τίς Ιδεολογικές σκοπεύσεις του πραγματικού αντικειμένου της και ή Ιδεολογία ένυπάρχει έσαεί στα συστατικά στοιχεία τής έπιστήμης αυτής και στο πλέγμα άλληλοπροσδιορισμών και όρων άλληλοελέγχου τους» (σελ. 60) τί είδους σχέση είναι σέ τελευταία άνάλυση: γενετική, Ιεραρχική, γενετική/Ιεραρχική; Ζήτημα άνοιχτό στο όποιο δέν θά 'θελα νά επεκταθώ έδω, απλώς νά ξαναθέσω, εύκαιρίας δοθείσης, τό ζήτημα τής κομμουνιστικής έπιστήμης και τής κομμουνιστικής Ιδεολογίας από τίς χαρμάδες του Α. Μπαλτά.

Άς σταματήσουμε, όμως, έδω τίς όποιες άπορίες, οι όποιες έτσι άποσπασματικά δοσμένες ίσως δέν λειτουργούν έποικοδομητικά και μαζί μέ τά συγχαρητήρια προς τόν συγγραφέα άς ξαναυπενθυμίσουμε τήν τελευταία παράγραφο του προλόγου του: «αυτή όμως είναι ή μοίρα κάθε κειμένου: εκ τών υστέρων άποδεικνύεται πάντα πώς αυτό θά μπορούσε νά γίνει πολύ καλύτερο».

Βασίλης Ζουναλής

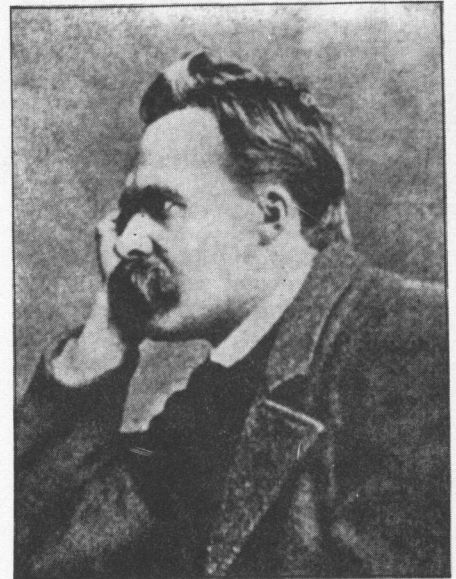
2 ΝΙΤΣΕ

Χαρούμενη Έπιστήμη, (τόμ. Ι «Ευγένεια και Χυδαιότητα», τόμ. ΙΙ «Έμεις οι άπάτριδες»), μετάφραση Ζήση Σαρίκα, Έκδοτική Θεσσαλονίκης

Άν κάποιος, έστω και ένήμερος περί τά έκδοτικά και τά μεταφραστικά πράγματα, αν κάποιος πού τό έπάγγελμά του είναι ή φιλοσοφία, άναρωτιόταν μήπως ύπάρχει στα έλληνικά ή *Χαρούμενη Έπιστήμη* του Νίτσε θά άπαντούσε μέ σιγουριά ότι τό Έργο αυτό του μεγάλου Γερμανού φιλοσόφου δέν είχε τήν τύχη νά μεταφρασθεί 108 χρόνια μετά τήν πρώτη δημοσίευσή του στα γερμανικά. Κι όμως, ή *Χαρούμενη Έπιστήμη*, ύπάρχει στή γλώσσα μας από τό 1987 σέ δύο τόμους! Ό πρώτος δημοσιεύτηκε τό 1987, ό δεύτερος τό 1988. Τό σημαντικό αυτό γεγονός και ό μεταφραστικός άθλος του Ζήση Σαρίκα πέρασαν άπαρατήρητα.

Τόν γερμανικό τίτλο του βιβλίου *Die frohliche Wissenschaft*, πού όρισμένοι μεταφραστές σέ άλλες γλώσσες τόν απέδωσαν ως «Χαρούμενη Γνώση» και άλλοι ως «Χαρούμενη Σοφία», ό Ζήσης Σαρίκας τόν απέδωσε *Χαρούμενη Έπιστήμη*, άκολουθώντας όπως ό ίδιος γράφει στο πρόλογό του σημείωμα, τόν σύγχρονο μελετητή του Νίτσε Βάλτερ Κάουφμαν. Τό όλο Έργο πού άποτελείται από έντε βιβλία, ένα πρελούντιο και ένα παράρτημα, στην έλληνική του μετάφραση χωρίστηκε σέ δύο τόμους: ό πρώτος μέ υπότιτλο *Ευγένεια και Χυδαιότητα*, ό δεύτερος *Έμεις οι άπάτριδες*. Ουτε ό ένας ουτε ό άλλος υπότιτλος άνήκει στον Νίτσε αλλά ό μεταφραστής θεώρησε ότι ό μέν πρώτος άνταποκρίνεται απόλυτα στο πνεύμα του συγγραφέα, ό δέ δεύτερος είναι δανεισμένος από τό μέρος 377 του Έργου.

Άλλά γιατί τόσο μεγάλη ή σημασία του Νίτσε και ειδικά τής *Χαρούμενης Έπιστήμης*, Έργο ποιητικό, άποσπασματικό, σχεδόν παραληρηματικό, πρόσφορο νά «παρεξηγηθεί» από άράδα

σέ άράδα, όπως και παρεξηγήθηκε άλλωστε.

Γιά πολλά χρόνια, στο τέλος του περασμένου αιώνα και στίς αρχές του σημερινού, ό «νιτσεισμός» αντιπροσώπευε ένα είδος άναρχίζοντος, έστέτ άριστερισμού, ήταν μία στάση για άυτοθεωρούμενους έκλεκτούς, «δυνατούς», «ευαίσθητους», σνόμπ, ή μόνη άναφορά του άκρατου άτομικισμού. Άργότερα υποτίθεται ότι άπέτέλεσε τό φιλοσοφικό άλλοθι του ναζισμού τόσο ώστε ό Νίτσε, ιδίως για μία χοντροκομένη άριστερή σκέψη, νά κατονομάζεται ως ό Ιδεολογικός πάτρονας τών στρατοπέδων συγκέντρωσης. Και για όλους, άριστερους και δεξιούς, ό Νίτσε έμοιαζε ό κατ' έξοχήν εκπρόσωπος του «γερμανικού πνεύματος» πού φιλοδόχησε τήν παγκόσμια κυριαρχία. Η έπαναξιολόγηση όμως τήν τελευταία εικοσαετία του Νίτσε ξεχώρισε τό Έργο από τούς πολλούς του θιασώτες πού όντως θεώρησαν ότι μπορούσαν νά άντλήσουν άπ' αυτό συνηγορία για τίς όλοκληρωτικές και άντισημιτικές φαντασιώσεις τους. Γι' αυτή τήν ιστορική παρεξήγηση δέν ήταν χωρίς σημασία ή συμβολή τής άδελφής του φιλοσόφου Έλιζαμπετ πού, κάτω από τήν έπιρροή του άντισημίτη άνδρα της, παραχάραξε κειμενά του, αλλάζοντας τό νόημα, περικόπτοντας φράσεις, άκριβώς για νά 'ρθει στα μέτρα τής άντισημιτικής Ιδεολογίας.

Σήμερα πάντως είναι τελείως διαφορετικό τό στίγμα τής νιτσεικής φιλοσοφίας. Θεωρείται μεγάλος γιατί είναι

εκείνος που περισσότερο από κάθε άλλον στάθηκε ο κριτικός και άρνητής της δλης της φιλοσοφίας, ήταν εκείνος που εγκατέλειψε το καρτεσιανό cogito, και το φιλοσοφικό 'Υποκείμενο. 'Ενώ ο Χέγκελ θέτει τη Γνώση στο κέντρο του σύμπαντος, εδραιώνοντας τον λογοκεντρισμό και τον ευρωπαϊοκεντρισμό, για τον Νίτσε ο άνθρωπος και η συνείδηση δεν αποτελούν παρά μία συγκυρία ή ένα συμβεβηκός, όχι μία ουσία ή αναβαθμό στο άναο παιχνίδι για την τελείωση της 'Ιδέας. Τό περίφημο υποκείμενο δεν είναι γι' αυτό παρά ένα κέντρο ενεργειών και επιθυμιών. 'Η καταστροφή της ταυτότητας, του υποκειμένου που εξυπηρετεί μία συντεταγμένη εξουσία, δεν θέλει να θεμελιώσει μία νέα ήθικη ή μία νέα αισθητική αλλά ένα τρόπο ζωής που να ξεπερνάει και τις δύο. Νά δημιουργήσουμε μίαν άλλη ζωή. Μίαν άλλη ζωή, όχι μίαν άλλη φιλοσοφία, γιατί όλες οι φιλοσοφίες δεν ήταν παρά μύθοι που, ώστόσο, έχασαν την όμορφιά του μυθολογικού σύμπαντος.

Ο Νίτσε, ελάχιστα μιλάει για τη σύγχρονη του κοινωνία, την οποία άλλωστε την βλέπει να ευτελιζεται μέσα στο κυνηγητό της εξουσίας, του κέρδους και της ιουδαιοχριστιανικής παράδοσης. «*Δημιουργοί*», λέει, «*δημιούργησαν τους λαούς κι άφησαν μετέωρες πάνω από τα κεφάλια τους μία πίστη και μίαν αγάπη. 'Ετσι ύπνέτησαν τη ζωή. Μετά οι χαλαστές έστησαν παγίδες, δηλαδή αυτό που ονομάζουν Κράτος, ένα σπαθί να κρέμεται πάνω από*

τά κεφάλια και εκατό ανάγκες» (Ζαρατούστρας).

'Η νιτσεική «βούληση για δύναμη», πηγή τόσων παραμορφωτικών παρεξηγήσεων, είναι μία έννοια πολύπλοκη κι ενεργητική, Είναι διάνοιγμα στην υποκειμενική δυνατότητα, προσχώρηση στην ολοκληρωτική κατάφαση της ζωής. Τό υπερανθρώπινο δεν είναι παρά ή προσχώρηση στο παρόν, σέ μία πορεία όπου στόχος είναι ή ίδια ή πορεία, ή ασυνέχειά της, ή ανατροπή όλων και άμέσως, ή ενσωμάτωση της γνώσης στον στοχασμό — όχι ή άδαημοσύνη. Ο Νίτσε άποκάλυψε την τερατόμορφη μεταμόρφωση άποτελεσμάτων της ιστορίας σέ όντολογικές υπερβατικές αλήθειες που έπλασαν οι ρεαλιστές:

«*Έσεϊς νηφάλιοι άνθρωποι που νιώθετε τόσο καλά θεωρακιμένοι στο πάθος και στην φαντασιοπληξία και που θά θέλατε να κάνετε την κενότητά σας περηφάνεια και στολίδι: αυτοαποκαλείσθε ρεαλιστές και ύπαινίσσεσθαι πώς ο κόσμος είναι πράγματι έτσι όπως φαίνεται σέ σάς. Σάν νά στεκόταν άκάλυπτη ή αλήθεια μπροστά σας μόνο, και σάν νά εισασταν έσεϊς τό καλύτερο μέρος της... (...)* 'Εξακολουθείτε νά είσθε δεμένοι μ' εκείνες τις έκτιμήσεις των πραγμάτων που έχουν τή ρίζα τους στά πάθη και στους έρωτες των περασμένων αιώνων» (Χαρούμενη 'Επιστήμη, 57).

Κι ώστόσο ο «νιτσεισμός» μπορεί νά επιστρέψει σ' εκείνα που ο Νίτσε κατέστρεψε. Γιατί, συνέχεια, κάτι από την πρωτεύεική νιτσεική αναζήτηση θυμίζει τον εγωκεντρισμό και την αυταρέσκεια μιάς περιθωριακής άριστοκρατίας μέ άπατηλά άνατρεπτικό χαρακτήρα. Μπορεί νά ύποθάλλει έναν μηδενισμό που δεν έχει καμιάν έπιρροή πάνω στην πραγματικότητα γιατί καταφεύγει στην αίσθηση της γραφής και του λόγου περισσότερο παρά της ζωής. Σέ μία έποχή που βασιλεύει ή μίμηση, ή ταύτιση μέ πρότυπα, ή κατά τον Νίτσε δημιουργός ποιητική πρακτική εύκολα ξεπέφτει σέ κομπασμό, γίνεται μιά άλλη ήθ.κολογία δηλαδή. Αυτό όμως δεν είναι παρά μία «νιτσεική» παρωδία.

Στό μικρό τούτο σημείωμα κυρίως θελήσαμε νά επιστήσουμε την προσοχή του αναγνώστη στην ύπαρξη της *Χαρούμενης 'Επιστήμης* κι όχι νά μιλήσουμε γιά τον Νίτσε — κάτι που έκκρεμεί φυσικά. Γιά τη μετάφραση του Ζήση Χαρίκα ένας μόνον χαρακτηρισμός ταιριάζει: μεταφραστικός άθλος.

Τό άπόσπασμα από τον τόμο «*Εμείς οι άπάτριδες*», μέ τίτλο «Γιά τό παλιό πρόβλημα: τί είναι γερμανικό;» (άριθ. 357) που αναδημοσιεύεται πιά κιτω άποτελεί ένα κορυφαίο δείγμα της σκέψης του Νίτσε και έλπίζουμε έρέθισμα γιά ανάγνωση.

Γιά τό παλιό πρόβλημα: «τί είναι γερμανικό;»¹

Κάντε μιά άνακεφαλαίωση των πραγματικών έπιτευγμάτων της φιλοσοφικής σκέψης που όφείλονται στα γερμανικά μυαλά. 'Εχουμε τό δικαίωμα νά τιμήσουμε γι' αυτά όλόκληρη τη ράτσα; Μπορούμε νά πούμε ότι είναι και προϊόντα της «γερμανικής νυχής», ή τουλάχιστον συμπτώματα της, μέ την έννοια μέ την όποία έχουμε συνηθίσει νά λέμε ότι ή ιδεομανία του Πλάτωνα, ή σχεδόν θρησκευτική τρέλα του μέ τις Μορφές, είναι και γεγονός και μαρτυρία της «έλληνικής νυχής;» 'Η μήπως ισχύει τό αντίθετο; Μήπως ήταν αυτά τά έπιτεύγματα τόσο άτομικά, εξαιρέσεις μέσα στο πνεύμα της φυλής, όπως ήταν λόγου χάρη ο παγανισμός — μέ — καλή — συνείδηση του Γκάιτε;² 'Η όπως είναι ο μακιαβελισμός — μέ — καλή — συνείδηση του Μπίσμαρκ, ή λεγόμενη Realpolitik του;³ Μήπως οι φιλόσοφοι μας άνταβάνουν στην άνάγκη της γερμανικής νυχής; Κοντολογίς, ήταν οι Γερμανοί φιλόσοφοι φιλοσοφικοί Γερμανοί;

Θά ύπενθυμίσω τρεις περιπτώσεις. Πρώτο, την άπαράμιλλη ιδέα του Λάιμπνιτς, που τον δικαίωνε όχι μόνο άπέναντι στον Ντεκάρτ αλλά και άπέναντι σ' όλους όσοι είχαν κάνει φιλοσοφία μέχρι τότε, ότι ή συνείδηση είναι άπλώς ένα accidens⁴ της παράστασης και όχι τό αναγκαίο και ουσιώδες κατηγορημά της: ότι έπίσης αυτό που ονομάζουμε συνείδηση άποτελεί μόνο μία κατάσταση του πνευματικού και ψυχικού μας κόσμου (ίσως μιά παθολογική κατάσταση) και καθόλου όλον αυτόν τον κόσμο. Τό βάθος της ιδέας αυτής δεν έχει εξαντληθεί ως σήμερα.⁵ 'Υπάρχει τίποτε γερμανικό σ' αυτή την ιδέα; 'Υπάρχει λόγος νά ύποθέσουμε ότι κανένας Λατίνος δεν θά μπορούσε εύκολα νά σκεφτεί αυτό τό άναποδογύρισμα των φαινομενικότητων; Γιατί πραγματικά είναι άναποδογύρισμα.

'Ας θυμηθούμε, δεύτερο, τό φοβερό έρωτηματικό που έβαλε ο Κάντ μετά την έννοια της «αιτιότητας» — χωρίς

νά άμφιβάλλει, σάν τον Χιούμ, γιά την νομιμότητά της. 'Αντίθετα, ο Κάντ άρχισε μέ προσοχή νά προσδιορίξει τά όρια της περιοχής μέσα στην όποία έχει νόημα αυτή ή έννοια (κι αυτή είναι μία δουλειά που δεν έχει τελειώσει άκόμη).

'Ας πάρουμε, τρίτο, τό έκπληκτικό χτύπημα του Χέγκελ, που άνάτρεψε όλες τις λογικές συνήθειες και κακές εξεις όταν τόλμησε νά διδάξει ότι οι έννοιες είδους αναπτύσσονται ή μία μέσα στην άλλη. Μ' αυτήν την πρόταση τά πνεύματα της Εύρώπης προετοιμάστηκαν γιά τό τελευταίο μεγάλο έπιστημονικό κίνημα, τό δαρβινισμό, γιατί χωρίς τον Χέγκελ δεν θά ύπήρχε ο Δαρβίνος. 'Υπάρχει τίποτα τό γερμανικό σ' αυτό τον έγελειανικό νεωτερισμό που πρώτος εισήγαγε την άποφασιστική έννοια της «ανάπτυξης» μέσα στην έπιστήμη;

Ναι, δεν χωράει άμφιβολία. Και στις τρεις περιπτώσεις νιώθουμε πώς «ανάκαλυψαν» και μάντεψαν κάτι από τον έαυτό μας κι είμαστε εύγνώμονες γι' αυτό και ταυτόχρονα κατάπληκτοι. 'Η κάθεμιά από τις τρεις προτάσεις είναι ένα βαθυστόχαστο κομμάτι της γερμανικής άυτογνωσίας, άυτοεμπειρίας, άυτοκατανόησης. «Ο έσωτερικός μας κόσμος είναι πολύ πιά πλούσιος, πολύ

πιό περιεκτικός, πολύ πιο κρυμμένος»: αυτό νοιώθουμε κι εμείς μαζί με τον Λάιμπνιτς. Ός Γερμανοί άμφιβάλλουμε μαζί με τον Κάντ για την ύψιστη έγκυρότητα της γνώσης στην όποία φθάνουν οι φυσικές επιστήμες, και γενικά καθετί που μπορεί να γίνει γνωστό. Έμεις οι Γερμανοί είμαστε έγγελοι, άκόμη κι αν δέν εμφανιζόταν ποτέ ό ίδιος ό Χέγκελ, στό βαθμό που έμεις (άντίθετα άπ' όλους τούς Λατίνους) άποδίδουμε ένστικτωδώς βαθύτερο νόημα και μεγαλύτερη άξία στό γίνεσθαι και στήν άνάπτυξη παρά στό «είναι»⁷ (δύσκόρα πιστεύουμε στή δικαιολόγηση της έννοιας του «είναι») — και επίσης στό βαθμό που δέν είμαστε έτοιμοι να παραδεχθούμε ότι ή ανθρώπινη λογική μας είναι ή λογική καθεαυτή ή τό μόνο είδος λογικής (θά μπορούσαμε άντίθετα να πιστοούμε ότι ή λογική μας είναι άπλώς μία ειδική περίπτωση ή ίσως μία άπό τίς πιο περίεργες και ήλίθιες περιπτώσεις).

Θά μπορούσαμε να θέσουμε κι ένα τέταρτο έρώτημα: αν κι ό Σοπενάουερ έπίσης, με τόν πεσιμισμό του, δηλαδή με τό πρόβλημα της άξιας της ύπαρξης, έπρεπε να είναι άναγκαστικά Γερμανός. Νομίζω πώς όχι. Τό γεγονός μετά άπό τό όποιο έπρεπε άναγκαστικά να έφαρμοστεί αυτό τό πρόβλημα — ένας άστρονόμος της ψυχής θά μπορούσε να ύπολογίσει τή μέρα και τήν ώρα του — ή παρακμή της πίστης στό χριστιανικό Θεό, ό θρίαμβος του έπισημονικού άθεϊσμού, είναι ένα γενικό εύρωπαϊκό γεγονός στό όποιο όλες οι φυλές έχουν τό μερίδιό τους και για τό όποιο όλες άξίζουν δόξες και τίμές. Άντίστροφα, θά μπορούσαμε να κατηγορήσουμε άκριβώς τούς Γερμανούς — εκείνους τούς Γερμανούς που ήταν σύγχρονοι του Σοπενάουερ — ότι άνέβαλαν για πολύ καιρό και με πολύ επίνδυνο τρόπο αυτόν τόν θρίαμβο του άθεϊσμού. Ό Χέγκελ ειδικά ήταν εκείνος που τόν άνέβαλε περισσότερο, με τή μεγαλειώδη του προσπάθεια να μās πείσει για τή θεϊκότητα της ύπαρξης επικαλούμενος τή βοήθεια της έκτης αίσθησής μας, της «ιστορικής αίσθησης». Ός φιλόσοφος ό Σοπενάουερ ήταν ό πρώτος σίγουρος και άκλόνητος άθεος που είχαμε έμεις οι Γερμανοί: αυτό είναι τό μυστικό της έχθρας του για τόν Χέγκελ. Η μή θεϊκότητα της ύπαρξης ήταν γι' αυτόν κάτι δεδομένο, προφανές, άναμφισβήτητο: έχανε πάντα τή φιλοσοφική του ψυχραιμία και έξοργιζόταν όταν έβλεπε κάποιον να διστάζει ή να μιλάει έπιτηδευμένα για τό θέμα αυτό. Αύτός είναι ό τόπος όλης της άκεραιότητας γιατί ό τρόπος που θέτει τό πρόβλημα προϋποθέτει τόν άόλυτο και ειλικρινή άθεϊσμό, τόν όποιο θεωρεί θρίαμβο που έπιτευχθηκε έπιτέλους

και με πολλή δυσκολία άπό τήν εύρωπαϊκή συνείδηση, τήν πιο μοιραία πράξη δυό χιλιάδων χρόνων πειθαρχίας, μιάς πειθαρχίας με στόχο τήν άλήθεια, που στό τέλος άπαγορεύει στόν έαυτό της τό ψέμα του να πιστεύει στό Θεό.

Βλέπετε τί ήταν εκείνο που νίκησε πραγματικά τόν χριστιανικό Θεό: ή ίδια ή χριστιανική ήθική, ή έννοια της φιλαλήθειας που έννοούνταν μ' όλο και πιο άυστηρό τρόπο, ή εκλέπτυνση της χριστιανικής συνείδησης άπό τόν έξομολογητή - ιερέα, μεταφρασμένη και έξιδανικευμένη σε έπιστημονική συνείδηση, σε διανοητική καθαρότητα με κάθε θυσία. Τό να βλέπουμε τή φύση σαν να ήταν άπόδειξη της καλοσύνης και της διακυβέρνησης ενός θεού· τό να έρμηνεύουμε τήν ιστορία με τρόπο που να τιμάμε κάποιον θεϊκό λογικό, σαν να' ταν αυτή μιά συνεχής μαρτυρία της ύπαρξης μιάς ήθικης παγκόσμιας τάξης πραγμάτων και ύπέρτατων ήθικών σκοπών· τό να έρμηνεύουμε τίς ίδιες μας τίς έμπειρίες με τόν ίδιο τρόπο με τόν όποιο έρμηνεύουν τίς δικές τους οι εύσεβείς άνθρωποι, σαν να' ταν τό καθετί θεόσταλο, ένα σημάδι, σχεδιασμένο και προορισμένο για τή σωτηρία της ψυχής — όλα αυτά είναι ξεπερασμένα τώρα, επειδή έχουν τήν ανθρώπινη συνείδηση έναντίον τους, επειδή θεωρούνται άνάρμοστα και άνέντιμα άπό κάθε πιο εκλεπτυσμένη συνείδηση, επειδή θεωρούνται ψευτιά, φεμινισμός, άδυναμία, και δειλία. Όσον άφορά αυτήν τήν άυστηρότητα τουλάχιστον, είμαστε καλοί Εύρωπαίοι και κληρονόμοι της πιο μακρόχρονης και θαρραλέας αυτοϋπερνίκησης της Εύρώπης.

Καθώς άπορρίπτουμε μ' αυτόν τόν τρόπο τήν χριστιανική έρμηνεία και καταδικάζουμε τό «νόημα» της σαν παραποίηση, έρχεται άμέσως σε μās με τρομακτικό τρόπο τό έρώτημα του Σοπενάουερ: Έχει κανένα νόημα ή ύπαρξη; Θά χρειαστεί να περάσουν λίγοι αιώνες για να ακούσουν καλά αυτό τό έρώτημα οι άνθρωποι και για να αντιληφθούν τό βάθος του. Αυτό που είπε ό ίδιος ό Σοπενάουερ σαν άπάντηση σε τούτο τό έρώτημα ήταν — συγγνώμη για τό χαρακτηρισμό — βιαστικό, νεανικό, άπλός συμβιβασμός, ένας τρόπος να μείνεις, και μάλιστα κολλημένος σ' εκείνες άκριβώς τίς χριστιανικές - άσκητικές προοπτικές που δέν τίς πίστευαν πιά άπό τή στιγμή που εξέλειπε ή πίστη στό Θεό. Ό Σοπενάουερ όμως ήταν εκείνος που έθεσε τό έρώτημα — όπως είπα, ως καλός Εύρωπαίος κι όχι ως καλός Γερμανός.

Η μήπως ό τρόπος τουλάχιστον με τόν όποιο ίδιοποιήθηκαν οι Γερμανοί τό έρώτημα του Σοπενάουερ άποδεικνύει πώς είχαμ αυτοί μιά έσωτερική

συγγένεια, προπαρασκευή, και άνάγκη για τό πρόβλημα αυτό; Τό γεγονός ότι μετά τόν Σοπενάουερ οι άνθρωποι σκέφτηκαν και δημοσίευσαν άπόψεις άκόμη και στή Γερμανία (παρεπιπόντως, πολύ καθυστερημένα) για τό πρόβλημα που είχε θέσει εκείνος δέν άρκει να άποδείξει τήν ύπαρξη μιάς τέτοιας έσωτερικής συγγένειας. Θά μπορούσε μάλιστα κανείς να επικαλεστεί τήν άκαταλληλότητα αυτού του μετα-σοπενάουερικού πεσιμισμού για να άπορρίψει αυτή τή θέση. Προφανώς, οι Γερμανοί δέν έμοιαζαν να' ναι στό στοιχείο τους στό θέμα αυτό. Αυτό δέν είναι κατά κανένα τρόπο ύπαινιγμός στόν Έντουαρντ φον Χάρτμαν.⁸ Άντίθετα, μέχρι σήμερα δέν μου έχει φύγει ή παλιά ύποψία ότι είναι πολύ κατάλληλος για μās. Έννοώ πώς ίσως ήταν άπό τήν άρχή ένας άχρειός άγύρτης που όχι μόνο γελοιοποίησε τόν γερμανικό πεσιμισμό αλλά στό τέλος μπορεί και να «κληδότση» με διαθήκη στους Γερμανούς τό πόσο μπορούσαν αυτοί να γελοιοποιηθούν άκόμη και στήν έποχή της θεμελιώσης.⁹ Άλλά σās ρωτώ: μπορούμε μήπως να θεωρήσουμε δόξα για τούς Γερμανούς εκείνη τή γριά σαβούρα, τόν Μπάνσεν,¹⁰ που πέρασε τή ζωή του γυρίζοντας με ήδονή γύρω άπό τήν πραγματική-διαλεκτική του άθλιότητα και τήν «προσωπική του κακοτυχία»; Μήπως είναι αυτό άκριβώς γερμανικό; (Με τήν εύκαιρία συνιστώ τά γραφτά του για τό σκοπό για τόν όποιο τά χρησιμοποίησα κι εγώ, σαν άντιπεσιμιστική δίαιτα· μου φαίνεται μάλιστα πώς οι *elegantiae psychologicae*¹¹ τους θά' ναι άποτελεσματικές άκόμη και για τά πιο έρμητικά βουλωμένα σπλάχνα κά πνεύματα). Η μήπως πρέπει να ύπολογίσουμε σαν γνήσιους Γερμανούς κάποιους έρασιτέχνες και γεροντοκόρες σαν εκείνον τόν δακρύβρεχο άπόστολο της παρθενίας, τόν Μαϊνλέντερ.¹² Σε τελευταία άνάλυση μάλλον ήταν Έβραϊός (Όλοι οι Έβραίοι γίνονται δακρύβρεχοι όταν ήθικολογούν). Ούτε ό Μπάνσεν ούτε ό Μαϊνλέντερ, για να μη μιλήσουμε για τόν Έντουαρντ φόν Χάρτμαν, μās δίνουν κάποια σαφή άπόδειξη για τό ότι ό πεσιμισμός του Σοπενάουερ, ή τρομαγμένη του ματιά σ' ένα άπαλλαγμένο άπό τό Θεό κόσμο που έχει γίνει ήλίθιος, δέν ήταν άπλώς μιά έξαίρεση στή Γερμανία αλλά ένα γερμανικό γεγονός. Όλα τά ύπόλοιπα που βλέπουμε στό προσκήνιο — τήν θαρραλέα πολιτική μας και τόν χαρούμενο πατριωτισμό μας, που άρκετά άποφασιστικά βλέπει όλα τά πράγματα άπό τή σκοπιά μιάς όχι και πολύ φιλοσοφικής άρχής (της άρχής «Deutschland, Deutschland uber alles»¹³ — που σημαίνει *sub specie speciei*¹⁴ συγκεκριμένα του γερμανικού

είδους) αποδεικνύουν πολύ καθαρά τό αντίθετο. Όχι, οι σημερινοί Γερμανοί δέν είναι πεσιμιστές. Καί για νά τό πώ άλλη μιά φορά, ό Σοπενάουερ, ήταν πεσιμιστής ως καλός Εύρωπαϊος κι όχι ως καλός Γερμανός.

1. Αυτή ή αντίφαση δρων είναι μιά γερμανική παροιμιώδης έκφραση.

1. Τό έρώτημα αυτό συζητιούνταν τότε πολύ έντονα στή Γερμανία. Ό Νίτσε δέν αποτελεί εξαίρεση. Δές τό δλόκληρο σχετικό κεφάλαιο πού υπάρχει στό *Λυκόφως*.

2. Ό Γκέτε (τό ίδιο και ό Χάινε) άποκαλούσε τόν εαυτό του παγανιστή.

3. Ό στάση του Νίτσε άπέναντι στον Μπίσμαρκ ήταν έντελώς άρνητική.

4. Έπουσιώδες γνώρισμα.

5. Ό Φρόνιτ ήταν εκείνος πού διερεύνησε αυτό τό θέμα σέ βάθος.

6. Αιτιακά.

7. Είναι άξιοσημείωτη ή εκτίμηση πού τρέφει ό Νίτσε για τόν Χέγκελ (τόν όποιο πολέμησε ό Σοπενάουερ). Έπίσης, είναι δλοφάνερη ή διαφορά του Νίτσε από τόν Χάιντεγκερ.

8. Πολύ δημοφιλής φιλόσοφος (1842 - 1906) πού προσπάθησε νά κάνει μιά σύνθεση των φιλοσοφιών του Χέγκελ και του Σοπενάουερ. Ό Νίτσε τόν περιφρονούσε: δές και *Πέρα άπ' τό καλό και τό κακό*, μέρος 204.

9. Ό Νίτσε αναφέρεται στή θεμελίωση της γερμανικής αυτοκρατορίας (1871), τήν όποία άκολούθησε μιά πολύ γρήγορη βιομηχανική ανάπτυξη.

10. Ένας από τούς λίγους Γερμανούς φιλόσοφους (1830 - 1881) πού έπηρεάστηκαν από τόν Σοπενάουερ.

11. Ψυχολογικές κομψότητες.

12. Ό Μαϊνλέντερ (1841 - 1876) έγραψε ένα βιβλίο όπου υπερασπιζόταν τή θέληση για θάνατο, τήν παρθενια και τήν αυτοκτονία. Πέθανε αυτοκτονώντας.

13. «Ό Γερμανία, ή Γερμανία υπεράνω όλων». Αρχή του γερμανικού έθνικού θνυου.

14. «Από τή σκοπιά του είδους». Ό Νίτσε παραφράζει τό «άπό τή σκοπιά της αιωνιότητας» του Σπινόζα.

3

HANS PETER DUERR

Όνειρικός χρόνος. Τά δρια ανάμεσα στην άγριότητα και τόν πολιτισμό,

μετάφρ. Γ. Πολιτάκης, Έκδόσεις Γαβριηλίδη. Άθήνα 1990.

Ό όνειρικός χρόνος είναι μιά έλκυστική ύπόθεση. «Τά δρια ανάμεσα στην άρχαιότητα και τόν πολιτισμό», όπως θέλει τόν υπότιτλο τό έξώφυλλο του βιβλίου, αποτελούν όμως άληθινή πρόκληση. Για τούς περισσότερους Έλληνες άναγνώστες, κάθε αναφορά στην άρχαιότητα άνακαλεί συνειρμικά τόν πολιτισμό. Άς μίν επιτρέψουμε όμως στή φαντασία μας νά καλπάσει. Ό δαίμων του τυπογραφείου χτύπησε αυτή τή φορά στό έξώφυλλο και μετέτρεψε τήν «άγριότητα», όπως θέλει ό μεταφραστής τό *Wildnis*, σέ «άρχαιότητα». Άλλα είναι τά «δρια» πού θά πρέπει νά άναμένει ό άναγνώστης του «όνειρικού χρόνου».

Δυστυχώς δέν διαθέτω τό γερμανικό πρωτότυπο και έτσι δέν μπορώ νά δώσω στον άναγνώστη όρισμένες ακόμα πληροφορίες πού θά ήταν ίσως χρήσιμες. Δέν γνωρίζω λοιπόν ούτε πότε έγινε ή πρώτη έκδοση, ούτε αν ή έλληνική μετάφραση έγινε από τή δεύτερη — ή ύπαρξη της όποίας ύποδειλώνεται από τήν παρουσία «Προλόγου στην πρώτη έκδοση». Άπό τό περιεχόμενό τους, μπορώ νά ύποθέσω ότι οι ύποσημειώσεις άνήκουν στό μεταφραστή, στον έπιμελητή ή στον έκδότη: πάντως όχι στό συγγραφέα, πού δέν θά ήταν ούτε τόσο άναιτιολόγητα έπιλεκτικός, ούτε τόσο άστοχος, ώστε νά μās πληροφορεί, για παράδειγμα ότι ό Ρλάντκλιφ - Μπράουν (Ράντκλις - Μπράουν στό κείμενο) ήταν «άγγλος άνθρωπολόγος εκπρόσωπος του Ντουρκάιμ [sic] στην Βρετανία πού «εισήγαγε» τόν στρουκτουραλισμό στην άνθρωπολογία». Δέν μπορώ νά ξέρω ούτε πού άκριβώς άρχίζουν, ούτε πού άκριβώς τελειώνουν οι άφθονες περικοπές πού ένσωματώνει στό κείμενό του ό συγγραφέας, καθώς τά εισαγωγικά συχνά άνοίγουν αλλά σπάνια κλείνουν, και ένίοτε κλείνουν, χωρίς νά έχουν ποτέ άνοίξει. Έστο και χωρίς πρωτότυπο, μπορώ νά ύποθέσω ότι ή Άρτεμις του πίνακα 9 άνήκει στή σχολή του Fontainebleau και δέν βρίσκεται (άναρτημένη;) σέ κάποιο «σχολείο στό Fontainebleau». Άμφιβάλλω πολύ αν ό συγγραφέας ήταν τόσο άπρόσεκτος ώστε, μεταξύ άλλων, νά άποδίδει στην Άποκάλυψη του Ίωάννη διάλογο του Ίησού με τόν

μαθητή του (και ό πιο έπιτόλαιος άναγνώστης της Άποκάλυψης γνωρίζει ότι δέν υπάρχουν τέτοιοι διάλογοι) πού είναι γνωστός από τίς άπόκρυφες Πράξεις του Ίωάννη. Όμως, τό πιο σημαντικό είναι ότι, με πιστοποιημένες τέτοιες άβλεψίες και παραλήψεις, δέν μπορώ νά βεβαιώσω αν πράγματι ό συγγραφέας άποσιωπά πλήρως τήν προέλευση των πλούσιων πηγών πού παραθέτει αυτολεξί. Πάντως, αν πρόκειται για έπιλογή του συγγραφέα, θά ήταν χρήσιμο νά έχει έπισημανθεί από τό μεταφραστή, τόν έπιμελητή ή τόν έκδότη, τό σπανιότατο αυτό, για τή γερμανική πρακτική, φαινόμενο.

Τό συναρπαστικό αυτό βιβλίο μās καλεί ώστόσο νά προσπεράσουμε γρήγορα έκδοτικές και μεταφραστικές άδυναμίες, και νά άσχοληθούμε με τό περιεχόμενό του (αν και ειδικά τό έξώφυλλο, από σεβασμό στον άναγνώστη, θά έπρεπε νά άντικατασταθεί). Διονυσιακές μαινάδες, μεσαιωνικές μάγισσες, Λιθουανοί λυκάνθρωποι, σαμάνοι της Σιβηρίας και Ίνδιάνοι μάγοι συναναστρέφονται νεράιδες, ζωτικά και άλλες μορφές των παραμυθιών. Θεοί της άρχαιότητας και μυθικοί ήρωες προβάλλουν άφνης στους προνομιακούς τόπους των έθνολόγων στην Άφρική, τήν Αύστραλία και τήν Άμερική. Ό πολιτισμένος άνθρωπος ξαναβυθίζεται τόν πρωτόγονο, και άναλογίζεται τίς προσπάθειες πού έκανε κατά καιρούς νά τόν καταλάβει ή νά τόν καταβάλλει.

‘Ο συγγραφέας διερευνά με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις δοξασίες για μετάβαση όρισμένων προσώπων αλλά, σε ειδικές συνθήκες, και δλόκληρων κοινοτήτων σε διαφορετικούς κόσμους. Κόσμους όπου οι άνθρωποι πετούν, επικοινωνούν με ζώα, με νεκρικές ψυχές ή με τή φύση, βλέπουν και άκουν πράγματα που, σε συνηθισμένες συνθήκες, ούτε φαίνονται ούτε ακούγονται. Για ποιούς ακριβώς πρόκειται; Κατά τήν ανάκριση τών μαγισσών, ό ιεροεξεταστής επιβεβαίωσε τήν πίστη του στό δαιμονισμό. Στή γνωριμία του με τούς ιθαγενείς, ό παραδοσιακός επιστήμονας (ό δογματικός κατά τόν συγγραφέα) επιλέγει ανάμεσα στό ψεύδος, τις παραιθήσεις και τήν παράνοια. ‘Αντιμέτωπος με διαφορετικούς πολιτισμούς, ό σχετικιστής τά δέχεται όλα και έτσι άρνεϊται τή δυνατότητα όποιασδήποτε κατανόησης. ‘Ο συγγραφέας μας ύποστηρίζει ότι ύπάρχει και άλλος δρόμος.

Κεντρικό του αξίωμα είναι ότι άν ή ανάπτυξη του πολιτισμού επιτυγχάνεται με τήν κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στην άγρια φύση, ό πολιτισμένος άνθρωπος διατηρεί πάντα στοιχεία τής άρχικής του φύσης. ‘Η βαρβαρότητα μπορεί να αποτέλεσε τήν προϊστορία του πολιτισμού, αποτελεί όμως ταυτόχρονα και τήν άλλη του όψη. Τά όρια ανάμεσα στην άγριότητα και τόν πολιτισμό δέν έντοπίζονται μόνο στό μακρινό παρελθόν, αλλά και στό παρόν. Για τήν αναζήτηση τών όριών αυτών τό βιβλίο κινείται σε διάφορα επίπεδα. Τό ιστορικό επίπεδο, εκεί όπου ό πολιτισμός αναδύεται μέσα από τή βαρβαρότητα, τό συγχρονικό, όπου ό έθνομόλος συναντά τόν ιθαγενή, τό μυθικό, όπου συμπλέκονται και συνυπάρχουν κατάλοιπα άγριότητας με ύψηλή τέχνη. ‘Ο άναγνώστης καλείται έτσι να πραγματοποιήσει πολλαπλά ταξίδια. Ταξίδια στό χώρο και στό χρόνο, ανάμεσα στό πραγματικό και τό φανταστικό, στά όρια πολιτισμού και έρημίας. Ταξίδια μήσης στις άγνωστες πτυχές τής προϊστορίας, στις άνεξερευνήτες χώρες τών ιθαγενών, στους άλόκοτους κόσμους τών παραμυθιών. Τελικά, ταξίδια έξω από τό χρόνο και τό χώρο, στόν κόσμο όπου τά ρολόγια σταματούν και τό έδω συνυπάρχει με τό εκεί.

‘Αν όμως ό πολιτισμός όρισθεί ως τό προϊόν μίας διαρκώς χαρασσόμενης διαχωριστικής γραμμής, τότε τό έρώτημα «τί είδους κόσμος είναι αυτός που βρίσκεται πέρα από τή διαχωριστική γραμμή;» χάνει τό νόημά του και ή διάκριση «πραγματικού»-«φανταστικού» γίνεται πλασματική. Πραγματικότητα είναι ό ίδιος ό «φράκτης»

που χωρίζει τόν πολιτισμό από τήν άγριότητα. ‘Εκείνο που πρέπει να μελετηθεί είναι ό τρόπος με τόν όποιο όρθώνεται αυτός ό φράκτης και τά άποτελέσματα που επιφέρει.

‘Η προσπάθεια του συγγραφέα να κατανοήσει τόν κόσμο τής άγριότητας τόν αφήνει κατ’ άρχήν εκτεθειμένο στόν σχετικισμό. Κάθε πλευρά τής διαχωριστικής γραμμής μπορεί να θεωρηθεί πραγματική για τόν έαυτό της. ‘Η μάγισσα που πετά ζεί σ’ έναν πραγματικό γι’ αυτήν κόσμο, και ό ιεροεξεταστής που τόν παρατηρεί διακρίνει έναν έξίσου πραγματικό γι’ αυτόν Διάβολο. ‘Ο συγγραφέας μας όμως, σε αντίθεση με τόν σχετικιστή, δέν άρκεϊται στή διαπίστωση ότι ή πραγματικότητα όρίζεται στό έσωτερικό κάθε κόσμου. ‘Αναδεικνύει τό όριο που ξεχωρίζει τούς δύο κόσμους, και αυτό είναι κάτι πολύ διαφορετικό από τήν άπλη παραδοχή τής αλήθειας τής κάθε πλευράς.

‘Ας πάρουμε τό παράδειγμα τής μάγισσας που πετάει. Οι μαρτυρίες τής έποχής επιμένουν τόσο στή χρήση παραισθησιογόνων άλοιφών όσο και στην έπιρροή του Διαβόλου. Οι ίδιες οι μάγισσες, άκόμα και όταν στις συνθήκες ανάκρισης παραδέχονταν τήν επικοινωνία τους με τό Διάβολο, έπέμεναν πάντα στή σημασία τών άλοιφών. Οι ιεροεξεταστές, άν και άναγκάζονταν να καταγράψουν τήν όμολογία για χρήση άλοιφών, έπέμεναν πάντα στό ρόλο του Διαβόλου. ‘Αν ή πτήση όφειλόταν σε παραισθηση που προκαλούσαν όρισμένες χημικές ούσιες, άν κάθε άνθρωπος που έκανε χρήση άλοιφών μπορούσε να βιώσει παρόμοιες έμπειρίες, τότε ό Διάβολος θα ύποβαθμιζόταν και ό πολιτισμός τών ιεροεξεταστών θα κατέρρεε.

Γιά τόν συγγραφέα ή σημασία του παραδείγματος έγκειται κυρίως στή διαπίστωση ότι ό χριστιανικός κόσμος, μεσαιωνικός και σύγχρονος, βασίζεται στόν άπόλυτο διαχωρισμό τών δύο κόσμων. Στο Μεσαίωνα εξαπολύθηκε ένας γενικός διωγμός τών μαγισσών και όσων άλλων είχαν πρόσβαση στην άγρια φύση. Κάθε έπαφή με μάγισσες και μάγους ήταν άπαγορευμένη και έγκυμονούσε θανάσιμους κινδύνους. Στο σύγχρονο κόσμο θεωρείται δεδομένο ότι ό πρωτογονισμός, ή βαρβαρότητα, έχει περάσει άνεπιστροπεί.

Οι επιπτώσεις του διαχωρισμού αυτού είναι έμφανείς στό έργο του σύγχρονου έθνομόλου ή ανθρωπολόγου. Μελετώντας τις πρωτόγονες φυλές τών νέων ήπειρών ό παρατηρητής διαθέτει ένα καθορισμένο έννοιολογικό πλαίσιο. Χωρίς να αντιλαμβάνεται ότι

τά δεδομένα του δυτικού πολιτισμού δέν ισχύουν στις κοινωνίες που εξετάζει προσπαθεί να τούς επιβάλει τή προκρούστια λογική του. Χαρακτηρίζοντας τις κοινωνίες τών ιθαγενών πρωτόγονες άποτυγχάνει να κατανοήσει τήν ούσία του πολιτισμού τους.

‘Ωστόσο, κατά τό συγγραφέα μας, ό άποκλεισμός τής άγριότητας δέν είναι άνγκαίος όρος του πολιτισμού. Οι κοινωνίες που όνάζει «άρχαικές», και που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τήν κλασική αρχαιότητα, δέχονταν τή συνύπαρξη πολιτισμού και άγριότητας. ‘Ο μαιναδισμός, ό κοινωνικός ρόλος μάγων και σαμάνων, οι όμαδικές όργιαστικές τελετουργίες άποτελούν δείγματα αυτής τής συνύπαρξης. ‘Ανάλογα με τά δεδομένα πολιτιστικά πλαίσια, σε συγκεκριμένες συνθήκες και ύπό συγκεκριμένους όρους, πολιτισμένες κοινωνίες επιτρέπουν (ή επιβάλλουν) τήν επικοινωνία με τήν άγρια φύση.

Με τέτοιες παρατηρήσεις, ό συγγραφέας ένοποιεί τόν ανθρώπινο πολιτισμό βάζοντας σε κοινό παρανομαστή τήν κλασική αρχαιότητα με τόν κόσμο τών σημερινών ιθαγενών. Ταυτόχρονα όμως διαφοροποιεί τούς πολιτισμούς που βασίζονται στόν άποκλεισμό τής άγριότητας άπ’ αυτούς που δέχονται τή συνύπαρξη μαζί του. Προϋπόθεση μίας έπιτυχούς προσέγγισης είναι ή αυτογνωσία του μελετητή. ‘Ο ανθρωπολόγος που έρχεται σε έπαφή με μιά κοινότητα ‘Ινδιάνων πρέπει να γνωρίζει ότι οι έμπειρίες τών μάγων τής φυλής δέν είναι τόσο ξένες από τις δικές του έμπειρίες, έστω και άν ό ίδιος έχει μάθει να τις άρνεϊται. ‘Ο μελετητής τών πρωτόγονων φυλών πρέπει να δεχτεί να διδαχτεί άπ’ αυτός τό πρωτόγονο στοιχείο στή δική του φύση. ‘Ο πολιτισμένος άνθρωπος δέν μπορεί βέβαια να ξαναγίνει πρωτόγονος — ή άθώοτητα του πρωτογονισμού έχει παρέλθει— μπορεί όμως να καταλάβει τό ξεχασμένο νόημα του πολιτισμού του. ‘Ο εκ γενετής τυφλός δέν μπορεί να αντίληφθεί ποτέ τί είναι φώς, κι αυτός που δέν στερήθηκε ποτέ τό φώς του δέν έχει συνείδηση τής όρασης που διαθέτει. ‘Ο τυφλός όμως που ξαναβρίσκει τό φώς του και ό πολιτισμένος που χάνει και ξαναβρίσκει τόν πολιτισμό του είναι πραγματικά σοφοί.

‘Ο σύγχρονος ανθρωπολόγος, ιδιαίτερα αυτός που πραγματοποιεί επιτόπιες έρευνες, μπορεί να βγάλει ενδιαφέροντα συμπεράσματα από τήν όπτική του συγγραφέα. ‘Ωστόσο, στόν ιστορικό του πολιτισμού δημιουργούνται όρισμένα πρόσθετα έρωτήματα.

“Ας επιστρέψουμε στο παράδειγμα των μαγισσών. Όπως μās θυμίζει ο συγγραφέας, οι μάγισσες επέμεναν στη χρήση αλouiών και οι ιεροεξεταστές στο ρόλο του Διαβόλου. Τό Μεσαίωνα, ή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον πολιτισμό και την αγριότητα χαράχθηκε με τή λογική των ιεροεξεταστών (και κατ’ ακολουθίαν, του Διαβόλου). Στόν κόσμο των πρώτων χριστιανών παρατηρούμε όμως ακριβώς τό αντίθετο φαινόμενο. Οι «μάγοι» επέμεναν ότι στην κατάσταση έκστασης τους οδηγούσε τό «Πνεύμα» και οι χριστιανοί Πατέρες ισχυρίζονταν ότι όλα προέρχονται από τή χρήση μαγικών φίλτρων. Στόν κόσμο τής αρχαιότητας όπου ζούσαν οι πρώτοι χριστιανοί δέν έτίθετο σε άμφισβήτηση ή ύπαρξη και ο ρόλος του Πνεύματος — άλλο άν για όρισμένους ήταν άγιο ένω για άλλους σατανικό. Ό μάγος έπρεπε να δείξει ότι τό Πνεύμα δεχόταν να έπικοινωνήσει μαζί του. Ό χριστιανός Πατέρας από τήν άλλη έπρεπε να δείξει ότι τά μαγικά αποτελέσματα είχαν προκληθεί με τεχνητά μέσα και κατά συνέπεια ο κόσμος δέν έπρεπε να πλανηθεί και να ακολουθήσει τό μάγο. Η διαχωριστική γραμμή πολιτισμού και αγριότητας χαρασσόταν στην αρχαιότητα με τή λογική των φίλτρων. “Αν ή μετάβαση στην άλλη πλευρά του πολιτισμού γινόταν υπό τήν έπήςρεια του Πνεύματος τότε ή αυτή συνιστούσε στοιχείο του πολιτισμού. “Αν ή μετάβαση γινόταν με χρήση φίλτρων, τότε ή πλευρά αυτή χαρακτηριζόταν αγριότητα.

“Η ανακάλυψη του «άσυνείδητου» στά τέλη του 19ου αιώνα οδηγεί σε μία νέα έρμηνεία τής έμπειρίας των μαγισσών. Σήμερα γίνεται άποδεκτό ότι ή πρόσβαση στον «κόσμο τής αγριότητας» έπιτυγχάνεται τόσο με χημικές ούσιες όσο και με ύποβολή (με τό λόγο του αναλυτή, με τό πνεύμα). Τά όρια πολιτισμού και αγριότητας χαράσσονται στο έσωτερικό τής ανθρώπινης ψυχής. “Έτσι, οι έμπειρίες των μαγισσών θεωρούνται σήμερα πραγματικές, με τήν έννοια ότι ανήκουν στον πραγματικό ψυχικό τους κόσμο. “Αν για τόν Durr αυτογνωσία του ανθρώπου περνά μέσα από τή γνώριμία με τους ίθαγενείς, για τόν ψυχαναλυτή ή βασιλική όδός προς τό άσυνείδητο είναι τά όνειρα — και ιδιαίτερα τά όνειρα των αναλυτών.

“Ο σύγχρονος κόσμος μπορεί να θέλει να πιστεύει ότι αποκλείει τήν αγριότητα αλλά στην πραγματικότητα δέχεται τή συνύπαρξη μαζί της. Στο κρεβάτι του ψυχαναλυτή έχουμε μία έλεγχόμενη έπικοινωνία με τήν αγριότητα που έπιτυγχάνεται χωρίς παραισθησιόγωνα. Σούς άθλητικούς άγώ-

νες, που εμφανίζονται ως στοιχείο του πολιτισμού, είναι πλέον θεσμοθετημένη ή επιστροφή στην άγρια φύση. Στην περίπτωση αυτή ή χρήση οίνοπνευματωδών συνδυάζεται με τήν άφύπνιση του πνεύματος τής ομάδας. Οι όργιαστικές τελετές άποκαλούνται στην περίπτωση αυτή χουλγκανισμός. Με τή μαζική διαδόση πάλι των ναρκωτικών ή έπικοινωνία με τήν άγρια φύση στηρίζεται κυρίως στην χρήση παραισθησιόγων. “Έτσι ή άλλως, ο πολιτισμός διατηρεί προσβάσεις στα θεμέλια του. “Ο σύγχρονος κόσμος δέν αποκλείει τήν αγριότητα, άπλως ύποκρίνεται ότι τήν αποκλείει, όπως ύπο-

κρίνονταν οι ύπερασπιστές του νόμου και τής τάξης στις Βάκχες του Εύριπίδη. «Τά όρια ανάμεσα στην αγριότητα και τόν πολιτισμό» για τά όποια μιλάει ο συγγραφέας χαράσσονται κάθε στιγμή και μετατίθενται συνεχώς. “Αν καταλάβουμε γιατί ο άνθρωπος τής αρχαιότητας και ο άνθρωπος του Μεσαίωνα είχαν ανάγκη επιστροφής στην άλλη όψη του πολιτισμού τους θα άντιληφθούμε ίσως γιατί ο σύγχρονος άνθρωπος έξακολουθεί να έχει τίς ίδιες ανάγκες.

Δημήτρης Κυρτάτας

εκδόσεις Ορφέας
τηλ: 6437454

4 ΔΥΟ

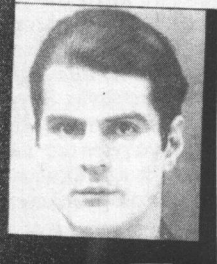
ΑΛΛΗΛΟΥΓΡΑΦΙΕΣ

1. Γράμματα Σεφέρη – Λορεντζάτου (1948-1968)
 *Επιμελήθηκε ο Ν.Δ. Τριανταφυλόπουλος, Δόμος, Αθήνα 1990

2. Γιώργος Θεοτοκάς – Νικόλας Κάλας, Μιά άλλη λογογραφία
 Εισαγωγή-επιμέλεια: Ι. Κωνσταντουλάκη Χάντζου, Πρόσπερος, Αθήνα 1989.

Τα όνόματα των επιστολογράφων αρκούν για να προσελκύσουν τό ενδιαφέρον του αναγνώστη. Κι αν στις περιπτώσεις των Γ. Σεφέρη και Γ. Θεοτοκά διαθέτουμε δημοσιευμένο ένα πλούσιο ημερολογιακό και επιστολογραφικό υλικό: τὰ *Ἡμερολόγια* του Γιώργου Σεφέρη, τὰ *Τετράδια ημερολογίου 1939-1913* του Γιώργου Θεοτοκά, τὴν *Ἀλληλογραφία (1930 - 1966)* του Γιώργου Θεοτοκά και Γιώργου Σεφέρη, και άλλα, οί «προσωπικές φωνές» των δύο άλλων σημαντικῶν διανοουμένων, του δοκιμιογράφου και έξοχου μεταφραστή Ζήσιμου Λορεντζάτου και του ποιητή και κριτικού Νικόλα Κάλα, δέν μᾶς ήταν, μέχρι σήμερα προσιτές. Ἄλλωστε και οί δύο, ὁ καθένας με τόν τρόπο του, έχουν καλύψει τό πρόσωπό τους μ' ἕνα ἡμιδιαφανές πέπλο: ὁ πρῶτος «ἐκ φύσεως δέν μιλάει πολύ» (Μαργ Σεφέρη), «ἀναχωρητικός» (Ν.Δ. Τριανταφυλόπουλος), ὁ Κάλας, πέρασε τὴν περισσότερη ζωὴ του πολύ μακριά από τὴν Ἑλλάδα, ὅπου και πέθανε.

Τό ενδιαφέρον πού παρουσιάζουν οί δύο αὐτές ἀλληλογραφίες δέν συνοψίζεται σέ λίγα λόγια: σέ τέτοια κείμενα, μέ παρόμοιας ποιότητας επιστολογράφους, ὅπως και ἀντίστοιχα ἡμερολόγια, ὁ κάθε ἀναγνώστης ἀνακαλύπτει πτυχές πού τόν ἐλκύουν, κουβέντες πού τόν προβληματίζουν, σχόλια και στοιχεῖα πού τόν βοηθοῦν νά φωτίσει δικά του ἐρωτήματα και σκέψεις γιά τὴ λογοτεχνία και τὴν κριτική πού καλλιεργήθηκε τόσο μεστά τὰ χρόνια αὐτά τῆς σύγχρονης πνευματικῆς μας ζωῆς.

Πάνος Κ. Θασίτης,
Τὰ ποιήματα 1946 - 1979,
 Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990.

*Ἐκτῶρ Κακναβάτος,
Ποιήματα 1943-1974,
 Α. τόμος,
 Ἄγγρα, Ἀθήνα 1990.

Δύο ποιητές περίπου δημῆλικοι, ὁ Ε. Κακναβάτος γεννήθηκε τό 1920 και ὁ Π. Θασίτης τό 1923 πού ἀρχίζουν νά δημοσιεύουν ἀκριβῶς τὴν ἴδια ἡλικία, ὁ ἕνας στήν Ἀθήνα, ὁ ἄλλος στήν Θεσσαλονίκη, ξεκινώντας ἀπό διαφορετικές ποιητικές ἐμπειρίες και πηγές.

«*Τώρα πού τό ποίημα
 τοῦ Ὑμηττοῦ χαιρετάει
 τὰ μενεξεδένια φτερά
 τῆς ἀλκυόνας Αἰγίνας
 πού καταφιλοῦνε τὴ θάλασσα
 τὴ θάλασσα,
 ἢ σπουδὴ μου ἐτοιμάζεται
 σάν τόν Ἰσκιο Ἀττικοῦ ἀμφορέα!*»

(*Ἐκτῶρ Κακναβάτος, *Fuga No. 1*,
 «Συμφωνία», 1943

*Γύφτισα ζωῆ
 Μέ χιλιάδες κουδουνάκια στ'
 ἀνεμισμένα παρδαλά
 φουστάνια σου
 Μοσκοβαλᾶς χωράφι και φίλι
 και σέ περνοῦν στίς χαϊτες τους
 χαράματα στήν πόλη
 Ἄλογα γοργά ζεμένα σέ γλυκοτρι-
 ζάτες σοῦστες.*

(Π. Θασίτη, *Δίχως Κιβωτό*,
 «Πρωινό», 1945 - 1949

Οί συγκεντρωτικές ἐκδόσεις (δέν μπορούμε νά μιλάμε γιά «ἅπαντα», ἀφοῦ και οί δύο ποιητές εἶναι ἀκμαιότατοι) ἐξασφαλίζουν τὴν ὀλοκληρωμένη γνωριμία μέ τό ἐργο ἑνός δημιουργοῦ ἢ ἔστω τὴν πανοραμική προσέγγισή του, ἀφοῦ οί μεμονωμένες ποιητικές συλλογές εἶναι πιά συχνά δυσεῦρετες γιά τούς νεότερους «φανατικούς γιά γράμματα».

«*Τὰ ποιήματα*» του Πάνου Θασίτη συνοδεύονται ἀπό ἕναν δεύτερο τόμο ὅπου ἀναδημοσιεύονται τὰ κριτικά του ἄρθρα και δοκίμια τῆς περιόδου 1959 - 1983 (*Τὰ δοκίμια*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990), καθὼς και ἀπό ἕνα ἀφιερωματικό τεῦχος του περιοδικοῦ τῆς συμπρωτεύουσας «*Ὁ παρατηρητής*». Ὅσο γιά τὰ «*Ποιήματα*» του Ε. Κακναβάτου ἀναμένεται και δεύτερος τόμος μέ τὴν μετὰ τό 1974 ποιητική παραγωγή του.

ΕΥΤΥΧΗ Ι. ΜΠΙΤΣΑΚΗ

θεωρία
 και πράξη

προβλήματα φιλοσοφίας
 τοῦ ἀνθρώπου

3η ΕΚΔΟΣΗ

Gutenberg

«Ἡ προσεχτική ἀνάλυση τῆς δοσμένης ἐργασίας ἀποκαλύπτει μία ἀκατανόητη σύγχυση θέσεων και ἐννοιῶν και τέτοιες ἀντιφάσεις πού προκαλοῦν ἐντύπωση ἀν, μάλιστα, πάρει κανεῖς ὑπόψη του προηγούμενες ἐργασίες του Ε. Μπ. ὅπου πιά ρεαλιστικά ἐκρίνε τὰ πράγματα...»

Παρερχόμαστε ἐδῶ τὴ λαθεμένη κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀποψη του Ε. Μπ. γύρω ἀπό τὰ θέματα τῆς ἀλλοτριώσεως, του κρατισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας, ὅτι, ἢ ἡγετική ὁμάδα (στὸν ὑπαρκτό σοσιαλισμό) μετατρέπεται σέ ἱερατεῖο.

Τουλάχιστον δέν εἶναι σοβαρό ὅτι στὸν ὑπαρκτό σοσιαλισμό δέν έχουν κοινωνικοποιηθεῖ τὰ μέσα παραγωγῆς... Ἐξίσου ἀγνοία γιά τό τί εἶναι ὁ ὑπαρκτός σοσιαλισμός ἀποτελεῖ ἡ ἀποψη περί χωρισμοῦ τῶν παραγωγῶν σέ διευθυντικό στρώμα και ἐργάτες... Δέν ὑπάρχει καμιά διάσταση και κανένας παρόμοιος χωρισμός και οὔτε διευθυντικό στρώμα και ἐργάτες... Δέν ὑπάρχει καμιά διάσταση και κανένας παρόμοιος χωρισμός και οὔτε τό διευθυντικό στρώμα ἀποτελεῖ ξεχωριστό στρώμα... Δέν ὑπάρχουν οὔτε μποροῦν νά υπάρξουν «ἱεραρχικές δομές» πού ἀναπαράγονται στό σοσιαλισμό, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Ε. Μπ., οὔτε «στρεβλωμένος τρόπος παραγωγῆς». Ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει στρεβλωμένη ἀντίληψη, λαθεμένη ἐκτίμηση, ἕνας ὑποκειμενισμός πού ξεπερνάει σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τὰ ὄρια του σοβαροῦ και του ἀντικειμενικοῦ, εἶναι σ' αὐτά πού διατυπώνονται σέ πολλές σελίδες του βιβλίου «*ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ*».

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ,
 Μάρτιος 1981

ΤΟ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ,
 ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Θεωρία και Κοινωνία

Επιθεώρηση των επιστημών του ανθρώπου

“Όταν οι επίσημοι έρευνητικοί, επιστημονικοί και ακαδημαϊκοί θεσμοί όλιγωρούν, τότε, τά κενά ύποτιθεται ότι αναπληρώνονται από τήν ιδιωτική πρωτοβουλία. “Ωστόσο δέν γίνεται άκριβώς έτσι. “Απλώς όλιγωρούν και οι δύο επί δεκαετίες, τά κενά και οι στερήσεις παραμένουν.

Τά αύστηρως επιστημονικά περιοδικά στην Έλλάδα είναι σχεδόν άνύπαρκτα. Τά Πανεπιστήμια και τά Έρευνητικά Κέντρα, ένώ απαιτούν —και όρθώς—, δημοσιεύσεις σε Έγκυρα και άνεγνωρισμένου κύρους έντυπα, τά ίδια δέν φτάνουν περιοδικά όπου θά μπορούσε νά παρουσιασθεί ή έρευνητική δουλειά, τό επιστημονικό Έργο και ό προβληματισμός νέων και παλαιότερων επιστημόνων. Οι έξαιρέσεις μετριούνται στά μισά δάκτυλα του ένός χεριού.

“Από τήν άλλη μεριά για τούς ιδιώτες-έκδότες δέν ύπάρχει τό βασικό κίνητρο, δηλαδή τό κέρδος, για νά αναπτύξουν τέτοια δραστηριότητα. Γιατί, ένα επιστημονικό περιοδικό, απευθυνόμενο αναγκαστικά σε μικρό αναγνωστικό κοινό ειδικών, δέν μπορεί νά καλύψει ούτε καν τά έξοδά του. “Εκτός τούτου οι εκδότες πολύ δύσκολα θά μπορούσαν νά έχουν στή διάθεσή τους μίαν επιστημονική ομάδα πού θά όργανωνε ένα τέτοιο περιοδικό. “Αν πού και πού κάποιος εκδότης μπαίνουν σ’ αυτή τήν περιπέτεια τό διάβημά τους ύπαγορεύεται μόνο από προσωπικό μεράκι και ένδιαφέρον πού συνδυάζεται με τό αντίστοιχο των συνεργατών τους. “Ετσι, πληρώνοντας από τήν τσέπη τους θά αναλάβουν τήν όδυνήρή γι’ αυτούς πρωτοβουλία πού αντιπροσωπεύει ή έκδοση ένός επιστημονικού περιοδικού. Τέτοια παραδείγματα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών έχουμε τά ΙΣΤΟΡΙΚΑ πού εκδίδει ή «Μέλισσα», τά ΤΕΥΧΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ πού εκδίδουν οι εκδόσεις «Κριτική», τό ΛΟΓΟΥ ΧΑΡΙΝ πού πρόκειται

σύντομα νά δεί τό φώς τής δημοσιότητας από τις εκδόσεις «Έστία» και κάπου εκεί κλείνει ό κατάλογος.

Φυσικά δέν αναφέρομαι σε περιοδικά, λιγοστά κι αυτά, τά όποια είναι προϊόντα μίς ομάδας φίλων πού ασχολούνται και με επιστημονικά δημοσιεύματα. “Η περίπτωση αυτή «ιδιωτικής πρωτοβουλίας», είναι μιά άλλη ιστορία, πολύ γνώριμη στον *Πολίτη* και τούς αναγνώστες του.

Μιά νέα έξαιρέση προστίθεται ώστόσο στον φτωχό κατάλογο των προηγούμενων. Πρόκειται για τή *Θεωρία και Κοινωνία* πού εκδίδεται από τό έκδοτικό «Γνώση», τριμηνιαία επιθεώρηση επιστημών του ανθρώπου, και πού τό πρώτο τεύχος της ήδη κυκλοφόρησε. Στην επιστημονική της έπιτροπή συγκαταλέγεται ό οικονομολόγος Ν. Γκαργκάνας, οι κοινωνιολόγοι Θανάσης Γκότοβος, Βασίλης Καραποστόλης, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι Φωτεινή Τσαλικογλου και Κλήμης Ναυρίδης, οι φιλόσοφοι Αδγουστος Μπαγιόνας, Παναγιώτης Κονδύλης, Παναγιώτης Νούτσος και Βασίλης Κάλφας, ό βιολόγος Κώστας Κριμπάς, ό φιλόλογος Μιχάλης Κοπιδάκης, ό πολιτειολόγος Γιώργος Μαυρογορδάτος και ό ιστορικός Άντώνης Λιάκος, όλοι τους πανεπιστημιακοί. Διευθυντής σύνταξης ό Αιμίλιος Μεταξόπουλος, επίσης πανεπιστημιακός και εκδότης ό Μανώλης Μπουζάκης.

Καλοδεχούμενο, λοιπόν, αυτό τό πρώτο τεύχος τής *Θεωρίας και Κοινωνίας*, στο όποιο θά βρει κανείς μελετήματα του Κωνσταντίνου Τσουκαλά, του Βασίλη Καραποστόλη, του Π. Κονδύλη, του Αίμ. Μεταξόπουλου και του Θ. Λίποβατς και άρκετές βιβλιοκριτικές, καθώς και παρουσιάσεις άρθρων ξένων περιοδικών. “Ενα βήμα προστίθεται, ένα μέσο για νά μπορέσουν νά δούν τό φώς τής δημοσιότητας δοκίμια και μελέτες χωρίς τή δαμόκλεια σπάθη του περιορισμένου χώρου, ένα μέσο ταυτόχρονα νά διαμορφωθεί και νά καλλιεργηθεί μιά άποψη πάνω στα αντικείμενα τής ειδικότητας του νέου περιοδικού. Και αυτό θά είναι ή μεγαλύτερη προσφορά του, και για εκείνους πού ασπάζονται τις άπόψεις του και για τούς αντίθετούς του. “Η επιστημονική παραγωγή είναι συνώνυμη με τήν πολυφωνία.

Πλανόδιον

‘Αθήνα, ‘Ιούνιος 1990

Κυκλοφόρησε τό δωδέκατο τεύχος του λογοτεχνικού περιοδικού *Πλανόδιον*, έντυπο πού πραγματικά κοσμεί

τά λογοτεχνικά μας πράγματα. “Εκτός από τήν εθαίσθητη έπιλογή πρωτότυπων λογοτεχνικών κειμένων, οι κριτικές του, οι βιβλιοπαρουσιάσεις του και τά σχόλιά του έχουν άποδείξει ότι οι συνεργάτες του περιοδικού αυτού δέν άντιλαμβάνονται τή δουλειά τους σαν μέσο αυτοπροβολής, και δημοσιών σχέσεων. Ούτε κήνσορες ούτε

τιμητές, λένε τό λόγο τους έντιμα και υπεύθυνα, σπάζοντας κάπως, με τή μικρή δυστυχώς έμβέλεια του περιοδικού, τή ρουτίνα του άμοιβαίου λιβανίσματος και τής φτηνής λογοτεχνίζουσας πόζας πού γενικώς επικρατούν εκεί πού οι αναγνώστες μετριούνται κατά δεκάδες ή και εκατοντάδες χιλιάδες ή εκεί πού βασιλεύει ό νόμος

της «άκροαματικότητας».

Από την όλη του τελευταίου τεύχους ξεχωριστή σημασία έχουν τα «Σχεδιάσματα και Άποσπάσματα» του Έζρα Πάουντ, σέ απόδοση του Χάρη Βλαβιανού, τελευταίο μέρος των Κάντος που γράφτηκαν τό 1958 - 59. Η μετάφραση αυτών των ποιημάτων του Πάουντ γίνεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα, ό δέ μεταφραστής τους, για να άρτιωθεί ή έκδοση προσέθεσε πολλές σημειώσεις, άπαραίτητες για την καλύτερη κατανόηση των «Σχεδιασμάτων και Άποσπασμάτων».

Διαλεκτική

Δίμηνη Έπιθεώρηση
θεωρητικού - πολιτικού
διαλόγου

Νά βαθύνουν οί διασπάσεις είχε πει κάποιος, κάποτε και για άλλους ίσως λόγους... Τό θυμηθήκαμε αυτό τό ρηθέν μέ άφορμή την έκδοση του πρώτου τεύχους της δίμηνης πολιτικο-θεωρητικής έπιθεώρησης *Διαλεκτική*. Τήν εκδίδουν πρώην στελέχη του ΚΚΕ που άποχωρήσαν σχετικά πρόσφατα, και συγκρότησαν τό Νέο Άριστερό Ρεύμα. Τά κείμενα που περιέχονται σέ αυτό τό πρώτο τεύχος πράγματι προσπαθούν και να άπομακρυνθούν από τις παλιότερες αντίληψεις, που ή πλειοψηφία των φορέων τους διακονούσε, και να οργανώσουν μιά διαφορετικού τύπου προσέγγιση των προβλημάτων του μαρξισμού, των χωρών του πρώην ύπαρκτου σοσιαλισμού, του κινήματος και του μαρξισμού.

Αυτό τό τεύχος είναι στην ουσία ένα «άφιέρωμα» για τις κοινωνίες του, πάλαι ποτέ, «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Άπό «τό τέλος μιάς εποχής» του Εύτύχη Μπιτσάκη ως τή «φύση των κοινωνιών» του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» του Βαγγέλη Παπαχρήστου, περνώντας μέσα από την άνίχνευση των «άντιφάσεων και δυνατοτήτων» της περεστρόικα των Μ. Δαφέρμου και Δ. Πατέλη, καταβάλλεται μιά προσπάθεια να αναλυθούν τά συμβαίνοντα στις Άνατολικές κοινωνίες. Έπισημαίνουμε έπίσης τά κείμενα των Γ. Κυπριανίδη για τή «συναίνεση και τό φάντασμα του κομμουνισμού», ένα άρθρο του Ν. Κοτζιά για τό «κόμμα νέου Τύπου» καθώς και τή μελέτη του Γ. Μανιάτη για την «κοινωνική άτομ-

κοτητα — ένα ζητούμενο».

Ένα άκόμη, λοιπόν, περιοδικό στό χώρο της Άριστεράς, μιά άκόμη προσπάθεια στον άρκετά μακρύ κατάλογο έντύπων, που τά τελευταία δέκα, δεκαπέντε χρόνια, προσπάθησαν να άρθρώσουν μιά προβληματική έξω, και συχνά σέ αντίθεση, πρós τά καθιερωμένα κομματικά πλαίσια. Τό διάβημα άπ' αυτή την άποψη άξιζει την προσοχή όλων όσοι νοιάζονται για τά δρώμενα και τούς προβληματισμούς της Άριστεράς. Συνάμα δημιουργείται ένα άκόμη βήμα έκφρασης άπόψεων, ίσως και δημιουργίας άπόψεων, άπαραίτητης για τό διάλογο μεταξύ άριστερών που χωνέεται όλα να τά ξαναπιάνουν από την άρχή. Όταν όλα ίσοπεδώνονται είναι σημαντικό να διατηρούνται κάποιες αντίστασεις.

Athens '96

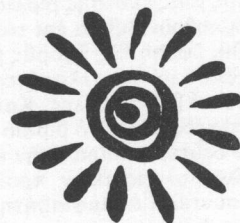
Ενημερωτικό Δελτίο του
Οργανισμού υποψηφιότητας
Ολυμπιακών Αγώνων

Τό κράτος δέν έχει λεφτά, άδεια τά ταμεία: ή μόνημ ή άπάντηση είτε τό ζήτημα είναι ή ικανοποίηση αίτημάτων άπεργών είτε ή χρηματοδότηση του φεστιβάλ της Πάτρας. Και ίσως είναι ένμέρει άλήθεια. Άλλά πώς να χωνέψει κανείς όταν έρχεται ταχυδρομικώς στό σπίτι — τί τιμή άλήθεια... — ένα έντυπο όπως τό *Athens '96 - Ενημερωτικό Δελτίο του Οργανισμού Υποψηφιότητας των Ολυμπιακών Αγώνων*, έντυπο που θά κόστισε όσο περίπου και τό κονδύλιο του προϋπολογισμού για την αγορά βιβλίων από τό κράτος;

Σχήμα μεγάλο (24 x 32), χαρτί βαρύ, γυαλιστερό, πολυτελείας, γεμάτο φωτογραφίες έπισήμων, άρχηγών κομμάτων, μελών του Δ.Σ. του Οργανισμού, φωτογραφίες από τά εκτελούμενα έργα για τή «Χρυσή Όλυμπιάδα», φωτογραφίες και πάλι από έπισκέψεις μελών της ΔΟΕ, ό πιανίστας Δ. Σγουρός να συνηγορεί υπέρ της Όλυμπιάδας, φωτογραφία της βαλίτσας μέ τό φάκελλο της ύποψηφιότητας (!), και κάπου, έντελώς στό άσχετο ή Φωφώ Βαρβαριώτου σέ μιά άσκηση γυμναστικής. Ένδιαμέσως κειμενίδια κοινότυπα που θά τά άπέρριπτε άκόμη κι ένας κειμενογράφος διαφημιστικού γραφείου, τό όλον σελίδες 16. Αυτά λέγονται «ένήμερωση», για την όποια μόχθησαν εργωδώς τόσοι και τόσες, μέ έμπνευση, ευαισθησία και πνευματικότητα, δίνοντας ταυτόχρονα και μιά πρόγωση της κιτσαρίας που θά συνοδεύσει την Όλυμπιάδα — αν θά έχουμε την άτυχία να μάς την αναθέσουν — και την άλλη Όλυμπιάδα, την όνομαζόμενη «Πολιτιστική».

«*Ρεαλισμός και ποίηση στό φάκελλο της Άθήνας*», αναγράφεται μέ μεγάλα γράμματα στην πρώτη σελίδα του Δελτίου.

Άν ποίηση και ρεαλισμός είναι αυτά που εικονίζονται στό γυαλιστερό «Δελτίο», έμεις άπροσδύονισοι και αϊθεροβάμονες, έχουμε ύποχρέωση να περιμένουμε τά χειρίστα. Και να τον πολεμάμε αυτόν τον ποιητικό όργανό των ύπευθύνων του Οργανισμού.

Νέα Οικολογία

Τεύχος 68, Ιούνιος 1990

Γιώργου Νάθαινα: Η λύση του προαστιακού σιδηροδρόμου, Ρόμπερτ Σθένσον: AIDS, επιδημίες και ιστορία, Γιώργου Ριτζούλη: Για τους Οικολόγους Εναλλακτικούς, Ηλία Ευθυμιόπουλου: Περιβάλλον και Διαρθρωτικά Ταμεία, Νέστου Ποταμίδη: Ξενοδοχείο στον υγρότοπο του Νέστου, Φώτη Περγαντή: Τσιμεντώνοντας τον Αμβρακικό, Μιχάλη Μοδινού: Η ανάδυσση της εναλλακτικότητας, Δημήτρη Ουζουνίδη: Η δημιουργική καταστροφή της φύσης, Λιάνα Γαβρηλάκη: Να μην ξεχνάμε το Τσερνομπίλ, Γιάννη Πουλόπουλου: Για το παραδοσιακό κυνήγι, Πήτερ Μπάνγιαρντ: Το Αμαζονιακό Σύμφωνο.

Βιβλίο: στα άζήτητα

Τέλειωσε ακόμη μία έκθεση βιβλίου, στο Ζάππειο. Κόσμος πολύς πέρασε από 'κει, ώραιοι ό περιπατοί τό βραδάκι, ή περιδιάβαση από κιόσκι σέ κιόσκι, αλλά οί πωλήσεις, φαίνεται, δέν πήγαν καλά. Βέβαια ό σκοπός μιάς έκθεσης βιβλίου δέν είναι νά πουληθούν βιβλία επί τόπου, αλλά, τήν ίδια ύφεση τής αγοράς βιβλίου περιγράφουν μέ τά μελανότερα χρώματα όλοι οί βιβλιοπώλες. Καί πρέπει νά τους πιστέψουμε. Τό βιβλίο έχει περάσει σέ δεύτερη μοίρα στήν κατανάλωση τών πολιτιστικών προϊόντων. Σ' αυτό συντελεί άναμφισβήτητα ή μείωση τής αγοραστικής ικανότητας του κόσμου, κυρίως, όμως ή μονοπώληση του ελεύθερου χρόνου από τήν τηλεόραση, τό βίντεο, τά FM και τόν γιγαντισμό τών εφημερίδων. "Αν σ' αυτούς τούς παράγοντες προσθέσει κανείς τήν ανεπάρκεια τών εκπαιδευτικών θεσμών που δέν καλλιεργούν άναγνω-

στικές συνήθειες — π.χ. ό σκοταδιστικός θεσμός του «ένός και μοναδικού συγγράμματος» στο Πανεπιστήμιο, ή έλλειψη σχολικών βιβλιοθηκών και άναγνωστηρίων, τά πενιχρότατα ποσά που διαθέτουν οί εκάστοτε κρατικοί προϋπολογισμοί για τόν έμπλουτισμό τών βιβλιοθηκών— τότε, ή μείωση του άναγνωστικού κοινού όχι μόνο εξηγείται αλλά είναι μοιραία συνέπεια.

Μιά άλλη συνέπεια είναι ό εξαιρετικά χαμηλός αριθμός εκδόσεων νέων βιβλίων στήν Ελλάδα σέ σχέση μέ άλλες χώρες. Τό 1986, στήν Ελλάδα εκδόθηκαν 4.651 βιβλία (Στατιστικά στοιχεία τής Ουνέσκο), έναντι 11.000 που έχει ή Πορτογαλία, 8.500 τό Βέλγιο ή 11.000 ή Δανία μέ πληθυσμό μόνο 5,5 εκ. κατοίκους.

Μπροστά σ' αυτή τήν κατάσταση, παρά τίς φλυαρίες περί πολιτισμού κ.λπ., τό κράτος άπλώς ήταν και είναι άπόν. Στο φετινό προϋπολογισμό

διατίθενται 10 εκ. δρχ. έναντι 20 του περιουσιού για άγορά βιβλίων. Χαρακτηριστικά ό προϋπολογισμός προβλέπει τό συγκλονιστικό ποσό τών 100.000 δρχ. για τήν άγορά βιβλίων για τίς φυλακές, άναμορφωτικά καταστήματα και τό Νοσοκομείο Κρατουμένων! Τήν ίδια στιγμή, έτοιμάζονται κάποια δισεκατομμύρια για τήν Όλυμπιάδα, και θεωρείται πολύ φυσικό μιά ομάδα Α' κατηγορίας νά «έπιδοτείται» μέ δεκάδες εκατομμυρίων για νά προαχθεί τό άθλημα και τά ήθη του κοσμοτισμού.

Από τή μιά λοιπόν δέν ύπάρχει ή δέουσα κοινωνική ζήτηση για τό βιβλίο και από τήν άλλη δέν γίνεται τίποτε ώστε αυτή ή ζήτηση νά ζωογονηθεί. Έστω νά συντηρηθεί. "Αν αυτή ή πολιτική όλων τών κυβερνήσεων και τής σημερινής δέν είναι σκόπιμη, τότε μόνο μιά άσυλλήπτων διαστάσεων άναρμοδιότητα τών άρμοδίων μπορεί νά τήν εξηγήσει. Φαίνεται ότι για τούς επίσημους οργανωτές τής παιδείας και τής μόρφωσης ισχύει τό γνωστό ούκ άν λάβους παρά του μή έχοντος.

Ποιός έχασε τήν παιδεία του για νά τή βρούν οί «άρμόδιοι»....

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Έλληνική ποίηση — πεζογραφία

Γεωργιάδης Θανάσης, *"Υπνοι και θάνατοι*, ποιήματα, Θεσσαλονίκη 1989.

Γιάντσος Κωνσταντίνος, *Θυμιστόρημα* 1978-81, ποιήματα, Πλέθρον 1989.

Γουδέλης Τάσος, *Άρπακτικά*, πεζογραφία, Δέντρον, Άθήνα 1990.

Καβαβιάδης Νίκος, *Τραβέρσο*, Άγρα 1990.

Καβαβιάδης Νίκος, *Μαραμπού*, Άγρα 1990.

Καλογερόπουλος Άγγελος, *Λύσις τής συνεχείας του δέρματος*, ποιήματα, Πλανόδιον 1990.

Καραγιάννη Μαρία, *Μυστική δίοδος*, ποιήματα, Θεσσαλονίκη 1989.

Λάμπελε Φούλα, *Όφσάιτ*, μυθιστόρημα, Θεσσαλονίκη, 1990.

Λάμπελε Φούλα, *Τό άσπρο βιβλίο*, εκδόσεις Τέσσερα, Άθήνα 1990.

Μιχαλάκος Ν. Δημήτρης, *Χαμηλόφωνα άντίο*, ποιήματα, Πλέθρον 1989.

Παπουτσάκης Δημήτρης, *Τό κάρπισμα τών βυθών*, ποιήματα, Άθήνα 1990.

Ρογκάν — Ηλιοπούλου Ντόρα, *Η έχίδια*, διηγήματα, Γνώση, Άθήνα 1990.

Σιδέρη Άλόη, *Ό Τσάγκ*, Άγρα 1990.

Σιδέρη Άλόη, *Τό όνειρο τής γάτας*, Άγρα 1990.

Ξένη ποίηση — πεζογραφία — θέατρο

Butor Michel, *Θεσσαλονίκη* 1990, Φωτογραφίες Β. Plossu, F. Nunez, P. Devin, Άγρα 1990.

Marlowe Christopher, *Δόκτωρ Φάουστους*, μετάφρ. Κλεϊτός Κύρου, εισαγωγή Jan Kott, Άγρα 1990.

Πιραντέλλο Λουϊτζι, *Νά ντύσουμε τούς γυμνούς*, άπόδοση Μάριος Πλωρίτης, Γνώση 1990.

Πιραντέλλο Λουϊτζι, *Έτσι είναι (άν έτσι νομίζετε)*, άπόδοση Μάριος Πλωρίτης, Γνώση 1990.

Ριμπάκοφ Άνατόλι, *Τά παιδιά από τό Άρμπάτ τό '35 και τ' άλλα χρόνια*, Α' τόμος, μετάφραση Πέτρος Άνταϊος, Γνώση 1990.

Williams W.C., *Ποιήματα*, μετάφραση Τάσος Κόρφης, Πρόσπερος 1989.

Φιλολογία — Ιστορία — Θέατρο

Βλάχου Σταύρου και Άγγελου, *Ησιόδου Θεογονία*, αρχαίο κείμενο, εισαγωγή-μετάφραση, Έκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Άθήνα 1990.

Δανέζης Γιώργος, *Καλόανδρος πι-*

στός, ένα μυθιστόρημα του 17ου αιώνα και τό πρότυπό του, συγκριτική μελέτη, Έκδ. Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1989.

Δήμου Μιχάλης, *Στοχασμοί και κρίσεις μέ φόντο τήν Ιστορία*. Ό άνθρωπος και ή παρέα του, Άθήνα 1990.

Καϊμης Τζούλιο, *Καραγκιόζης ή ή αρχαία κωμωδία στήν ψυχή του θεάτρου σκιών*, Γαβρηλίδης, Άθήνα 1990.

Λεοντίδου Λίλα, *Πόλεις τής σιωπής, εργατικός έποικισμός τής Άθήνας και του Πειραιά, 1909 — 1940*, ΕΤΒΑ 1990.

Μπαλτάς Άριστείδης, *Επιστημολογικά για τήν Ιστορία τής επιστήμης*, Ο Πολίτης 1990.

Πλουμπίδης Ν. Δημήτρης, *Ιστορία τής Ψυχιατρικής στήν Ελλάδα: θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό πλαίσιο*, Σύγχρονα Θέματα 1990.

Έκπαίδευση

Τόγιας Ι. Βασίλειος, *Τό μάθημα τών Νέων Έλληνικών τής Μέσης Έκπαίδευσης*, Ιστορική θεώρηση (1833 — 1967), Θεσσαλονίκη 1990.

Νούτσος Χαράλαμπος, *Ιστορία τής εκπαίδευσης και ιδεολογία*. Όψεις του Μεσοπολέμου, Ό Πολίτης 1990.

Νούτσος Χαράλαμπος, *Συγκυρία και εκπαίδευση*, Ό Πολίτης 1990.

Οικονομίδης Φοίβος, *Η Ελλάδα άνάμεσα σέ δύο κόσμους*, Όρφέας, Άθήνα 1990.

**ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ Ν. ΚΙΤΣΙΚΗ
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ**

Αγαπητέ Πολίτη

Θέλω να διατυπώσω ορισμένες παρατηρήσεις στην ενδιαφέρουσα κριτική παρουσίαση του βιβλίου του Κιτσίκη από τον Κώστα Γαβρόγλου. Στο κείμενο του Γαβρόγλου τίθενται πολλά και σημαντικά προβλήματα, που φυσικά δεν μπορούν να συζητηθούν στο σύντομο σημείωμα μου. Θα άρκεστώ λοιπόν, επιγραμματικά, στα ακόλουθα:

1. Η ιστορία της μαρξιστικής φιλοσοφίας στο μεσοπόλεμο και μέχρι το 60 δεν είναι απλά μία ιστορία «σκοταδισμού» και «προπαγανδιστών». Ας θυμηθούμε την αγγλική σχολή ιστοριογραφίας της επιστήμης, τη γαλλική μαρξιστική σχολή, καθώς και την πλειάδα σοβιετικών επιστημόνων-φιλοσόφων που δεν άρκεστηκαν στην *επιβεβαίωση* της «απόλυτης αλήθειας» του διαλεκτικού υλισμού. (Για τους σοβιετικούς, π.χ. βλέπε τη σειρά των τόμων *Recherches Internationales à la lumiere du marxisme, ed de la Nouvelle Critique, Paris*). Το βιβλίο του Κιτσίκη είναι, κατά τον Κ.Γ., «από τα καλύτερα» του είδους. Σωστή ή όχι η αξιολόγηση, πάντως το βιβλίο δεν είναι απλά «προπαγανδιστικό», όπως όλοι οι μαρξιστές της εποχής δεν ήταν απλά «προπαγανδιστές».

2. Ως αδυναμία του βιβλίου καταλογίζεται το ότι δεν αναφέρεται σε μελέτη τιά την ιστορία της επιστήμης,

στο ότι δεν συμβάλλει στη μελέτη επιστημολογικών προβλημάτων, δεν διατυπώνει ερμηνευτικές υποθέσεις για τις επιστημονικές εξελίξεις στον αιώνα μας κ.λπ. Αλλά γιατί ζητούμε από τον συγγραφέα άλλο από αυτό που θέλησε να κάνει; Ο Κιτσίκης διερευνά ορισμένα βασικά *γνωσιοθεωρητικά* και *όντολογικά* προβλήματα με βάση τις εξελίξεις στη Φυσική. Δεν κάνει ιστορία της Φυσικής. Δεν κάνει επιστημολογία. Ας τον κρίνουμε λοιπόν στο πεδίο που επέλεξε. Εξάλλου νομίζω ότι τα προβλήματα αυτά είναι πολύ πιο σημαντικά και συναρπαστικά από τις ατέρμονες και συχνά σχολαστικές συζητήσεις περί Κουάντ, Λάκατος, Φεγιεράμπεντ κ.λπ., περί παραδειγμάτων και προτύπων αλλαγής επιστημονικών θεωριών, κ.λπ., που ταλανίζουν τα τελευταία χρόνια τους εν Έλλάδι επιστημολόγους.

3. Η παρεξήγηση ως προς το χαρακτήρα του έργου του Κιτσίκη, επεκτείνεται και στις παρεμβάσεις του επιμελητή της εκδόσεως. Ο επιμελητής συνειδητά περιόρισε τις παρατηρήσεις του στο ερμηνευτικό πεδίο του συγγραφέα. Ωστόσο οι παρεμβάσεις του δεν εξαντλούνται «σε ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες που περιέχονται στην εισαγωγή». Στις 21 σελίδες της εισαγωγής και στις 68 υποσημειώσεις, ο επιμελητής της εκδόσεως επιχειρεί να τοποθετήσει το βιβλίο στην εποχή

του: κατάσταση των επιστημών και της μαρξιστικής φιλοσοφίας, μαρξιστική σκέψη στην Ελλάδα, ιδεολογικό κλίμα στην Ελλάδα του 1947, κ.λπ. Επιχείρησε να κάνει μία κριτική αποτίμηση του έργου, αναδεικνύοντας τη σημασία και την επικαιρότητα του, αλλά και τις αδυναμίες και τα αρνητικά που εν πολλοίς οφείλονται στην άπλοϊκή αισιοδοξία της εποχής: άμεση σύνδεση φιλοσοφίας και πολιτικής, πολιτική λειτουργία της φιλοσοφίας, επιστημολογική λειτουργία του διαλεκτικού υλισμού, υπερφυσική εμπιστοσύνη στη «δύναμη» του διαλεκτικού υλισμού, κ.λπ.

4. Κατά τον Κ.Γ., «εκτός από τις συστηματικές αναφορές στο έργο του De Broglie, οι υπόλοιπες αναφορές (του επιμελητή) σχετίζονται με φιλοσοφικούς προβληματισμούς που έχουν εκφραστεί στο έργο του επιμελητή». Η διαπίστωση είναι το λιγότερο παράξενη: Από τις 68 υποσημειώσεις, 3 αναφέρονται στον De Broglie και 6 σε απόψεις του επιμελητή. Στις υποσημειώσεις επιδιώχθηκε να διευκρινισθούν προβλήματα άλυτα στην εποχή του Κιτσίκη, να διορθωθούν οι ελάχιστες παρανοήσεις, και να δοθούν πληροφορίες που διευκρινίζουν παραπέρα τις απόψεις του συγγραφέα, ή ερχονται σε αντίθεση με τις απόψεις του.

Και ένα ερώτημα: Αξίζει να επανεκδοθεί το βιβλίο του Κιτσίκη; Από το σημείωμα του Κώστα Γαβρόγλου δεν διαφαίνεται, έστω, κάποια απάντηση.

Φιλικά

Ευτύχης Μπιτσάκης

ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ, ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗΣ
τεύχος 9, Ιούνης 1990

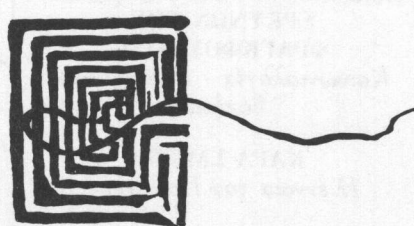

Ένα χρόνο ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ
CASA BIANCA
Οδοπορία στη Γουγκοαλεθία
Καύση απόρριμμάτων ή ανακύκλωση;
Πόσο επικίνδυνες είναι οι πόδες δρακάκις;
Συντάκτης: Χανς Μογκονς, Εντιστοματάρχης

τεύχος 9, Ιούνης 1990
Ένας χρόνος ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ

M. Z. ΚΟΠΠΑΚΗΣ

«ΑΡΙΑΔΝΗ»
ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΙΚΟ ΣΕΦΕΡΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ
ΑΘΗΝΑ 1988

ΜΗΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΠΟΥ ΠΕΘΑΝΕ

